

Tanja Petrović

SRBI U BELOJ KRAJINI

JEZIČKA IDEOLOGIJA
U PROCESU ZAMENE JEZIKA

BEOGRAD
2009

TANJA PETROVIĆ
SRBI U BELOJ KRAJINI
JEZIČKA IDEOLOGIJA U PROCESU
ZAMENE JEZIKA

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
INSTITUTE FOR BALKAN STUDIES

SPECIAL EDITIONS 109

SCIENTIFIC RESEARCH CENTRE
OF THE SLOVENIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

TANJA PETROVIĆ

THE SERBS OF BELA KRAJINA

LANGUAGE IDEOLOGY IN THE
PROCESS OF LANGUAGE SHIFT

BELGRADE
2009

SRPSKA AKADEMIJA NAUKA I UMETNOSTI
BALKANOLOŠKI INSTITUT

POSEBNA IZDANJA 109

ZNANSTVENORAZISKOVALNI CENTER
SLOVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI IN UMETNOSTI
ZALOŽBA ZRC

TANJA PETROVIĆ

SRBI U
BELOJ KRAJINI

JEZIČKA IDEOLOGIJA U PROCESU
ZAMENE JEZIKA

BEOGRAD
2009

Naslov originala:
Tanja Petrović
Ne tu, ne tam: Srbi v Beli krajini in njihova jezikovna ideologija v procesu
zamenjave jezika
Založba ZRC, Ljubljana, 2006

Za izdavače
Nikola Tasić
Oto Luthar

Recenzenti
Aleksandar Loma, dopisni član SANU
dr Biljana Sikimić

SADRŽAJ

PREDGOVOR SRPSKOM IZDANJU	9
UVOD	11
1 PROBLEMATIKA MALIH ETNIČKIH ZAJEDNICA NA PROSTORU JUGOISTOČNE EVROPE IZ LINGVISTIČKE PERSPEKTIVE	17
1.1. Problem određenja pojma manjina	17
1.2. Zamena jezika i kulturno-jezički identitet manjinskih zajednica	18
1.3. Dosadašnja lingvistička proučavanja malih etničkih zajednica na području jugoistočne Evrope	20
1.3.1. Nove metodološke paradigme	23
1.4. Srbi u Beloj Krajini: socio-kulturna i sociolingvistička situacija	25
1.4.1. Neke terminološke napomene	28
1.4.2. Istorijat naseljavanja Srba u Beloj Krajini	31
1.4.3. Geografski položaj: značenje i značaj granice	32
1.5. Etničke grupe u Beloj Krajini – stavovi i odnosi	36
1.5.1. <i>Drugi narod</i> : predstave i stereotipi o Uskocima	37
2 ETNOLINGVISTIČKA VITALNOST SRBA U BELOJ KRAJINI ..	43
2.1. Etnolingvistička vitalnost i idiomi malih etničkih zajednica ..	43
2.2. Etnolingvistička vitalnost: teorijski koncept	45
2.2.1. Status	46
2.2.2. Demografija	49
2.2.2.1. Distribucija govornika	49
2.2.2.2. Broj govornika i ostali podaci dobijeni popisom stanovništva	50

2.2.2.3.	Raspad SFR Jugoslavije i identitet Srba u Beloj Krajini u ogledalu demografskih podataka.	52
2.2.2.4.	Mešoviti brakovi.	55
2.2.2.5.	Migracije.	56
2.3.	Institucionalna podrška.	56
2.4.	Socijalne mreže i etnolingvistička vitalnost.	58
3	JEZIČKA PRAKSA SRBA U BELOJ KRAJINI.	61
3.1.	Jezička praksa i proces zamene jezika	61
3.1.1.	Alternacija kodova: definicije i razgraničenja.	61
3.1.2.	Alternacija kodova i proces zamene jezika.	63
3.2.	Ograničenja pri analizi upotrebe jezika Srba u Beloj Krajini.	64
3.2.1.	Alternacija kodova i starosna stratifikacija.	66
3.3.	Leksičko pozajmljivanje.	68
3.3.1.	Leksika tradicionalne kulture i proces zamene jezika.	68
3.3.2.	Leksika novijeg datuma	72
3.4.	Strukturalne interferencije	73
3.5.	Nestabilnost norme.	74
3.6.	Diglosija i proces zamene jezika	76
4	TEORIJA JEZIČKE IDEOLOGIJE	79
4.1.	Jezička ideologija: teorijski koncept	79
4.2.	Mesto ideologije u proučavanju jezika kao društvenog fenomena	81
4.3.	Analiza diskursa i rekonstrukcija društvene stvarnosti	83
4.4.	Jezička ideologija: definicije	85
4.5.	Jezička ideologija i analiza diskursa.	87
4.5.1.	Metapragmatička svest	88
4.5.2.	Ideološka jezgra	88
5	ZAMIŠLJANJE ZAJEDNICÂ NA PROSTORIMA BIVŠE JUGOSLAVIJE I SRBI U BELOJ KRAJINI.	91
5.1.	Zamena jezika i proces formiranja nacija.	91
5.2.	„Spoljašnje“ konstrukcije identiteta Srba u Beloj Krajini	92
5.2.1.	Konstrukcija Balkana	94
5.2.1.1.	Konstrukcija balkanske jezičke ideologije	97
5.2.2.	Konstrukcija nacije	100
5.2.3.	Konstrukcija manjine	104
5.2.4.	Konstrukcija dijaspore	107

5.3. „Stručni diskurs“ o procesu zamene jezika i njegova ideološka pozadina	110
5.3.1. Etička dimenzija istraživanja malih etničkih zajednica	112
5.3.2. Ideološka konstrukcija autentičnosti	113
5.3.2.1. Autentičnost jezika: „elitni“ i „narodni“ koncept autentičnosti	114
5.3.2.2. Ideologija autentičnosti i polna diferencijacija	116
6 JEZIČKA IDEOLOGIJA U DISKURSU SRBA U BELOJ KRAJINI:	
IDEOLOŠKA JEZGRA	119
6.1. Čistoća jezika	119
6.1.1. Nacionalni jezik i maternji idiom	124
6.2. Diskurs nostalgije	129
6.3. Jezička ideologija kao „višeglasje“	133
7 JEZIČKA IDEOLOGIJA I METAPRAGMATIČKA SVEST	137
7.1. Metapragmatički diskurs	137
7.2. Eksplicitna metapragmatika	140
7.2.1. Izgovor	141
7.2.2. Leksika	142
7.3. Implicitna metapragmatika	144
7.3.1. Alternacija kodova i jezička ideologija	144
7.3.1.1. Leksičko pozajmljivanje	145
7.3.1.2. Uparivanje	147
8 IDEOLOŠKE FUNKCIJE UPRAVNOG GOVORA U DISKURSU SRBA U BELOJ KRAJINI	149
8.1. Upravni govor i jezička ideologija	149
8.1.1. Upravni govor i pozicija autora diskursa	151
8.1.2. Preuključivanje kodova pri navođenju upravnog govora	153
8.2. Metapragmatika upravnog govora: forme i funkcije	158
8.3. Odnos između upravnog i neupravnog govora u narativnom diskursu Srba u Beloj Krajini	164
9 JEZIČKA IDEOLOGIJA I ODNOS IZMEĐU SAGOVORNIKA	167
9.1. Dijalog istraživač – informator: susret i sukob ideologija	167
9.2. Autoritet i odnos između sagovornika	169

9. 2. 1. Autoritet književnog jezika.	170
9. 2. 2. Autoritet uzrasta i lokalnog znanja	172
9. 3. Uticaj jezičke pripadnosti istraživača na diskurs Srba u Beloj Krajini	173
9. 4. Zajedničko znanje i odnos između sagovornika.	175
10 ZAKLJUČNA RAZMATRANJA.	179
SUMMARY.	183
CITIRANA LITERATURA.	189
INDEKS POJMOVA, GEOGRAFSKIH I LIČNIH IMENA	213

PREDGOVOR SRPSKOM IZDANJU

Objavljivanje srpske verzije moje studije o Srbima u Beloj Krajini raduje me iz više razloga. Problematika pravoslavnog stanovništva u ovoj slovenačkoj pokrajini važna je i relevantna kako za slovenačku tako i za srpsku naučnu zajednicu, za one koji se bave politikom uređenja statusa manjina, a izaziva interesovanje i u široj javnosti u obe države. Od samog nastanka ovog teksta mi je zato bilo teško da se odlučim da li da ga objavim u Beogradu ili u Ljubljani. Srpska verzija ovog teksta, koja je zapravo original i hronološki prethodi već objavljenom slovenačkom prevodu, na neki način zatvara krug i uspostavlja simboličnu ravnotežu koja „junacima“ moje knjige, Srbima iz četiri sela u Beloj Krajini, omogućava da umesto *ni tamo, ni 'vamo* budu prisutni *i ovde i tamo*.

Ovom prilikom želim da se zahvalim svojim koleginicama Mariji Ilić, Mariji Vučković, Annemarie Sorescu-Marinković, Biljani Sikimić i Tijani Ašić, koje su uložile veliki trud u čitanje ovog teksta i bez čije upornosti verovatno ne bih našla energije za objavljivanje njegove srpske verzije. Zahvaljujem Naučnom veću Balkanološkog instituta SANU i direktoru Nikoli Tasiću na spremnosti da knjigu uvrste među izdanja instituta, a Otu Lutharu i Naučnoistraživačkom centru u Ljubljani da njeno objavljivanje finansijski podrže. Na kraju hvala Radosavu Majdevcu bez čije pomoći i predanosti ove knjige verovatno ne bi bilo.

U vremenu između slovenačkog i srpskog izdanja ove knjige napustila su nas dva čoveka koja su sa njenim nastankom bila vrlo usko povezana: profesor Dubravko Škiljan i profesor Lukas Tsitsipis. Prvi je kao mentor moje doktorske disertacije učestvovao i nastanku svake njene stranice, dok su ideje drugog o jezičkoj ideologiji malih jezičkih zajednica za mene bile velika inspiracija. Obojica su bili veliki lingvisti i izuzetni ljudi. Ovu knjigu želim da posvetim uspomeni na njih.

UVOD

Baveći se problematikom koju želim da predstavim na stranicama koje slede, često sam nailazila na pitanje da li sam poreklom iz Bele Krajine i da li su ljudi o kojima pišem moji zemljaci ili rođaci. Ne samo da sa njima nemam nikakvih veza te vrste, nego vrlo dugo nisam ni bila svesna njihovog postojanja: za malu srpsku zajednicu u Beloj Krajini saznala sam od jednog Austrijanca, dr Christiana Promitzera, istoričara sa Odseka za istoriju jugoistočne Evrope na Univerzitetu u Gracu, u vreme dok sam još živela u Beogradu, koji je u to vreme s teškom mukom pokušavao da se vrati svakodnevici koja je na tri meseca bila prekinuta bombardovanjem. Dr Promitzer mi se javio s predlogom da u okviru projekta „Skrivene manjine između centralne i južne Evrope“ („Versteckte Minderheiten zwischen Zentral- und Südosteuropa“)¹, učestvujem sa istraživanjem srpskih naselja u Beloj Krajini. Predlog sam sa radošću prihvatila, a da u tada nisam ni bila svesna da će se početak rada na projektu poklopiti sa mojim dolaskom na postdiplomske studije Lingvistike govora i teorije društvene komunikacije na Fakultetu za postdiplomske studije u humanističkim naukama Institutum Studiorum Humanitatis u Ljubljani,² gde sam oktobra 2005. godine odbranila disertaciju pod naslovom „Srbi u Beloj Krajini: Jezička ideologija i proces zamene jezika“, koja predstavlja osnovu ove knjige. Život u Ljubljani, ili, bolje rečeno, život između Ljubljane i Beograda, kojim živim poslednjih pet godina, približio me je subjektima mog istraživanja na način za mene daleko važniji od zajedničkog etničkog porekla: sa njima delim u

---

¹ Projekat je finansirao Austrijski fond za unapređenje nauke (FWF, projekat P15080).

² Boravak i studije u Ljubljani i rad na ovoj temi omogućila mi je stipendija HESP.

izvesnoj meri postmodernističko iskustvo *biti između*, ili *biti na obe strane*. Načini na koje se oni sa tim iskustvom nose, a o kojima nam jezik pruža podatke, biće predmet ove studije. Želela bih da njihovo višestruko pripadanje i višeglasje u kome žive, a koje ja analiziram na sledećim stranicama, što češće doživljavaju kao prednost, a što ređe kao izvor nelagode. Iako sam i sama svesna da se pripadati *i tamo, i ovamo* vrlo često petvara u bolni osećaj nepripadanja, verujem da takav položaj donosi i mnogo zadovoljstva. To uverenje, uostalom, oblikuje i moj sopstveni život.

Dolazak u Ljubljanu nije jedini sticaj okolnosti povezan sa mojim istraživanjem u Beloj Krajini. Studija koja je iz tog istraživanja proizašla jeste, naprotiv, rezultat sticaja velikog broja srećnih okolnosti, koje različite ljude na različitim krajevima sveta čine zaslužnim za njen nastanak. Ona se zasniva i na rezultatima do kojih sam, kao istraživač na Balkanološkom institutu SANU u Beogradu, došla radeći na projektu „Etnolingvistička i sociolingvistička istraživanja izbeglica i multietničkih zajednica na Balkanu“, pod rukovodstvom dr Biljane Sikimić³ i na bilateralnom projektu „Koncept vremena i prostora kod južnih Slovena“ koji se u 2004. i 2005. godini realizuje kroz saradnju Balkanološkog instituta u Beogradu i Odseka za etnologiju i kulturnu antropologiju Univerziteta u Ljubljani.

Istovremeno sa mojim radom na terenu, terenska istraživanja pravoslavnih sela u Beloj Krajini sprovodila je dr Duška Knežević Hočevar sa Instituta za društveno-medicinske nauke ZRC SAZU, koja je bila ljubazna da mi ustupi svoje transkripcije materijala snimljenog na terenu, što mi je u nekim delovima studije omogućilo da dođem do zaključaka koji bez poređenja mog i njenog materijala ne bi bili mogući; na tome sam joj veoma zahvalna. Materijal koji sam od nje dobila je u tekstu navođen uz njene inicijale (DKH).

Ključne teorijske i metodološke postavke na kojima se ovaj rad zasniva otkrila sam tokom rada na projektu „Shared Mental Representations and Language Patterns: Research Strategies and Empirical Studies“, pod rukovodstvom prof. dr Olge Mladenove sa Univerziteta u Kalgariju (Kanada), u periodu od 2002. do 2004. godine.⁴ Izrađujući bibliografiju lingvističkih radova koji se bave odnosom jezičkih i kulturnih uzoraka za period između 1980. i 2004. godine, naišla sam na veliki broj zanimljivih i podsticajnih tekstova u kojima se, teorijski i na konkretnim slučajevima,

---

³ Projekat je finansiralo Ministarstvo za nauku i tehnologije Republike Srbije (projekat br. 2176).

⁴ Projekat je finansirao Social Sciences and Humanities Research Council of Canada.

razvija i primenjuje koncept jezičke ideologije. Budući da sam tada iza sebe već imala dve godine terenskog rada i veliku količinu prikupljenog materijala, „otkriće“ ovog koncepta predstavljalo je za mene pronalazak poslednjeg dela slagalice koji je nedostajao da bi se iz mnoštva delova – kao što su transkripti materijala snimljenog na terenu, etnografski i istorijski podaci, moja znanja stečena iz literature i dotadašnjeg školovanja – sastavila slika dovoljno logična da mogu opravdati njenu svrshodnost, i dovoljno zanimljiva i izazovna da se meni samoj učini vrednim da njenom sastavljanju posvetim nekoliko godina rada. Tu sam sliku pokušala da predstavim na stranicama koje slede. Njeni konačni obrisi nastali su kroz imaginarni dijalog sa sagovornicima kao što su J. J. Hill, K. Woolard, P. Kroskirty, M. Silverstein, J. A. Lucy, S. Gal, L. Tistipis, J. Verschuereen i neki drugi. Možda najveće zadovoljstvo prilikom rada na ovoj temi predstavljalo je to da sam u njihovim tekstovima vrlo često otkrivala sopstvene misli i zaključke. Sa jednim od pomenutih autora, Lukatom Tsitsipisom, imala sam sreću da vodim i prave dijaloge, koji su, zajedno sa njegovim tekstovima, predstavljali veliku pomoć i inspiraciju. Posebnu zahvalnost dugujem mu za savete, prijateljstvo i gostoprimstvo prilikom mog boravka u Solunu.

Tokom studija u Ljubljani imala sam sreću da budem među studentima profesora Dubravka Škiljana. Njegovo stručno znanje, posvećenost poslu koji radi i odgovornost koja se retko sreće predstavljali su veliki podsticaj za rad i istovremeno napore koji taj rad prate činili lakšim. Dobre strane ovog teksta zasnovanog na disertaciji čiji je on bio mentor u značajnoj su meri njegova zasluga.

Mojim informatorima, stanovnicima Bojanca, Marindola, Milića, Paunovića, Adlešića, Semića i drugim Belokranjcima, zahvalna sam na spremnosti da razgovaraju sa mnom i na vremenu koje su mi posvetili, tim više što znam da su mnogi od njih u tom trenutku imali važnije poslove i sopstvene brige. Još više, zahvalna sam im na uvek toplom prijemu, brizi, pršuti, grožđu, vinu, pozivima na slavu i svemu onom zbog čega sam pri svakom odlasku u Belu Krajinu na neki način imala osećaj da se vraćam kući.⁵ Za to je podjednako zaslužna i porodica Jakša iz Semića, moji ljubazni domaćini prilikom boravka u Beloj Krajini.

Na kraju, hvala Đorđu, za ljubav, strpljenje, a pre svega za spremnost da se upusti u život u kome od mene često dobija manje nego što zaslužuje.

---

⁵ Iako su svi moji informatori iz pomenutih sela bili ljubazni i gostoprimaljivi domaćini, posebnu zahvalnost dugujem Zdravku i Milki Vukčević i Mariji Vrlinić iz Bojanaca, Simu Selakoviću iz Marindola, Janji Jakovac iz Milića, pokojnim Alojzu i Mariji Cvitković iz Adlešića.

Takođe, želim da se zahvalim svom ocu, za sve ove godne podrške i prećutnog, neopterećujućeg poverenja.

*

Tekst koji sledi raspoređen je u deset poglavlja. U prvom poglavlju se predmet istraživanja – a to je srpska etnolingvistička zajednica u Beloj Krajini – smešta u određeni naučno-metodološki i prostorni kontekst: ukazuje se kako na dosadašnja proučavanja malih etničkih zajednica na prostoru jugoistočne Evrope iz lingvističke perspektive, tako i na mogućnosti koje otvaraju novi metodološki pristupi i teorijske postavke u oblasti istraživanja jezika kao društvene prakse. U nastavku se daju osnovni istorijski, geografski i etnografski podaci o Srbima u Beloj Krajini.

U drugom poglavlju se lingvistička situacija u ovoj zajednici razmatra pomoću varijabli definisanih u okviru sociolingvističkog koncepta etnolingvističke vitalnosti, a to su status, demografija i institucionalna podrška. Informacije predstavljene u ovom poglavlju pružaju „objektivnu sliku“ o stanju maternjeg idioma Srba u Beloj Krajini. Ta slika ukazuje na nisku etnolingvističku vitalnost i na proces zamene jezika u kome srpski maternji idiom ustupa brojne funkcije i domene komunikacije slovenačkom idiomu.

Treće poglavlje donosi pregled osnovnih karakteristika jezičke prakse Srba u Beloj Krajini, tipičnih za pripadnike zajednica koje prolaze kroz proces zamene jezika. To su alternacija kodova (preuključivanje kodova, mešanje kodova, različiti procesi interferencije na leksičkom planu), nestabilnost inherentne norme itd.

U četvrtom poglavlju predstavljen je teorijski koncept jezičke ideologije, neophodan za analizu zamene jezika kao procesa koji rezultira iz tenzije između lokalnog i nacionalnog identiteta.

Od petog poglavlja nadalje, prelazimo na različite diskurse kroz koje se uobličava i iz kojih se iščitava jezička ideologija. U petom poglavlju bavimo se diskursima koji su karakteristični za proces izgradnje nacija u različitim istorijskim trenucima na prostoru bivše Jugoslavije, a povezani su sa konceptualizacijom Srba u Beloj Krajini kao zajednice „od spolja“, od strane različitih posmatrača: etnografa, istoričara, političara, novinara. Ove diskurse pokušavamo da postavimo u širi kontekst, ukazujući i na evoluciju odnosa između multilingvizma i nacionalne države na širem, evropskom planu. U ovom poglavlju dotičemo se još jedne vrste ideoloških konstrukcija

kada je u pitanju jezički identitet, a to su konstrukcije koje potiču od samih istraživača jezičkih zajednica i njihovih idioma.

Šesto poglavlje ima za cilj da pokaže načine na koje centralni ideološki pojmovi kojima se bavimo u petom poglavlju, koji se, dakle, javljaju na planu „nacionalnog“ i povezani su sa ideologijom nacionalnog standardnog jezika, postaju deo diskursa u lokalnim okvirima i upotrebljavaju se za definisanje odnosa i uloga unutar zajednice Srba u Beloj Krajini.

Od sedmog poglavlja nadalje, fokus analize se prenosi sa tematskih čvorišta i predstava o jeziku koji se uočavaju na planu sadržaja diskursa na plan samog jezičkog materijala – bavimo se, dakle, „iščitavanjem“ jezičke ideologije, tj. pogleda na jezik i šire društvene odnose iz samog jezičkog materijala, u procesu upotrebe jezika i nastajanja diskursa. Za ovu vrstu analize neophodno je uzeti u obzir pojmove kao što su *metapragmatička svest* govornika, koja im omogućava ideološki motivisanu upotrebu i izbor jezičkih sredstava koje imaju na raspolaganju, i *refleksivnost* kao jednu od suštinskih osobina samog jezika na kojoj se zasniva njegova ideološka upotreba. U sedmom poglavlju razmatramo jezičke fenomene na koje se govornici fokusiraju u toku samog procesa produkcije diskursa, bilo tako što daju metapragmatičke komentare o pojedinim aspektima upotrebe jezika, bilo tako što uz pomoć određenih jezičkih sredstava „signaliziraju“ koji su segmenti diskursa i nivoi jezičke strukture od posebnog značaja za izražavanje jezičke ideologije.

Dva naredna poglavlja posvećena su konkretnim manifestacijama međusobne uslovljenosti jezičke ideologije i upotrebe jezika kod Srba u Beloj Krajini. Ova uslovljenost zasniva se na metapragmatičkoj aktivnosti govornika, implicitnoj ili eksplicitnoj. Osmo poglavlje ima za temu ideološke funkcije upravnog i neupravnog govora, forme diskursa koje, zahvaljujući svom refleksivnom potencijalu, govornicima omogućavaju da kroz upotrebu jezika izraze svoje poglede na društvenu realnost.

U devetom poglavlju pokušaćemo da ukažemo kako konkretan odnos između sagovornika i njihove uloge i statusi uslovljavaju upotrebu jezika i manipulaciju određenim jezičkim sredstvima u svrhu isticanja autoriteta sagovornika u zavisnosti od idioma kojim se koriste.

Deseto, zaključno poglavlje donosi rekapitulaciju izvedenih zaključaka, pri čemu se posebna pažnja posvećuje društvenoj uslovljenosti zamene jezika s jedne, i implikacijama koje proces zamene jezika ima na društvene zajednice s druge strane, kao i osnovnim šire relevantnim društvenim fenomenima i procesima koji uslovljavaju zamenu jezika, kao što su izgradnja nacionalnih država, suprotstavljenost između nacionalnih i lokal-

nih interesa itd. U ovom se poglavlju, takođe, ističe relevantnost rezultata dobijenih istraživanjem zamene jezika iz perspektive jezičke ideologije za širu teorijsku problematiku lingvističke antropologije.

PROBLEMATIKA MALIH ETNIČKIH ZAJEDNICA NA PROSTORU JUGOISTOČNE EVROPE IZ LINGVISTIČKE PERSPEKTIVE

1.1. PROBLEM ODREĐENJA POJMA MANJINA

Na području istočne i jugoistočne Evrope živi oko četrdeset miliona ljudi koji se mogu smatrati pripadnicima manjinskih etničkih grupa (Suppan 1996: 10). Pitanje identifikacije i definicije pojma (*etnička*) *manjina* izuzetno je složeno, kako zbog velikog broja kriterijuma koji ga mogu određivati, tako i zbog raznolikosti samih grupa koje se u ovu kategoriju mogu svrstati. Osnovni problem pri utvrđivanju opštevažeće definicije manjine je određenje zajedničkih osobina na osnovu kojih bi sve manjinske zajednice bile njome obuhvaćene.

Jedna od osnovnih i na prvi pogled uočljivih razlika između različitih manjinskih grupa je u njihovom pravnom statusu. Dok je nekima od njih priznat pravni status manjine, koji podrazumeva i određeni stepen institucionalne podrške u oblastima kao što su obrazovanje i kultura, druge manjine nemaju takav status. Svest o pripadnosti grupi i o različitosti od većine, postoji, međutim, i kod onih manjina koje nisu politički aktivne niti kao grupa žele bilo kakvu prisutnost u javnom životu. Kao primer za takve zajednice mogu se navesti Slovenci u južnoj Štajerskoj i Pomaci u Bugarskoj: pripadnici ovih grupa ne samo da izbegavaju bilo kakvo isticanje posebnog etničkog identiteta, nego smatraju da bi im postojanje posebnog identiteta škodilo (o identitetu ovih grupa v. Zemljič 1994; Todorova 1997; Brunnbauer 1999). O tome da institucionalna priznatost jedne grupe kao manjine nije automatski i prednost za njene pripadnike, svedoči slučaj Muslimana u Zapadnoj Trakiji, jedine priznate manjine u Grčkoj, koja predstavlja ekonomski oslabljen i diskriminisani deo društva (Trubeta 1999), dok je brojno stanovništvo slovenskog porekla između Edese i Soluna, koje nije

priznato za manjinu i politički i društveno je skoro nevidljivo, ekonomski i društveno na istom nivou sa većinskim stanovništvom (Voss 2004).

Na ovom mestu može se postaviti pitanje da li o takvim grupama možemo govoriti kao o manjinama, budući da u najvećem broju slučajeva one same ne žele da budu identifikovane na taj način. Subjektivni doživljaj kulturne različitosti, koja ponekad ima za posledicu osećaj društvene isključenosti je, međutim, najčešće prisutan kod članova ovakvih zajednica već i zbog toga što se one, zbog etnolingvističke različitosti, od strane većine percipiraju kao drugačije. Stoga u ovom slučaju manjinu možemo definisati u odnosu prema većini: kao grupu čiji pripadnici dele bar jednu od karakteristika koje određuju kolektivni identitet (jezik, etničko poreklo, religija) po kojoj se razlikuju od većine.

Samopercepciju i identitet ovakvih grupa neophodno je posmatrati kao dinamičku kategoriju: ukoliko dođe do određenih društvenih i političkih promena, mogu se u velikoj meri promeniti i identitet grupe i njeni „zahtevi“ prema većinskoj zajednici. Identitet, u svakom slučaju, nije jednoznačna i statična kategorija; zato danas u humanističkim naukama koje se bave ovom problematikom preovlađuju koncepti kao što su *višestruki identiteti*, *promenljivi identiteti*, *zamenljivi identiteti* (eng. *multiple identities*, *switching identities*, *shifting identities*). Sve ovo iziskuje adekvatnu teorijsku osnovu i metodološki aparat koji bi omogućio pristup identitetu kao dinamičkom fenomenu. U nauci o jeziku, u onim njenim pristupima u kojima se jezik posmatra kao društveno uslovljeni fenomen, intenzivno se radi poslednjih decenija na razvijanju takve teorije i metodologije.

1.2. ZAMENA JEZIKA I KULTURNO-JEZIČKI IDENTITET MANJINSKIH ZAJEDNICA

Problematika zamene jezika (eng. *language shift*) i odnosa između ovog procesa, koji se može definisati kao postepen ili iznenadan prelazak pojedinca ili grupe sa jednog jezika na drugi (Crystal [Kristal] 2003: 33, f.31),⁶ i kulturno-jezičkog identiteta predstavlja predmet interesovanja velikog broja lingvista u okviru sociolingvistike i antropološke lingvistike. To interesovanje je naročito poraslo tokom nekoliko poslednjih decenija, zato što se zamena jezika po pravilu javlja kao posledica društvenih procesa kao što su migracije, industrijalizacija i deagrarizacija, ekonomski razvoj i

---

⁶ Winford (2003: 15) zamenu jezika definiše kao „the partial or total abandonment of a group’s native language in favor of another“.

sl., a ovi su procesi veoma prisutni u savremenom svetu. Sociolingvistička istraživanja zamene jezika prema svom objektu mogu se podeliti u najmanje dve celine: jednu čine istraživanja procesa jezičke (i kulturne) adaptacije recentnih migranata i ona se uglavnom odvijaju u zemljama zapadne Evrope i SAD, a drugu istraživanja sociolingvističkih procesa kod tzv. autohtonih manjina.⁷ Budući da su akteri zamene jezika po pravilu pripadnici manjinskih zajednica, ovaj je proces, kad su autohtone manjine u pitanju, najčešće vezan za pogranične oblasti.

U Evropi je interesovanje za manjinske jezičke zajednice, naročito one u oblasti istočne i jugoistočne Evrope, u velikoj meri podstaknuto dvama po svojoj prirodi suprotnim društveno-političkim procesima: širenjem Evropske Unije s jedne, i raspadom bivših socijalističkih zemalja (SFR Jugoslavija, Sovjetski Savez itd.) s druge strane. Uspostavljanje novih državnih granica, ili pridavanje novog značaja već postojećim, svakako utiče na proces izgradnje identiteta i jezičko ponašanje pripadnika autohtonih manjina i funkcija pojedinih idioma na njihovom višejezičkom repertoaru; sa ubrzanim ekonomskim razvojem, prestižni jezik većine po pravilu postaje neka vrsta uslova za uključivanje u ekonomske odnose i simbol napretka koji se vrednosno suprotstavlja idiomu manjine. Nelde (2000: 41) ukazuje na upravo ovu vrstu konflikta sa kojim su suočeni govornici „manje korišćenih jezika“ (eng. *less used languages*) koji pripadaju autohtonim manjinama unutar Evropske Unije: oni pokušavaju da izbegnu asimilaciju kroz proces izgradnje posebnog identiteta, koji ih čini različitim od većine, a u isto vreme pokušavaju i da budu građani integrisani u društvo i prihvaćeni od strane većinske zajednice.

Ovako formulisan konflikt identiteta biće glavni predmet i ovog rada, u kome ćemo se baviti njegovim manifestacijama kod govornika srpskog jezika u južnoj slovenačkoj pokrajini Beloj Krajini. Ova etnolingvistička zajednica⁸ na neki način povezuje pomenute aktuelne aspekte proučavanja problematike identiteta i zamene jezika kod autohtonih manjina – drastične sociolingvističke promene do kojih je u njoj došlo u poslednjih pola veka posledica su kako ubrzanog ekonomskog razvoja i izmena u socijalnim strukturama, tako i političkih procesa koji su rezulti-

⁷ Termin *autohtona manjina* ovde koristimo da bismo napravili razliku između manjinskih grupa koje žive na određenom prostoru već nekoliko vekova i recentnih migracija, a ne u značenju koje se ovom terminu pridaje u slovenačkom i nekim drugim evropskim zakonodavstvima, gde autohtonost manjine podrazumeva njenu institucionalnu priznatost.

⁸ Etnolingvistička zajednica je grupa ljudi koja deli iste norme, vrednosti i jezičke interakcije (Hamers/Blanc 1989: 166).

rali promenama granica, raspadom jednih i formiranjem drugih državnih i nad-državnih zajednica.

1.3. DOSADAŠNJA LINGVISTIČKA PROUČAVANJA MALIH ETNIČKIH ZAJEDNICA NA PODRUČJU JUGOISTOČNE EVROPE

Korišćenje lingvističkih metoda u proučavanju malih etničkih zajednica u velikoj meri može doprineti sagledavanju strategija koje ove grupe biraju u procesu izgradnje identiteta pošto, kako ističe Bickel (1998: 16), „language provides essential resources for acting-out life styles, it provides a crucial means for establishing social identities“.

Problematika jezika u kontaktu, a time i malih jezičkih i etničkih zajednica, već srazmerno dugo predstavlja predmet interesovanja u lingvistici, s tim što se u XIX i većem delu XX veka to interesovanje javljalo skoro isključivo u okviru dijalektologije, svodeći se na istraživanje geografski uslovljenih varijacija u jezičkom sistemu. U evropskoj dijalektologiji tokom XX veka dominiraju stavovi koje Williams (1973) naziva pastoralnom tradicijom i koja se zasniva na retorici „which continually looks back, often nostalgically and for moral guidance, to a lost but supposedly more pristine, rural, homogeneous, and authentic past“. Dijalektologija stoga nije imala za cilj

„to survey patterns of contemporary language use as an end in itself, but to offer a means for answering questions about the earlier history of the language within the philological tradition of the nineteenth century. The main objective was to study the contemporary reflexes of older linguistic forms in their natural setting, concentrating on speakers and locations that were relatively free from external influence“ (Milroy/Gordon 2003: 12).

U okvirima ovakve teorijske i metodološke paradigme, varijacije u jeziku koje su rezultat kontakta sa drugim idiomom nisu mogle biti u centru pažnje istraživača – naprotiv, za istraživanje su odabirani upravo oni punktovi za koje se pretpostavljalo da su izolovani od uticaja drugih idioma te stoga najbolje čuvaju stare jezičke osobine. Istraživači su tražili „idealne govornike“, od kojih će dobiti najčistiju formu jezika“ (Dorian 1981: 3); Chambers i Trudgill (1998: 29) ističu da je „u čitavoj tradicionalnoj dijalektologiji Evrope stariji, neobrazovan muškarac koji živi u zabačenom ruralnom području“⁹ smatran idealnim izborom za informatora u dijalektološkom istraživanju. Dok je u američkoj dijalektologiji došlo do značajnog pomaka

---

⁹ Za ovu kategoriju informatora ovi autori uvode skraćenicu NORM (eng. *nonmobile oral rural male*). Interesantno je da se u slovenskoj dijalektologiji, upravo zbog nemobilnosti i odsustva obrazovanja, idealnim informatorima smatraju žene.

prema izučavanju savremenog stanja u jeziku tokom XX veka,¹⁰ evropsku dijalektologiju i dalje karakteriše uronjenost u pastoralnu tradiciju.¹¹

Južnoslovenska dijalektologija ne odstupa od tog opšteg usmerenja. Dijalektolozi na ovom prostoru poklanjali su veliku pažnju izučavanju izolovanih idioma, prvenstveno iz razloga što takvi idiomi u velikoj meri mogu čuvati starije osobine jezika koje su se u progresivnijim centralnim delovima jezičkog areala već izgubili,¹² dok su inovacije uzrokovane kontaktom sa drugim idiomom uglavnom ignorisane kao irelevantne.¹³ Promene u jeziku manjine karakterišu se kao *kvarenje*, a za informatore se biraju osobe kod kojih je do takvog kvarenja u najmanjoj meri došlo.¹⁴

¹⁰ Kako ističe Kurtah (1972: 11), „until recently, large-scale surveys have been deliberately restricted to folk speech, especially to that of the countryside... In *The Linguistic Atlas of the United States* all the population of any size were regularly included and, in principle, all social levels are represented.“

¹¹ To u značajnoj meri važi i za evropsku antropološku lingvistiku i nacionalni folklor.

¹² Ovdje navodimo samo nekoliko karakterističnih dijalektoloških studija izolovanih jezičkih zajednica čiji su autori južnoslovenski dijalektolozi: Ivić (1957) proučava govor galipoljskih Srba u Makedoniji, Tomić (1984 i 1987) srpske dijalekte u Rumuniji, Ivić (1966, 1994, 1994a, 1997), Stepanović (2000), Rakić (1997, 1998) govore u srpskim i hrvatskim naseljima u Mađarskoj, Vukićević (1984–85) dijalekte Srba u Makedoniji itd.

¹³ Nedostatak interesovanja za kontakt između jezika na ovim prostorima u novijoj lingvistici u velikoj je suprotnosti sa činjenicom da su prva proučavanja ove pojave vezana upravo za teritoriju Balkana: Schuchardt (1884: 30) pominje raspravu G. Lucia iz 1666. godine o mešavini hrvatskih i romanskih dijalekata u Dalmaciji zasnovanoj na zapisima iz XIV veka (prema Clyne 1987: 452). Takođe, Schuchardt (*op. cit.*) daje brojne primere o mešavini na nivou strukture i promenama indukovanim kontaktom između jezika na Balkanu. Problematika balkanskog jezičkog saveza privukla je pažnju mnogih lingvista (up. Troubetzkoy 1928).

¹⁴ U slučaju srpskog jezika, ideološku kategorizaciju idioma kao „pokvarenih“ verovatno je prvi uveo Vuk Stefanović Karadžić. Govoreći o narodnim govorima u Vojvodini, koja je bila centar urbanog života na području srpskog jezika XIX veka, Karadžić je napisao: „u svemu narodu našem nigde [se] ne govori Srpski tako ružno i pokvareno, kao u Srijemu, u Bačkoj i Banatu. I što je god mjesto veće i ima u sebi više gospode i književnika, to se u njemu govori gore: tako seljaci govore bolje od varošana, a sluge od gospodara“ (Karadžić 1845: 85). Ovakva ocena bila je u skladu sa Karadžićevim naporima da srpsku književnojezičku normu u potpunosti izgradi u skladu sa romantičarskim težnjama prema kojima je jezik najčistiji izraz „duha naroda“. Kategorizacija idioma kao „pokvarenih“ ili „čistih“ sreće se, međutim, i danas, ne samo među dijalektolozima, koji kvarenjem smatraju uticaje standardnog jezika (baš kao i Karadžić, samo što se u njegovom slučaju radilo o uticaju crkvenoslovenskog). I u „naivnoj“, narodnoj ideologiji, među govornicima srpskog jezika postoji duboko ukorenjeno uverenje da su dijalekti koji su bliži onima koje je Vuk odabrao za osnovicu književnog jezika čistiji, dok su drugi (npr. staroštokavski govori) „pokvareni“, tako da se često može čuti da se u Valjevu ili Užicu govori čistije nego u Kruševcu, a da je pirotski govor sasvim iskvaren, itd.

Tako Pavle Ivić u dijalektološkoj studiji o galipoljskim Srbima, koji danas žive u istočnoj Makedoniji, u varošici Pehčevu na ivici Maleševske kotline, a doseljeni su iz sela Bajramiča u blizini Galipolja na teritoriji današnje evropske Turske, za glavni cilj svog rada postavlja rekonstrukciju

„do poslednjeg detalja slike onog govora koji su naseljenici morali doneti u Pehčevo 1922. godine. I ovde se dakle može postići sve ono što se postiže pri proučavanju drugih dijalekata, samo što je posao kudikamo teži i sporiji. Stoga sam ja u mogućnosti da u ovom radu iznesem *čist materijal govora Galipoljskih Srba* za koji mogu s pouzdanjem reći da je *slobodan od novijih nanosnih elemenata*“ [podvukao PI] (Ivić 1957: 16).

Ivić ne ulazi u problematiku jezika u kontaktu, mada skreće pažnju na jezičku interferenciju:

„U slučaju mešavine ne treba računati samo sa dve mogućnosti, od kojih jedna pripada jednom govoru a druga drugom, već i s eventualnošću krive regresije u bilo kojem od oba pravca. Često se nailazi i na kontaminirane forme... ili na reči jednog govora sa akcentom drugog, ili na obrte jednog govora uz upotrebu leksike drugog itd. Situaciju u galipoljskom govoru komplikuje još više uticaj srpskog književnog jezika koji se do 1941. širio putem škole, vojne službe i odnosa sa vlastima“ (*op. cit.*, 15).

Jezičke interferencije o kojima govori Ivić identifikuje kao *oštećenja*: „Jaka oštećenost govora stvara pri ispitivanju krupne teškoće specifične prirode“ (*op. cit.*, 14);

„Govor jeste oštećen kod svih pojedinaca, ali, pošto je oštećenje skorašnje, ne u istoj meri kod svakoga i ne na isti način, tako da komparacija omogućuje rekonstrukciju. Tokom mog rada u Pehčevu pronašli su se i informatori koji su bili u stanju da razgovaraju gotovo čisto bajramički i čak da odmah zapaze i isprave makedonizme u govoru ostalih. Paradoksalno zvuči, ali je činjenica da isti pojedinci, i to obično oni najrazboritiji – najbolje govore oba dijalekta, i barjamički i pehčevski, i to zato što ih bolje razlikuju u svesti, dok ih manje inteligentni mešaju i u jezičkom osećanju i u samom govoru“ (*op. cit.*, 15).

Ivićeva dva glavna informatora¹⁵ odlikuju se najmanjom iskvarenošću dijalekta donetog iz Turske:

„Važno je za karakteristiku oba moja glavna informatora da ni jedan ni drugi, i pored sve prirodne bistrine, nisu mnogo načitaniji ljudi. Nikako se ne bi moglo reći da im je govor natrunjen knjiškim elementima; naprotiv, njihov se govor odlikuje čuvanjem svežih narodnih obrta, što u njihovoj sredini, zasićenoj svakakvim kvarenjem jezika, predstavlja dragocenu vrednost“ (*op. cit.*, 20).

---

¹⁵ O merilima za izbor informatora u okviru ove metodološke paradigme piše Flora (1971: 97–107) u svom opisu rumunskih govora u srpskom delu Banata.

Za njega, takođe, sadržajni plan materijala koji dobija od svojih informatora nije ni od kakve važnosti i on ne obraća pažnju na pojave kao što su promena koda u zavisnosti od sagovornika ili teme razgovora:

„Naročito često sam se vraćao na život u selu (Barjamiču). Taj predmet bio je naročito pogodan, ne samo zato što je mladost omiljena tema starijih ljudi, nego i stoga što je tu po pravilu dolazilo srazmerno najmanje dočnije primljene leksike (o životu u Pehčevu ne može se govoriti a da se ne upotrebe specifični termini vezani za tamošnje prilike) ... Nisam izbegavao ni pričanja staraca o njihovim nekadašnjim momačkim uspesima. To se pokazalo kao naročito zahvalna tema koja daje živo, temperamentno, ponekad živopisno pričanje (s druge strane, beleženje je skopčano sa nezgodama). Ispočetka je bilo vrlo teško navesti informatora da govori čistim barjamičkim govorom, bez primese književnog jezika i mesnog makedonskog narečja. Moje načelne izjave da želim da čujem pričanje 'kono u Barjamiču šo biseđaste' nisu mnogo vredele. Objekat, želeći da ga što bolje razumem, a koji put i stideći se svog maternjeg govora kao 'prostog', mešao bi nanosne elemente uveren da ja to neću ni primetiti. Trenutak psihološkog preloma nastupio je onda kad sam u njihov govor imao dovoljno uvida da mogu informatora zaustaviti i ispraviti ako upotrebi književni izraz mesto svoga. Od toga vremena moji informatori govorili su mnogo čistije“ (op. cit., 17–18).

Ovakav metodološki pristup, čiji je glavni cilj rekonstrukcija *čistog govora*, oslobođenog uticaja kako književnog idioma tako i idioma sa kojima je geografski u kontaktu, može se smatrati paradigmatičnim za srpsku dijalektologiju.

1.3.1. Nove metodološke paradigme

U novije vreme učinjeni su značajni naponi da se naučni diskurs u lingvistici odmakne od opisane pastoralne paradigme. Od tipično dijalektoloških istraživanja, čiji je glavni cilj rekonstrukcija „čistog“ jezika, pažnja istraživača se pomera na procese kroz koji jezik manjine i njegovi govornici prolaze. U sociolingvistici se konstituišu koncepti i pojmovi kao što su *smrt jezika* (eng. *language death*),¹⁶ *zastarevanje jezika* (eng. *language obsolescence*), *zamena jezika* (eng. *language shift*) (v., na primer zbornik radova (Dorian (ur.) 1989)), dok se u novije vreme težište analize sve više prenosi na antropološki aspekt ovih problema, pri čemu u

---

¹⁶ Kloss (1984) definiše tri vrste smrti jezika: 1) nominalnu smrt jezika, koja je izazvana cepanjem jezika na više jezika ili namernom degradacijom standardnog jezika na nivo dijalekta, 2) smrt jezika bez zamene jezika, u slučajevima kada jezik nestane sa smrću svog poslednjeg govornika, i 3) smrt jezika sa zamenom jezika, pri kojoj govornici napuštaju svoj jezik u korist drugog jezika (isp. i Greenberg 2004: 14).

metodološkom aparatu analiza diskursa dobija povlašćeno mesto (Tsitsipis 1998).

Novi pristupi idiomima lokalnih jezičkih zajednica, fenomenu bilingvizma/multilingvizma i procesima kontakta između jezika i zamene jezika pokušavaju da oslobode nauku o jeziku ideološkog tereta i kategorija kao što su esencijalizam,¹⁷ ideologija autentičnosti i sl. Bucholtz (2003: 411) ističe neophodnost da se težište pomeri sa traganja za autentičnošću na pokušaj objašnjenja procesa koji su doveli do toga da se određeni govornici smatraju autentičnim:

„In place of nostalgic sociolinguistics, we might have a reflexive sociolinguistics, a sociolinguistics directed as much inward as outward, as aware of sociopolitical workings of disciplines as of speech communities. A reflexive sociolinguistics attends to the ways that language, history and culture are recruited via ideology to create structures of unequal power. It does not give up on identity but recognizes that the social identities created through linguistic practices are both flexible and fragmentary and always have been. It critically reflects its own ideological stake in how these identities are represented in scholarship, and it has a healthy suspicion of an unexamined notion of authenticity as the standard of sociolinguistic research.“ (*loc. cit.*)

Pri tome se sve češće ističe potreba da se društveni i jezički procesi karakteristični za male etničke zajednice sagledavaju iz šire perspektive i da se u analizi operiše pojmovima kao što su dijalektika odnosa moći, subordinacija, višeglasje itd.

Studija koja sledi predstavlja pokušaj istraživanja zasnovanog na ovakvim teorijsko-metodološkim pretpostavkama. Analizirani materijal dobijen je terenskim istraživanjem u periodu između 2001. i 2004. godine, metodom intervjua otvorenog tipa sa stanovnicima pravoslavnih sela u Beloj Krajini i sastoji se od oko 40 sati snimljenog teksta. Da bi se dobila potpunija slika o odnosima i interakcijama između stanovnika ovih sela i slovenačkog stanovništva, razgovori su vođeni i u susednim slovenačkim naseljima (Semič, Adlešiči). Osim usmenog diskursa, za razmatranu problematiku relevantni su i drugi izvori, kao što su etnografska i historiografska literatura, izvori statističkih podataka, pisani izvori (matične knjige, nadgrobni spomenici), novinski članci i ostali oblici javnog diskursa itd.

---

¹⁷ „Essentialism is the position that the attributes and behavior of socially defined groups can be determined and explained by reference to cultural and/or biological characteristics believed to be inherent to the group. As an ideology, essentialism rests on two assumptions: (1) that groups can be clearly delimited; and (2) that group members are more or less alike.“ (Bucholtz 2003: 400).

1.4. SRBI U BELOJ KRAJINI: SOCIO-KULTURNA I SOCIOLINGVISTIČKA SITUACIJA

Četiri srpska pravoslavna sela – Bojanci, Marindol, Milići i Paunovići u najjužnijoj slovenačkoj regiji Beloj Krajini, uz reku Kupu, u neposrednoj blizini granice sa Hrvatskom, sa 243 stanovnika¹⁸ predstavljaju poslednje ostatke nekada mnogo brojnijeg pravoslavnog stanovništva, potomaka Uskoka koji su se u 16. veku naselili u oblasti nekadašnje vojne granice između Otomanske imperije i Habzburške monarhije.¹⁹ U drugim nekada pravoslavnim selima, kako u Beloj Krajini tako i u Žumberku, sa druge strane planine Gorjanci (hrv. Žumberačka gora), danas uglavnom žive katolici i grkokatolici.²⁰

Zajedno sa religijom i običajima, u pomenutim pravoslavnim selima se skoro pet vekova čuvao i jezik, koji prema svojim osobinama pripada istočno-hercegovačkom dijalektu (isp. Ivić 1991: 270). Očuvanju pravoslavne veroispovesti i srpskog jezika u ovim selima doprinele su, s jedne strane, veoma stroge običajne regulative koje su mešanje sa susednim katoličkim stanovništvom svodile na minimum, i sa druge strane, postojanje institucija škole i crkve; škole na srpskom jeziku postojale su sve do šezdesetih godina XX veka, tako da je današnja najstarija generacija stanovnika pohađala nastavu na srpskom jeziku, uglavnom kod učitelja ekavaca koji su dolazili iz Srbije; institucija Srpske pravoslavne crkve²¹ bila je snažan integracioni faktor sve do Drugog svetskog rata. U ovim selima dugo nije bilo mešovitih brakova – neveste su dovođene iz susednih sela ili iz pravoslavnih sela u Liki i Kordunu u susednoj Hrvatskoj – što je takođe doprinelo očuvanju ove etnolingvističke zajednice.

Trenutna sociolingvistička situacija u ovim selima ukazuje, međutim, na podmakli proces zamene jezika. Batibo (1992: 90–92) navodi da se proces gubljenja maternjeg jezika odvija u više faza, koje se preklapaju u različitom stepenu. Prvu fazu karakteriše jednojezičnost na maternjem jeziku, a nju prati period porasta stepena dvojezičnosti u kome je maternji jezik i dalje dominantan. U trećoj fazi, sve više govornika ima preuzeti jezik

¹⁸ Prema podacima popisa stanovništva Slovenije iz 2002. godine (isp. http://www.stat.si/Popis2002/si/rezultati_slovenije_prebivalstvo.htm).

¹⁹ Istorijski pregled naseljavanja Uskoka u ovim krajevima daje Mal 1924.

²⁰ Više o Žumberku i njegovom stanovništvu daju, između ostalih, Hranilović 1990, Štrumbl 1991, Христов (2004: 96–111), kao i zbornik *Žumberak: baština i izazovi budućnosti*, Župančič *et al.* 1996.

²¹ Pravoslavne crkve postoje u Bojancima i Milićima, s tim što Marindol i Paunovići pripadaju crkvenoj opštini Milići.

za primarno sredstvo komunikacije. Druga i treća faza se odlukuju različitim stepenima diglosije i preključivanjem kodova. Pojava izrazite diglosije, gde se preuzeti jezik širi na sve više oblasti komunikacije, znak je početka potpune zamene jezika. U četvrtoj fazi, govornici poseduju ograničenu kompetenciju na maternjem jeziku, dok poslednju fazu predstavlja potpuna zamena maternjeg jezika preuzetim.

U etnolingvističkoj zajednici Srba u Beloj Krajini danas samo najstarija generacija ima punu kompetenciju u upotrebi srpskog jezika; srednja generacija srpski koristi u komunikaciji sa najstarijom, dok najmlađa razume srpski, ali ga uglavnom ne govori.²² Takva sociolingvistička situacija uklapa se u načelu u shemu procesa gubljenja maternjeg jezika u dijaspori koju je ustanovio Filipović (1985: 90; cit. prema Vučković 2000) istražujući govore hrvatskih iseljenika u SAD: prvu fazu karakteriše monolingvalna situacija u kojoj doseljenici koriste isključivo doneseni idiom, u drugoj fazi javlja se bilingvizam, a u trećoj opet monolingvizam, ali na jeziku okruženja; prema ovom istraživanju, tri faze su uglavnom vezane za tri generacije imigranata. Situacija u Beloj Krajini razlikuje se od opisane po tome što je procesu zamene jezika u okviru tri generacije koja se upravo odvija prethodilo skoro pet vekova njegove vrlo visoke vitalnosti, dok je intenzivni proces zamene jezika iniciran značajnim socijalnim promenama posle Drugog svetskog rata (do tada stočarsko i nemobilno stanovništvo počelo se zapošljavati u okolnim većim mestima, kao što su Metlika, Črnomelj, Vinica, gde je za komunikaciju koristilo isključivo slovenački jezik, a jedna od posledica ove mobilnosti je i pojava egzogamnih brakova), dok je na status maternjeg idioma Srba u Beloj Krajini, kako objektivna tako i na način na koji sami govornici doživljavaju status i vitalnost svog idioma,²³ značajno uticao još jedan istorijski momenat – osamostaljenjem Republike Slovenije 1991. godine jedan od standardnih jezika u prethodnoj državi postaje idiom koji se ne upotrebljava u javnoj komunikaciji.

Ova „egzotična oaza stanovništva“, kako Cvijić (1987 [1922]) naziva srpske stanovnike sela u Beloj Krajini i susednom Žumberku, višestruko je interesantna za primenu metodološkog pristupa koji za cilj ima da poveže jezičke i društvene procese na mikro-planu sa širim društvenim procesima i interpretacijskim modelima. Za razliku od većine sličnih etničkih grupa koje se nalaze u izrazito heterogenim sredinama na Balkanu, Srbi u Beloj Krajini

---

²² Campbell/Muntzel (1989: 184–185) proces zamene jezika sa ovakvim karakteristikama nazivaju *postepena smrt jezika* (eng. *gradual language death*).

²³ O odnosu između objektivne (*objective*) i subjektivne (*perceived*) vitalnosti idioma v. Hamers/Blanc (1989: 163).

žive u etnički relativno homogenoj Sloveniji. Osim jezičkih razlika, postoje i mnoge druge istorijski i kulturološki uslovljene razlike između pripadnika ove grupe i većinskog stanovništva: Srbi u Beloj Krajini smatrani su oduvek nosiocima „balkanske patrijarhalne kulture“, načina života i sistema vrednosti. Čini se zanimljivo videti kakav stav pripadnici ove zajednice zauzimaju prema toj balkanskoj tradiciji i na koji način danas, u bitno promenjenim društvenim okolnostima, interpretiraju vrednosti vezane za tu tradiciju. Isto tako, važno je uzeti u obzir kako Srbe u Beloj Krajini doživljavaju njihovi neposredni susedi sa kojima su vekovima dolazili u kontakt, a poslednjih nekoliko decenija taj kontakt podrazumeva i mešovite brakove.

Još jedan pažnje vredan aspekt je konstrukcija „balkanske jezičke ideologije“ od strane lingvista i ostalih autora stručnog diskursa i pozitivno ili negativno vrednovanje balkanskih odlika u jezičkoj praksi (kontakt između jezika, višejezičnost, nepodudaranje kategorija etničkog i jezičkog, promenljivost etničkih i lingvističkih identiteta – više o tome u Irvine/Gal 2000), u zavisnosti od pozicije autora i od političkih i društvenih okolnosti. Veoma je važno pri tome utvrditi odnos interpretacijskih modela samih pripadnika zajednice i ključnih ideja u diskursu formiranom „spolja“ – da li se uopšte dodiruju, u kojoj meri se poklapaju i kojim jezičkim sredstvima i na koji način transformišu.

Ovde ćemo se, dakle, baviti trima percepcijama Srba u Beloj Krajini: načinom na koji oni vide sebe i svoje poreklo i današnji status, načinom na koji ih vide njihovi slovenački susedi, i percepcijom kroz koju se u javnosti formira slika o Srbima u Beloj Krajini, koju nalazimo u diskursu naučnika, političara, novinara i ostalih učesnika u nekoj vrsti javne komunikacije.

Lingvistička situacija i jezička ideologija Srba u Beloj Krajini zanimljiva je iz još jednog aspekta – u kontekstu društvenih procesa u bivšoj državi i s obzirom na činjenicu da su Srbi u Beloj Krajini do početka devedesetih govorili idiomom koji je bio u širokoj upotrebi i na prostoru Slovenije, budući da je u Jugoslaviji funkcionisao kao *lingua communis* (Naylor 1978). Raspadom Jugoslavije i nezavisnošću Slovenije ovaj jezik gubi tu funkciju i veoma je verovatno da su ove promene ostavile traga na stavove prema jeziku i vrednovanje idioma među Srbima u Beloj Krajini. Pluralistička ideologija u SFRJ, iako je imala za cilj formiranje supraetničkog identiteta, u stvari je rezultirala jačom „etnifikacijom“ naroda i narodnosti. U nezavisnoj Sloveniji, koja je u vrlo visokom stepenu nacionalna i nacionalno homogena država, „jugoslovensko nasleđe“ je sasvim sigurno ostavilo traga na jezičku ideologiju i identitetske strategije Srba u Beloj Krajini.

1.4.1. Neke terminološke napomene

Predmet ovog rada zahteva neke metodološko-terminološke napomene. One se pre svega tiču određenja lokalne zajednice koja je predmet ovog istraživanja kao a) male etničke zajednice i b) kao srpske etničke zajednice, kao i c) njihovog jezika kao srpskog.

Prema Ustavu Republike Slovenije, (član 64), detaljna prava garantovana su pripadnicima autohtone mađarske i italijanske manjine (kao i autohtonom romskom stanovništvu, v. član 65), bez obzira na broj pripadnika ovih manjina (URS 1991). One imaju pravo na predstavnike i aktivno učešće (uključujući i pravo veta) kako u lokalnoj upravi tako i u republičkom parlamentu. Njima su takođe garantovana posebna prava u oblasti obrazovanja (Zakon o posebnih pravica 2001: 399). Budući da Srbi u Beloj Krajini ne predstavljaju institucionalno priznatu etničku manjinu,²⁴ termin *mala etnička zajednica/grupa* koristi se u ovom radu da označi Srbe u Beloj Krajini i druge slične u određenoj meri izolovane, i od strane institucija u državi u kojoj žive nepodržane etničke grupe koje, po pravilu, nisu ni same institucionalno organizovane. Upravo zbog odsustva institucionalne podrške i zbog „nevidljivosti“ ovih grupa na nivou kolektivnih identiteta u društvu u kome žive, ovde ne koristim termin *manjina*, budući da se on povezuje sa pravnim aspektom priznatosti grupe od strane države. Neki od proučavalaca ovakvih zajednica ipak se odlučuju za naziv *manjina* kao deskriptivnu kategoriju, ističući da je vrlo važna komponenta identiteta kod pripadnika ovakvih grupa upravo njihov odnos prema većini i različitost u odnosu na tu većinu. U sociolingvističkim studijama koje se bave ovakvim zajednicama na prostoru jugoistočne Evrope, te zajednice se označavaju različitim nazivima: *stateless minorities / staatenloser Minderhieten, Sprachinseln, small linguistic communities, hidden minorities, phantom minorities, crypto-minorities* itd. (cf. Steinke 1990, 1991, 2001, 2003; Tsitsipis 1998: 9, f. 4; Hamp 1989; Hermanik/Promitzer/Staudinger 2002, Voss 2004, Sikimić (ur.) 2004).

Određenje *Srbi* za pripadnike ove male etničke zajednice nikako ne implicira da se ona u celini i u svakoj situaciji na taj način izjašnjava, niti da je srpski dominantni identitet u zajednici. Ovaj termin treba shvatiti uslovno: izabran je zato što se u većini do sada napisanih studija pripadnici ove zajednice identifikuju na taj način (isp. Županić 1912, Filipović 1970,

---

²⁴ Žagar (2000: 89) u svojoj klasifikaciji etnija u Sloveniji ovakve zajednice naziva „zelo majhne avtohtone etnične skupnosti (oziroma majhni ostanki avtohtonih manjšinskih etničnih skupnosti)“.

Dražumerič i Terseglav 1987, Dražumerič 1988, Terseglav 1989, Promitzer 2002), a ovaj naziv dominira i u javnom diskursu o ovoj zajednici (isp., između ostalog, novinske članke: Čontala 1989, Ivačić 1989, Mekina 2001 itd.). Svesni smo da ovakvo određenje nosi sa sobom izvesni ideološki teret, ali nose ga i sve ostale terminološke odrednice koje nam stoje na raspolaganju (Uskoci, pravoslavci i sl.).

Isto važi i za određenje idioma koji je u fokusu ovog istraživanja kao *srpskog*. Ono je uslovno i ne implicira bilo kakvu njegovu povezanost sa srpskim književnim jezikom kao sredstvom nacionalne identifikacije. Srbi u Beloj Krajini, poput većine sličnih zajednica, svoj maternji idiom ne smatraju jezikom (v. više o tome u poglavlju 6). Metodološki pristup koji koristimo u ovom radu orijentisan je prema diskurzivnim praksama i obrascima; on istovremeno omogućava i zahteva da se jezik ne posmatra u nacionalnim kategorijama, tako da umesto nacionalno-određenih jezika treba govoriti o stilovima (registrima), akcentima, glasovima, žanrovima (Gal 2006; isp. Бахтин 1963). Srpski jezik je u ovom slučaju, dakle, samo deskriptivna kategorija koja pokriva totalitet diskurzivnih praksi u zajednici koje su ideološki suprotstavljene praksama na slovenačkom idiomu.

Termin *idiom* u ovom radu upotrebljavamo kao „neutralni pojam na-dređen svim jedinicama u skupu jezične raznolikosti, pa će i jezik i dijalekt i mjesni jezični sistem, kao i bilo koji sociolekt, pa i specifičan jezik pojedinca (tj. idiolekt) predstavljati idiome“ (Škiljan 2002: 12, f. 6). U našem konkretnom slučaju, idiomi su svi jezički kodovi koje članovi zajednice kojom se ovdje bavimo imaju na svom repertoaru.

Pored kategorije *mala etnička zajednica*, u tekstu koji sledi ovu zajednicu određujemo i kao *lokalnu*, što je termin koji se javio u kontekstu vrlo intenzivnog rada u lingvističkoj antropologiji „in the investigation of the causes and consequences of contact of local language communities with forces of the wider politics in which they have become incorporated“ (Silverstein 1998: 401). Budući da će u centru naše analize biti jezik, njegova upotreba i ideološki potencijal, zajednicu Srba u Beloj Krajini označavaćemo i kao *etnolingvističku zajednicu*, i pod tim, prema već navedenoj definiciji, podrazumevamo grupu ljudi koja deli norme, vrednosti i jezičke interakcije (isp. Hamers/Blanc 1989: 166). U savremenoj lingvističkoj teoriji zajednice koje su konstruisane na osnovu upotrebe zajedničkog jezika, odnosno „grupe ljudi koji se identifikuju religionalno ili socijalno i koji dele bar jedan jezik ili njegov varijetet“ (Crystal 2002: 430), nazivaju se najčešće govornim ili jezičkim zajednicama. Škiljan (2002: 23) ističe da u „lingvističkoj terminologiji prevladava – izgleda – naziv gov-

orna zajednica“, ali smatra da je termin *jezična zajednica* ispravniji, imajući u vidu Sosirovu dihotomiju između *langue* (jezik) i *parole* (govor):

„dok je jezik društveno determiniran i apstraktan sistem znakova, govor je njegova materijalna i individualna realizacija u kojoj se mogu pojaviti odstupanja od sistemom utvrđenih pravila, no ta odstupanja ne utječu na sam sustav. Prema tome, u skladu s ovom terminologijom govorna bi zajednica bila zapravo ona skupina koja se *ad hoc* konstituira pojedinačnim govornim aktom i koja prestaje postojati u trenutku završetka konkretnog komunikacijskog procesa, a jezična zajednica zasnivala bi se – kako to kaže Crystal – na poznavanju zajedničkog idioma čije znanje dijeli određena ljudska skupina“.

Za termin koji uvode Hamers i Blanc, *etnolingvistička zajednica*, opredelili smo se jer u slučaju Srba u Beloj Krajini zajednički idiom nije uvek ono što povezuje sve članove zajednice.²⁵ Neki od njenih članova, oni mlađi ili oni koji su to postali brakom, nisu govornici srpskog idioma, niti oni koji to jesu, s druge strane, kao što smo već naglasili, predstavljaju istu jezičku zajednicu sa Srbima u Srbiji. S druge strane, većina stanovnika četiri pravoslavna sela u Beloj Krajini deo je slovenačke jezičke zajednice, a možemo ih istovremeno smatrati i delom hrvatske jezičke zajednice. Ono što Srbe u Beloj Krajini ipak čini zajednicom su, pored jezika (i često u većoj meri od jezika), kulturni obrasci koje oni dele i koji proizilaze iz zajedničkog etničkog porekla, religije i tradicije. Iz tog razloga je ova zajednica, za razliku od nekih širih društvenih grupa, izrazito lokalnog karaktera. Gustina interakcija unutar zajednice i slabost linija komunikacije izvan zajednice²⁶ dugo se mogla uzimati kao odlučujući kriterijum za određenje Srba u Beloj Krajini kao kompaktne zajednice, dok danas to više nije slučaj (više o tome u poglavlju 2. 4.).

Na kraju još nekoliko pravopisnih napomena. Naziv regije (Bela Krajina) pišemo u skladu sa pravopisnim pravilima srpskog jezika (Pravopis 1993: 55, tačka 22), te su oba dela naziva sa velikim početnim slovom (osim u citatima na slovenačkom jeziku). Imena pravoslavnih sela pišemo u srpskoj

---

²⁵ U (samo)percepciji ove zajednice jezik, ipak, igra veoma važnu ulogu – on je istovremeno i osnova za uspostavljanje različitih jezičkih ideologija, i sredstvo pomoću kojeg se te ideologije izražavaju. Stoga možemo reći da Srbi u Beloj Krajini predstavljaju *jezičku manjinu*: problematika njihove jezičke različitosti, bilo realne ili konstruisane, u odnosu na većinsku zajednicu, predstavlja aspekt njihovog identiteta koji je za analizu u ovoj studiji od centralnog značaja.

²⁶ I Gumperz (1974: 50) poput Hamers/Blanc (1989) ističe značaj gustine interakcija i govornu zajednicu definiše kao društvenu grupu koja može biti jednojezična ili višejezična, koja se drži na okupu učestalošću obrazaca društvene interakcije, i koja je od okolnih oblasti izdvojena slabošću linija komunikacije.

varijanti (Milići, Paunovići), onako kako ih njihovi stanovnici izgovaraju, mada su njihovi zvanični nazivi na slovenačkom jeziku Miliči i Paunoviči.

1.4.2. Istorijat naseljavanja Srba u Beloj Krajini

Seoba Srba u južne slovenačke krajeve povezana je sa turskim osvajanjem balkanskih zemalja, koje je prouzrokovalo velike pokrete srpskog stanovništva od juga prema severozapadu. Najstariji pisani izvor²⁷ o prisustvu Srba u Beloj Krajini, navodi Filipović (1970: 156), potiče iz 1530. godine; prema tom izvoru, naseljavanje Uskoka u Bojancima i Marindolu bilo je u najtešnjoj vezi sa njihovim naseljavanjem u Žumberku, što svedoči o tome da su Bela Krajina i Žumberak u to vreme predstavljali jedinstveno područje koje je bilo baza za vođenje borbi protiv Turaka i koje je 1553. ušlo i sastav Vojne krajine. Kasnije je veći deo Bele Krajine, zajedno sa Bojancima, izuzet iz sastava Vojne krajine i postao je njeno zaleđe, dok su Marindol, Milići i Paunovići ostali deo Vojne krajine sve do njenog ukidanja 1872. godine. Ova tri sela bila su u sastavu Hrvatske sve do početka Drugog svetskog rata, kad je ovo područje potpalo pod italijansku vlast, koja je granicu između Slovenije i Hrvatske postavila na reci Kupi. Posle rata Marindol, Milići i Paunovići opet su pripali Hrvatskoj, a 1952. su stanovnici ovih sela na referendumu odlučili da se pripoje Sloveniji.

Na osnovu kako istorijskih, tako i lingvističkih podataka (prezimana i toponima), jasno je da je područje na kome se naselio pravoslavni živalj koji je iz južnih krajeva bežao od Turaka obuhvatalo oblast daleko širu od pomenuta četiri sela.²⁸ Valvasor Uskoke u hrvatskom Žumberku i u slovenačkoj Beloj Krajini posmatra kao jedan etnos, koji ima zajedničku veru, kulturu, način života, istorijsku sudbinu; danas se, međutim, ne može više govoriti o jedinstvenoj grupi, jer je među potomcima Uskoka došlo do divergencije kako u pogledu nacionalnog osećanja, tako i u pogledu jezika i religije. Proces izgradnje nacija u 19. veku podelio ih je, naime, u tri grupe: potomci srpskih Uskoka na slovenačkoj teritoriji koji su u prihvatili katoličku veroispovest postali su Slovenci i danas govore samo slovenački, a isto je i sa grkokatoličkim stanovništvom sa slovenačke strane granice. Većina Uskoka – grkokatolika u Žumberku danas su Hrvati, dok stanovnici

---

²⁷ Detaljan pregled istorijskih izvora o naseljavanju Uskoka u slovenačkim krajevima daje Mal (1924).

²⁸ Filipović (1970: 150) navodi da danas izvan ovih sela žive još dve pravoslavne porodice u Perudini i Žuničima i jedna u Adlešičima.

četiri preostala pravoslavna sela u Beloj Krajini danas prolaze kroz složene i neujednačene procese kada je u pitanju jezički i etnički identitet. Ti procesi, posmatrani pre svega kroz prizmu jezičkog ponašanja, odnosa prema jeziku i jezičke ideologije, biće glavni predmet ovog rada.

1.4.3. Geografski položaj: značenje i značaj granice

Bela Krajina je najjužnija slovenačka oblast. Njen geografski položaj obeležava zatvorenost reljefa prema severozapadu, severu i zapadu, odnosno prema drugim slovenačkim oblastima, ali i otvorenost prema istoku i jugu – ka rubnim delovima široke Panonske nizije (Plut 1985: 13). Sa zapadne strane, Belu Krajinu zatvaraju Kočevski rog i Poljanska gora, a na severu i severozapadu Gorjanci; prema jugu i istoku pokrajina je omeđena rekom Kupom i brdima Velikog bukovja, Lipnika i Ribnika (Dražumerič/Terseglav 1987: 208).

Ova pokrajina predstavlja prostranu krašku zaravan koja se nastavlja i na jug, sa druge strane Kupe, čineći Slunjsku ploču. Na istočnom obodu te kraške zaravni nalaze se Milići, Marindol i Paunovići, dok selo Bojanci leži u izdvojenoj reljefnoj celini koja se naziva Veliko bukovje.

Slika 1: *Geografski položaj srpskih sela u Beloj Krajini*

Kako ističu Dražumerič i Terseglav (*loc. cit.*), geografski opis terena ukazuje na to da pravoslavna sela leže na izrazito kraškom terenu, potpuno nepogodnom za zemljoradnju, koji, s druge strane, pruža dobre uslove za uzgajanje ovaca i koza. Sela se nalaze na rubu inače gusto naseljenog središta Bele Krajine i odmaknuta su od administrativnih i privrednih središta (Črnomelj, Metlika, Novo Mesto u Sloveniji, Karlovac u Hrvatskoj). Sa njima su povezana asfaltnim putevima tek krajem osamdesetih godina.

Relativna geografska izdvojenost Bojanaca od preostala tri sela uslovlila je i razlike u identitetskim strategijama, vrednostima i odnosima između stanovništva, te ovu malu zajednicu na jugu Slovenije danas karakteriše visok stepen unutrašnje diferencijacije između Bojančana na jednoj i Marindolaca, Milićana i Paunovićana na drugoj strani.

Ova razlika se jasno uočava u i podacima sa popisa (vidi poglavlje 2. 2. 2.) i u podacima dobijenim na terenu. Ona nije rezultat samo geografskog položaja četiri naselja, nego, u još većoj meri, istorijskih okolnosti: Bojanci su uvek administrativno pripadali slovenačkoj teritoriji, dok su Milići, Paunovići i Marindol pripadali Vojnoj krajini, ali su bili izolovani od njenog ostatka (Kaser 1997: 58). Raspadom Vojne krajine u ovoj oblasti, do koga je došlo 1871. godine, žumberačka oblast dodeljena je Hrvatskoj, i pri tome je i područje Marindola (uključujući Miliće i Paunoviće) pripalo Hrvatskoj. Slovenački antropolog Niko Županič 1912. godine piše da

„ukinućem Vojničke Granice imao bi pripasti Žumberak i Marindol po istorijskom i legitimističkom pravu vojvodini Kranjskoj austrijske Carevine. Do toga pak nije došlo, već Marindolom i Žumberkom još i danas provizorno upravlja banska vlada u Zagrebu, dok se ovo pitanje pripadnosti definitivno ne reši“ (Županič 1912: 7).

Godine 1929. u Kraljevini Jugoslaviji, ubrzo po proglašenju diktature od strane kralja Aleksandra, južni deo Bele Krajine pripojen je Hrvatskoj, ali već dve godine kasnije, 1931, vraćen je Sloveniji. Sa početkom Drugog svetskog rata, kapitulacijom Kraljevine Jugoslavije, Nezavisna Država Hrvatska predala je područje Marindola kraljevini Italiji, koja je pod svojom vlašću u to vreme imala zapadni deo Slovenije. Posle Drugog svetskog rata, problem granice između Slovenije i Hrvatske još uvek nije bio rešen. Godine 1945. zapadni deo žumberačkog regiona vraćen je Hrvatskoj. Godine 1948. pripojeno je Hrvatskoj i područje Marindola, pri čemu je Hrvatska ponovo prepustila Sloveniji mali deo zapadnog Žumberka. Pitanje administrativne pripadnosti Marindola, Milića i Paunovića konačno je rešeno 1952. godine, kada je njihovo stanovništvo plebiscitom odlučilo da se pripoji Narodnoj Republici Sloveniji (Hudelja 1982: 8; Promitzer 2000; isp. poglavlje 5).

Kome god da su ova tri pravoslavna sela kroz istoriju pripadala, čini se da je ključna razlika između njih i Bojanaca bila u tome da su Marindol, Milići i Paunovići uvek bili daleko od upravnih institucija i njihovi predstavnici nisu imali važnu ulogu u telima lokalne i regionalne uprave, niti su se osećali važnim subjektima u procesima donošenja odluka. Stanovništvo Bojanaca je, s druge strane, bilo u situaciji da preko svojih predstavnika aktivno učestvuje u političkom životu. Ovu „hijerarhijsku i političku razliku“ između dve grupe sela ističe i Županič (1912: 8), koji piše da „Bojančani od vjkada spadaju u političkom pogledu pod Ljubljanu i njihovi opštinski odbornici sede sa svojim katoličkim slovenačkim kolegama [...] adlešiške opštine za istim stolom“ (*loc. cit.*). I Dražumerič (1988: 306) ukazuje na političke veze Bojančana sa Slovencima:

„Bojančani so že tik pred prvo svetovno vojno, vsaj na političnem področju, sodelovani z Viničani, zlasti učiteljem Lovšinom in pod njegovim vplivom volili liberalce. V obdobju med obema svetovnjima vojnama so imeli nekateri, bolj napredni, tesne stike s črnomaljsko gospodo (npr. lekarnar Vrankovič), ki je obiskovala Bojance zlasti na njihovo cerkveno slavo, Džurdžev dan. Po drugi svetovni vojni so se Bojančani hitreje vključili v družbeno-politične organizacije in zavzeli v njih vodilna mesta.“

Županič skreće pažnju na još jednu važnu razliku između Bojanaca i Marindola:

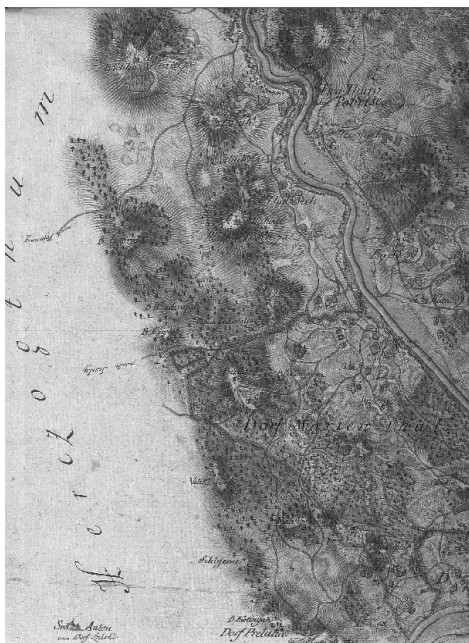
„Od kranjskih Srba Marindolci žive najsiromašnije, jer za vreme Vojne Granice poljska privreda bila je zanemarena, što im se i danas sveti; za trgovinu pak nemaju ni iskustva ni kapitala. Sasvim je drukčije sa Bojančanima, koji su bili u svoje vreme kiridžije i tovarili najviše žito, iz Karlovca za Kočevje, a danas kupuju stoku po Hrvatskoj i Beloj Krajini i preprodaju je u Crnoj Krajini [ostali deo Slovenije, TP] i čak u Trstu“ (Županič 1912: 10).

Citirani odlomci ukazuju da su Bojančani oduvek održavali bliže kontakte sa slovenačkim stanovništvom; ti kontakti su bili mogući zbog učešća u političkom životu Bele Krajine i trgovine kojom su se stanovnici ovog naselja bavili i u drugim krajevima Slovenije.

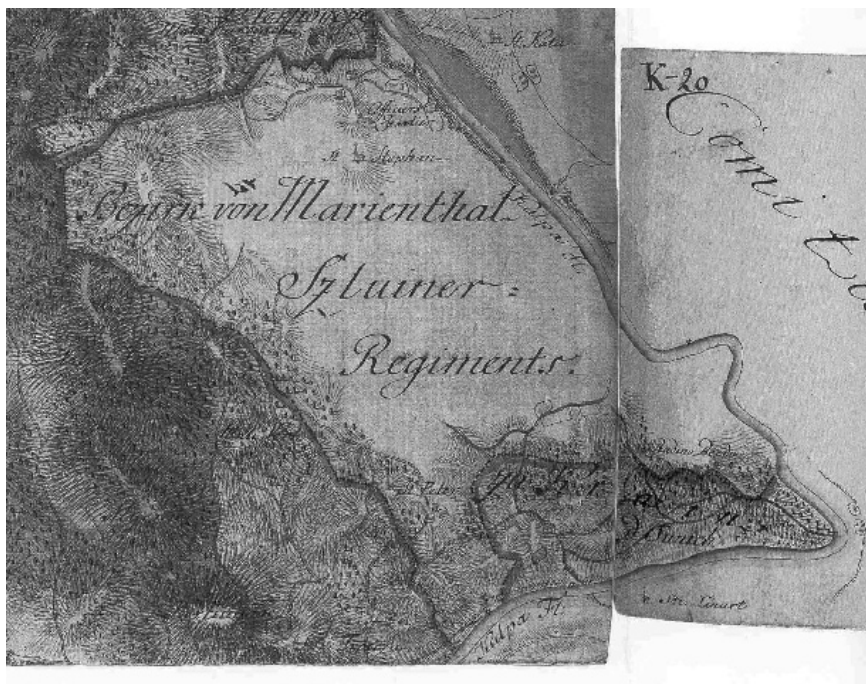
Slika 2: *Karta sela Bojanci iz druge polovine XVIII veka*
(sa natpisom „D. Pojancze“)

Slika 3: *Selo Marindol na vojnoj karti iz XVIII veka*
(sa natpisom „Dorf Marienthal“)

Slika 4: *Oblast Marindola na vojnoj karti iz XVIII veka (sa natpisom „Bezirk von Marienthal“)*²⁹

1.5. ETNIČKE GRUPE U BELOJ KRAJINI – STAVOVI I ODNOSI

Etnička raznovrsnost jedna je od osnovnih karakteristika Bele Krajine. Osim Slovenaca i potomaka uskočkih doseljenika, u njoj živi i veliki broj Roma (u romskim naseljima u okolini Črnomelja, zatim u Semiču i Srednjoj Vasi), a u nekim selima još uvek žive porodice Kočevara – nemačkog stanovništva. U migracijama u poslednjim decenijama naselile

²⁹ Ove tri ilustracije potiču iz tzv. Jozefinskog zemljevida (Josephinische Landesaufnahme 1763–1787), zbirke vojnih karata habzburških teritorija čiji se original čuva u Beču na Državnom arhivu Austrije. Karte su objavljene u zbirci *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787* (ur. Vicenc Rajšp i Majda Ficko), Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU – Arhiv Republike Slovenije, 1995–1996.

su se porodice iz Bosne, Srbije i Hrvatske, pre svega u Črnomelju, ali i u seoskim sredinama.³⁰

Identitetske strategije pravoslavnog stanovništva danas su u velikoj meri uslovljene načinom na koji ih većinsko stanovništvo doživljava. A činjenica je da Belokranjci (Slovenci) doživljavaju svoje pravoslavne susede kao *druge* i drugačije. Takva percepcija je posledica kako slabih kontakata u prošlosti, tako i različite religije, običaja i načina života, kao i različitih elemenata narodnog života kao što su način oblačenja ili način gradnje kuće (o tome više v. Dražumerič 1988: 308–310).

Razlika u statusu domaćeg stanovništva i doseljenih Uskoka bila je izrazita – Uskoci su, naime, kao čuvari Vojne krajine uživali privilegije i bili oslobođeni poreza i kulučenja, što je kod Belokranjaca – kmetova izazivalo zavist, budući da su i oni „u krajnoj nuždi morali vršiti službu obrane kao Uskoci, a nisu radi toga uživali nikakvih polakšica“ (Mal 1924: 183). Govoreći o psihološkim razlikama između Uskoka i Belokranjaca, Mal (*loc. cit.*) navodi da

„bi se moglo još danas kazati, da pokazuje belokranjski seljak neku u se zadubenu lirsku duševnost, dok je Uskocima priroda više epična. Njihova nemirna ćud, nestalnost i ljubav prema trgovini, uprvala im je pogled u daljinu, ekspanzivna sila goni ih u svet.“

1.5.1. *Drugi narod*: predstave i stereotipi o Uskocima

Tokom viševjekovne koegzistencije pravoslavnog i slovenačkog stanovništva u Beloj Krajini formirali su se stereotipi tipični za dve grupe koje žive u neposrednoj blizini, ali među njima ne dolazi do velikog mešanja.³¹ Zajc (2003: 224) ističe „da opisi kako slovenački tako i nemački orijentisanih slovenačkih pisaca govore više o njima samima nego o stanovnicima granične oblasti. Najčešće su se pisci poigrali starim stereotipima koji potiču još iz vremena turskih ratova“. Tako Valvasor (1984 [1689]: 123) ističe problematične moralne odlike Uskoka:

---

³⁰ Interesantan primer je selo Črmošnjice, nekada naseljeno Kočevarima, u čije kuće su se posle Drugog svetskog rata u više talasa doseljavale porodice iz različitih krajeva Jugoslavije. Danas u selu žive kočevarske, slovenačke, bosanske (pravoslavne i muslimanske) porodice, kao i jedna albanska porodica sa Kosova (više o tome u Hermanik 2004).

³¹ Hladnik (<http://www.ijs.si/lit/slovani.html>) navodi da „jedini brojniji Slovenci, sa kojima su Slovenci kod kuće mogli da stupe u kontakt, bili su Uskoci prebegli ispred Turaka“. Isti autor daje pregled književnih dela koji se bave Uskocima i analizira odnos pisaca prema uskočkom stanovništvu.

„Zlasti so izvrstni mojstri v umetnosti, nekaj najti, preden človek zgubi, in voljno ne more vsem pripisati, kajti tudi med njimi so pošteni in vrlji ljudje, ki si ne pomagajo s krajo, temveč s pošteno obrtjo in delom. (...) Kar sem prej dejal, da radi vzamejo, česar jim človek ne da, se nanaša tudi na snubitev. Kajti če je Uskok ali Vlah nekolikanj premožen pa se hoče oženiti in če vedo njegovi sorodniki za neporočeno žensko, za čedno dekle (po vdovah namreč ne povprašujejo), tedaj dostikrat ne delajo dolgih ceremonij pri snubitvi; če starši na prvo vprašanje ne obljubijo hčere in ne dajo privoljenja, pride snubec s petimi ali desetimi konji – v večjem ali manjšem številu, kakor je pač potreba – in si s silo vzame tisto, ki mu je srce ujela, tako da se o takem ugrabniku še najpraviše da reči, da je ženo vzal. V ta namen predvsem marljivo izvohajo čas in priliko, ko so dekletov oče, bratje ali strici na meji ali kako drugače zdoma, da ne bi med njimi prišlo do boja ali prelivanja krvi. Zategadelj pridejo ponoči in, če tisti, ki so le ostali doma, ne dajo dekletu zlepa oditi, naskočijo vrata, vdoro v hišo, dekle s silo ugrabijo in odvedejo proti volji staršev...“

Jedan od karakterističnih stereotipa odnosi se na to kako i šta Uskoci jedu.³² Valvasor ističe njihovu neumerenost u jelu i piću:

„Prav nekaj navadnega pa je, da vtikajo nos prav globoko v vrčke in kozarce in da radi spreminjajo želodec v vinsko klet in jedilno shrambo. Navadno pojedjo in popijejo jeseni vse, kar so pridelali vina in žita. Vse je treba takoj pognati! Hodijo od hiše do hiše, goltajo, požirajo in žro, dokler je še kaj. **Od tega imajo vsaj to korist**, da jim nič ne splesni, ne strohni ali Turkom v roke pade. Ko so sve pojedli in ima golt delopust, gredo na plen. Če ga ne dobe pri dednem sovražniku, iščejo križem po deželi, kje bi ga našli. (Ne trdim pa tega o vseh.) Zato nastanejo zaradi njih v deželi često velike nevšečnosti.“

O predstavi o čudnim i surovim navikama Uskoka vezanim za jelo svedoči i citat iz „istorijske novele“ Janeza Tavčara *Janez Solnce* (1885/86): „Čudni ljudje so to,‘ izpregovoril je, ‘in moj brat, ki je služil v granici, mi je pravil, *da žro še surovo meso*, Bog pomagaj!’“ (cit. prema Zajc 2003).

Izvor podataka o predstavama o stanovnicima pravoslavnih sela u Beloj Krajini kod domaćeg slovenačkog stanovništva predstavljaju i izreke koje i danas žive u usmenoj tradiciji Bele Krajine. Jedna od njih je poređenje *Bučijo kot Vlahi*, koje Mal (1912: 182) povezuje sa njihovom odvažnošću: „Njihova odvažnost očituje se već u oštrom pogledu i glasnom govoru.“³³

Predstave o Uskocima kao divljim i surovim smenjuju se sa pozitivnim ocenama Uskoka, u kojima se veliča njihova čast i hrabrost; ove pozi-

---

³² U pitanju je daleko univerzalniji stereotip; Loma (1997: 153) navodi da je „široom sveta stanovništvo pitomih predela skloni da zadirkuje svoje siromašnije susede iz manje plodnih krajeva podsmevajući se njihovom načinu ishrane“.

³³ Markiranje glasnog govora kao osobine drugog/drugačijeg naroda takođe je opšti mehanizam stereotipizacije među slovenskim narodima: Цыхун (2000) tako u Polesju beleži izraz *крычаць як боўгары*.

tivne ocene povezane su svakako sa državotvornim procesima u regionu i konkretnim društvenim i političkim okolnostima i ciljevima pojedinih strana. „Dobra uskoška lastnost naj bi bila občutek za svobodu in prvinski demokratizam, to je prijaznost do nižjih slojev“ (Hladnik, <http://www.ijs.si/lit/slovani.html>). U časopisu *Novice* od 24. 8. 1881. godine, navodi se da su „stanovalci teh ozemelj [Žumberka i Marindola, TP] bistrourni, hrabri in zaradi imenitnih vojnih zaslug so bili mnogokrat od vladarjev pohvaljeni“. Austrijska državna skupština u jednom od svojih izveštaja navodi sledeće:

„Zvesto in pošteno so se borili Krajišniki in z njimi Žumberčanje in Marindolci za cesarja in državo in pogumno so sledili črno-zeleni zastavi. Hišo in domačijo, žensko in otroke so zapustili, da bi svojemu cesarju na bojiščih na severu in jugu pripomogli do zmage!“ (Obravnave kranjskega deželnega zbora 1881: 585).³⁴

Hladnik (*loc. cit.*) navodi da se je „lik Uskoka u slovenačkoj historiografiji menjao: prvo je bila zlobno kritična prema Uskocima, na razmeđu vekova već su bili interpretirani i pozitivno u smislu borbe za jugoslovensku samostalnost.“

Još jedna izreka koja se može čuti među stanovništvom Bele Krajine ukazuje na socijalnu distancu i negativnu markiranost stanovnika četiri pravoslavna sela: *V Črnomlju imajo Cigane, v Adlešičih imajo Vlahe*.³⁵ Županič (1912: 16) početkom XX veka navodi da

„belokranjski Slovenci nazivaju Žumberčane, Marindolce, Bojančane Starovercima kad hoće da kažu koje su vere, a kad imaju na umu njihovu narodnost osobito njihov govor onda ih zovu Vlasima (Vlahi). Ovakvo nazivanje od strane Slovenaca pak nema ničega uvredljivog, kakav je slučaj gde gde po Hrvatskoj, gde politički demagozi svoju braću pravoslavne vere nazivaju Vlasima u podrugljivom smislu. I sami postariji Žumberčani i Marindolci za razliku od svojih suseda nazivaju se tim imenom“.

Dražumerič i Terseglav (1987: 244), međutim, ističu da

„v razmerjih med Slovenci in Srbi je postala sporna beseda Vlah, kakor Slovenci imenujejo Srbe v Beli Krajini (...) Beseda Vlah poleg neustreznosti tudi ni več enopomenska, marveč se pri Slovencih vedno bolj veže z negativnimi lastnostmi, značilnimi za Vlaha ali Srba (lenoba, samosvojost...). To je podobno kakor pri uporabi besede Cigan oz. Rom.“³⁶

³⁴ Poslednja dva primera preuzeta su iz Zajc (2003).

³⁵ Adlešiči su naselje u blizini Marindola koje je administrativni centar za ovaj deo regije.

³⁶ Neki od stanovnika pravoslavnih sela u Beloj Krajini danas i imenovanje *Uskok* doživljavaju kao negativno, izjednačavajući ga sa nazivom *Vlah* (v. Knežević Hočevar 2004: 133).

Socijalna distanca iščitava se i u zapisima sa terena (Drašler 2003: 19): *Še starejši so pravili za te Vlahe, kot da so nekak posebni narod; Zato ker so vkrali, kar so mogli. Marindolci so bili strašno leni. One so se znale samo karat, jedna med drugom. A z nami, Slovenci, se niso karale.*

Distanca između dve etničke grupe se u dugom vremenskom periodu najizrazitije očitavala u nepostojanju mešovitih brakova. Stroge norme koje su postojale u obe zajednice sprečavale su stvaranje bračnih zajednica između Slovenaca i pravoslavnih Srba, a za Srbe je endogamija bila moguća tokom skoro pet vekova zahvaljujući činjenici da je brojno srpsko stanovništvo živelo u obližnjim oblastima Like i Korduna u Hrvatskoj. I podaci sa terena koje daje Drašler (2003: 19) potvrđuju da su stanovnici Bele Krajine dugo mešovite brakove doživljavali kao neprihvatljivi obrazac društvenog ponašanja: *Reko meni eden, još je sada živ, iz Marindola je: 'Kolko sam jaz tebe zval, pa se nisi htela ni obrnit!' Sem rekla: 'Čuj, znaš kaj, Žarko, ja si ne bi vzela Vlaha niti za dupe obrisat!' Ne, res, jaz sem imela občutek, da je to drugi narod.*

Društvene promene koje su nastupile posle Drugog svetskog rata imale su za posledicu i pojavu egzogamnih brakova i smanjenje socijalne distance između dve grupe. Drašler (2003: 24) ističe da su se

„u povojnem obdobju so se izboljšali tudi odnosi z Vlaha, ker se le-ti niso več poročali zgolj med sabo, ampak tudi s pripadniki drugij naselij, tako slovenskih kot hrvaških. (...) Lokalni prebivalci so opustili predsodke svojih staršev: *Mi, na primer, nikdo niti ne pomisli, da so uni pravoslavni in da smo mi Slovenci. Da bi bil zaradi tega odnos drugačen. Ljudi so tu živjeli, kot da so vsi eno. Od nekdanj smo edini i gotovo. V tem obdobju se začne opuščati naziv Vlaha, zamenja pa ga izraz Srbi oz. Pravoslavni.*“

Socijalna distanca ponovo je povećana u trenutku osamostaljivanja Slovenije i periodu koji je osamostaljivanju prethodio (1989–1991), kada je poreklo Srba u Beloj Krajini doživljavano kao potencijalna opasnost po osamostaljenje, jer „krv nije voda“. Tadašnji načelnik slovenačke Narodne milicije je zapisao nekoliko godina kasnije:

„Takoj smo pomislili na Belo krajino. Tam v delu občine Črnomelj živijo potomci nekdanjih Uskokov, ki so pred več stoletji pribežali pred Turki z Balkana. To je veljalo zlasti za vasi Bojanci, Marindol, Miliči, Žuniči, Paunoviči in podobno. Seveda so se skoraj v celoti zlili z večinskim prebivalstvom, vendar kri ni voda. Kako bo dogajanje na bližnjem Hrvaškem vplivalo nanje? Kako se bodo odzvali? Po veroizpovedi se štejejo za pravoslavce (...) Strokovnjaki so ocenjevali, da je srbska pravoslavna cerkev znana po tesni povezanosti z državo in po svoji zaprtosti. To bi utegnilo pripeljati do varnostno zanimivih pojavov. Pravoslavni paroh Peran Bošković se je v Ljubljani v zadnjih letih pokazal za pristaša srbstva. Tamkajšnjim

postajam milice smo dali nekaj nalog, ki so zajele predvsem spremljanje dogajanja na terenu, kot smo navadno rekli ali zapisali“ (Čelik 1994: 21–22, citirano prema Knežević Hočevar 2004: 128).

Uprkos činjenici da je vrlo visok procenat stanovnika pravoslavnih sela u Beloj Krajini na plebiscitu 1990. godine glasao za nezavisnu Sloveniju, oni nisu uključeni u jedinice teritorijalne odbrane u toku „desetodnev-nog rata“, zbog čega su i danas ogorčeni (Knežević Hočevar 2004: 139).

*

U ovom, uvodnom, poglavlju, pokušali smo da etnolingvističku zajednicu koja je predmet ove studije postavimo u kontekst proučavanja manjina na prostoru jugoistočne Evrope, da navedemo osnovne istorijske i geografske podatke o Srbima u Beloj Krajini i da ukažemo na socijalne odnose u oblasti gde ova zajednica živi od XVI veka, koji su, svakako, u velikoj meri uticali na identitetske strategije njenih članova. U sledećem poglavlju ćemo idiom Srba u Beloj Krajini sagledati kroz parametre na kojima se zasniva koncept etnolingvističke vitalnosti razvijen u okviru sociolingvistike.

ETNOLINGVISTIČKA VITALNOST SRBA U BELOJ KRAJINI

2.1. ETNOLINGVISTIČKA VITALNOST I IDIOMI MALIH ETNIČKIH ZAJEDNICA

U sociolingvistici je opšteprihvaćena činjenica da sociokulturni identitet etnolingvističke zajednice i sociolingvistička situacija koja tu zajednicu karakteriše stoje u odnosu međusobne zavisnosti – Hamers i Blanc (1989: 121) ističu da je „the relationship between bilinguality and cultural identity is reciprocal: bilinguality influences the development of cultural identity, which in turn influences the development of bilinguality“. Kad su u pitanju manjinske zajednice i njihova sociolingvistička situacija, u dosadašnjim proučavanjima izdvojeni su brojni faktori koji utiču pozitivno ili negativno na proces očuvanja jezika, odnosno koji usporavaju ili podstiču proces zamene jezika manjine jezikom većine. Tako Reitz (1974), baveći se stepenom zamene jezika kod tri generacije migranata u Kanadi, izdvaja kao najvažnije sledeće faktore (navedeni su po opadajućoj važnosti): održavanje čvrstih veza sa etničkom grupom, identifikacija sa grupom migranata, endogamija i religijska pripadnost. Fishman (1964), s druge strane, izdvaja tri grupe faktora koji uslovljavaju zamenu jezika: a) promene u načinu života koje imaju za posledicu slabljenje socijalnih mreža, b) promene u odnosima moći između manjinske i većinske grupe i c) negativni odnosi prema vrednostima manjinske grupe i njenom jeziku, kako kod pripadnika većine tako i kod manjine same. Promena u odnosima moći i vrednostima, koja ima za posledicu zamenu jezika, sama je, opet, posledica promena u društvenoj strukturi i načinu života: Tabouret-Keller (1968, 1972) je proučavala mehanizme zamene jezika u zemljama Zapada i Trećeg sveta i došla do zaključka da su zamena, odnosno očuvanje jezika

povezani pre svega sa urbanizacijom i obrazovanjem. Poredeći evoluciju dijalekata unutar Francuske, ona je utvrdila korelaciju između industrijalizacije/urbanizacije i zamene jezika: socijalna mobilnost, migracije u gradove, razvoj komunikacija i medija predstavljaju faktore koji ubrzavaju konvergenciju dijalekata prema standardu.

Faktori koje pomenuti autori određuju kao relevantne za zamenu jezika, odnosno njegovo zadržavanje, mogu se podeliti u dve grupe: jednu čine *objektivni* faktori kao što su broj govornika, socijalni status, religijska pripadnost, gustina interakcijskih mreža itd.; u drugu grupu spadali bi *subjektivni faktori*, kao što su vrednosti koje govornici pridaju svom idiomu ili idiomu većine, stavovi prema jeziku, interpretacije sopstvenog jezičkog ponašanja i sl. Između ove dve grupe faktora našlo bi se samo jezičko ponašanje pripadnika etnolingvističke zajednice – strategije koje oni upotrebljavaju u svakodnevnoj komunikaciji, njihova kompetencija u upotrebi svog i većinskog jezika, njihov lingvistički repertoar itd.

Poslednjih nekoliko decenija sociolingvističkih istraživanja jezika manjinskih zajednica, osim toga što je omogućilo samo definisanje faktora relevantnih za procese očuvanja ili zamene jezika, predstavlja i period u kome su preispitani različiti metodološki pristupi ovoj problematici, i u kome je utvrđena njihova relevantnost i ključni nedostaci. Već smo pomenuli ideološku opterećenost „nostalgične“ sociolingvistike. Nelde (2000: 42), isto tako, skreće pažnju na metodološke nedostatke metode upitnika pri utvrđivanju komunikativnih strategija koje ispitanici koriste u svakodnevnoj komunikaciji:

„...any given answer to a question regarding day-to-day language use is subject to such complexity of sociological criteria – especially in conflict zones – that even surveys by trained interviewers can lead to skewed results. On replying, the informant will certainly not be thinking of the problems of sociolinguistic variety in his use of language seen by the interviewer. Rather, consciously or unconsciously, he will maintain a certain loyalty to his group and strive to attain the goal of social identity. Neither Linguistics nor Sociology have the necessary models and methods at their disposal to come to terms with extralinguistic conditions. Census statistics or individual linguistic behaviour demonstrate more about social identity than about the true language use of the informant.“

Potpuno pouzdane informacije o upotrebi jezika u nekoj zajednici teško je dobiti i posmatranjem jezičkog ponašanja samih govornika u njihovim svakodnevnim interakcijama, jer već prisustvo strane osobe pred-

stavlja faktor koji u velikoj meri može uticati na izbor koda i komunikativne strategije članova zajednice.³⁷

Detaljan opis aktuelne sociolingvističke situacije u pravoslavnim selima Bele Krajine sa ciljem da se odredi stepen etnolingvističke vitalnosti ove zajednice koji sledi u ovom poglavlju smatramo neophodnom „pozadinom“ za analizu jezičke ideologije koja se formira u međuprostoru između socijalnih struktura i procesa i formi diskursa. Ovakav pristup, koji uključuje širi društveni kontekst od koga male etničke zajednice nije moguće izolovati s jedne strane i perspektivu pripadnika takvih grupa s druge, osim što pokazuje kako se širi društveni procesi prelamaju na lokalnom planu, nudi i mogućnost kritičke evaluacije dosadašnjeg metodološkog aparata korišćenog kad je u pitanju ovakva problematika.

2.2. ETNOLINGVISTIČKA VITALNOST: TEORIJSKI KONCEPT

Da bi povezali sociopsihološke procese koji su u osnovi ponašanja etnolingvističke zajednice i utvrdili sociostrukturne činioce koji utiču na održanje ili napuštanje jezika manjine, Giles, Bourhis i Taylor (1977) razvili su koncept *etnolingvističke vitalnosti*, koja se određuje na osnovu tri grupe objektivnih faktora – statusa, demografije i institucionalne podrške. Autori pretpostavljaju da svaki od ovih faktora utiče na stepen etnolingvističke vitalnosti, i da po tom principu manjinske grupe mogu imati nisku, srednju ili visoku vitalnost. Od stepena vitalnosti zavisi verovatnoća da se data grupa očuva kao posebna celina i da zadrži svoj jezik. Ovaj model etnolingvističke vitalnosti, iako kritikovan od strane nekih sociolingvista,³⁸ ostao je „one of the more useful concepts posited in the social psychology of language (...) as a means of assessing the relative attractiveness and ‘degree of life’ of a language in society and usually in reference to ethnic groupings“ (Mann 2000: 458).

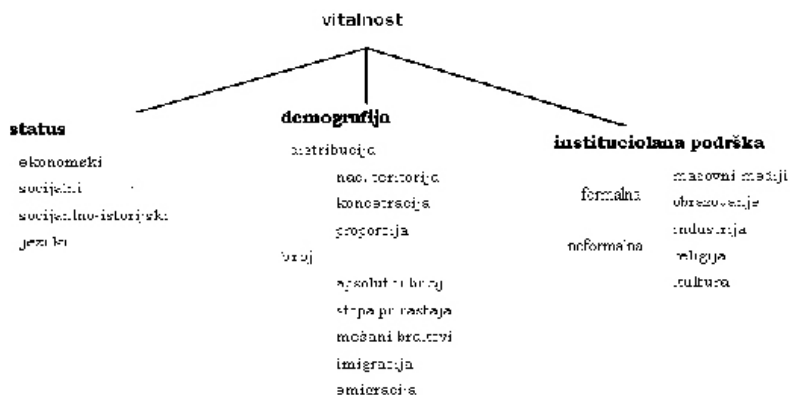
---

³⁷ S tom poteškoćom, poznatom kao paradoks posmatrača (*observer's paradox*) u antropologiji i srodnim disciplinama suočavaju se svi istraživači na terenu (isp. Hanks 2000: 2). Ipak, kao što ističe Hanks (*loc. cit.*), ta poteškoća nikako nije razlog za odustajanje od etnografskog rada.

³⁸ Husband i Khan (1982: 193–194) kritikuju koncept etnolingvističke vitalnosti jer on omogućava „opasno pojednostavljenu analizu tipova etnolingvističkih grupa“ i zato što je „orijentisan prema jednom jezičkom kodu odn. jednoj kulturi i prema dominantnoj grupi“; isp. Mann 2000: 462.

Koncept etnolingvističke vitalnosti koji predlažu Giles, Bourhis i Taylor (1977) zasniva se na analizi spoljašnjih, objektivnih činilaca koji podstiču bilo očuvanje bilo gubljenje jezika manjine. Ovi autori vitalnost jedne etnolingvističke zajednice definišu kao „ono što na nju utiče da se ponaša kao grupa sa posebnim i aktivnim kolektivnim identitetom u kontaktu sa drugim grupama“. Kao strukturne varijable koje su od najvećeg uticaja na vitalnost etnolingvističkih grupa, oni izdvajaju status, demografiju i institucionalnu podršku (v. sliku 5).

Slika 5: *Taksonomija strukturnih varijabli koje određuju etnolingvističku vitalnost (prema Giles/Bourhis/Taylor 1977: 309)*

Kroz ove faktore pokušaćemo da sagledamo i etnolingvističku vitalnost stanovnika pravoslavnih sela u Beloj Krajini. Na taj način može se steći predstava o „spoljašnjim“, objektivnim faktorima koji određuju njenu sociolingvističku situaciju.

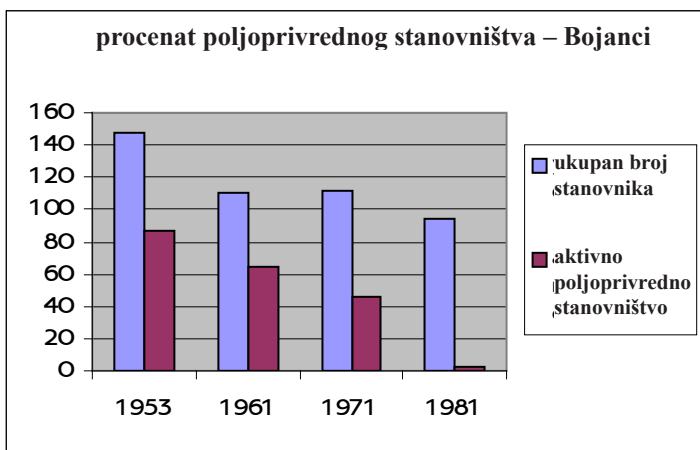
2.2.1. Status

Giles, Bourhis i Taylor (1977: 309) strukturnu varijablu *statusa* definišu kao „a configuration of prestige variables of the linguistic group in the intergroup context. The more status a linguistic group is recognized to have, the more vitality it can be said to possess as a collective entity.“

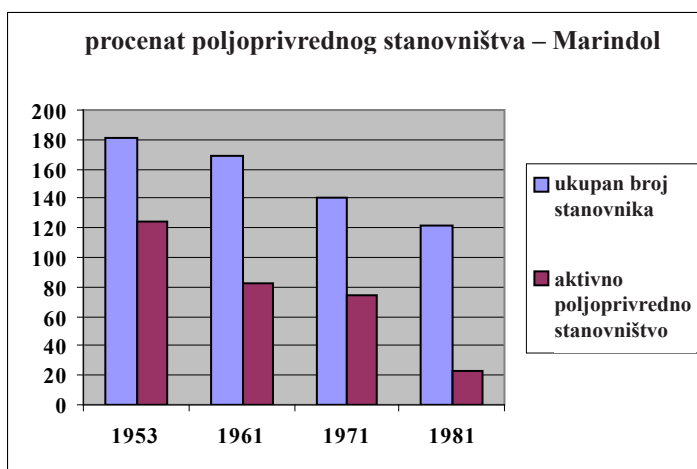
Stanovnici pravoslavnih sela u Beloj Krajini danas se po svom ekonomskom statusu ne razlikuju od ostalih stanovnika u ruralnim delovima ovog regiona. Bela Krajina je decenijama bila najsiromašnija slovenačka

pokrajina, ali je ipak bila obuhvaćena procesima modernizacije i industrijalizacije posle Drugog svetskog rata. Ti su procesi prvenstveno bili usmereni na gradove i veća naselja, ali su velikoj meri uticali i na promenu strukture ruralnih naselja, bez obzira na njihov etnički ili konfesionalni sastav. I stanovnici Milića, Paunovića, Maridnola i Bojanaca postepeno su napustili zemljoradnju i stočarstvo, koji su do tada bili njihovo osnovno zanimanje.

Slika 6: Procenat poljoprivrednog stanovništva u Bojancima

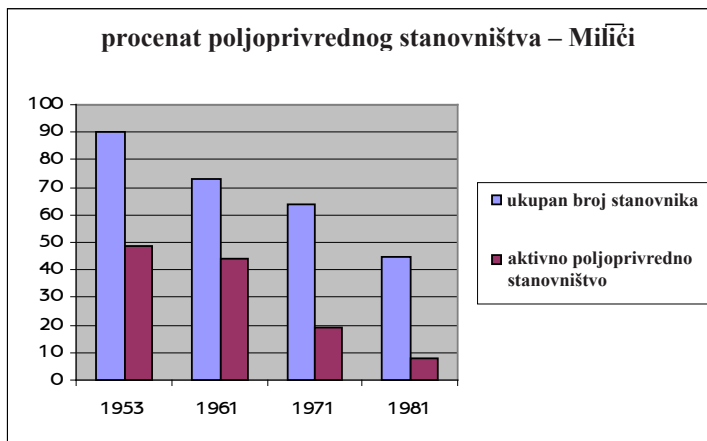

Slika 7: Procenat poljoprivrednog stanovništva u Marindolu

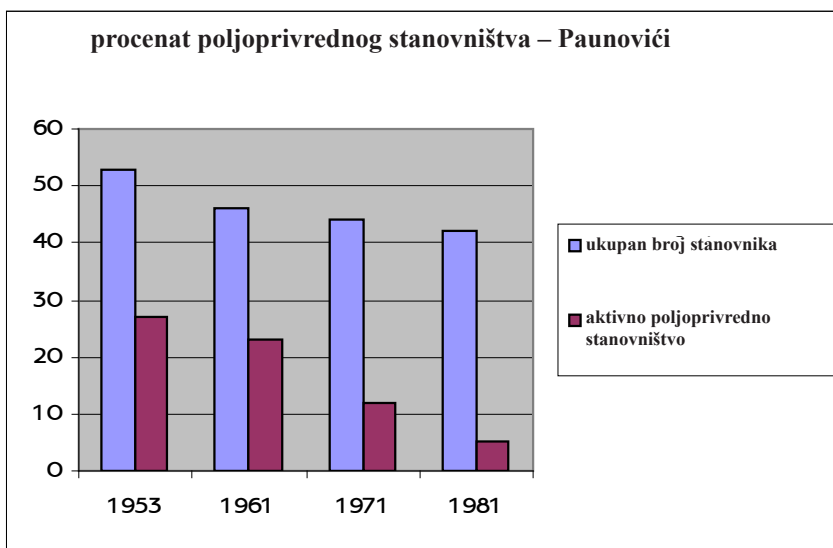

Slika 8: *Procenat poljoprivrednog stanovništva u Milićima*

Slika 9: *Procenat poljoprivrednog stanovništva u Paunovićima*

2.2.2. Demografija

Giles, Bourhis i Taylor (1977: 309) strukturnu varijablu *demografije* određuju kao

„the sheer numbers of group members and their distribution throughout the territory. Ethnolinguistic groups whose demographic trends are favourable are more likely to have vitality as distinctive groups than those whose demographic trends are unfavourable and conducive to group survival.“

Ovi autori navode osam demografskih varijabli relevantnih za vitalnost etnolingvističke grupe (v. sliku 5) i grupišu ih u dve skupine – distribuciju govornika i njihovu brojnost.

2. 2. 2. 1. Distribucija govornika

Nacionalna teritorija. Pod nacionalnom teritorijom autori (Giles/Bourhis/Taylor, *op. cit.*) podrazumevaju domovinu predaka pripadnika etnolingvističke zajednice. Pet vekova kontinuiranog života na teritoriji Bele Krajine ima za posledicu da je predstava o nacionalnoj teritoriji Srba u Beloj Krajini vezana za ovu slovenačku pokrajinu. Čvrsta veza sa teritorijom iz koje su njihovi preci doseljeni ne postoji, u prvom redu zato što područje u kome su živeli pre dolaska u Belu Krajinu nije pouzdano utvrđeno. U Bojancima se smatra da je njihova prapostojbina negde u slivu reke Bojane u Crnoj Gori, dok u Marindolu postoji predanje da su njihovi preci došli iz Raške.

Koncentracija pripadnika etnolingvističke zajednice na području koje naseljavaju druga je relevantna varijabla u okviru distribucije; Srbi u Beloj Krajini žive u kompaktnoj zajednici u pomenuta četiri sela, što prema Gilesu, Bourhisu i Tayloru (*op. cit.*, 313) predstavlja pozitivan faktor za očuvanje vitalnosti etnolingvističke zajednice: govornici manjinskog jezika koji su koncentrisani u istoj geografskoj oblasti imaju veće šanse da opstanu kao dinamična lingvistička zajednica, zahvaljujući čestoj međusobnoj komunikaciji koja im omogućava održanje osećaja solidarnosti. Koncentracija pravoslavnih govornika srpskog idioma u Beloj Krajini i društvena pravila zajednice koja su podrazumevala praktično potpunu izolovanost od slovenačke okoline omogućili su održanje ove etnolingvističke zajednice tokom pet vekova.

Društvene i ekonomske promene u drugoj polovini XX veka dovele su do pokretljivosti i mešanja stanovništva i do otvaranja pravoslavne zajednice u oba smera – u sela dolaze slovenačke snahe (v. niže, pogavlje

2.2.2.4.), dok se mnogi pripadnici etnolingvističke zajednice preseljavaju u slovenačka naselja, udajom ili iz razloga ekonomske prirode.

Proporcija između pripadnika etnolingvističke zajednice i onih koji joj ne pripadaju treći je faktor koji utiče na odnose između manjinske i većinske grupe u relevantnoj oblasti. U odnosu na većinsko stanovništvo u pokrajini, Srbi u pravoslavnim selima predstavljaju apsolutnu manjinu – Bela Krajina je 1991. godine imala 25453 stanovnika (prema: *Slovenija – pokrajine i ljudi*, Ljubljana 1998), dok je u pravoslavnim selima tada bilo 295 stanovnika (prema Terseglav 1996) – odnos je približno 85:1. Pored toga, u okviru samih sela mešovitim brakovima se izmenio odnos između govornika i negovornika srpskog idioma.

2.2.2.2. Broj govornika i ostali podaci dobijeni popisom stanovništva

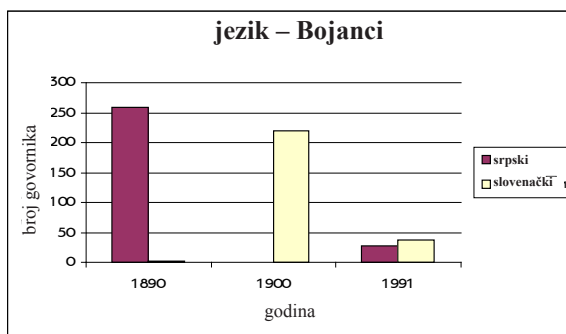
Demografski podaci dobijeni popisima stanovništva pružaju osnovni uvid u procese formiranja identiteta kod Srba u Beloj Krajini i u ulogu jezika u tim procesima. Poređenje podataka dobijenih popisima stanovništva od 1880. do 1991. godine³⁹ ukazuje na to da je jedina stabilna kategorija u rezultatima dobijenim popisnim upitnicima ona koja se odnosi na religiju; odgovori na pitanja o govornom jeziku i nacionalnosti značajno variraju od jednog do drugog popisa i očigledno zavise od društvenih i političkih okolnosti i odnosa moći u datom trenutku. Ilustraciju za to da podaci dobijeni popisom ne smeju biti interpretirani kao pouzdani izvor informacija o jeziku u svakodnevnoj upotrebi zajednice nalazimo u sledećim

---

³⁹ Podaci sa popisa korišćeni u ovom radu dobijeni su iz sledećih izvora: za popis iz 1880. godine: *Spezial-Ortsrepertorium von Krain*, Wien 1884, str. 146; za popis iz 1890. godine: *Spezialni repertorij krajev na Kranjskem 1890*, Dunaj 1894, str. 140–141 (citirano prema Hudelja 1982); za popis iz 1900. godine: *Gemeindelexicon von Krain. Bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1900*, Wien 1905; *Popis žiteljstva od 31. prosinca 1900*, Kr. zemaljski statistički ured, Zagreb 1902; za popis iz 1910. godine: *Spezial-Ortsrepertorium von Krain. Bearbeitet auf Grund der Volkszählung von 1910*, Wien 1919, str. 102; za popis iz 1953. godine: *Popis stanovništva 1953*, knjiga XIV, *Osnovni podaci o stanovništvu*, Beograd 1958; za popis iz 1961. godine: *Popis stanovništva 1961*, knjiga XIV, *Aktivnost i delatnost, rezultati za naselja*, Beograd 1965, *Popis stanovništva 1961*, knjiga XII, *Migraciona obeležja, rezultati za naselja*, Beograd 1966; za popis iz 1971. godine: *Popis prebivalstva in stanovanj v letu 1971*, knjiga IX, *Prebivalstvo, migracijska obeležja, rezultati po naseljih in občinah*, Beograd 1973, *Popis prebivalstva in stanovanj v letu 1971*, knjiga X, *Prebivalstvo, dejavnost, rezultati po naseljih in občinah*, Beograd 1974; neki podaci za popise iz 1981. i 1991. godine citirani su prema Terseglav (1996), a za popis 1981. godine i prema: *Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 1981*, Ljubljana 1981; podaci za popis iz 2002. godine dobijeni su na zvaničnoj internet strani Statističnega urada Republike Slovenije: <http://www.stat.si/popis2002/si/rezultati/>.

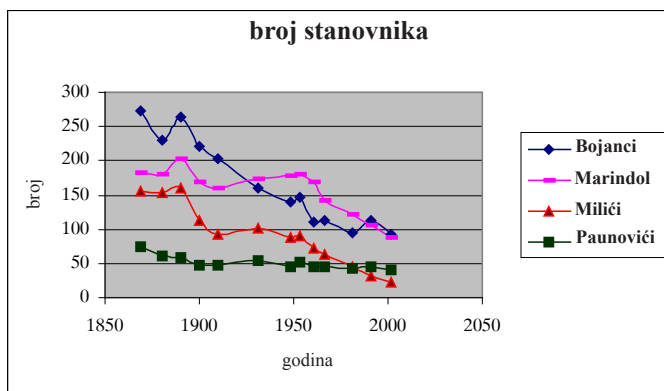
podacima sa popisa: 1880. godine u naselju Bojanci se svih 264 stanovnika izjasnilo za pravoslavne; njih 258 navelo je da govori srpski, a jedan da govori slovenački. Samo dvadeset godina kasnije, u popisu iz 1900. godine, svih 220 stanovnika Bojanaca zabeleženi su kao govornici slovenačkog, 219 od njih kao pravoslavni, a jedan se izjasnio kao katolik (v. sliku 10).

Slika 10: Broj govornika srpskog jezika prema podacima dobijenim popisom stanovništva

Činjenica da podaci dobijeni popisom stanovništva mogu tako drastično varirati u toku samo deset godina, otvara pitanje interpretacije takvih podataka. Jedina statistička kategorija kojoj se bezrezervno može „verovati“ je *apsolutni broj* stanovnika. U slučaju srpskih sela u Beloj Krajini, ovaj broj konstantno opada (v. sliku 11).

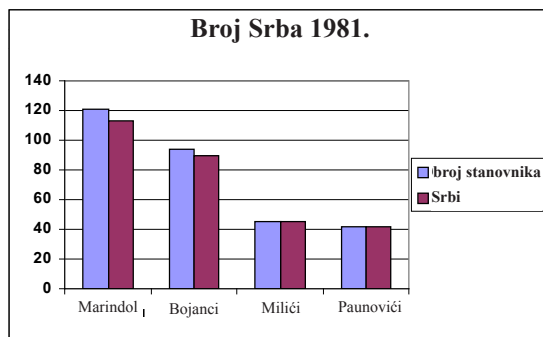
Slika 11: Broj stanovnika prema podacima dobijenim popisom stanovništva

Izloženi podaci ukazuju na to da je opadanje broja (*smanjenje stope priraštaja*) stanovnika u ova četiri sela jedna od najvažnijih okolnosti koje karakterišu identitetske strategije njihovih stanovnika. Oni sami sa nostalgijom ističu činjenicu da u selima ima sve više praznih kuća i sve manje male dece. Pod takvim okolnostima, zamena jezika se doživljava kao neizbežna posledica opšteg „izumiranja“ Srba u ovom regionu koje je praćeno prihvatanjem novih, modernih obrazaca i napuštanjem starih običaja i tipično seoskog načina života.

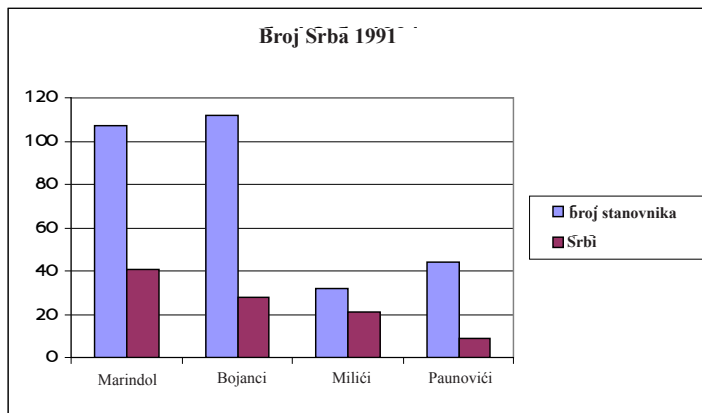
2.2.2.3. Raspad SFR Jugoslavije i idenitet Srba u Beloj Krajini u ogledalu demografskih podataka

Poređenje podataka sa popisa iz 1981. i 1991. godine skreće pažnju na izrazitu razliku u broju onih koji su se izjasnili kao Srbi 1981. godine i deset godina kasnije (v. slike 12 i 13). Pri tome je potpuno izvesno da nije došlo do realne promene strukture stanovništva, već je deo onih koji su se izjasnili kao Srbi 1981. godine u međuvremenu promenio svoje etničko opredeljenje. Ova činjenica objašnjiva je političkim događajima do kojih je tokom pomenutih deset godina došlo. Raspadom Jugoslavije promenio se i status Srba u Sloveniji, a pitanje nacionalnog opredeljenja je u novoj državi, bar iz perspektive pripadnika srpske zajednice u Beloj Krajini, dobilo drugačiju težinu.⁴⁰

⁴⁰ Bilo bi zanimljivo sa ovim podacima uporediti one sa poslednjeg popisa u Republici Sloveniji, održanog 2002. godine. Te podatke, na žalost, nije moguće dobiti, pošto prema novom slovenačkom zakonodavstvu nije moguće dobiti podatke kao što su jezik, veroispovest i etnička pripadnost na nivou nižem od opštine (cf. Zakon o popisu prebivalstva, gospodinjstev i stanovanj v Republici Sloveniji v letu 2002, *Uradni list Republike Slovenije* 66/2000 i 26/2001; Zakon o državni statistiki, *Uradni list Republike Slovenije* 45/1995 i 09/2001, kao i Zakon o varstvu osebnih podatkov, *Uradni list Republike Slovenije* 59/1999).

Slika 13: Broj Srba prema popisu iz 1991. godine

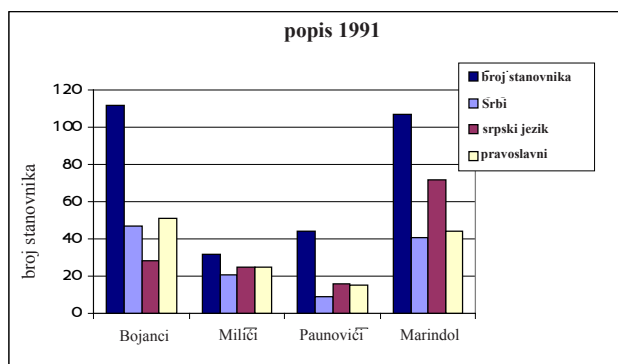

Raspad federativne države i proglašenje nezavisne Republike Slovenije početkom devedesetih godina prošlog veka značajno su uticali na identitetske strategije Srba u Beloj Krajini. Na početku devedesetih, ova mala etnička grupa našla se u centru pažnje slovenačke javnosti i postala je predmet intenzivnih diskusija i snažne propagande u srpskim javnim glasilima koja je prethodila slovenačkoj nezavisnosti i u kojoj je status Srba u Beloj Krajini veoma ispolitizovan (vidi poglavlje 4.1.2.).

Srbi u selima Bele Krajine su, s druge strane, pokušavali da na svaki način izbegnu pritiske javnosti kojima su bili izloženi, i tako što su „sakrivali“ sve ono po čemu su se razlikovali od većinskog stanovništva. U svim intervjuima sa njima koji su bili objavljeni početkom devedesetih u slovenačkoj štampi, Srbi iz Bele Krajine isticali su da njima nije potrebna nikakva zaštita sa strane i da se u Sloveniji ne osećaju ugroženo, ukazujući pri tome na solidarnost svih žitelja Bele Krajine, bez obzira na njihovo etničko poreklo ili religiju (isp. sledeće članke: Ivačić 1989: 20–21, Dimitrič 1990: 2, Lesar 1991: 22). Decembra 1990. godine, na plebiscitu na kome se odlučivalo o nezavisnosti Slovenije, 90.78% stanovnika Bojanaca glasalo je za nezavisnost (Delo 298, 24. 12. 1990, str. 3). Srpske folklorne grupe prestale su da postoje, što stanovnici ovih sela objašnjavaju nedostatkom interesa, naročito kod mladih, mada takođe pominju i da je u to vreme postojala neka vrsta straha. Inicijativa za ponovnim osnivanjem osnovne škole sa nastavom na srpskom jeziku koju je pokrenula slovenačka vlada bila je odbijena od strane samih Srba.

Godine 1991, u upravo opisanoj situaciji, kada su Srbi u Beloj Krajini pokušavali da što je moguće umanje svoju izloženost pažnji javnosti, značajni pad u broju onih koji su se izjasnili kao Srbi nije teško razumeti. I dalje je, međutim, uočljiva razlika između Bojanaca s jedne strane i Marindola, Milića i Paunovića sa druge. Razlika između broja stanovnika i ostalih parametara po kojima se ovo stanovništvo razlikuje od većinskog (dakle srpska nacionalna pripadnost, srpski jezik i pravoslavna veroispovest), veća je u Bojancima nego u ostalim selima. Dok je u Bojancima daleko manji broj stanovnika za svoj maternji jezik naveo srpski, zanimljivo je da u odnosu na druge kategorije (veroisповest i nacionalnost) nema velike razlike između ove dve grupe sela – svuda je, naime, broj pravoslavaca i Srba srazmerno mali, a drastično manji kada se uporedi sa podacima dobijenim popisom 1981. godine (vidi sliku 14).

Slika 14: *Etničko, religijsko i jezičko opredeljenje stanovnika prema popisu 1991. godine*

Razlika između dve grupe sela prema lingvističkoj kompetenciji odgovara različitim vrednostima koje se vezuju za jezik i različitim identitetskim strategijama koje se biraju; u diskursu, ovi vrednosni stavovi koncentrisani su oko suprotnih pojmova kao što su *napredak* : *zaostalost*, *solidarnost* : *distanca*, *tradicija* : *modernost* itd. U svojim narativima, stanovnici Bojanaca one iz Milića, Marindola vide kao nazadne i nesposobne da se prilagode novim vremenima, dok stanovnici ova tri sela misle da su Bojančani izgubili svoj identitet zbog prevelike prilagodljivosti. Slovenački susedi takođe zapažaju razliku između dve grupe sela, i među njima „zaradi svoje prilagodljivosti in sprejemanja slovenskih vplivov in aktivnega sodelovanja s Slovenci, veljajo Bojančani za naprednejše,

kulturneješe; Marindolčani, ki se še oklepajo tradicije, pa za zaostale, trmaste“ (Dražumerič 1988: 307).

2.2.2.4. Mešoviti brakovi

Srpska etnolingvistička zajednica u Beloj Krajini uspjela je da toliko dugo sačuva svoj lingvistički identitet i pravoslavnu veroispovest pre svega zahvaljujući strogim regulativama unutar zajednice koje nisu dozvoljavale mešovite brakove. Zahvaljujući činjenici da su ova sela smeštena veoma blizu granice sa Hrvatskom i blizu hrvatskih regija koje su bile naseljene prvenstveno pravoslavnim stanovništvom (Gorski Kotar, Lika), bilo je moguće vekovima održavati obrazac religijski endogamnih brakova, pošto su bračni partneri nalaženi u ovim regijama.

Posle Drugog svetskog rata, međutim, slovenačko-srpski brakovi postaju uobičajena pojava. Stiče se utisak da su se mešoviti brakovi pojavili kao neizbežna posledica modernizacije i sekularizacije koju su sprovodile komunističke vlasti i kojom je podsticana institucija civilnog braka. Industrijalizacija većih mesta u Beloj Krajini posle Drugog svetskog rata praćena deagrarizacijom sela, imala je za posledicu značajno povećanje stepena mobilnosti stanovništva u četiri srpska sela; danas veći deo stanovništva koji pripada srednjoj generaciji radi u obližnjim većim naseljima (Metlika, Črnomelj, Vinica), gde svakodnevno dolazi u kontakt sa Slovencima i koristi isključivo slovenački jezik za komunikaciju.

Stariji stanovnici četiri pravoslavna sela, kao i oni iz obližnjih slovenačkih naselja, i danas pamte prvi mešoviti brak iz 1947. godine, kada se mladić iz Bojanaca oženio slovenačkom devojkom iz obližnjeg sela Tribučje. *To je bila velika senzacija*, opisuje taj događaj slovenački informator iz sela Adlešiči, dodajući da je u to vreme to bilo čudno i neprihvatljivo ne zbog loših odnosa između Srba i Slovenaca, nego samo zbog razlike u religiji.

Prema podacima koje navodi Terseglav (1996: 29), samo jedna od 26 kuća u Bojancima je danas „čisto srpska“, dok su u svim drugim ili snaha ili zet Slovenci. Podaci dobijeni na terenu ukazuju na to da se u Marindolu još uvek povremeno održavaju crkvena venčanja, dok je u Bojancima takav crkveni ritual obavljen poslednji put neposredno posle Drugog svetskog rata.

Pojava mešovitih brakova i njihova dominacija u poslednjih pedeset godina jedan je od najsigurnijih pokazatelja intenzifikacije procesa dobrovoljne asimilacije lokalne srpske zajednice. Sa slovenačkim snahama, slovenački jezik ušao je u domen svakodnevne komunikacije u

srpskim selima, čime je maternji idiom počeo postepeno da gubi jedino područje na kome je imao prevlast, a to je komunikacija između članova porodice.

2.2.2.5. Migracije

Imigracija. Pravoslavna sela Bele Krajine područja su emigracije. Poslednjih decenija naselilo se u njima nekoliko slovenačkih porodica (danas u Bojancima postoje dve slovenačke kuće).

Emigracija. Po ukidanju Vojne krajine i privilegija koje su uživali njihovi branioci, stanovnici belokranjskih sela bili su suočeni sa lošim uslovima života i siromaštvom, koji su usloveli nekoliko emigracionih talasa iz ovih sela u prošlosti. U jednom od njih (od devedesetih godina XIX veka) deo stanovništva odselio se u severnu Ameriku; uvođenjem Zakona o imigraciji u SAD dvadesetih i tridesetih godina XX veka, emigracija je preusmerena na evropske države, posebno Nemačku i Francusku (Knežević Hočevar 2004: 132). Posle Drugog svetskog rata, veliki broj porodica je u okviru kolonizacije Vojvodine preseljen u selo Gudurica kod Vršca u Banatu. Odliv mlađeg stanovništva u veća slovenačka mesta izrazito je prisutan poslednjih decenija.

2.3. INSTITUCIONALNA PODRŠKA

Institucionalna podrška kao varijabla etnolingvističke vitalnosti predstavlja

„the extent to which a language group receives formal and informal representation in the various institutions of a nation, region or community. The vitality of a linguistic group seems to be related to the degree its language is used in various institutions of the government, church, business and so forth“ (Giles/Bourhis/Taylor 1977: 309).

Neformalna podrška se, pri tome, odnosi na stepen u kome manjina organizuje samu sebe da bi zaštitila svoje interese (*op. cit.*, 315–316).

Kao i u mnogim drugim zemljama, u Sloveniji postoji razlika između autohtonih i alohtonih manjina, pri čemu se autohtonim manjinama garantuju posebna prava. Tako se u članu 64 Ustava Republike Slovenije Mađarima i Italijanima, koji su u Sloveniji priznati za autohtone manjine, garantuje pravo na predstavnike (sa pravom veta) kako u lokalnoj upravi tako i u Parlamentu. Ove manjine, takođe, imaju pravo na školovanje na maternjem jeziku (isp. Polzer-Srienz 2002). Srpska manjina u Sloveniji nema status autohtone manjine.

Obrazovanje. U Beloj Krajini su postojale škole na srpskom jeziku sve do 1954. godine u Bojancima, odnosno do 1958. u Marindolu, tako da je najstarija generacija stanovnika ovih sela pohađala nastavu na srpskom jeziku. Učitelji su uglavnom dolazili iz Srbije i decu učili na ekavici i ćiriličnom pismu. Od tog vremena nastava se odvijala na slovenačkom, a kako se broj učenika iz godine u godinu smanjivao, posle izvesnog vremena su osnovne škole u ovim selima ukinute. Danas učenici iz Bojanaca osnovnu školu pohađaju u Vinici, a oni iz Marindola, Milića i Paunovića u Adlešičima. Posle 1992. godine, kad je učenje srpskog ukinuto u slovenačkim osnovnim školama (gde je srpski jezik postojao kao jednogodišnji predmet), najmlađa generacija pravoslavne manjine u Beloj Krajini nema prilike za sistematsko učenje srpskog jezika.

Religija. Pravoslavna sela u Beloj Krajini grupisana su u dve crkvene opštine – jedna se nalazi u Bojancima, a jedna u Milićima i ona obuhvata i Marindol i Paunoviće. U selima se nalaze dve pravoslavne crkve – crkva Sv. Đurđa u Bojancima i crkva Sv. Petra i Pavla u Milićima. Nekada su crkve imale svoje stalne sveštenike; danas, međutim, sveštenici povremeno (jednom u mesec dana, odnosno za veće praznike) dolaze iz Hrvatske – u Bojance sveštenik dolazi iz Moravica, a u Miliće iz manastira Gomirje.

Danas crkva ne predstavlja snažan integracioni faktor pravoslavne zajednice u Beloj Krajini, naročito ne u Bojancima. Na inače retkim službama u crkvi najčešće nema nikog osim predsednika crkvene opštine i sveštenika samog.

Slika 15: *Pravoslavna crkva u Bojancima*

Slika 16: *Pravoslavna crkva u Milićima*

Neformalna podrška. Neformalna podrška odgovara stepenu u kome se etnolingvistička zajednica samoorganizuje radi postizanja određenih ciljeva. Stanovnici pravoslavnih sela ni na koji način nisu formalno organizovani – nemaju svoje kulturno društvo niti su aktivni u bilo kom od postojećih srpskih kulturnih društava.

2.4. SOCIJALNE MREŽE I ETNOLINGVISTIČKA VITALNOST

Koncept *socijalne mreže* (eng. *social network*) čini se pogodan da objasni društvene promene koje imaju značajne posledice za status i vitalnost maternjeg idioma u malim ruralnim zajednicama (isp. Maher 1996: 400); bitne karakteristike društvenih mreža su: zatvorenost (svi članovi se poznaju) – otvorenost (svi članovi se međusobno ne poznaju) i višestruka povezanost između članova (npr. kada je jedna osoba i rođak i sused) – povezanost po samo jednoj osnovi (Coates 1986: 79–80). Činioci koji obogaćuju socijalne veze su u osnovi svuda isti: srodstvo, blizina (susedstvo), zanimanje (radno mesto), i prijateljstvo (dobrovoljna udruživanja)

(Chambers 1995: 75). Očigledno je da čvrsto povezana struktura mreže predstavlja važan mehanizam jezičkog održanja, jer što su tešnje veze pojedinca sa lokalnom zajednicom, to je njegov jezik bliži normi lokalnog idioma (*op. cit.*, 67; Coates 1986: 91; Maher 1996: 396). Za tradicionalne, ruralne zajednice karakteristična je mreža sa tesnim i višestrukim vezama među njenim pripadnicima, dok socijalno mobilna i visoko razvijena društva odlikuju društvene veze slabog intenziteta (Coates 1986: 79–80). Mobilnost grupe i pojedinaca, socijalna i spacijalna, predstavlja važan faktor koji utiče na sociolingvističke obrasce (Chambers 1995: 126; Vučković 2004). Gustina interakcijskih mreža u kojima zajednica upotrebljava svoj izvorni idiom direktno je proporcionalna etnolingvističkoj vitalnosti.

*

U slučaju Srba u Beloj Krajini, možemo zaključiti da su dve međusobno uslovljene pojave dovele do transformacije od zajednice sa zatvorenim sistemom socijalnih mreža ka zajednici koju karakterišu socijalne mreže otvorenog tipa: jedna je promena načina života do koje je došlo industrijalizacijom, a druga pojava mešovitih brakova. Radno okruženje i bračna zajednica su, istovremeno, i ključni domeni komunikacije u kojima je izvorni idiom ustupio mesto idiomu većine.

Opisani socijalni procesi ukazuju na nisku etnolingvističku vitalnost maternjeg idioma lokalne zajednice i na proces zamene jezika u kome maternji idiom dominantnijem idiomu ustupa brojne komunikacijske funkcije. U sledećem poglavlju razmotrićemo kako se taj proces odražava u jezičkoj praksi Srba u Beloj Krajini.

JEZIČKA PRAKSA SRBA U BELOJ KRAJINI

3.1. JEZIČKA PRAKSA I PROCES ZAMENE JEZIKA

U ovom poglavlju ukratko ćemo opisati najkarakterističnije odlike upotrebe jezika u etnolingvističkoj zajednici Srba u Beloj Krajini, dok će u poglavljima koja slede one biti posmatrane u kontekstu ideologije jezika i činjenice da govornici u velikoj meri prave svestan izbor između jezičkih sredstava koja im stoje na raspolaganju, pridajući tako sopstvenom jezičkom ponašanju socijalno relevantno značenje.

Diskurs Srba u Beloj Krajini odlikuju osobine karakteristične za jezičku praksu pripadnika zajednica koje prolaze kroz proces zamene jezika, kao što su alternacija kodova (preuključivanje kodova, mešanje kodova, leksičko pozajmljivanje), nestabilnost norme, itd.

3.1.1. Alternacija kodova: definicije i razgraničenja

Pod alternacijom kodova podrazumevamo različite pojave koegzistencije elemenata iz oba jezika u diskursu bilingvalnih govornika koje su rezultat jezičkog kontakta. U sociolingvističkoj literaturi koja se bavi bilingvizmom, kao vrste alternacije kodova najčešće se navode preuključivanje kodova (eng. *code-switching*) i mešanje kodova (eng. *code-mixing*).⁴¹

Preuključivanje kodova je „one of the most common and original strategies used by bilingual speakers among themselves“ (Hammers/Blanc 1989: 148). Najčešće se definiše kao „the alternate use of two or

---

⁴¹ Jacobson (1998) daje pregled razvoja istraživanja alternacije kodova u poslednje tri decenije XX veka.

more languages in the same utterance or conversation“ (Grosjean 1982: 145; isp. Poplack 1980, Savić 1996: 25). U literaturi se različito definiše odnos između preključivanja i drugih manifestacija alternacije kodova, kao što su pozajmljivanje i mešanje kodova: neki od autora ističu da se preključivanje razlikuje od navedenih pojava

„because the latter [mešanje kodova, TP] involve deformation or replacement of parts of the grammar or lexicon of the languages concerned, whereas code-switching leaves both intact; furthermore, unlike the other phenomena, which refer to specialized functions, code-switching in our sense is used for a wider range of functions and situations and obeys socially determined norms prevalent in certain multilingual communities. In code-switching two languages are present in the discourse, chunks from one language alternating with chunks from the other“ (Hamers/Blanc 1989: 148; isp. Sankoff/Poplack 1981: 4; Savić 1996: 24).

Neki autori, međutim, ne prave razliku između preključivanja kodova i njihovog mešanja. Tako Muysken (2000: 1) u svojoj studiji o bilingvizmu koristi termin *mešanje kodova* da označi „all cases where lexical items and grammatical features from two languages appear in one sentence“. Termin *preključivanje* (*code-switching*) je kod njega ograničen samo na „the rapid succession of several languages in a single speech event“ (*loc. cit.*). Kod nekih autora (Bokamba 1988, Kachru 1982, Shridar/Shridar 1980), preključivanje i mešanje kodova koriste se kao termini kojima se obeležava ono što drugi autori označavaju engleskim terminima *intrasentential code-mixing/-switching* i *intersentential code-mixing/-switching* (unutarrečeničko i međurečeničko mešanje kodova / preključivanje kodova):

„Code-switching is the embedding or mixing of words, phrases, and sentences from two codes within the same speech event and across sentence boundaries, while code-mixing is the embedding or mixing of various linguistic units, i.e., affixes, words, phrases, and clauses from two distinct grammatical systems or subsystems within the same sentence and the same speech situation“ (Bokamba 1988: 24).

Auer (1990: 85–85) smatra da se preključivanje kodova javlja „in communities which exhibit a preference for the use of one language at a time in conversation; in communities without such a preference, we find code-mixing“.

Neki autori, takođe, ističu da je neophodno napraviti razliku između preključivanja i mešanja kodova i pozajmljivanja (eng. *borrowing*). Dok Pfaff (1979: 295–296) smatra da terminom *mešanje kodova* (*code-mixing*) treba da se pokriju „both borrowings and code-switching“ i da „borrowing may occur in the speech of those with only monolingual competence, while code-switching implies some degree of competence in the two languages“, Gumperz, s druge strane, ističe da je neophodno razlikovati preključivanje kodova od pojmova kao što su *borrowings* i *loans*,⁴² definišući potonja dva pojma na sledeći način:

„loans tend to be phonologically, morphologically and syntactically adapted to the rules of the host language, i.e., presumably they have been present in the host language for longer periods of time, while borrowings represent newer innovations to the host language“ (Gumperz 1982: 68; isp. Savić 1996: 25).

Neki od autora (Poplack 1988, Myers-Scotton 1991) kao kriterijume za razlikovanje pozajmljenica od leksičkog preključivanja kodova navode frekvenciju upotrebe, zamenu sinonima u maternjem jeziku, morfofonemsku i/ili sintaksičku integraciju, kao i „prihvatljivost“ leksema za govornike maternjeg jezika. Ukoliko se određene lekseme često koriste od strane što većeg broja pripadnika zajednice, veća je verovatnoća da se radi o pozajmljenicama, a ne o leksičkom preključivanju; fonološki i sintaksički integrirani elementi su pozajmljenice, a ne leksičko preključivanje.

3.1.2. Alternacija kodova i proces zamene jezika

Alternacija kodova je jedan od simptoma zamene jezika i istovremeno komunikacijski mehanizam putem kojeg se zamena jezika odvija u situacijama gde postoji nesimetrični odnos između jezika u kontaktu, gde je, dakle, jedan jezik dominantan u odnosu na drugi i preuzima neke od njegovih funkcija. U takvim situacijama,

„frequent codeswitching can favor borrowing of elements from one language to another, and it can also lead to language change. (...) There, borrowings are very often asymmetric and the socially non-dominant language is affected much more than the dominant one. This suggests that code-switching is an area of language use which

---

⁴² Na srpskom jeziku vrlo je teško napraviti razliku između ova dva termina, budući da se i *loan* i *borrow* prevode kao ‘pozajmiti’. Njihovi ekvivalenti bi, eventualno mogli biti izrazi *starije pozajmljenice* i *novije pozajmljenice*. Distinkcija *pozajmljenice* : *tuđice* ne čini nam se adekvatnom, pošto je prvenstveno vezana za jezički standard i proces planiranja jezika.

(a) facilitates the functional-pragmatic switch to the dominant language and (b) frequently mediates change in the socially non-dominant language, potentially leading to convergence or even language death“ (Rindler Schjerve 1998: 221; isp. Dorian (ur.) 1989, Brezinger (ur.) 1992).

Prema scenariju koji je razvila Myers-Scotton (1993), razvoj od simetričnog bilingvizma prema zameni jezika odvija se u sledećim fazama: prvu fazu karakteriše leksičko pozajmljivanje (za ovo je najadekvatniji engleski termin *relexification*, isp. Rindler Schjerve 1998), bez uticaja drugog jezika na gramatički sistem maternjeg jezika;⁴³ u kasnijoj fazi, kada je proces zamene jezika već otpočeo, drugi jezik sve više preuzima komunikacijske uloge maternjeg jezika, što olakšava i preuzimanje gramatičkih struktura iz drugog jezika u maternji prilikom alternacije kodova. Na osnovu ovoga može se zaključiti da „codeswitching in unstable contact situations favors borrowing and, above all, deep borrowing.“⁴⁴ It is through codeswitching that the non-dominant language changes“ (Rindler Schjerve 1998: 224).

Rosita Rindler Schjerve (*op. cit.*) na osnovu istraživanja procesa alternacije kodova u zajednici koja koristi sardinijski i italijanski idiom skreće, međutim, pažnju na činjenicu da iako „it is true that codeswitching often goes hand in hand with language shift“, alternaciju kodova ne treba smatrati mehanizmom koji ubrzava proces zamene jezika: „On the contrary, the present data indicate that codeswitching should be understood as a bridge by which the continuum of the two languages and the bicultural competence of the Sardinians are being kept intact for the time being“ (*op. cit.*, 247).

---

⁴³ U sociolingvističkoj literaturi na engleskom jeziku koja se bavi alternacijom kodova, ono što ovde nazivamo maternji jezik obično se označava terminom *matrix language*, dok se drugi jezik, čiji se elementi pojavljuju u diskursu, naziva *embedded language* (isp. Jacobson (ur.) 1998); maternji jezik i drugi jezik nisu odgovarajući ekvivalenti za ove engleske termine, pošto se alternacija kodova javlja u diskursu na oba jezika, i od jezika koji dominira u diskursu u nekom trenutku zavisi šta je *matrix language*, a šta *embedded language*. Budući ovde razmatramo alternaciju kodova u kontekstu zamene jezika kod Srba u Beloj Krajini, gde je u pitanju nesimetričan odnos između maternjeg jezika (srpskog) i drugog jezika (slovenačkog) koji postaje dominantan, odlučili smo se da ne usložnjavamo dodatno terminologiju kojom se koristimo.

⁴⁴ „Dubinsko pozajmljivanje“ je prema Myers-Scotton (1992) preuzimanje iz jednog jezika u drugi ne samo leksičkih, nego i gramatičkih elemenata.

3.2. OGRANIČENJA PRI ANALIZI UPOTREBE JEZIKA SRBA U BELOJ KRAJINI

Opis i analiza diskurzivnih mehanizama karakterističnih za dvojezične zajednice suočeni su u ovom konkretnom slučaju sa teškoćama i ograničenjima koji proističu iz činjenice da se radi o kontaktu genetski vrlo srodnih idioma.⁴⁵ Zato je u nekim slučajevima vrlo teško, a često i nemoguće, utvrditi da li se radi o leksemi iz jednog od idioma koja je preuzeta u iskaz koji je na drugom idiomu, dakle o preuključivanju kodova, ili o pojavi koju smo već definisali kao mešanje kodova, gde dolazi do „deformacije“ oblika jednog idioma prema gramatičkoj strukturi drugog. Na primer, u sledećem iskazu informatorke čija je kompetencija na slovenačkom idiomu nepotpuna, nije moguće jednoznačno utvrditi da li je oblik *ljudi* preuzet iz srpskog idioma (njenog maternjeg), ili je u pitanju slovenačka leksema *ljudje* sa srpskim obličkim formantom:

[3.1] *To te nihče ne tretira tako. Mogoče kaka zakrnjala baba ki nič ne zna, ljudi pa sploh ne.*

Ista poteškoća proističe i iz činjenice da su zbog velike strukturne sličnosti između srpskohrvatskih i slovenačkih govora nastavci za oblik vrlo često isti, pa ne može ni doći do pomenute vrste „deformacije“.

Ovakvu vrstu analize dodatno otežava i priroda slovenačkih dijalekata u Beloj Krajini. Za njih je karakterističan veliki stepen mešanja sa susednim srpskohrvatskim dijalektima, na koji ukazuje i Ramovš (1935: 135):

„Belokranjski dialekti so v pravem pomenu besede mešani dialekti slovensko-srbskohrvaški (...) Slovensko prebivalstvo Bele krajine je prišlo v ta obkolpski predel od južne, danes hrvaške strani (...) Zato smemo trditi, da je bil prvotni razvoj belokranjščine isti kot hrvaščine onstran Kolpe t. j. do 13. stoletja (...) A za postanek današnjih belokranjskih dialektov vse to ni bilo odločilno; šele dogodki od 15. stoletja dalje so važni za formacije dialektov v Beli krajini.“⁴⁶

I stanovništvo Bele Krajine na sličan način percipira belokranjske govore:

---

⁴⁵ Većina studija koje se bave procesima koji prate bilingvizam posvećena je jezicima koji su među sobom daleko distinktivniji od srpskog i slovenačkog. To se može objasniti upravo pomenutim ograničenjima, naročito kad se ima u vidu ne samo struktura standardnih jezika, nego i dijalekata na terenu, za koje je na južnoslovenskom prostoru poznato da predstavljaju dijalekatski kontinuum.

⁴⁶ Za diskusiju o naučnom diskursu o KUPI kao političkoj i jezičkoj granici isp. Knežević Hočevar 1999: 104–107.

[3.2] *Zapravo, to sve uza Kupu, to se govori više... recimo Vinica, ćerka mi je u Vinici, udana za Slovenca, to vam je taka mješavina da je to više hrvatskoga jezika nego slovenskoga.*

[3.3] *Inače i ova sela uza Kupu, tamo ne govore slovenski, nego upola. Na primer, Preločani će reći hiljadu, neće ni tisuću ni tisoč, nego hiljadu. Znam da ima ljudi starijih koji ako bi došao neko iz Štajerske ne bi ga razumeli.*

[3.4 DKH] *Moja dva vnuka od starejšega sina med nami govoriyo srbsko, kak pa mama jim kaj reče, takoj preidejo na slovenski jezik, samo ne pravi slovenski jezik, ampak ta naš obkolpski. Ker je ta jezik, polovico je hrvaščine, polovico je slovenščine.*

Nemogućnost jasnog razgraničenja elemenata koji pripadaju dva- ma idiomima je i najverovatniji razlog nepostojanja praktično nijedne lingvističke studije o Srbima u Beloj Krajini, što je, naročito kad se ima u vidu usmerenost srpskohrvatske dijalektologije, svakako neobično. Milenko Filipović u svojoj monografiji, dotičući se jezika Srba u Beloj Krajini, takođe ističe problem nepostojanja lingvističkog opisa njihovog govora:

„Na žalost, ja nisam nikakav stručnjak ni za srpski, a kamoli za slovenački jezik, jer je u ovom slučaju potrebno stručno poznavanje i jednog i drugog. Da bi pak teškoće, bar za mene, bile još veće, nijedan od stručnjaka koji je dolazio u Bojance nije, koliko je meni poznato, objavio ništa od svojih rezultata ili zapažanja. A tamo je bilo nekoliko istaknutih filologa“ (Filipović 1970: 169).

Imajući u vidu navedene poteškoće, kao i činjenicu da detaljni formalno-stukturni opis korišćenja kodova koje na raspolaganju imaju članovi etnolingvističke zajednice Srba u Beloj Krajini nije cilj ove studije, u analizi diskursa Srba u Beloj Krajini korišćemo donekle pojednostavljeni terminološki sistem kad su u pitanju osnovni diskurzivni procesi karakteristični za dvojezične govornike. Pri tome nećemo ulaziti u precizno definisanje svakog od ovih procesa, za čije razlikovanje, kao što navedena literatura pokazuje, postoji veliki broj ponekad i kontradiktornih kriterijuma. Pod alternacijom kodova ćemo podrazumevati sukcesivno smenjivanje delova uzoraka diskursa u okviru istog dela rečenice, rečenice ili diskurzivnog segmenta. Pozajmljivanja ćemo se dotaći utoliko što ćemo razmotriti neke semantičke domene u kojima dolazi do upotrebe slovenačkih leksičkih elemenata u srpskom idiomu, ne ulazeći pri tome u problematiku da li su mešanje kodova, preuključivanje kodova i pozajmljivanje isti ili različiti procesi.

Poseban oblik preuključivanja kodova predstavlja *uparivanje* (eng. *coupling*) – pojava da se isti iskaz ili segment iskaza ponovi i na drugom jeziku. Alternacija kodova je, takođe, vrlo česta pojava prilikom *produkcije*

upravnog govora, o čemu će biti reči u poglavlju 9, budući da se radi o mehanizmu u kome jezička ideologija ima vrlo značajnu ulogu.

3.2.1. Alternacija kodova i starosna stratifikacija

Snažan uticaj slovenačkog jezika na maternji idiom Srba u Beloj Krajini zapažaju svi istraživači koji su se u periodu posle Drugog svetskog rata bavili ovom zajednicom. Filipović (1970: 169) navodi da se „slovenački uticaj zapaža u razgovoru sa svakim bojanačko-marindolskim Srbinom“, a Dražumerič (1988: 311) da Srbi u Beloj Krajini „uvek više koriste i slovenačke reči“.

Taj je uticaj, podstican obrazovanjem na slovenačkom jeziku, mobilnošću stanovništva, mešovitim brakovima i stvaranjem nacionalne slovenačke države iz decenije u deceniju pojačavan. Na sinhronom planu, možemo govoriti o zameni jezika čiji je stepen veći kod srednje i najmlađe generacije, a najmanji kod pripadnika najstarije generacije. Kompetencija na oba idioma – srpskom i slovenačkom – omogućava pre svega najstarijim članovima zajednice⁴⁷ njihovu relativno kontrolisanu upotrebu, u zavisnosti od sadržaja diskursa i odnosa između sagovornika. Njihov diskurs odlikuju česte samokorekcije, kao i eksplicitni komentari sopstvenog jezičkog ponašanja i jezičke prakse ostalih članova zajednice.

Kod pripadnika srednje generacije kojima je maternji idiom srpski, daleko je veći broj slovenačkih elemenata u okviru iskaza ili nekog njegovog dela:

[3.5] *Stare vodnjake su iskali.*

[3.6] *Nič mu ja ne pomažem, tu sam ga zaposlila da mora delati.*

Kod ovih govornika⁴⁸ daleko su ređi metapragmatički ekskursi i samokorekcija.

Najmlađa generacija je praktično monolingvalna. Do alternacije kodova ne dolazi ni pod uticajem sagovornika koji govori na srpskom, ona se javlja skoro isključivo kao neka vrsta odgovora na metapragmatička

---

⁴⁷ Ovakva vrsta dvojezičnosti se u literaturi označava kao *uravnotežena dvojezičnost* (eng. *balanced bilinguality*, isp. Hamers/Blanc 1989).

⁴⁸ U literaturi, govornici sa delimičnom kompetencijom na idiomu koji je pod uticajem drugog, većinskog idioma, označavaju se engleskim terminima *semi-speakers* (Dorian 1981, 1989), *low-proficiency speakers* (Tsitsipis 1997), *terminal speakers* (Labov 1972, Tsitsipis 1997, 1998).

pitanja sagovornika (po pravilu se radi o pripadnicima najstarije generacije) i manifestacija je pasivnog poznavanja srpskog idioma: u mom prisustvu, najmlađi pripadnici etnolingvističke zajednice Srba u Beloj Krajini prelazili su na srpski kod (to se najčešće svodi na izgovaranje pojedinačnih leksema) samo kad bi odgovarali na eksplicitno postavljeno pitanje *Kako se to kaže po naše*.

Ovakva „raspodela“ lingvističke kompetencije na srpskom idiomu kod Srba u Beloj Krajini odgovara modelu kojim Tsitsipis (1997a: 191) opisuje današnje stanje u etnolingvističkoj zajednici Arvanita u Grčkoj:

„in the present-day communities the direction of shift with regard to Arvanitika is from context, topic-free and interlocutor-bound to context-bound allocation of speech resources as we move from fluent to terminal speakers. That means that older and fluent speakers use the language freely – constrained, of course, contextually by their contacts with the officialdom – as long as their interlocutors have also a command of Arvanitika, whereas terminal speakers use it on those restricted occasions in which they have some invested interest,⁴⁹ as when they want to test foreigners, to foreground metalinguistic expertise or inquiries, or to address elderly people in the community formulaicly“ (isp. i Tsitsipis 1989: 120).

3.3. LEKSIČKO POZAJMLJIVANJE

U sociokulturnoj situaciji u kojoj se nalazi etnolingvistička zajednica Srba u Beloj Krajini dolazi do značajne funkcionalne redukcije maternjeg idioma i taj idiom nije u mogućnosti da izrazi realije i pojmove vezane za socijalne pojave koji izlaze iz okvira tradicionalnog načina života koji se do Drugog svetskog rata vodio u ovim selima. U ovakvim uslovima, može se očekivati da se maternji idiom najbolje čuva u domenu tradicionalne kulture i diskursu vezanom za ovu kulturu.

3.3.1. Leksika tradicionalne kulture i proces zamene jezika

Leksički materijal vezan za tradicionalnu kulturu Srba u Beloj Krajini dobijen je uz pomoć u izvesnoj meri modifikovanog etnolingvističkog upitnika Ane Plotnikove (Плотникова 1996). Taj materijal pokazuje da proces zamene jezika ostavlja traga i na svim nivoima verbalnog koda

---

⁴⁹ O pojmu *interesa* u kontekstu jezičke ideologije, isp. Hill 1985, 1990 (citirano prema Tsitsipis 1998).

tradicionalne duhovne kulture – kako u strukturi jezika, tako i na leksičkom materijalu vezanom za tradicionalnu duhovnu kulturu, a takođe i na ostalim pojavnim oblicima te tradicionalne kulture. Zato se u ovom slučaju čini korisnim pristup u kome se verbalni kod posmatra kao jedan u nizu kulturnih kodova koje neka zajednica poseduje na svom repertoaru (Tolstoj 1995) i koji podrazumeva posmatranje jezika i kulture „u tesnoj, međusobno uslovljenoj vezi“ (Плотникова 2003: 96).

Viševjekovni suživot nosilaca različitih kulturnih tradicija na prostoru Bele Krajine, značajne promene u načinu života i mešanje stanovništva tokom poslednjih decenija uslovlili su kod pravoslavnih stanovnika Bele Krajine osim dvojezičnosti i proširenje njihove kompetencije u domenu tuđe tradicionalne kulture: oni u veoma velikoj meri poznaju katoličku tradiciju i njen slovenački verbalni kod i tim znanjem se u nekim situacijama i koriste. Pri tome se ovakvi elementi prepoznaju i markiraju kao tuđi i preuzeti – u diskursu su najčešće praćeni metalingvističkim komentarom da se radi o slovenačkim izrazima ili običajima. Na primer, govoreći o izuzetno toploj zimi, informator iz Paunovića navodi:

[3.7] *Slovinci ovdje kažu: Božić na gorici, Vuzem na pećici, znači, kad je na Božić toplo, na Uskrs će biti hladno.*

Drugi informator, govoreći o verovanju da ako u istoj godini umre dvoje ljudi, umreće i treći, takođe navodi slovenačku izreku, prvo u direktnom srpskom prevodu, a onda i u originalu:

[3.8] *Pa to kažu ovako, da u treće ide rado. To tako kažu posebno Slovenci, veli, u tretje gre rado.*

„Pozajmljivanje“ kulturnih elemenata iz katoličke tradicionalne kulture ne srećemo samo na planu njenog verbalnog izraza: stanovnici pravoslavnih sela u Beloj Krajini praznuju katoličke praznike kao što su Sv. Medard i Svi sveti, a Filipović (1970: 231) navodi da čine zavete i katoličkim svecima, naročito sv. Antonu. Proširenje inventara tradicionalne duhovne kulture praznicima i običajima preuzetim od Slovenaca i dugotrajna izolovanost od glavnine srpskog stanovništva uslovlili su, s druge strane, redukciju izvorne tradicije. Tako isti autor (*loc. cit.*) skreće pažnju na nepostojanje nekih praznika koji u godišnjem ciklusu Srba u balkanskom arealu zauzimaju značajno mesto, kao što su Sv. Andrija, Sv. Luka, Sv. Mrata, Sv. Ignjatije, Jeremijindan itd.

Kao što je karakteristično za multikulturne oblasti uopšte, nosioci druge kulture u Beloj Krajini predstavljaju veoma važne aktivne ili pasivne

učesnike u obredima i običajima. Za informatore iz pravoslavnih sela u Beloj Krajini karakteristično je isticanje ove vrste kulturnih interakcija:

[3.9] *I oni su dolazili k nami u goste, Slovenci, ja znam kad je jedan učitelj iz Adlešića, bio je do koljena snijeg i on je doša za gosta mome tati.*

[3.10] *Idemo jedni drugima u goste, na primer katolički Božić je dvadeset petog, a naš sedmog januara. Onda na primer ja idem njima, nekim prijateljima, a onda oni dođu opet meni.*

[3.11 DKH] *Samo znam da, ja znam, da je moj otac, običaji su bili, moj tata je imao recimo prijatelje u Žunićima. Išao na njihov Božić, oni k njemu.*

Za etnički mešovite sredine karakteristično je i to da su akteri nekih obreda obavezno pripadnici druge kulture; nekada su u komadare (koledarski ophod) u pravoslavna sela dolazili isključivo Romi, dok su Srbi odlazili u komadare u susedna katolička sela, a nikad između sebe:

[3.12] *To su Cigani pjevali, komadari smo ih zvali. Srbi su isto išli u komadare, moj stric je iša, je reka da su išli u Tribuće i do Adlešić.*

[3.13] *Pokojni čiča-Rade, to je pripovedao da... pa pjevali su razne pjesme, ne znam ni ja kakve i šta. Da, on je čak rekao da... da su bili u dvije-tri grupe išli u Vinicu i tako, a onda je on znao, i to mi je izdeklamirao sve, božićnu neku pjesmu katoličku, znaš, slovensku, onda veli... neka trgovka veli eee, to, to, a ne one što su bile pa veli, samo pjevaju 'oj đevojkooooo!'. A on je bio mudar, kao, mislim, čovjek, a bio je mudar kao i dijete. I on je to znao da to, da će to njima odgovarati. I to su pravi, to, a ne one što pjevaju 'oj đevojko!'.*

Filipović (1970: 227) navodi podatak da na Ivanje „slovenačka deca (devojčice i muškarac koji nosi košaru) idu u srpska sela, čestitaju domaćinu i pevaju pesme“.

Preuzimanje elemenata koji pripadaju slovenačkoj (katoličkoj) tradicionalnoj kulturi u diskursu se markira izrazima kao što su *mi to sad po slovenskom običaju, isto kao i Slovenci* i sl.:

[3.14] *Ujutru na božićni, to smo mi zvali božićni ručak, prem je to doručak jer je ručak popodne, al kod nas nema ručka nego je kod nas užina, po slovenskom običaju, još od nekada.*

[3.15] *Za Bogojavljenje se nosi voda kući, i to se ima kroz svu godinu, i to se obično mala flašica, taka mala bočica, ovaj, te svete vode, obesila se negde u štalu, da tamo visi, da Bog da sreću blagu i tako. A ja to imam kod kuće uvijek, jer kod nas, po slovenskom običaju, kad neko umre, onda se to onom svetom vodom on pokropi. Si vidla kad to? E sad, to ti je i kod nas, kod naših ljudi.*

Kulturni termini (nazivi obreda, praznika, obrednih predmeta, ritualnih radnji itd.), kako ističe Tolstoj (1995: 56),

„obično ulaze u red međudijalekatskih sinonima, koji obrazuju određeni sistem ne samo lingvističkog, nego i ekstralingvističkog – kulturnog (mitološkog, ritualnog i sl.) poretka. Pri tome se obično interpretacija pojedinačnog elementa kulture, kulturne realije, gotovo u celini gradi na analizi načina imenovanja ili motivacije imena (naziva).“⁵⁰

U zajednici koja je u dugotrajnom i bliskom kontaktu sa drugom kulturom, etnokulturna leksika funkcioniše u okviru nešto drugačijih sistema od onih karakterističnih za homogenu sredinu. Kada se leksika tradicionalne kulture Srba u Beloj Krajini posmatra u upotrebnom kontekstu, tj. u konkretnim diskurzivnim realizacijama, kako na sintagmatskom planu (u iskazima informatora), tako i na paradigmatičkom planu (izbor leksičke jedinice, zamena izvorne lekseme leksemom preuzetom iz katoličke tradicije, dakle pozajmljivanje, njihova paralelna upotreba, dakle uparivanje), dobija se i slika o procesima kroz koje manjinska tradicionalna kultura prolazi, kao i o ideologiji njenih nosilaca.

Termini koji označavaju različite pojave iz sfere tradicionalne duhovne kulture smatraju se leksičkim slojem najotpornijim na spoljašnje uticaje u situaciji kada se neka etnolingvistička zajednica nalazi u kontaktu sa drugom. Za to ima više razloga. Diskurs o tradicionalnoj kulturi po pravilu evocira sećanja na prošlost, odnosno na vreme kad je maternji idiom odlikovao veći stepen etnolingvističke vitalnosti. Uz to, tradicionalna kultura je oblast života zajednice koja je najmanje izložena uticaju savremenih društvenih procesa. Tako Vučković (2000: 268), govoreći o sociolingvističkoj situaciji Hrvata kajkavaca u Vojvodini, ističe da su se „za istraživanje na kajkavskom kao najpogodnije pokazale teme vezane za prošlost i naročito za tradicionalnu kulturu“, i da

„termini (npr. sanktoremi⁵¹ Štefanje, Švešnica, Fašnjaki, Veliki Petek, Vuzem, Markovo, Velika i Mala meša, Sesevete...) i uopšte leksika koja denotira realije karakteristične za neki segment tradicionalnog života, kao i citati uneti u etnografski iskaz, predstavljaju najotpornije ostatke ugroženog idioma“.

U slučaju Srba u Beloj Krajini, od značaja je i činjenica da ova etnolingvistička zajednica predstavlja najseveroistočniju tačku pravoslavnog štokavskog areala – ona je „izolovana mala srpska oaza, jer prema severu uopšte nema dalje srpskih naselja, a na jugu ih nema u neposrednoj blizini Kupe, nego tek u Gorskom Kotaru, Ponikvama i u okolini Ogulina“

---

⁵⁰ Isp. i Толстая 1989.

⁵¹ Termin se „odnosi na blagdane nazvane po svecima ili bar povezane s religijom“ (Težak 1985: 491).

(Filipović 1970: 150).⁵² Poznato je da se u perifernim oblastima jezičke i kulturne osobine po pravilu čuvaju bolje nego u centralnim.

Leksička građa iz Bele Krajine i opisi običaja i verovanja koji je prate ukazuju da su se, uprkos mešanju sa drugačijom kulturom, koje je i na leksiku i na obrednu praksu moralo ostaviti traga, očuvali i brojni izvorno balkanski elementi ove kulture. Filipović (1970: 223) ističe da, iako je kod Srba u Beloj Krajini „praznovanje umanjeno i pojednostavljeno za većinu praznika“, kod nekih praznika „ima očuvanih veoma arhaičnih elemenata“.

Ni ovaj leksički sloj, međutim, nije otporan na interferenciju kada se dve kulture nalaze u dugotrajnom kontaktu. Paralelno sa zamenjivanjem nekih od pravoslavnih običajima katoličkim u pravoslavnim selima Bele Krajine, teklo je i preuzimanje slovenačke leksike za neke od realija ili pojava u tradicionalnoj kulturi: tako je *karmina* danas naziv za daću:

[3.16.] *Ovde to zovu karmina, Slovenci isto zovu karmina. Ovi naši ovde neki su imali tu karminu odma taj dan ko što mi imamo, a neki su imali nakon sedam dana, onda to zovu Slovenci sedmina.*

Družica je iz slovenačkog preuzet naziv za nevestinu sestru ili najbolju drugaricu koja je kiti, itd. Od Slovenaca je preuzet i naziv za Veliku i Malu Gospojinu – *Velika* i *Mala Maša*, a dani između njih se, takođe pod slovenačkim uticajem, nazivaju *Meumaše* / *Medmaše* (isp. Filipović 1970: 227–228).

Bliski kontakt i interferencija različitih tradicija i jezika ima za posledicu i to da nosioci pravoslavne kulturne tradicije paralelno upotrebljavaju dva ili više termina različitog kulturnog porekla; tako je *zbor* okupljanje ispred crkve o seoskoj slavi: *To je zbor* (*'Idemo na zbor'*), a Filipović (1970: 222) navodi da se „može čuti da kažu (u Marindolu) i *prošćenje*, što je pod uticajem hrvatskih suseda, pa i *žegnanje* (od nemačkog Segen), što je pod uticajem slovenačkih suseda“.

Analiza leksičkog materijala vezanog za tradicionalnu duhovnu kulturu pokazuje da su procesi kroz koje prolazi tradicionalna kultura u manjinskim etnolingvističkim zajednicama u velikoj meri ekvivalentni procesima kroz koje u takvim okolnostima prolazi sam jezik. Tako su za aktuelno stanje tradicionalne kulture i leksike koja se na nju odnosi kod Srba u Beloj Krajini karakteristične pojave koje odlikuju i upotrebu ovog idioma

---

⁵² Stoga leksika tradicionalne duhovne kulture zabeležena u ovoj oblasti može biti dragoceni izvor podataka o arealnoj rasprostranjenosti nekih balkanskih osobina tradicionalne duhovne kulture; isp. Petrović 2004. O kartografisanju terminologije tradicionalne slovenske duhovne kulture isp. Плотникова 1998, 2004.

u drugim domenima, kao što su preuzimanje slovenačkih običaja, zamena domaće leksike leksikom većinskog jezika, koegzistencija manjinskih i većinskih kulturnih obrazaca, paralelna upotreba domaće i preuzete leksike, kao i koegzistencija kodova u okviru istog iskaza.

3.3.2. Leksika novijeg datuma

Dok se u leksici vezanoj za tradicionalnu duhovnu kulturu zapažaju simultani i kompleksni procesi kontaminacije, koegzistencije i interferencije elemenata iz oba kulturna sistema, kad su u pitanju leksičke oznake za pojave vezane za društvene procese i promene u toku poslednjih nekoliko decenija, u građi kojom raspolažemo uočava se daleko veća ujednačenost: čak i u idiolektu govornika sa visokom kompetencijom na srpskom, pojmovi vezani za domene izvan svakodnevnog tradicionalnog života na selu imaju designate preuzete iz slovenačkog:

[3.17] *Onda je dala opština crkvu pod kulturnu dediščinu.*

[3.18] *Ona je socijalna delavka sa hiljadu đaka.*

[3.19] *Mladi imadu avte.*

[3.20] *Dva šudenta iz Maribora.*

[3.21] *Nije imalo številke [kućni broj].*

3.4. STRUKTURALNE INTERFERENCIJE

Terseglav (1996: 136, f. 25), na osnovu svog terenskog iskustva u Beloj Krajini, daje sledeći opis jezičke prakse stanovnika pravoslavnih sela:

„pogovorni jezik belokranjskih Srbov je štokavščina z menjavanjem jekavskoga in ekavskoga izgovora, čeprav zadnji pod vplivom slovenščine vedno bolj prevladuje, kar velja tudi za močne slovenske leksikalne vplive, ki se kažejo zlasti v označevanju predmetov materialne in pojmov socialne kulture, ki so jih Srbi sprejeli od slovenskih sosedov skupaj z gospodarstvom in nekaterimi elementi družbenega življenja“.

Nisu međutim, samo „punoznačni“ leksički elementi, koji označavaju „predmete materijalne i pojmove socijalne kulture“ prodrli iz slovenačkog jezika u maternji idiom Srba u Beloj Krajini; uticaj slovenačkog se, mada mnogo ređe, zapaža i na strukturnom planu jezika, na nivou rečeničke strukture, gde se, recimo, u srpskom diskursu pojavljuju slovenački veznici:

[3.22] *Kod nas se to prije išlo na zadušnice, e sad te su zadušnice četiri puta godišnje, da, ali obično su išle, posebno ako je imala roditelje, ali muža, ali tako nekog, na groblje, i strina znam, za mamu pokojnu znam da je postila, strina je postila na zadušnice, obavezno je to postila.*

Uticaj slovenačkog ogleđa se u konstrukcijama netipičnim za srpsko-hrvatsku sintaksu koje se javljaju u diskursu na srpskom idiomu:

[3.23] *Recimo, za Uskrs, samo sad više to ne, djeca smo izgonili na pašu onda smo sjekli brinje, napravili veliki stog, i to smo za Uskrs ujutru zorom, još po mraku, otišli pa smo to zapalili, i jaja tamo jeli, i one sve kolače što se spremilo, to je veselje za djecu bilo, a sad više ni toga nema.*

[3.24] *Slave ga, samo na žalost kod mene ne, opustio moj muž, kad su svi rekli da bi po kući lako slavili kad bi htjeli, samo on Jovana slavi, on je išo kod svojih više puta, a ja sam bila kod kuće sa decom sama, tako da nisam sazivala neke goste, neg smo sami moji ručak spremili i bili kod kuće.*

[3.25] *Moj muž je rad iša, celi možda i dvadeset godina.*

Otvorenost srpskog idioma prema ovakvim uticajima u velikoj je meri uslovljena sličnošću između dva jezička sistema.

3.5. NESTABILNOST NORME

Nestabilnost implicitne norme⁵³ u diskursu Srba u Beloj Krajini ne odnosi se samo na već pomenute interferencije između kodova koji su im na raspolaganju, već i na određene osobine unutar njihovog maternjeg idioma. Ovu nestabilnost primetili su i etnografi koji su se bavili ovom etnolingvističkom zajednicom: Filipović (1970: 170–171) navodi brojne primere ekavske zamene jata, ističući da ne može „odlučno reći kad se radi o starijoj pojavi, a kad o novijem uticaju, osobito slovenačkom“. Dražumerić (1988: 311) primećuje da kod Srba u Beloj Krajini „ni kada međusobno razgovaraju nema čvrste doslednosti, mešaju jekavski i ekavski izgovor, uvek više koriste i slovenačke reči“.

Varijacije u upotrebi različitih oblika najuočljivije su u dva domena jezičke strukture: prvi je fonetski i odnosi se na varijacije ijekavskih i

---

⁵³ Pod implicitnom normom podrazumevamo pravila inherentna svakom idiomu koja omogućavaju realizaciju funkcije komunikacije, a nisu propisana „spolja“, bilo kojom vrstom standardizacije idioma. Implicitna norma predstavlja utelovljenje spontanog, intuitivnog osećaja za lingvističku normu koje postoji u svakoj zajednici (Bugarski 1996). Sharapova (2000) eksplicitnu normu vidi kao rezultat kodifikacije, dok se implicitna norma očituje u upotrebi jezika i stavovima govornika.

ekavskih oblika, a drugi se odnosi na upotrebu sinonimne leksike različitih osnova ili različitih fonetskih oblika (što opet uključuje ekavsko-ijekavske varijacije, ali nije ograničeno samo na njih). Ovu osobinu diskursa Srba u Beloj Krajini zabeležio je Filipović (1970: 170), koji kao bitnu karakteristiku govora Srba u Beloj Krajini ističe

„da je taj govor u osnovi ijekavski, ali sa čistim ikavskim i ekavskim elementima; poslednje možda i pod uticajem slovenačkog, ali delimično i pod uticajem literature na istočnom dijalektu, službe u kadru, boravka u Srbiji i Vojvodini“.

I Dražumerič i Terseglav (1987: 211) ističu varijabilnost norme kad je u pitanju refleks jata, i navode da su kod starijih informatora u srpskim selima Bele Krajine zabeležili izgovor *devojka*, *djevojka* i *đevójka*. Varijacije na leksičkom i fonetskom planu ilustruju sledeći segmenti diskursa:

[3.26] *To ti je onaj kruh, gore se isplete jedna splitanica okolo, to se stavi na hleb gore, i gore se ukrasi – recimo, metneš koliko imaš goveda, tolko metneš mrvica testa. Pa onda kokoši, pa kvočku, pa piliće, pa psa, pa mačku – sve što imaš u dvorištu, tamo metneš.*

[3.27] *I taj kruh, taj hleb stoji na stolu do treći dan Božića, do svetoga Stevana. Ujutru onda on se iznosi van, i slama se iznosi, a hleb stoji... dok... zato se zove ljetnica, taj se načme na Novu godinu. Ko prvi dođe od crkve kad se zvonilo o ponoći, ko prvi doleti taj seče leba i taj će biti najjači tu godinu.*

[3.28] *Onda izideš sa litrom vina, izideš sa hljebom, mesom, i to su im moja braća nosila pred kuću.*

[3.29] *A recimo za Božić, to su isto bili lepi običaji, uveče se stoka puštala na vodu kroz svijeće. Dvoje djece je stajalo svako s jedne strane, držali su svijeću i mali hljeb – kruva.*

Mada proces zamene jezika ostavlja tragove i na jeziku tradicionalne kulture, o čemu je već bilo reči, leksika tradicionalne kulture, budući da funkcioniše u sakralnoj situaciji, da je vezana za obrednu praksu i da je stoga odlikuje određeni stepen *kliširanosti*,⁵⁴ otpornija je na promene i odlikuje se ustaljenijom inherentnom normom od ostalih leksičkih sistema. „Konzervisanost“ leksike tradicionalne kulture obrednom upotrebom uslovlila je stvaranje leksičkih opozicija prema postojanosti, odnosno varijabilnosti oblika. Lekseme sa postojanim oblikom predstavljaju leksikalizovane termine vezane za tradicionalnu kulturu i odslikavaju starije stanje u jeziku. Primer za to je oblik *kruva* u segmentu 3.29. Takođe, leksema *neđelja* se

⁵⁴ Ova činjenica dala je povoda Tolstoju (1995: 59) da govori o „narodnoj polufrazeologiji“, a Bartmińskom (1985) o frazeologiji usmenih klišeja i teoriji stereotipa.

u ovom obliku javlja u sintagmi *mlada neđelja*, dok se u „svakodnevnoj“ upotrebi danas koristi oblik *ned(j)elja*:

[3.30] *Mladi petak, kad je mena mjeseca, znaš, onda prvi petak posle mene, on, to je mladi petak, ili mlada neđelja, obično na mladu neđelju, ne znam ja, sama nedelja je nedelja, ali na mladu neđelju, ne daj Bože štono, dijete... ili nešto tako, ne sme se, to se nije smelo raditi.*

Na značaj uloge koju tradicionalna kultura ima za očuvanje leksike ugroženog idioma ukazuje i Piccoli (1998: 506), navodeći podatak da „kod moliških Hrvata u Italiji italijanski nazivi za dane u nedelji potiskuju hrvatske, jedino *petak* 'štiti' to što se svaki petak u maju, a naročito poslednji, proslavlja kao dan kada se ova skupina Hrvata, prema verovanju, doselila u Italiju“.

3.6. DIGLOSIJA I PROCES ZAMENE JEZIKA

Još jedan aspekt jezičke prakse Srba u Beloj Krajini koji je neophodno razmotriti jeste pravljenje izbora između raspoloživih kodova koji je situaciono uslovljen i pre svega zavisi od sagovornika. Gumperz (1982: 60), pored preuključivanja kodova i pozajmljivanja, dodatno razlikuje preuključivanje kodova od diglosije, ističući da

„in diglossia, alternation is largely of the situational type. Distinct varieties are employed in certain settings (...) that are associated with separate, bounded kinds of activities (...), or spoken with different categories of speakers“ (isp. Blom/Gumperz 1972).

Koncept diglosije razvio je Ferguson (1964; termin preuzet iz Marçais 1930, isp. Winford 2003: 112), da bi opisao situacije

„where two related language varieties are employed in complementary distribution across different situations. In diglossic communities, one of the varieties, designated as the H(igh) language, is employed in more official, public domains such as government, education, literature, etc., while the other, designated the L(aw) language, is used in more private and informal domains such as family, fiendship, neighborhood, etc.“ (Winford, *loc. cit.*).

Ferguson (1964: 435) diglosiju definiše na sledeći način:

„Diglossia is a relatively stable language situation in which, in addition to the primary dialects of the language (which may include a standard or regional standards), there is a very divergent, highly codified (often grammatically more complex) superposed variety, the vehicle of a large and respected body of written literature, either of

an earlier period or in another speech community, which is learned largely by formal education and is used for most written and formal spoken purposes but is not used by any sector of the community for ordinary conversation.“

Kad je jezička praksa Srba u Beloj Krajini u pitanju, važna odlika komunikativne situacije od koje uveliko zavisi izbor između maternjeg i slovenačkog idioma jeste stepen njene javnosti (isp. poglavlje 5.2.1.). U situacijama za koje je vezana neka vrsta javne komunikacije, govornici će po pravilu upotrebljavati slovenački idiom, dok će u ostalim situacijama raspodela kodova zavisiti od faktora kao što su uzrast govornika, njegov sagovornik i sl.

Prilagodljivost sagovorniku je osnovna osobina jezičke prakse Srba u Beloj Krajini koju su zapažali etnografi koji su se bavili ovom zajednicom. Dražumerič i Terseglav (1987: 211) navode da je

„terensko delo pokazalo, da su današnji belokranjski Srbi izredno jezikovno prilagodljivi: z Belokranjcem govoriyo v njegovem narečju, s ‘Kranjcem’ slovensko (pogovorni jezik z narečnimi in srbskohrvaškimi leksemi in intonacijo), s Hrvati pa hrvaško s nekaterimi odstopanji“.

Dražumerič (1988: 311) takođe ukazuje na izuzetnu jezičku prilagodljivost Srba u Beloj Krajini, povezujući ovu osobinu sa nemogućnošću da se nedvosmisleno utvrdi koji razgovorni jezik preovladava u ovoj zajednici:

„Ker danes statistike ne sprašujejo već po pogovornem jeziku, nimamo točnih podatkov o tem, za kateri jezik bi se odločili Srbi v Beli krajini, saj so jezikovno izredno prilagodljivi; če se le morejo, se prilagodijo jeziku, v katerem govori obiskovalec.“

Kao što ovi navodi pokazuju, izbor idioma će, naročito kod starijih govornika, u najvećem broju slučajeva zavisiti od sagovornika. Oni će slovenački, idiom većine, koristiti u komunikaciji sa osobama koje ne pripadaju etnolingvističkoj zajednici, dok će u ostalim situacijama upotrebljavati maternji idiom. Ovaj kriterijum („the interlocutor principle“, isp. Woolard 1989: 359–360) primaran je i kod pripadnika drugih zajednica koje prolaze kroz proces zamene jezika (za slučaj katalanskog, v. Woolard 1987; za slučaj jezika mexicano, Hill 1989). Govornici kod kojih je proces zamene jezika u poodmaklijoj fazi, dakle oni iz srednje generacije, koriste oba jezika u različitim kontekstima unutar zajednice.

*

Cilj ovog poglavlja bio je da u kratkim crtama predstavimo pojave u jezičkoj praksi Srba u Beloj Krajini koje su posledica niske etnolingvističke vitalnosti njihovog idioma i procesa zamene jezika kroz koji ova etnolingvistička zajednica prolazi. U poglavljima koja slede, do sada primenjivane teorijske i metodološke postavke se usložnjavaju uvođenjem perspektive jezičke ideologije kroz koju ćemo zamenu jezika i jezičku praksu sagledavati s jedne strane u kontekstu širih društvenih procesa i diskurzivnih konstrukcija nacije i autoriteta, a sa druge strane u kontekstu koezistenicije različitih „glasova“ koje sami govornici artikulišu kroz svoj diskurs i prema „unutrašnjoj logici“ same zajednice. U sledećem poglavlju predstavljamo teorijski koncept jezičke ideologije koji je neophodan za diskurzivno orijentisanu analizu u ostatku studije.

TEORIJA JEZIČKE IDEOLOGIJE

4.1. JEZIČKA IDEOLOGIJA: TEORIJSKI KONCEPT

Proces zamene jezika kod Srba u Beloj Krajini karakteriše izraziti diskontinuitet: intenzivnoj zameni jezika u okviru tri generacije prethodilo je skoro pet vekova njegove vrlo visoke vitalnosti; do intenzifikacije u procesu zamene jezika došlo je zbog značajnih socijalnih promena posle Drugog svetskog rata. Na status maternjeg idioma Srba u Beloj Krajini, kako objektivan tako i na način na koji sami govornici doživljavaju status svog idioma, značajno je uticao još jedan istorijski momenat – osamostaljenjem Republike Slovenije 1991. godine, jedan od standardnih idioma u prethodnoj državi postaje idiom koji se ne upotrebljava u javnoj komunikaciji.

Ovakav neujednačeni proces zamene jezika karakterističan je za male etničke zajednice koje kao kompaktna celina žive u aloglotskom okruženju. Kad u ovakvim zajednicama drastične promene u načinu života i socijalnim strukturama dovedu do intenziviranja procesa zamene jezika u okviru tri generacije posle dugog vremenskog intervala u kome se jezik, zahvaljujući opet određenom načinu života i socijalnim normama, čuvao, neko vreme koegzistiraju različiti sistemi vrednosti, pogledi na pojmove kao što su napredak/zaostalost, tradicionalno/moderno itd., i različite **jezičke ideologije**⁵⁵ – pogledi na kodove koje etnolingvistička zajednica ima

---

⁵⁵ U literaturi na engleskom jeziku za jezičku ideologiju sreće se više termina između kojih nema značajnije razlike u značenju: *language ideology*, *linguistic ideology*, *ideologies of language*. Budući da se u srpskohrvatskom jeziku, za razliku od engleskog, gde pridev *linguistic* označava i 'jezički' i 'lingvistički', ova dva značenja realizuju pomoću dva posebna prideva, u ovom radu koristim termin *jezička ideologija*, pošto je u pitanju ideologija koja se odnosi na jezik, a ne na nauku o jeziku. O razvoju značenja *language*

na svom repertoaru, na njihove simboličke vrednosti, status i sl. Tsitsipis (1998: 199), koji se bavio procesom zamene jezika kod govornika albanskog jezika (arvanitika) u Grčkoj, ističe da je „the process of Arvanitika sociolinguistic shift has left its mark on the ways speakers view the codes on their sociolinguistic repertoire and negotiate their position vis-a-vis these codes“. I drugi autori skreću pažnju na sukobljavanje jezičkih ideologija u procesu zamene jezika:

„It is frequently the case that in multy- or bilingualism and language shift linguistic ideology becomes the locus of contestation and form the realm of negotiation, a constant traffic among meanings and values, and an appropriation and repossession of such meanings by various interested social groups“ (Gal 1993: 337–59; isp. Eagleton 1991: 101).

Etnolingvistička zajednica Srba u Beloj Krajini upravo prolazi kroz fazu u kojoj koegzistiraju i sukobljavaju se različite jezičke ideologije.

Poglavlja koja slede biće posvećena analizi jezičke ideologije koja se iščitava iz diskursa – kako iz jezičke prakse Srba u Beloj Krajini i njihovih pogleda na jezik, tako i iz diskursa formiranog „spolja“, od strane svih onih koji su se na neki način bavili ovom etničkom grupom; s jedne strane to je naučni diskurs istoričara, antropologa, etnologa, a sa druge strane javni diskurs političara, novinara i sl. Odnos spoljašnjeg i unutrašnjeg konstruisanja ideologije kroz diskurs biće jedna od ključnih relacija na kojoj će se zasnivati analiza u ovom radu – poređenje interpretacijskih modela samih govornika i njihovih posmatrača (istraživača, političara) pokazuje da se isti ideološki konstrukti javljaju u diskursu jednih i drugih, dok način njihove transformacije pokazuje kako se određeni širi politički i društveni procesi prelamaju u malim zajednicama poput srpske u Beloj Krajini. Pre toga je, međutim, neophodno detaljnije osvetliti pojmove ključne za analizu koja sledi – pojam *diskursa* kao koncepta relevantnog za proučavanje socijalnih struktura odnosa, i pojam *jezičke ideologije*.

→ linguistic i linguistics → linguistic v. Silverstein (1998a: 140, f. 1). Jezička ideologija lingvisti i njen uticaj na objekat istraživanja su teme koje takođe zaslužuju posebnu pažnju i njih ćemo se donekle dotaći u narednom poglavlju.

4.2. MESTO IDEOLOGIJE U PROUČAVANJU JEZIKA KAO DRUŠTVENOG FENOMENA

Problem odnosa između jezika i kulture poslednjih decenija privlači pažnju velikog broja lingvista. Postulati Boasa, Sapira, Vorfa (Whorf), postavljeni pre više od pola veka, i dalje su predmet brojnih i živih debata u antropološkoj lingvistici, koje karakterišu konstantni naponi za definisanjem novih metoda kojima se mogu „otkrivati“ veze između jezika, mišljenja i kulture. Umnožavanju i jačanju tih napora u velikoj meri doprinosi i ubrzani razvoj kognitivne lingvistike. U određenom stepenu, povećani interes za kulturnu i društvenu stranu jezika i antropološki orijentisano proučavanje jezičkih fenomena predstavlja reakciju na dominaciju generativne gramatike u lingvistici za koju je karakteristična revitalizacija Sosirove (Saussure) dihotomije *langue* (jezik) vs. *parole* (govor) u vidu dihotomije između 'competence' i 'performance', kao i insistiranje na autonomiji sintakse: „as a consequence, a sizeable number of linguists struck out on their own (...) and devoted themselves to building alternative conceptions of language, in which its social function was regarded as a paramount“ (Lavandera 1988: 1; isp. Duranti 2003: 326). Ovi pokušaji preispitivanja preovlađujućih postavki u lingvistici, izgradnje alternativnih teorijskih okvira i metodoloških modela i pristupa proučavanju jezika imaju za posledicu veliku naučnu produkciju u okviru različitih lingvističkih disciplina i različitih lingvističkih tradicija. Ta se produkcija, u zavisnosti od lingvističke tradicije u kojoj se razvija, različito imenuje: u Sjedinjenim Američkim Državama i u zemljama u kojima je uticaj američke lingvistike dominantan, ona se označava kao lingvistička antropologija (*linguistic anthropology*), antropološka lingvistika (*anthropological linguistics*), etnolingvistika (*ethnolinguistics*), sociolingvistika (*sociolinguistics*) (Duranti 2003: 323), kulturna lingvistika (*cultural linguistics*) (Palmer 1996). U slavističkoj lingvistici, termin etnolingvistika koristi se da označi kompleksnu disciplinu koja obuhvata

„čitavi sadržaj kulture, narodnu psihologiju i mitologiju u svim njihovim manifestacijama; objekat proučavanja takve etnolingvistike nije samo jezik (mada se priznaje kao glavni izraz i čuvar kulturne informacije u vremenu) već i drugi oblici i supstance u kojima se izražava kolektivna svest, narodni mentalitet, 'slika sveta' formirana u nekom narodu ili uopšte društvu, odnosno doživljavanje stvarnosti od strane čoveka, njena kategorizacija i interpretacija“ (Tolstoj 2002: 28);

u užem smislu,

„etnolingvistika je deo lingvistike ili – šire – smer u lingvistici koji orijentiše istraživača na razmatranje odnosa i veze jezika i duhovne kulture, jezika i narodnog menta-

liteta, jezika i narodnog stvaralaštva, njihove međusobne zavisnosti i različite vrste njihove korespondencije“ (*loc.cit.*; isp. i Tolstoj 1995: 27).

Za razliku od ovako definisane etnolingvistike, u zapadnoj lingvističkoj tradiciji etnolingvistika pre svega ima za predmet proučavanje i opisivanje domorodačkih jezika (*indigenous languages*). Takva njena usmerenost proizilazi iz onoga što Fishman (1982) naziva „vorfijanizam treće vrste“ (*Worfianism of the third kind*) – a to je insistiranje na vrednosti i značaju „malih jezika“ (kao što je jezik Indijanaca Hopi) kao dragocenom izvoru podataka o ljudskom mišljenju i kulturi (cf. Hill 1988: 15).

Iako se na prvi pogled severnoamerička antropološka lingvistika (i zapadnoevropska antropološka lingvistika, koja se razvija pod izrazitim uticajem američke tradicije, isp. Кабакова 1993, Karstedt 2002) i slovenska etnolingvistika u velikoj meri razlikuju kako po osnovnim postulatima, tako i po metodama koje koriste u ispitivanju odnosa između jezika i kulture, između njih postoje i velike sličnosti. U obe ove tradicije centralno mesto zauzima teorijski koncept (jezičke) slike sveta ili modela sveta (eng. *worldview*, *folk model*, nem. *Weltanschauung*, rus. *языковая картина/модель мира*, polj. *językowy obraz świata*). U slovenskoj etnolingvističkoj tradiciji, *model sveta* definiše se kao „skraćen i uprošćen odraz celokupnog zbira predstava o svetu u datoj tradiciji, uzetih u njihovom sistemskom i operacionom aspektu“ (Цивьян 1990: 5), odnosno kao interpretacija sveta koja je fiksirana u jeziku (Bartmiński 1999). Ta interpretacija vrši se kroz njegovu segmentaciju, opis, uređenje i po pravilu – ocenu uz pomoć jezičkih sredstava (Maćkiewicz 1999). Model sveta je skup ideja o svetu koje se mogu pratiti u jeziku, njegovim gramatičkim formama, leksičkom inventaru, folklornim tekstovima, ili se mogu rekonstruisati indirektno, uz pomoć jezičkih oblika i tekstova (Bartmiński 1999; isp. Grzegorzczkova 1999). U okviru ove lingvističke tradicije, *model sveta* je vrlo često nacionalno ili prostorno određen (isp. polj. *polski*, *rosyjski językowy obraz świata* kod Bartmiński/Sandomirskaja/Telija 1999, rus. *балканская модель мира* kod Цивьян 1990 i u temama godišnje konferencije „Балканские чтения“ 1992–2001, *русская модель мира* kod Цивьян 2002).

Koncept koji se u zapadnoj tradiciji najčešće označava engleskim terminom *worldview* se, međutim, u poslednje vreme sve više smatra problematičnim. Ovaj koncept, čije korene treba tražiti u filozofiji Herdera, Humbolta i Vika (Vico),⁵⁶

---

⁵⁶ Isp. Humboldt 1836; istorijskim korenima zapadnog interesovanja za odnos između jezika i pogleda na svet bave se Friedrich 1986, Joseph 1991, Marchand 1982, Miller 1968, Penn 1972.

„has served anthropology as a term for the philosophical dimensions of 'cultures' seen as having a degree of coherence in time and space. Today, with our confidence in the coherence, integration, and political innocence of cultures long lost, a term from the wigh-water mark of bourgeois 'German ideology' must be problematic“ (Hill/Mannheim 1992: 381).

Što je još važnije,

„'world view' also suggests reflection and mastery of a repertoire of forms and meanings, neglecting the way culture is shaped in everyday practices below the threshold of awareness. Today, both theoretical inclination and the ethnographic data force us to admit the fragmented and contingent nature of human worlds, as opposed to their 'wholeness' and persistence. Thus, where 'world view' would once have served, 'ideology' is often heard, suggesting representations that there are contestable, socially positioned, and laden with political interest“ (*op. cit.*, 381–382).

Koncept *ideologije* se, stoga, uvodi u kulturno orijentisano proučavanje jezika da bi se istakla dijalektička priroda, višestrukost i promenljivost pogleda na svet, stavova i pozicija koje izražavaju i zagovaraju govornici jezika (odn. jezikâ). Autori koji se bave ovom problematikom ističu da u jeziku istovremeno može biti kodirano više pozicija, tačaka gledišta koje su ponekad čak međusobno suprotstavljene (Kay 1987, 1996, Verschueren 1996). U isto vreme, koncept (jezičke) ideologije treba da omogućiti izbegavanje postojećih ideoloških konstrukcija i spreči stvaranje novih.

Neophodno je, u svakom slučaju, naglasiti da podela na lingvistički „istok“ i „zapad“ nije tako oštra kao što bi se na osnovu ovog odeljka mogao steći utisak. Koncept jezičke ideologije centralan je i za neke od radova ruskih lingvisti koji jezik posmatraju kao društveni fenomen (isp. Цивьян 2002), s tim što se oni na njega eksplicitno ne pozivaju, niti uspostavljaju bilo kakav dijalog sa literaturom u kojoj je koncept jezičke ideologije eksplicitno razrađen.

4.3. ANALIZA DISKURSA I REKONSTRUKCIJA DRUŠTVENE STVARNOSTI

U savremenoj lingvistici nailazimo na mnoštvo različitih definicija diskursa, kao i na mnoštvo različitih teorijskih pristupa analizi diskursa; pod diskursom se ponekad podrazumevaju širi delovi usmenog govora (dijaloga), čime se on suprotstavlja pisanom tekstu, ali je među lingvistima šire prihvaćeno određenje diskursa kao uzorka govorenog ili pisanog jezika koji obimom nadilazi rečenicu, pri čemu se takođe insistira na interakciji između sagovornika (pisca i čitaoca), na procesima produkcije i interpretacije gov-

ora (pisanja), kao i na situacionom kontekstu upotrebe jezika. Pored toga, *diskurs* se često odnosi i na različite tipove jezika korišćene u različitim situacijama i u različitim funkcijama (novinarski diskurs, politički diskurs, diskurs reklama itd.) (isp. Fairclough 1992: 3).

Osim u čisto lingvistički orijentisanoj analizi diskursa (tj. analizi od konteksta izolovanog teksta), pojam *diskursa* ima veoma značajno mesto u teorijskim konstrukcijama u okviru nekih društvenih nauka. Pomenućemo, na primer, Fukoa (Foucault 1972), koji u svom radu koristi pojam diskursa da označi načine strukturisanja različitih oblasti ljudskog znanja i društvene prakse.

I u okviru lingvistike u poslednjoj četvrtini dvadesetog veka sve su pristuniji zahtevi da se diskurs ne odvajava od društvene realnosti u kojoj nastaje i funkcioniše. Najdominantniji takav pravac je možda kritička analiza diskursa (eng. *critical discourse analysis*) ili kritička lingvistika (eng. *critical linguistics*), u kome se insistira na društveno usmerenoj primeni analize diskursa i u kome se polazi od sledećih postulata:

„all linguistic usage encodes ideological patterns or discursive structures which *mediate* representations of the world in language; different usages (e.g. different sociolinguistic varieties or lexical choices or syntactic paraphrases) encode different ideologies, resulting from their different situations and purposes; and by these means language works as social practice – it is not, as traditional linguistics claims, a transparent medium for communication about an objective world, nor is it a reflection of a stable social structure, but it promulgates a set of versions of reality and thereby works as a constantly operative part of social process.“ (Malmkjær 1992: 103, kurziv u originalu).

Kritička lingvistika, dakle, jezik vidi kao

„social practice, one of the mechanisms through which society reproduces and regulates itself. Thus language is ‘in’ rather than ‘alongside’ society. It is the aim of critical linguistics to understand these dialectical processes“ (*loc. cit.*).

Kritička analiza diskursa bavi se jezičkim manifestacijama socijalnih pojava koje se zasnivaju na odnosima nejednakosti, dominacije i moći. Van Dijk (1993) ističe da ova disciplina „can only make a significant and specific contribution to critical social or political events in the (re)production of dominance and inequality. It focuses on the dominance of elite groups and institutions which is reproduced in text and talk“. Ovaj autor definiše dominaciju i moć kao „the faculty to exert control over the thought and action of others in one’s own interests“ (*op. cit.*).

Proučavanje dijalektičkih odnosa između društvene prakse i diskursa problematizuje daju novu dimenziju kada su u pitanju višejezične zajednice,

ili one zajednice koje prolaze kroz sociolingvističke procese kao što je zamena jezika. U svojoj analizi diskursa govornika albanskog u Grčkoj, Tsitsipis se pre svega fokusira upravo na

„the dialectic between societal praxis as it is linked to the basic social restructurings of the communities and the use of bilingual resources in speakers' communicative praxis leading to the creation of a set of interpretive and productive practices that are interested“ (Tsitsipis 1998: 118).

4.4. JEZIČKA IDEOLOGIJA: DEFINICIJE

Pojam ideologije „has too many misleading senses and reverberations“ (Malmkjær 1992: 105), tako da je važno pre svega naglasiti da koncept ideologije u lingvističkim disciplinama koje se njime bave najčešće nema negativan predznak. Prva pojava termina *ideologija* vezuje se za francuskog filozofa iz 18. veka Destutta de Tracyja (1754–1836), koji je njime označavao jednu granu zoologije koja se bavi distinktivnim osobinama ljudskih bića u odnosu na ostale životinje i u centru pažnje ima činjenicu da ljudi imaju ideje koje predstavljaju sadržaj mišljenja. Ideologija je za Tracyja, dakle, nauka o idejama (Silverstein 1998: 123). Negativni prizvuk ovom terminu dao je Napoleon, sa namerom da diskredituje rad Tracyja i njegovih kolega jer su bili povezani sa republikancima, povezujući termin sa zastupnicima apstraktnih teorija koje nisu zasnovane na društvenoj i političkoj realnosti. Dok je značenje „nauka o idejama“ danas sasvim napušteno, negativna konotacija pridodata terminu pokazala se kao veoma otporna. Velika variranja u značenju ovog termina karakteristična su danas čak i za diskurs humanističkih nauka (Woolard 1998: 5). Eagleton (1991, citirano prema Hill 1998: 79) ističe razliku koju je napravio Raymond Geuss između „deskriptivnih“ i „pežorativnih“ definicija ideologije:

„'Descriptive' or 'anthropological' definitions assimilate ideology to 'worldview': an 'ideology' is simply a belief system, and no judgment is made of its truth or value. In the 'pejorative' definition, an ideology is viewed negatively, because its motivation is to continue an oppressive system, because it involves self-deception, or because it is in fact false, distorting reality“ (Hill, *loc. cit.*).

Odsustvo negativnog predznaka u značenju pojma „ideologija“ ističe se i u okviru kritičke analize diskursa:

„By 'ideology', critical linguists do not mean a set of ideas which are false, beliefs which betray a 'distorted consciousness' and are therefore politically undesirable.

More pertinent is a neutral kind of definition that relates to the ways in which people order and justify their lives: the sum of the ways in which people both live and represent to themselves their relationship to the conditions of their existence“ (Malmkjær 1992: 105).

Kathryn Woolard (1998), dajući pregled opštih koncepata ideologije i tradicija analize ideologije u društvenim naukama, izdvaja četiri dominantna pogleda na ideologiju: u prvom od njih ideologija je usko povezana sa idejama i bavi se fenomenima kao što su svest, subjektivne predstave, verovanja; u drugom, ideologija se izvodi iz iskustva ili interesa vezanih za određenu društvenu poziciju; u trećem je ideologija direktno povezana sa odnosima moći i shvata se kao celina ideja, diskursa ili načina imenovanja koji služe za pridobijanje ili održanje moći; četvrti pogled na ideologiju podrazumeva izvrtanje, pogrešnu interpretaciju, mistifikaciju koji su najčešće posledica zaštite interesa i očuvanja moći.

Prema već klasičnoj definiciji Michaela Silversteina, jezička ideologija se razume kao „sets of beliefs about language articulated by users as a rationalization or justification of perceived language structure and use“ (Silverstein 1979: 193).⁵⁷ Irvine (1989: 255) ističe socio-kulturnu dimenziju jezičke ideologije, definišući je kao „the cultural system of ideas about social and linguistic relationships, together with their loading of moral and political interests“; sličan pogled na jezičku ideologiju ima i Heath (1989: 53): „self evident ideas and objectives a group holds concerning roles of language in the social experiences of members as they contribute to the expression of the group“. Jaffe (1999) jezičku ideologiju definiše kao „people’s ideas about what a language is and should be, cultural ideas about the relationship between forms of language and social identities“, dok je Woolard (1998: 3) vidi kao „representations, whether implicit or explicit, that construe the intersection of language and human beings in a social

---

⁵⁷ Hill (1998: 79) ističe da je Silversteinova upotreba pojma „ideologija“ u osnovi pežorativna, budući da on jezičku ideologiju vidi „as distorting the actual forms and functions of language, attending to some at the expense of others“. Iako lingvisti koji se bave kritičkom analizom diskursa ističu da je pojam ideologije oslobođen negativne konotacije, on najčešće ima negativni predznak i u okviru kritičke analize diskursa, gde se definiše kao „particular representation of some aspect of the world which might be alternatively represented, and where any given representation can be associated with some particular ‘social base’“, odnosno kao „assumptions which are built into practices which sustain relations of domination, usually in a covert way“ (Van Noppen 2004: 112). Neki od teoretičara kritičke analize diskursa, poput Roberta Fowlera, međutim, upozoravaju da „for the discipline to gain academic credibility, however, it should develop a theoretical model and a methodological apparatus free of any ideological *a priori* of its own.“ (cf. Van Noppen 2004: 113).

world“. U svim ovim definicijama, težište je na pogledima na jezik samih govornika i na načinima na koje se različite društvene pojave artikulišu kroz ove poglede.

U antropologiji se ističe potencijal jezičke ideologije da utiče na formiranje identiteta, te se ona pre svega vidi kao zajednička vrednost jedne zajednice (Gynan 2001). Ovaj način određenja jezičke ideologije izveden je iz pogleda na ideologiju kao na skup obrazaca i shvatanja koji su prihvaćeni od većine članova zajednice (ili se interpretiraju kao takvi):

„В области социальной жизни в целом более или менее связанные паттерны значения, которые выглядят настолько общепринятыми, что более не подвергаются обсуждению, проводя таким образом к интерпретациям действий и событий, принимаемым ‘как должное’, – такие паттерны обычно называются идеологиями.“ (Verschueren 2001).

4.5. JEZIČKA IDEOLOGIJA I ANALIZA DISKURSA

Epistemološki gledano, jezička ideologija je mogući predmet proučavanja u lingvistici i antropologiji zahvaljujući dvostrukoj prirodi jezika – njegove kategorije su, naime, ili strukturisane (linearne, obavezne), ili društvene (indeksne, pragmatičke, javne) (Lucy 1997: 306; isp. Levinson 1997).

„Much of the meaning and hence communicative value that linguistic forms have for their speakers lies in the ‘indexical’ connections between the linguistic signs and the contextual factors of their use – their connection to speakers, settings, topics, institutions, and other aspects of their socio-cultural worlds“ (Kroskrity 2000: 7).

Tsitsipis (1998) ukazuje na to da se jezička ideologija može iščitavati kako na nivou delova iskaza koji se mogu segmentirati, dakle na nivou jezičkog materijala, tako i na nivou sadržaja, gde se izdvajaju ideološka jezgra koja se mogu prepoznati u diskursu većine govornika. U svakom slučaju, diskurs je centralna jedinica analize u ovom procesu iščitavanja: „discourse (...) is the nexus, the actual and concrete expression of the language-culture-society relationship. It is discourse which creates, recreates, modifies, and fine tunes both culture and language and their intersection“ (Sherzer 1987: 296).

4.5.1. Metapragmatička svest

U „iščitavanju“ jezičke ideologije iz uzoraka diskursa, ključni momenat predstavlja uspostavljanje odnosa između upotrebe jezika i govornikove svesti o toj upotrebi, što se u literaturi pre svega označava kao metapragmatička svest (eng. *metapragmatic awareness*). Drugim rečima, „пользователи языка в той или иной степени знают, что они делают, когда используют язык“ (Verschueren 2001, *loc. cit.*). Indikatori metapragmatičke svesti mogu se detektovati na različitim nivoima upotrebe jezika; pomenućemo neke od njih: diskursni markeri, alternacija kodova, upotreba upravnog i neupravnog govora, itd. Ovi indikatori imaju dvostruku funkciju: s jedne strane, oni jezički materijal koji se upotrebljava stavljaju u određeni kontekst, a s druge funkcionišu kao signali jezičke refleksije korisnika jezika prilikom interpretacije njihove društvene stvarnosti, i na taj su način direktno povezani sa jezičkom ideologijom – uz njihovu pomoć može se definisati jedan njen značajni aspekt:

„когда элементы метапрагматической осведомленности образуют постоянные фреймы интерпретации, связанные с природой и социальным функционированием языка, которые более не подвергаются сомнению и обсуждению, становится возможным говорить о языковых идеологиях“. (Verschueren 2001, *loc. cit.*)

4.5.2. Ideološka jezgra

Osim u formalnim elementima diskursa, jezička ideologija se manifestuje i na planu sadržaja – u diskursu se mogu izdvojiti „opšta mesta“ koja se, kad je u pitanju jezička ideologija pripadnika zajednice koja prolazi kroz proces zamene jezika, na širem planu odnose na uspostavljanje kontrasta između *nekad* (vreme pre nastupanja zamene jezika i pre velikih društvenih promena koje su je uslovile) i *sad* (vreme u kome dominira jezik većine za koji se vezuje društveni prestiž i ideja napretka). Hill (1992: 263–280), baveći se jezičkom ideologijom meksičkih Indijanaca Nahautl, nailazi na isti kontrast koji je u osnovi dva dominantna ideološka diskursa u ovoj zajednici: diskursa nostalgije i diskursa modernosti, koji povremeno prekida nostalgičnu ideologiju. Diskurs koji se formira oko ideoloških jezgara ne odlikuje se koherentnošću, ali je o ideološkim jezgrima moguće govoriti zato što se ona formiraju prema određenim regularnostima, kao što su ulančavanje (navođenje jednog od njih obično povlači za sobom i navođenje drugih), uspostavljanje značenjskih odnosa na planu diskursa

kao što su kontrast, paralelizam, itd. (isp. Tsitsipis 1998, Hill 1998). Hill (*op. cit.*, 70–71), govoreći o diskursu nostalgije kod Indijanaca Nahuatl, ističe da pored ulančavanja i uspostavljanja paralela u govoru,

„a more complex semiotic logic connects the various discourses with the generalized understanding of ‘long ago’. The discourse of nostalgia involves ‘multiplex signs’: elements that not only refer to, but call up indexically an entire social order associated with *in achto* [nekad, u prošlim vremenima, TP]“.

Tsitsipis (1998: 132) izdvaja četiri glavna ideološka jezgra u diskursu Arvanita u Grčkoj:

„(1) In earlier times people suffered due to the harsh material conditions prevailing then, but moral principles were kept in high esteem; (2) The calendrical order of socio-religious life was strictly observed then as against today when it is not; (3) Social roles were predetermined by the norm so that things were not left to the chancy turns of life as against today when we are witnessing a moral loosening of human conduct; (4) The Arvanitika language was once pure and people spoke without mixing their language with Greek whereas today Arvanitika became a bastard language.“

Tsitsipis (*op. cit.*, 119), oslanjajući se na autore kao što su Woolard (1992) i Eagleton (1991), kao ideološki definiše svaki segment diskursa koji je na neki način povezan sa odnosima moći. U bilingvalnim zajednicama kao što su Arvaniti u Grčkoj ili Srbi u Beloj Krajini, kodovi koje govornici imaju na repertoaru vezuju se za vrednosti kao što su distanca i solidarnost, tradicija i napredak, nostalgija i modernost. Ideološka jezgra oko kojih se grupiše diskurs pripadnika takvih zajednica pri interpretaciji društvene stvarnosti mogu se direktno odnositi na jezik i predstavljati metapragmatičke iskaze (takvo je Tsitsipisovo jezgro (4)), a mogu se odnositi na pomenute vrednosti (koje su uvek rezultat odnosa moći) ne referišući direktno na jezik, pri čemu ipak predstavljaju informacije relevantne za jezičku ideologiju, upravo zato što se kodovi kojima zajednica raspolaže povezuju sa tim vrednostima. Neka od takvih ideoloških jezgara su univerzalna, kao na primer to da pripadnici starijih generacija ističu da su nekad ljudi bili siromašniji, ali moralniji (isp. Petrović 2000); u slučaju zamene jezika, međutim, ona dobijaju novu funkciju i imaju veću težinu, budući da se osim načina života u zajednici menjaju (odnosno zamenjuju/gube) i neke njene inherentne karakteristike, kao što su jezik i religija.

Analiza jezičke ideologije na planu sadržaja ne pruža nam, međutim, koherentnu sliku o zajednici u kojoj njeni članovi imaju jasno definisane i nepromenljive uloge i konzistentno izražavaju svoje stavove. Zajednicu, takođe, ne treba zamišljati kao jedinstvenu celinu čiji svi članovi misle i

govore isto. Većina istraživača jezičke ideologije ističe dijalektičku prirodu interpretacijskih modela kojima se članovi zajednice služe. Istakli smo već da zajednice koje prolaze kroz proces zamene jezika odlikuje sukob različitih jezičkih ideologija i da je jezičku ideologiju neophodno razumeti kao „višeglasnu“ i dijalektičku kategoriju.

Teorijski koncept jezičke ideologije „as a significant mediator in language shift (...) provides us with tools to avoid mechanistic assessments of dynamic linguistic phenomena“ (Tsitsipis 2004: 569). On omogućava da se kroz posmatranje upotrebe jezika, analizu manifestacija metapragmatičke svesti i ideoloških jezgara kod članova malih etničkih zajednica uspostavi veza između jezičke prakse i interpretacionih modela sa širim društvenim procesima, i da se, s druge strane, procesi kroz koje prolazi data mala etnička grupa postave u šire interpretacijske okvire – čime se izbegava esencijalizam, idealizacija i izolacija grupe i njenih pripadnika.

*

Jezička ideologija, shvaćena kao perspektiva kroz koju se sagledava odnos između diskurzivnih formi i društvenih procesa, predstavljaće centralnu temu u analizi u narednim poglavljima. Pri tome ćemo pokušati da, kad je u pitanju etnolingvistička zajednica Srba u Beloj Krajini, predstavimo dijalektiku između lokalnog i nacionalnog i između jezika i ideja o jeziku. Uvereni smo da ovakav pristup može pružiti celoviti pogled u logiku identitetskih i lingvističkih strategija pripadnika lokalnih etnolingvističkih zajednica, čime se, bar donekle, smanjuje rizik od nametanja interpretacijskih modela uslovljenih pozicijom, pogledima i ideologijom samog istraživača.

5

ZAMIŠLJANJE ZAJEDNICÂ NA PROSTORIMA BIVŠE JUGOSLAVIJE I SRBI U BELOJ KRAJINI

5.1. ZAMENA JEZIKA I PROCES FORMIRANJA NACIJA

Tsitsipis (1998, 2003) proces zamene jezika kod Arvanita u Grčkoj usko povezuje sa širim ideološkim procesom *subordinacije*. Subordinacija je „the broader process responsible for the gradual shift of Arvanitika under the dominant ideological and social role played by the construction of the Greek national imagined community“ (Tsitsipis 2003: 548). Ovaj proces ukazuje na to da „a social (collective) agent has been subjected to the decisions of another, dominant agent without having been able to develop a discourse of resistance“ (*op. cit.*, 548, f. 8; isp. Laclau/Mouffe 1985).

Tsitsipis (*op. cit.*, 547), takođe, ističe da celovito sagledavanje jezičke ideologije manjinske grupe nije moguće ukoliko se ne uzme u obzir dominantni nacionalni diskurs i sfera javnog⁵⁸ u kojoj se taj diskurs formira.

I proces zamene jezika kod Srba u Beloj Krajini, čiji smo istorijsko-društveni kontekst i manifestacije u jezičkoj praksi prikazali u poglavljima 1, 2 i 3, može se u ovom smislu interpretirati kao proces kroz koji se ova lokalna etnolingvistička zajednica uključuje u šire društvene odnose i od lokalne zajednice postaje deo nacionalnih struktura.⁵⁹ Ovaj proces neodvojiv je od procesa formiranja nacija, može se, štaviše, reći da je sa njim

---

⁵⁸ Odnosom između sfere javnog, procesa zamene jezika i jezičke ideologije Srba u Beloj Krajini bavićemo se u poglavlju 6.1.1.

⁵⁹ Isp. Tsitsipis (1998: 2): „Arvanitika experiences and points of view as revealed and reproduced in narratives tell us a lot about a changing world in a crucial dialectic between the local group and the nation state.“

istovetan (isp. Tsitsipis 1998: 2–3, 2003: 548). Zato će ovo poglavlje biti posvećeno diskursu kroz koji se konstruiše identitet Srba u Beloj Krajini i koji je direktno povezan sa procesom formiranja nacija na teritoriji koja obuhvata sve južne Slovence osim Bugara. Iako pripadnici lokalne zajednice u formiranju ovog diskursa nemaju nikakvog udela, ideološki konstrukti koji se u njemu pojavljuju reflektuju se i u jezičkoj ideologiji samih Srba u Beloj Krajini, pokazujući kako se širi društveni procesi prelamaju u pogledima i identitetskim strategijama lokalnih zajednica. Pri tome je vrlo važno imati u vidu dva momenta: jedan je granični položaj Srba u Beloj Krajini,⁶⁰ a drugi posebnost procesa formiranja nacionalnih država na ovom terenu koja je u velikoj meri rezultat jugoslovenskog nasleđa.

5.2. „SPOLJAŠNJE“ KONSTRUKCIJE IDENTITETA SRBA U BELOJ KRAJINI

Benedikt Anderson u knjizi „Zamišljene zajednice“ (Anderson 1991 [prvo izdanje 1983]) iznosi tezu da je narod *zamišljena politička zajednica*, zato što čak ni pripadnici najmanjeg naroda nikada ne upoznaju sve svoje sunarodnike, ne sretnu ih i ne čuju za njih, a ipak svaki od njih ima ideju o zajedništvu i povezanosti. Narod je, uz to, zajednica koja se istovremeno zamišlja kao ograničena i kao suverena: ograničena zato što čak i najveći narodi imaju određene, iako promenljive granice, iza kojih žive drugi narodi; suverena, zato što se uvek povezuje sa idejom slobode koju osigurava suverena država (Anderson 1991: 6–7).

U poslednja dva stoleća, na području kome pripada i Bela Krajina, bilo je više pokušaja stvaranja država, nacionalnih i višenacionalnih, u čijim je granicama trebalo da se nađu ljudi za koje je bilo neophodno pronaći i istaći sličnosti koje ih povezuju. Iako brojčano veoma mala grupa, Srbi u Beloj Krajini često su dobijali istaknuto mesto u akademskom i javnom diskursu koji je doprinosa formiranju *zamišljenih zajednica* kao što su Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, poratna Jugoslavija, i stvaranju nacionalnih zajednica–država po raspadu Jugoslavije početkom devedesetih. Budući da je uspostavljanje veza između različitih grupa (na osnovu zajedničkog porekla, religije, jezika, teritorije koju dele itd.) po pravilu

---

⁶⁰ Uskoci su se u 16. veku naselili na granici između dva dela Austrougarske carevine, austrijskog i ugarskog. U vreme raspada Vojne krajine (1869–1881), Bela Krajina i Žumberak našli su se između vojvodine Kranjske i Hrvatske kraljevine. O diskursu kojim se ova područja konstruišu kao deo jedne ili druge oblasti, v. Zajc 2003.

inicirano i oblikovano od strane elita, i da se u slučaju Srba u Beloj Krajini radi o zajednici koja nema sopstvenu elitu koja bi promovisala njene društvene i kulturne vrednosti, ideologija nacionalnog uvek je bila oblikovana od spolja, kroz javni, akademski i pseudoakademski diskurs, od strane antropologa, etnografa, istoričara, kao i novinara, političara i ostalih koji učestvuju u formiranju javnog diskursa. To je slučaj sa većinom malih i lokalnih zajednica ove vrste. Međutim, pošto u *zamišljenim zajednicama* kao što su narodi njihovi pripadnici i sami prihvataju ideju o zajedništvu i učestvuju u procesu „zamišljanja“, i u diskursu male zajednice Srba u Beloj Krajini možemo prepoznati neke od ideoloških pojmova razvijenih od strane spoljašnjih elita. Ti pojmovi se problematizuju, ili bivaju prihvaćeni i preoblikovani u skladu sa interesima i potrebama zajednice ili nekih njenih članova. Ovi procesi preuobličavanja predstavljaju „ogledalo“ koje pokazuje kako se širi istorijski i društveni procesi odražavaju u svakodnevnom životu i društvenim strukturama, u sistemu vrednosti i identitetskim strategijama na mikro nivou, i kako su ti procesi prihvaćeni i interpretirani od strane članova lokalnih zajednica. U ovom poglavlju bavićemo se ideološkim obrascima konstrukcije zajednice Srba u Beloj Krajini kao dela širih „zamišljenih zajednica“ u različitim istorijskim kontekstima i u procesima izgradnje različitih nacionalnih identiteta u kojima je ova mala zajednica posredno učestvovala – jugoslovenskog, srpskog, slovenačkog.⁶¹ Posebnu pažnju posvetićemo diskursu koji se formirao u dva istorijska trenutka: jedan je vreme uoči i u toku formiranja zajedničke jugoslovenske države, Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1918. godine, a drugi je period krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina dvadesetog veka, kada su od bivših jugoslovenskih republika formirane nacionalne države i kada se lokalna etnolingvistička zajednica Srba u Beloj Krajini našla u nacionalnoj državi – Republici Sloveniji – sa slovenačkim kao nacionalnim jezikom.⁶² Ova dva istorijska trenutka naročito su važna za sagledavanje dijalektike između različitih diskursa kroz koji se formirao etnički, kulturni i nacionalni identitet na području jugoistočne Evrope, a posebno u zemljama bivše Jugoslavije. Što se tiče institucionalno promovisanih ideja, ova dva trenutka predstavljaju dve krajnje tačke na osi između procesa konvergencije i divergencije. U procesu koji je rezultirao stvaranjem Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, a inače je bio podstaknut idejama i

⁶¹ Više o naučnom diskursu o Srbima u Beloj Krajini daje Promitzer (2002).

⁶² Prema 11. članu Ustava Republike Slovenije iz 1991. godine, službeni jezik u Sloveniji je slovenački. U oblastima u kojima žive mađarska i italijanska manjina, i mađarski i italijanski su službeni jezici (URS 1991).

naporima Ilirskog pokreta, osobine zajedničke južnoslovenskim narodima isticane su u javnom diskursu i na ideološkom planu težilo se što je moguće većem ujednačavanju (inače raznorodnih) grupa koje su se našle u granicama zajedničke države.⁶³ Istovremeno, taj diskurs karakteriše izrazito pozitivan odnos prema raznolikosti, etničkoj, jezičkoj i kulturnoj, unutar ove južnoslovenske celine. Raspad te celine na početku devedesetih godina dvadesetog veka i formiranje nacionalnih država bili su, sa druge strane, praćeni diskursom u kome su konstruisane i snažno isticane razlike između pojedinih jugoslovenskih naroda, što je istovremeno bilo praćeno naporima da se nacionalne teritorije prikažu kao homogene i koherentne celine. Upravo opisana dijalektika između različitih diskursa dobija potpuni smisao tek ako se sagleda u širim, evropskim okvirima, budući da diskurs kroz koji se ostvarivao proces formiranja nacionalnih država ima zapadnoevropske korene. To je važno da bi se pokazalo da ideološki procesi kroz koje su se formirale nacije u jugoistočnoj Evropi nisu nikakva „suštinski balkanska“ pojava nevezana za širi kontekst uspostavljanja nacionalnih država u ostatku evropskog kontinenta. Da bismo mogli dekonstruisati ideologiju prema kojoj se upravo raznolikost i mešavina etničkih grupa nalazi u korenu nacionalnih sukoba na Balkanu, i prema kojoj je takva situacija u oštroj suprotnosti prema onoj u nacionalnim državama zapadne Evrope, neophodno je uzeti u obzir i razvoj zapadnoevropskog diskursa u kome se tematizuje odnos između etničke, jezičke, kulturne i verske raznolikosti s jedne strane, i nacionalne države sa druge. Iz ovakve perspektive moguće je sagledati smenjivanje i suprotstavljanje različitih javnih diskursa o lokalnoj etnolingvističkoj zajednici Srba u Beloj Krajini u širim istorijskim okvirima; dijalektika diskursa koje ćemo ovde predstaviti tesno je povezana sa procesom formiranja nacionalnih država na evropskom tlu, dakle izlazi iz lokalnih, slovenačkih, jugoslovenskih ili balkanskih okvira.

5.2.1. Konstrukcija Balkana

Najseverniji deo bivše Jugoslavije, Republika Slovenija, razlikovala se po mnogo čemu od ostatka države stvorene 1918. godine. Jedna od najznačajnijih razlika bila je u tome što je Slovenija predstavljala etnički

---

⁶³ Dobra ilustracija insistiranja na „jedinstvu“ južnoslovenskih naroda u Kraljevini je i pokušaj institucionalnog jezičkog „ujedinjenja“: u 3. članu Ustava donetog na Vidovdan 1921. godine stoji: „Službeni jezik Kraljevine je srpsko-hrvatsko-slovenački“ (Bugarski: 1997: 29).

relativno homogenu oblast, dok su se drugi delovi države, poput ostatka Balkanskog poluostrva, odlikovali izrazitom etničkom, kulturnom, konfesionalnom i jezičkom raznolikošću.⁶⁴ Slovenačka južna pokrajina Bela Krajina posedovala je, međutim, brojne karakteristike na osnovu kojih se mogla mogla povezati sa Balkanom. Nju je odlikovalo prilično etničko šarenilo: pored Slovenaca i Srba, u njoj su (naročito do Drugog svetskog rata) živeli Kočevari, stanovništvo nemačkog porekla, zatim Hrvati, a takođe i Romi.

Zbog multietničkih obrazaca prisutnih u Beloj Krajini, Niko Županič,⁶⁵ slovenački antropolog, i sam Belokranjac (rođen je u selu Griblje)⁶⁶ veoma se trudio da istakne „balkanske“ osobine ovog dela Slovenije. Takvi Županičevi naponi, kojih je deo i interes za srpsku zajednicu u Beloj Krajini,⁶⁷ razumljivi su ukoliko se ima u vidu da je on bio veliki promoter jugoslovenske ideje i da je u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca imao aktivnu političku ulogu (v. Promitzer 2003).⁶⁸ Županič je Belu Krajinu opisao kao „malu Jugoslaviju“ i „zapadni Balkan dat v miniaturi“ (Promitzer 2003: 161, 163); u monografiji posvećenoj Srbima u Beloj Krajini iz 1912. godine, Županič piše da Belokranjac „već kod kuće dolazi u dodir sa svima

⁶⁴ Brojni južnoslovenski antropolozi u prvim decenijama XX veka pisali su u romantičnom tonu o malim etničkim zajednicama na Balkanu, ističući njihovu egzotičnost i autentičnost (isp. Promitzer 2004, Cvijić 1987 [1922], Smiljanić 1905). Županič se u okviru svojih fizičkoantropoloških istraživanja pored Srba u Beloj Krajini bavio i stanovništvom Kosova i Makedonije, gde je takođe istraživanja vršio u etnički mešovitim područjima; naročito je bio impresioniran Čerkezima na Kosovu (Promitzer 2003: 311–312).

⁶⁵ Ime ovog autora sreće se u literaturi u različitim varijantama: Županič, Županič, Zupanič, Zupanič (cf. Promitzer 2003a: 32). U ovoj studiji ga navodimo u obliku Županič, osim u citatima, gde navodimo oblik upotrebljen u citiranom delu.

⁶⁶ O Niku Županiču i njegovom mestu u slovenačkoj etnologiji i antropologiji piše Promitzer (2003).

⁶⁷ Županič je autor prve monografije o Srbima u Beloj Krajini (Županič 1912).

⁶⁸ U dokumentu pod naslovom „Delo na antropološko-paleontološkom oddelku Etnografskega muzeja 1914–1920“, koji se čuva u Arhiva Etnografskog muzeja u Beogradu pod brojem 117/II, Niko Županič piše: „Podpisanega je Vojaško ministarstvo ob koncu julija 1914 poslalo na službovanje v Vojaško cenzuro v Nišu, v začetku decembra istega leta po slavni srbski zmagi na Rudniku in Kosmaju pa je bil razrešen dolžnosti, da bi se lahko čim bolj intenzivno posvetil nacionalnemu delu v zvezi z osvoboditvijo in združenjem Srbov, Hrvatov in Slovencev iz Avstro-ogrske monarhije“ (cit. prema Bižić Omčikus 2003: 275; original dokumenta je, inače, pisan na srpskom jeziku i ćirilničnim pismom). Županič je tokom Prvog svetskog rata kao predstavnik Slovenaca u Jugoslovenskom odboru u Londonu boravio u Atini, Rimu, Parizu, Londonu i SAD. Početkom 1919. godine, vlada Kraljevine SHS ga je poslala u Pariz na Mirovnu konferenciju, kao tehničkog delegata u Etnografskoj sekciji, gde je rukovodio podsekcijom za utvrđivanje nemačko-slovenačke granice (*op. cit.*, 276).

jugoslavenskim plemenima osim sa Bugarima“ (Županić 1912: 16). Sva „južnoslovenska plemena osim Bugara“ činila su narode Kraljevine SHS. On sa blagonaklonošću ističe egzotičnost njenih pravoslavnih stanovnika:

„O pravoslavnim praznicima kada igra kolo i pevaju se narodne pesme kod crkve Sv. Jovana u Bojancima, dolazi ovamo slovenačka inteligencija iz najbližeg grada Črnomlja i palančice Vinice (...) da se nagleda ovoga egzotičnog sveta s balkanskog orienta“ (*op. cit.*, 10).

U ovoj maloj oblasti, piše dalje Županić, „ima toliko etnografskog šarenila, da je čovek na svakom koraku iznenađen raznolikošću govora, narodne psihe i materijalne kulture“ (*op. cit.*, 6).

Uprkos ovom šarenilu i mešavini naroda, Županić ističe činjenicu da su Srbi u Beloj Krajini uspjeli da sačuvaju svoju „životvornu snagu“ i lepotu i čistotu svog maternjeg jezika: „Od snažnoga stabla srpskoga plemena koje zasekoše divlji Osmanlije poleteše iveri daleko. Jedni padoše u vojvodinu Kranjsku. Tu se oni ne izgubiše već očuvaše svoju životvornu snagu do današnjega dana“ (*op. cit.*, 7; istakla TP); „Marindolci i Bojančani (...) jedini su od kranjskih Srba koji su uz svoj *lepi stari* jekavski govor, odelo i običaje sačuvali i svoju pravoslavnu veru“ (*op. cit.*, 9; istakla TP); u konačnom izveštaju o jednoj naučnoj ekskurziji u Belu Krajinu Županić je zapisao: „Na tej poti si je podpisani ogledal narodno življenje v prvi vrsti v vaseh ob Kolpi, ker se je tam ohranilo največ šeg in navad narodnih tadicij, *ker je tam ljudstvo najbolj čisto*“ (Županić 1910, citat prema Promitzer 2003: 162; istakla TP). Ovakav diskurs koji karakterišu dvostruka merila – oduševljenje mešavinom naroda i isticanje čistoće naroda i jezika – karakterističan je i za glavnu oblast Županićevog naučnog interesovanja, fizičku antropologiju: on svoja istraživanja zasniva na pojmu (etničke) „čistoće“, ali uvek u kombinaciji sa nečim što bi se prema aktuelnoj terminologiji moglo označiti kao diskurs multikulturalnosti. Promitzer (2002: 183) ističe da „andererseits wird der Diskurs der Reinheit vom multikulturellen Diskurs konterkariert, der im Falle von Niko Županić ein jugoslawischer Diskurs war“.

Prema Županiću, Srbi u Beloj Krajini su jedino preostalo „zdravo balkansko jezgro“ koje nije pokvareno uticajem zapadne Evrope. Tradicionalna igra *kolo* i bela narodna nošnja karakteristična za Belu Krajinu nestaju zajedno sa patrijarhalnim moralom. Pojačani uticaj „Bavaraca i Slovenaca sa severa Bele Krajine“, ističe Županić, donosi sa druge strane višu materijalnu kulturu i ubrzava razvoj individualizma (Županić 1925: 148–149).

5.2.1.1. Konstrukcija balkanske jezičke ideologije

Iako je obrazovanje zajedničke jugoslovenske države 1918. godine u stvari predstavljalo način da južnoslovenski narodi dobiju nezavisnost od dve velike imperije – Otomanske i Austrougarske – i bilo u funkciji izgradnje posebnih nacionalnih identiteta kod južnoslovenskih naroda, formiranje Kraljevine SHS bilo je praćeno i naporima za uspostavljanje zajedničkog južnoslovenskog identiteta koji će kasnije biti nazvan jugoslovenskim. Izrazito pozitivan odnos prema lingvističkoj i etničkoj raznolikosti kod Županića, čiji rad predstavlja jedan od takvih napora, nije, međutim, karakterističan za posmatrače sa Zapada koji su u približno isto vreme pisali o Balkanu. Iz tadašnje perspektive Zapada, ova raznolikost pre je doživljavana kao nešto zbunjujuće i nešto što se oštro suprotstavlja ideji „evropskog reda“ u kojoj je etnička pripadnost vrlo usko povezana sa nacionalnim jezikom i teritorijom. Multilingvizam karakterističan za oblast Balkana, kako ističu Irvine i Gal (2000: 64), „was a strategy of local population that western observers failed to perceive as an attempt to extend social networks in uncertain times.“ Ukoliko bliže pogledamo diskurs čiji su autori putopisci, novinari, činovnici i naučnici sa Zapada koji su krajem XIX i početkom XX veka „otkrivali“ balkansku mešavinu naroda, religija i jezika, videćemo da oni ovu mnogostrukost vide kao nešto u isto vreme zbunjujuće i neprijatno, uznemirujuće. Irvine i Gal (*op. cit.*) daju niz primera za takav odnos: nemački geograf Karl von Österreich napisao je početkom XX veka sledeće redove o Balkanu: „Instead of racially pure Turks and Albanians we find people who are racially mixed... and whose multilingualism misleads us about their origins, so that they can be counted sometimes as Greeks, sometimes as Bulgarians, sometimes as Wallachians“ (Von Österreich 1905: 270). Drugi putopisac iz ovog perioda, Lucy Garnett, ovako opisuje balkansku „konfuziju“: u Makedoniji, „a Greek speaking community may prove to be Wallachian, Albanian or even Bulgarian, and the inhabitants of a Slav-speaking village may claim to be of Greek origin... All these various ethnical elements are, in many country districts of Macedonia, as well as in the towns, so helplessly fused and intermingled“ (Garnett 1904: 234–235). Maria Todorova (1999: 125) navodi da su neki autori putopisa u XVIII veku mešali etnička i lokalna imena, nazive za društvene i profesionalne grupe i nadimke. Oni bi svrstavali u isti grupu: Husaren (specijalne austrijske i mađarske vojne jedinice), Heydukken (hajduke, ustanike protiv Turaka), Tolpatchen (nespretnjakoviće), Insurgenten (ustanike), Sclavoniern (Slovene), Panduren (srpske ili albanske policajce), Varasdiner (stanovnike Varaždina, grada u severoistočnoj

Hrvatskoj), Lycanern (Ličane), Croaten (Hrvate), Morlaken (Morlake), Raitzen (Srbe), Walachen (Vlahe), Dalmatiener (Dalmatince), Uskokken (uskoke; stanovnike Vojne krajine) (isp. takođe Schubert 1991: 185–186). Ehrenpreis (1928: 12) opisuje „the Levantine type in the areas between the Balkans and Mediterranean“ kao „psychologically and socially, truly a 'wavering form', a composite of Easterner and Westerner, multilingual... superficial and unreliable“. Todorova (1999: 142) navodi reči putopisca sa Zapada kome se nisu dopali religiozni obredi katolika duž dalmatinske obale i molitve koje oni izgovaraju na svom „polu-latinskom, polu-slovenskom jeziku“. Ova mešana, polovična priroda jezika u skladu je sa predstavama o ljudima na Balkanu koju su formirali brojni putopisci i etnografi sa Zapada: oni su „polurazvijeni, polucivilizovani, poluorijentalni“, uvek se nalaze u međuprostoru, i zato su nepredvidljivi i nepouzdana. Eksplicitna veza između višejezičnosti i posledica kontakta između jezika sa osobinama kao što su nestabilnost i nepouzdanost koju iščitavamo iz redova putopisa rezultat je zapadne jezičke ideologije, prema kojoj višestruki identiteti povlače za sobom višestruku lojalnost, odnosno nelojalnost. Prema toj ideologiji, kategorije kao što su etnicitet, jezik i nacija teže tome da se izjednače, dok se svaka situacija u kojoj te kategorije nisu izjednačene doživljava kao neprirodna, zbunjujuća i neshvatljiva.

Zbunjeni mešavinom jezika i identiteta, koja se drastično razlikuje od odnosa jedan prema jedan koji predstavlja idealni model za zapadna društva u procesu izgradnje nacija, posmatrači sa Zapada nisu uspeli da uoče *funkcije* balkanske višejezičnosti i činjenicu da je ta višejezičnost vrlo često predstavljala strategiju za preživljavanje u nesigurnim okolnostima na Balkanu i preduslov za uspešnu trgovinu i ekonomski prosperitet (Irvine/Gal 2000: 64; v. takođe Goffman 2002: 15–16); u okviru ideologije zapadnoevropskog *porotka*, višejezičnost je, naprotiv, shvatana kao prepreka za prosperitet.

Županić je, u skladu sa idejama jugoslovenske višenacionalne države, višejezične sredine tipične za Balkan video kao zdrave i izvorne. Kao što ističe Promitzer (2002: 183), „Mit seinen Bieträgen hat Niko Županić wesentliche diskursive Vorgaben für die weitere Behandlung der serbisch-orthodoxen Dörfer in der Bela krajina gemacht. (...) Die ethnographische Bearbeitung dieser Thematik birgt den Zauber einer romantisierenden Exotik in sich beziehungsweise die Suche nach der Antwort auf die Frage: Wie weit nach Norden reicht der Balkan?“

Zapadnoevropska jezička ideologija zasnivala se na oštrom suprotstavljanju balkanskoj jezičkoj ideologiji i predstavlja deo daleko šireg kompleksa ideološke konstrukcije (zapadno)evropskog centra suprotstavljenog

istočnoevropskoj i jugoistočnoevropskoj periferiji.⁶⁹ Jasno je, međutim, da se isti interpretacijski obrasci pojavljuju u obe sredine i da se situacija pre formiranja država-nacija u ostalim delovima Evrope nije razlikovala od one na Balkanu, kao što se, uostalom, ne razlikuje ni danas, budući da se sastav narodâ u Evropi i Severnoj Americi drastično promenio od 1950. godine naovamo (Hoerder 2003: 1). Većinu literature o Balkanu iz XIX i ranog XX veka karakteriše ono što Todorova označava terminom *balkanizam*, navodeći da „in the late nineteenth century in particular, certain tropes acquired dominance in representations of south-eastern Europe, especially those areas most influenced by Ottoman rule“ (Todorova, *op. cit.*, isp. Brown 2003: 58). Ona, s druge strane, ističe da su

„Balkanci postajali Evropljani tako što su se oslobađali poslednjih ostataka imperijalnog nasleđa, koje se u to vreme smatralo anomalijom, i prihvatili i podražavali homogenu evropsku nacionalnu državu kao normu društvenog organizovanja. Može biti da događaji čiji smo svedoci danas, a koji se pogrešno objašnjavaju nekakvom balkanskom suštinom, predstavljaju konačnu evropeizaciju Balkana. Ako se Balkan može izjednačiti, a ja mislim da može, sa svojim otomanskim nasleđem, onda ti događaji predstavljaju poodmaklu fazu u nestajanju Balkana“ (Todorova 1999: 32; cf. takođe Goffman 2002).⁷⁰

Bliskost multilingvizma i multikulturalnosti vrednostima Zapadne Evrope pokazuje se, uostalom, i u današnje vreme, intenzivnim promovisanjem ovih vrednosti u kontekstu Evropske Unije. Međutim, dok u ovom kontekstu „multicultural composition of state populations became a catchphrase in public debates, few realize that cultural interaction was the rule throughout the history“ (Hoerder 2003: 1). Iako se na multikulturalizmu insistira,

„public discourse remains welded to traditional concepts of national cultures, and scholarship continues to concentrate on a dichotomy of 'Old World' emigration countries, considered culturally homogeneous, and 'New World' immigration countries, considered pluralist or multicultural“ (*loc. cit.*).

---

⁶⁹ Više o tome u Luthar/Petrović (2005).

⁷⁰ I Svetlana Boym piše da „Westerners too came to embrace Europe after devastating massacres and wars of religious and political intolerance. At least one fourth of the now proudly democratic members of the European Union were fascist or right-wing dictatorships as recently as the twentieth century. Thus West Europeans can find plenty of 'East European' experiences in their own recent past that might help them realize that the similarities between East and West could be more uncanny than the differences“ (Boym 2001: 247).

5.2.2. Konstrukcija nacije

Sa procesom buđenja nacionalne svesti kod južnoslovenskih naroda koji je prethodio njihovom osamostaljivanju od velikih imperija, ideje karakteristične za „zapadnoevropsku jezičku ideologiju“, u kojoj se jezička i svaka druga raznolikost smatra korenom problema i sukoba (Brown 2003: 58) srećemo i kod predstavnika južnoslovenskih elita. Kad su u pitanju male jezičke zajednice izolovane od naroda kome etnički i jezički pripadaju, takva očekivanja najčešće se artikulišu u *diskursu nostalgije*, u kome autori izražavaju žaljenje zbog činjenice da te zajednice „zaboravljaju“ svoje poreklo i gube veze sa nacijom od koje potiču.

Nostalgija može biti veoma snažno ideološko sredstvo (Hill 1998: 72) koje omogućava pojedincima i grupama da zastupaju svoje pozicije i interese u određenim društvenim i istorijskim okolnostima. Svetlana Boym, u svojoj opsežnoj studiji o nostalgiji, ističe da postoje dve vrste nostalgije: rekonstruktivna (*restorative*) i reflektivna (*reflective*)⁷¹ (Boym 2001: 41). Rekonstruktivna nostalgija ima za cilj ponovnu izgradnju, rekonstrukciju nečeg što je izgubljeno i „krpljenje“ rupa u kolektivnom sećanju. Ona je uvek kolektivna i nacionalna, i „characterizes national and nationalist revivals all over the world, which engage in the anti-modern myth making of history by means of a return of national symbols and myths and, occasionally, through swapping conspiracy theories“ (*loc. cit.*). Reflektivna nostalgija svojstvo je i svojina pojedinca, i predstavlja „longing and loss, the imperfect process of remembrance“ (*loc. cit.*).

Nostalgija u proučavanju jezika jedan je od produkata herderijanske filozofije jezika,⁷² u kojoj se jezik shvata kao „najizvorniji“ izraz duha naroda i njegovog identiteta, zato što jezik jednog naroda izražava poseban pogled na svet karakterističan za taj narod (nem. *Weltanschauung*) (Geeraters 2003: 32). Nostalgični diskurs najprisutniji je upravo kod onih koji se bave zajednicama koje prolaze kroz proces zamene jezika. Boym (2001: 12) podvlači da „it is not surprising that the national awareness comes from outside the community rather than from within“.

---

⁷¹ Ovakav prevod ovih termina na srpskohrvatski daje Hemon (2001).

⁷² S. Boym ističe sledeće: „*Heart! Warmth! Humanity! Blood! Life! I feel! I am!* – such are Herder’s mottoes. Yet the expresivity of multiple exclamation marks cannot obscure from us the profoundly nostalgic vision. Romantic nationalism places philology above philosophy, linguistics particularism over classical logic, metaphor over argument“ (Boym 2001: 358–359, f. 24).

Sredinom XIX veka, slovenački lingvиста Ivan Navratil pisao je o Uskocima u Beloj Krajini i susednom Žumberku. Navratil izražava veliko razočarenje i žaljenje zato što se oni etnički i jezički ne identifikuju sa „svojom braćom“, već za sebe i svoj jezik koriste samo lokalna imena:

„Enajsto leto potem, ko sem bil že sam svoj, prišel sem spet (z Dunaja) domu pogledat, imel sem priliko v domači hiši s tremi Uskoki govoriti. Vprašal sem jih, znajo li, od kod so prišli njihovi spredniki v naše kraje. Pa so odmajevali vsi trije. Debelo so gledali, ko sem jim povedal, da so se preselili pred 300 leti iz turške Bosne in Hercegovine, kjer zdihujejo še danes od turške sile njihovi ubogi bratje, ki govore ravno tako (srbski ali hrvaški) kakor oni, ki popevajo ravno take narodne pesmi kakor oni: o kraljeviču Marku, Milošu Obiliću itd. Povprašam jih, kako pa zovejo oni zdaj sebe? – 'Žumberčani'. 'A kako nazivate svoj jezik, to jest, kako govorite?' (zavijem malo po njihovem). 'Žumberski, a nekogi kažeju i Hrvatski!' Užalilo mi se je pri teh besedah. Tako pozabi – zdihnul sem – ves rod, kateri se loči od bratov svojih, od naroda svojega, sčasoma celo svoje narodno ime, pa začne imenovati sebe in svoj jezik le še po deželi, v kateri žive“ (Navratil 1866: 14, cit. prema Zajc 2003).

U ovom konkretnom slučaju, Navratil žali zbog gubljenja nacionalne svesti kod Uskoka, uprkos činjenici da u trenutku kada on piše ove redove takve svesti nije ni bilo ni kod žumberačkih Uskoka, niti kod drugih malih etničkih zajednica širom Balkana. Oni će se sa ovim problemom susresti tek kasnije, sa jačanjem nacionalne svesti u Hrvatskoj, Sloveniji i Srbiji. Navratilov nostalgični diskurs je ipak lako razumeti kada se ima u vidu tadašnji opšti kontekst i istorijske okolnosti u kojima je on nastao. Sredinom XIX veka, južni Sloveni počinju svoju borbu za oslobođenje od habzburške i otomanske vlasti, koja je praćena formiranjem nacionalnih država i nacionalnih jezika na narodnoj osnovi; „the political history of the region was concerned with the creation of sovereign (nation-)states, and language has served, among other things, as a vehicle of state-forming ideology“ (Friedman 1997: 4). U takvoj političkoj klimi, Navratil je smatrao veoma značajnim da Uskoci sebe i svoj jezik određuju nacionalno, a ne lokalno.

Nostalgija Nika Županića imala je drugačiju prirodu od Navratilove, iako su i u njoj centralni motivi gubitka i nestajanja. Prema njegovom mišljenju, Srbi u Beloj Krajini predstavljaju poslednje zdravo balkansko jezgro koje nije pokvareno evropskim uticajima u toj oblasti. Zajedno sa tradicionalnim načinom života, košom i narodnom nošnjom, nestaju i patrijarhalni moral i sistem vrednosti (Županić 1925: 148–149). Njegovo oduševljenje autentičnošću Srba u Beloj Krajini i idealizam i nostalgiju za „jugoslovenskom patrijarhalnom kulturom“ opet treba razumeti u istorijskom kontekstu u kome je on pisao ove redove; treba uzeti u obzir i njegovu političku ulogu u novoformiranoj zajedničkoj jugoslovenskoj državi. U njegovom diskursu

dominira opozicija između dva kulturna modela – balkanskog i evropskog – koji se sreću i bore između sebe u malom regionu na reci Kupi.

Srbi u Beloj Krajini imali su, ne svojom voljom, svoju ulogu i u uobličavanju „novih“ nacionalnih identiteta na teritoriji Jugoslavije početkom devedesetih godina, kada su od bivših jugoslovenskih republika stvarane nacionalne države. U oktobru 1990. godine, Milan Kučan, predsednik Slovenije, posetio je srpska sela u Beloj Krajini i poručio njihovim stanovnicima:

„Vi ste državljani Jugoslavije in državljani Slovenije. Ste dobri državljani Republike Slovenije in dobri Srbi. Ni namreč mogoče sprejeti stališča, da je nekdo, ki živi tukaj dober Srb in zato ne more biti dober državljan Slovenije. Eno in drugo je možno in potrebno, kajti če bi bilo drugače, bi to bilo slabo spričevalo za Republiko Slovenijo“ (Neodvisni dnevnik, 17. 10. 1990, str. 9).

Ova Kučanova izjava u kojoj se problematizuje odnos etničke i nacionalne pripadnosti (mogu li Srbi u isto vreme biti Slovenci, tj. građani Slovenije) predstavlja nastavak diskursa koji prati stvaranje nacionalnih država u Evropi i o kome je već bilo reči. U procesu stvaranja nacionalnih država, većinski narod je po pravilu male etničke grupe video kao „problematican element svoje sredine, koji se opire stvaranju homogene nacije“ (Promitzer 2004: 17). Poruka predsednika Kučana predstavlja u suštini pokušaj suprotstavljanja ovoj istoj ideologiji, u kojoj se nacija izjednačava sa jezikom, samo što ona ovaj put dolazi sa slovenačke strane i implicira to da neko ko govori drugi maternji jezik i ima poreklo različito od slovenačkog ne pripada slovenačkoj naciji.

Poseta predsednika Beloj Krajini je, s druge strane, odgovor na diskurs sasvim druge vrste, ali takođe povezan sa definisanjem nacionalnog identiteta – ovog puta srpskog, u čijoj je pozadini bila namera tadašnjeg srpskog režima da se ova sela pridruže Srpskoj Krajini koja je tada postojala na teritoriji susedne Hrvatske. Nepoznati autori su još 1988. godine u ime „Komiteta Srba iz Bojanaca i Marindola“ poslali pismo u Beograd, Skupštini SFRJ, protestujući protiv diskriminacije Srba u ovom slovenačkom regionu (isp. Čontala 1989: 26). Ispostavilo se, međutim, da takav komitet nikada nije postojao, niti je iko iz ovih sela uputio protestno pismo u Beograd. Tokom 1989. u beogradskom dnevniku „Politika“ i ostaloj srpskoj štampi pojavilo se nekoliko članaka u kojima je tvrdeno da su Srbi u Beloj Krajini ugroženi i da im se zabranjuje da koriste maternji jezik (isp. Laketić 1989, kao i članak „Ali Slovenci res ogrožajo belokranjske Srbe?“ , Ivačić 1989).

Friedman (1997), analizirajući način na koji „the linguistic ideologies of external elites, internal elites, and non-elite speakers with regard to the Balkan languages have affected both the role and the perception of language contact in historical development“, izdvaja sledećih devet ideoloških jednakosti koje su karakteristične za balkansku jezičku situaciju:

- „1) unity = strength & diversity = weakness,
- 2) unity = subordination & diversity = freedom,
- 3) nation = language = territory = state,
- 4) contact = impure = bad = illegitimate,
- 5) colloquial/new = good = modern/pure,
- 6) old = good = pure,
- 7) autochthony = legitimacy,
- 8) religion = ethnicity = language, and
- 9) languages = wealth.“

Prema ovom autoru,

„the first seven equations are the properties of (sometimes conflicting) elites who manipulated them towards varying ends. The eighth is shared by elites and non-elites in the Balkans, although in some cases elites found themselves struggling against non-elite versions of these equations. The last equation is strictly a folk belief, albeit one that is modified by the realities of the sociolinguistic hierarchy.“

Problematizacija položaja Srba u Beloj Krajini od strane određenih političkih snaga u Srbiji krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina dvadesetog veka u osnovi podrazumeva ideološku jednakost između nacije, jezika, teritorije i države: u pozadini nastojanja dirigovanih iz Srbije da se u Beloj Krajini izazove politička kriza, stajao je krajnji cilj da se Bela Krajina, budući „srpska teritorija“, pripoji drugoj srpskoj teritoriji koja je do sredine devedesetih postojala u neposrednom susedstvu, a to je Republika Srpska Krajina.

I sa hrvatske strane bilo je pokušaja da se dokaže istorijsko pravo hrvatske države na teritoriju Bele Krajine. Potvrdu „hrvatskog karaktera Bele Krajine“ Majstorović (1997: 100) nalazi upravo u četiri sela koja su predmet ovog rada, tvrdeći da su njihovi stanovnici Hrvati. Majstorović ističe da

„svekoliki hrvatski karakter belokranjskog kraja nisu mogli prešutjeti ni najveći hrvatski ovostoljetni neprijatelji Srbi. Tako je poznati enciklopedist S. Stanojević u Narodnoj enciklopediji (Stanojević 1925: 786) između ostalog zapisao: 'Marindol, brežuljkasti kraj u Hrvatskoj' (očito da nije znao da je ovo mjesto naseljeno Hrvatima već tada bilo pod slovenskim suverenitetom, op. MM).“

Majstorović, doduše, priznaje da u izvoru koji navodi „nema ni riječi o autohtonom hrvatskom pučanstvu ovoga kraja“; smatra, međutim, da „spominjanje prebjega i Uskoka, premda neizravno, govori o tome kako je u trećem desetljeću ovog stoljeća ovdje prevladavao hrvatski puk sa svim osobinama hrvatskog jezika i etnografije“ (*loc. cit.*).

Još jedan način povezivanja ove male etničke zajednice sa konkretnom nacijom predstavlja „otkrivanje“ teritorije njihovog porekla na osnovu „dokaza“. Tako je Milenko Filipović (1970) pre svega na osnovu jezičkih podataka došao do zaključka da su Srbi iz Bele Krajine govore istočnohercegovačkim dijalektom, štokavski i sa ijekavskim izgovorom, mada se u njihovom govoru oseća uticaj čakavskih i slovenačkih dijalekata. Na osnovu toga je on zaključio i da su belokranjski Srbi poreklom iz Hercegovine. Dražumerić i Terseglav (1987: 212) kritikuju ovakav Filipovićev pristup i lingvističku analizu koju on iznosi, naglašavajući da je Filipović „u svojoj studiji tražio i dokazivao poreklo Srba u Beloj Krajini, zato je previše tražio istočnohercegovačke arhaizme, a premalo uzimao u obzir savremeno jezičko stanje“.

Županić, kao fizički antropolog, najveći deo svoje studije „Žumberčani i Marindolci“ (Županić 1912) posvećuje različitim antropogeografskim merenjima stanovnika sela u Beloj Krajini naseljenih Srbima. Na osnovu tih merenja, Županić je utvrdio da „their physical appearance was closer to the population of Bosnia and Herzegovina than that of the surrounding Slovene and Croat populations due to their ancestral influence“ (Promitzer 2003a: 33; cf. i Županić 1910).⁷³

5.2.3. Konstrukcija manjine

Pro-srpska propaganda čiji su glavni predmet bila belokranjska srpska sela nije dolazila samo iz Srbije: u maju 1990. godine, ogranak Srpske demokratske partije iz Novog Mesta želeo je da organizuje proslavu godišnjice Kosovske bitke u Bojancima, ali su se meštani snažno usprotivili ovoj inicijativi (Dimitrić 1990a: 2).

Diskurs o Srbima u Beloj Krajini kao *autohtonoj manjini* instrument je kojim se pre svega koristi novija srpska imigracija, tj. različite organizacije Srba u Sloveniji (srpska kulturna društva i sl.), koje autohtonost ove etničke grupe koriste kao argument za svoj politički zahtev da Srbi u Sloveniji budu

---

⁷³ Više o odnosu „rasne“ nauke prema malim etničkim zajednicama v. kod Promitzer (2003a).

priznati kao nacionalna manjina, iako, u realnosti, između Srba u Beloj Krajini i novijih migranata nema neke suštinske povezanosti.⁷⁴

Tako Komac (2000: 8–9) ističe da „tvrđnja da je srpska populacija u Sloveniji novijeg, imigrantskog izvora zahteva određenu dopunu. Pogranična slovenačka područja se susreću sa južnim Slovenima, izbeglicama sa Balkana, još u XVI veku (...) Srpski živalj u Beloj Krajini očuvao se u nekim selima opštine Črnomelj: Bojanci, Marindol, Milići, Paunovići“. Vesna Miletić iz Društva Srpska zajednica navodi da je „med številnimi izrazi, s katerimi Slovenija imenuje svoje državljane in prebivalce neslovenskega porekla, kar kaže na odsotnost jasnega koncepta odnosa države do teh skupin, je zadnje čase najpogostejši, za nas pa tudi najbolj boleči izraz 'priseljenci', saj nas apriorno distancira od 'domačega prebivalstva'“ (Miletić 2002: 7). Ona dalje ističe da su „belokranjski Srbi 'priseljenci' že več kot 400 let. O njihovem številu se zgolj ugiba: od nekaj sto preostalih 'hiš' (družin), do nekaj tisoč prebivalcev“ (*loc. cit.*).

Pozivanje na vekovni kontinuitet u prisustvu Srba na teritoriji Slovenije skoro da je opšte mesto u ovoj vrsti diskursa – tako u srpskoj pravoslavnoj crkvi Svetih Ćirila i Metodija u Ljubljani, koja je religijski centar novijih migranata iz Srbije i Crne Gore, postoji natpis u kome se lokalna srpska zajednica u Beloj Krajini eksplicitno povezuje sa novijom srpskom emigracijom, a njihovo naseljavanje na slovenačkoj teritoriji u XVI veku i sve kasnije migracije predstavljaju se kao proces koji karakteriše kontinuitet: „Prvi Srbi doseljavaju se u Sloveniju krajem XVII veka (B. Krajina). 1921. osnovana je crkvena opština ljubljanska. 1932. (20. juni) osvećen temelj ovog hrama Ćirila i Metodija (patrijarh Varnava)...“ Kontinuitet kao ključni argument za ostvarivanje prava srpske manjine u Sloveniji, to jest za priznavanje prava manjine slovenačkim građanima srpskog porekla, sreće se i u naučnom i u publicističkom diskursu (isp. Bašić 1997: 11, kao i intervju sa Milenkom Vakanjcem, predsednikom Saveza srpskih društava u Sloveniji, Vasović-Mekina 2002).

Osim kontinuiteta u prisustvu srpske populacije na teritoriji Slovenije, drugi argument koji se iznosi u prilog zahtevu da Srbi u Sloveniji budu

⁷⁴ O tome svedoči i izjava Vesne Miletić iz društva Srpska zajednica na Okruglom stolu „Novodobne narodne in verske skupnosti v Sloveniji: med asimilacijo in kulturnim pluralizmom“ (Maribor, 8. i 9. maj 2002) o Srbima u Beloj Krajini da „kaj se sedaj dogaja z njimi, natančno ne vemo. So zaprta skupina, s katero je zelo težko navezati stike. Sodimo, da so kot skupnost pred izginotjem in apeliramo na prisotne, da pomagajo ohraniti to skupino Srbov, ki predstavljajo etnografsko, kulturno in zgodovinsko dragocenost v slovenskem in evropskem prostoru“ (Miletić 2002: 7).

priznati kao nacionalna manjina je njihova brojnost: tako Miletić (2003: 25) ističe da prema podacima iz popisa stanovništva u 2002. godini, Srba u Sloveniji „ima (...) 3,3 puta više, no svih deklariranih pripadnika priznatih narodnih manjina; ukupan broj Mađara, Italijana i Roma je naime samo 11.747“ (ukupan broj Srba prema ovom popisu je 38.964, TP). Za Srbe u Beloj Krajini i njihov broj ona navodi da „nema podataka“, ali da je „u opštinama Črnomelj i Metlika, gde su nekada živeli, nadprosečan broj onih, koji su svoju narodnost opredelili kao 'drugi' i onih, koji nisu želeli ili nisu znali da opredele svoje narodno poreklo“. (Prosek neopredeljenih za Sloveniju je 6,4% a za Črnomelj i Metliku 7,7%)“ (*op. cit.*, 28).

Inicijative da se Srbima u Beloj Krajini pridaju neke osobine nacionalne manjine u vidu institucionalne podrške dolazile su i od slovenačkih institucija: prilikom posete predsednika Kučana srpskim selima u Beloj Krajini u oktobru 1990. godine, Dušan Plut, član slovenačkog predsedništva, istakao je da zatvaranje srpske škole u Bojancima 1961. godine nije bila mudra politička odluka.

„To politično napako moramo popraviti. Zame kot Slovenca bi bila sramota, če bi popis prebivalcev leta 2001 pokazal, da na teh tleh po 400 letih ni več nobenega Srba. Večinski narod mora poskrbeti, da vsak prebivalec ohrani svojo identiteto“ (Neodvisni dnevnik, 17. 10. 1990, str. 9).

Kao što smo već naveli, belokranjski Srbi nisu prihvatili predlog da se osnuje škola na srpskom jeziku za decu iz ovih sela.

Posle događaja koji su rezultirali nezavisnošću Slovenije, Srbi u Beloj Krajini nisu više bili u fokusu pažnje slovenačke javnosti. U nedeljniku „Mladina“ je 2001. godine objavljen članak „Neenakopravne manjšine“ Igora Mekine, koji kritikuje odnos slovenačke vlade prema manjinskim grupama koje nisu zvanično priznate. Autor ističe činjenicu da su Srbi u Beloj Krajini određeno vreme bili vrlo prisutni u javnom diskursu, a da su onda ignorisani i zaboravljeni: „Da v tem delu Slovenije dejansko obstajajo nekakšni Srbi, je očitno tudi iz časopisnih poročil, ki so do začetka devetdesetih še pisala o tem pozneje neznanem antropološkem fenomenu“ (Mekina 2001: 16). Srbima u Beloj Krajini je posvećeno nešto prostora i u istraživanju „Položaj in status pripadnikov narodov nekdanje Jugoslavije v Republiki Sloveniji“ koje je po narudžbini Urada Vlade Republike Slovenije za narodnosti obavljeno na Institutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani (Klopčič/Komac/Kržišnik-Bukić 2003). Ovde se problematici etničkog sastava Bele Krajine posvećuje čitavo jedno poglavlje („Slovenski nacionalni standardi in – Bela krajina“, str. 45–50), budući da je o dve etničke grupe – Srbima i Hrvatima – najviše toga napisano u stručnoj

literaturi o njihovoj „dolgotrajni, permanentni in prepoznavni prisotnosti“ na ovom području (*op. cit.*, 46). U poglavlju se dalje uglavnom daje pregled podataka iz literature o Srbima i Hrvatima u Beloj Krajini.

5.2.4. Konstrukcija dijaspore

Autori diskursa kroz koji se Srbi u Beloj Krajini konstruišu kao manjina po pravilu su sa prostora republike Slovenije; diskurs u kome se oni tretiraju kao dijaspora dolazi, međutim, iz države čiji stanovnici sa njima dele jezik, religiju i etničko poreklo. U ovom diskursu operiše se pojmovima kao što su *matica* ili *matična zemlja*, *nacionalni identitet*, *nacionalni jezik*, *nacionalna struktura stanovništva*, *asimilacija* itd. Tako Ognjanović (1997: 103) navodi da su Srbi u Beloj Krajini „uprkos tome što su bročano mala grupa i što ih je svake godine sve manje, uspeli da održe svoj nacionalni identitet – jezik, pismo veru (sic!) i običaje“. Ona smatra da je „alarmantno“ to što se između 1981. i 1991. godine „srpsko stanovništvo smanjilo za 30%“ (*op. cit.*, 108) i da „matična domovina“ treba da pokaže veću brigu za očuvanje „jezika, kulture, vere i pisma“ kod Srba u Beloj Krajini, tako što će, između ostalog, obezbediti stalnog sveštenika, „kvalitetnih osobina, sa voljom da obavlja pastirski rad na verskom i nacionalnom području“, i poslati „dobre učitelje, koji bi organizovali kulturna društva, fakultativnu nastavu srpskog jezika i srpske kulture i umetnosti“ (*op. cit.*, 111) – što bi, evidentno, predstavljalo stvaranje elite koja nije inherentna zajednici, iz čega se vidi da se u diskursu kojim se konstruiše etnička grupa kao dijaspora, nedostatak elite vidi kao problem koji treba rešiti uz pomoć institucija matične države.

Februara 2005, u zvaničnu posetu Sloveniji došla je tročlana delegacija Ministarstva za dijasporu Srbije. Prema rečima Aleksandra Čotrića, zamenika ministra za dijasporu u vladi Republike Srbije, delegacija je u Ljubljani došla da bi „aktuelizovala inicijativu Ministarstva za dijasporu, za izmenu Ustava i zakona Slovenije, kako bi se Srbima u Sloveniji priznao status nacionalne manjine“. Čotrić zahtev da Srbima u Sloveniji bude priznat status manjine obrazlaže činjenicom da su Srbi najbrojnija etnička grupa u Sloveniji, kao i time da su na području Bele Krajine Srbi autohtono stanovništvo još od XVI veka („Delegacija Srba u Sloveniji“, Vesti B92, 18. februar 2005, www.b92.net/info/vesti; isp. i članak „Še ena spregledana manjšina“, *Mladina* 13, 26. 3. 2005, str. 7).

Da sami Srbi u Sloveniji, odnosno oni njihovi predstavnici koji kreiraju diskurs manjine, ulogu *matice* i odnos prema njoj mogu doživljavati

drugačije od kreatora diskursa dijaspore, i da ovi potonji u često zanemaruju interese grupe čija prava nostalgично brane, svedoči i sledeći citat iz teksta dr Mirana Komca:

„Rasprava o pojmovima 'domovina', 'matica', 'matični narod' itd. oživljava percepciju države kao ekskluzivnog garanta etničkih osobnosti nacije, kako onog dela koji živi unutar državnih granica, tako i 'etničkih ostataka' (nacionalnih manjina) izvan državne teritorije. Romantična percepcija odnosa između nacije i manjina, mešavina dobročinstva i domobranstva, često u sebi krije degenerisanu percepciju nacionalnog pitanja. Upotreba pojma 'matica' podseća na pčelinju organizaciju nacije u kojoj je sve, na ovaj ili onaj način, podređeno očuvanju 'matice'. Bilo bi nezgodno, ako ne i opasno, ako bi se neslovenačke etničke grupe nekritički 'uhvatile' u ovu zamku“ (Komac 2000: 10).

I diskurs kojim se od spolja uspostavlja identitet Srba u Beloj Krajini kao srpske nacionalne manjine ili srpske dijaspore po svojoj je prirodi nostalgичan: njegova centralna tema je pozivanje na prošlo vreme, kad su Srbi u ovom regionu bili brojniji, kad su govorili srpski, pisali ćirilicom, išli u škole na srpskom jeziku, kad je pravoslavna crkva imala snažan uticaj itd. U pitanju je, dakako, rekonstruktivna nostalgija – autori ovog diskursa „do not think themselves as nostalgic; they believe that their project is about truth“ (Boym 2001: 41). Dva paradoksa, koje u vezi sa rekonstruktivnom nostalgijom zapaža Svetlana Boym, u velikoj su meri karakteristična i za nostalgичni diskurs čiji su autori oni koji žele da pokažu nedvosmisleno povezanost između male etnolingvističke zajednice u Beloj Krajini i nacionalnih država nastalih na tlu bivše Jugoslavije: „First, the more rapid and sweeping the pace and scale of modernization, the more conservative and unchangeable the new traditions tend to be. Second, the stronger the rhetoric of continuity with the historical past and emphasis on traditional values, the more selectively the past is presented“ (*op. cit.*, 42).

Iz do sada izloženog, mogao bi se steći utisak da su Srbi u Beloj Krajini zajednica koja ne samo da ni na koji način nije uzimala učešća u formiranju javnog diskursa u čijem se centru nalazila tematika etničkog i nacionalnog identiteta njenih pripadnika, nego i da je prema većini događaja koji su bili posledica pokušaja etničkog i teritorijalnog redefinisanja Bele Krajine imala pasivan i indiferentan stav. Zajednica poput ove, međutim, može uzeti aktivno učešće u političkom odlučivanju ukoliko njeni članovi u takvom delovanju prepoznaju direktan interes; taj se interes, po pravilu, očituje na lokalnom planu. Višedecenijski sporovi oko teritorijalne pripadnosti teritorije tri pravoslavna sela (Marindola, Milića i Paunovića – v. poglavlje 1.3.3, isp. i Zajc 2003) konačno su završeni inicijativom samih stanovnika ova tri naselja, koji su 1952. godine referendumom odlučili da

se pripoje Socijalističkoj Republici Sloveniji, odnosno opštini Adlešiči. Dražumerič i Terseglav (1987: 241–242) ističu praktične razloge za ovakav potez i odsustvo političke strategije:

„pogovor o referendumu je pokazal, da so krajani gledali na priključitev praktično in ne politično. Prebivalci so z referendumom le potrdili vsakdanje življenje, ki je zanje že pred drugo svetovno vojno teklo v slovenskem okolju, čeprav so upravno sodili pod hrvaško občino Neretić. Reka Kolpa, geografski položaj in neurejene prometne zveze so jih vedno ločevali od občinskega središča na Hrvaškem. Zato so Marindolci že pred drugo svetovno vojno imeli več stikov s Slovenci kakor s Hrvati. V vsakdanjem življenju (trgovina, gospodarstvo, delo) so bili bolj povezani z bližnjim slovenskim zaledjem. Z referendumom so samo potrdili samoumevno stanje, ki jih je tudi upravno povežalo z Bojančani, ki so že pred drugo svetovno vojno upravno sodili k Sloveniji.“

Slična obrazloženja daju i informatori na terenu:

[5.1] *Od čtetes pete do pedeset druge smo bili u Hrvatskoj, most je bio na Kupi... Pa se nekako ljudi... kaže a šta da se mi priključimo Sloveniji? Puno bolji zakon, sve je to bolje, kaže, sve je tačnije nego u Hrvatskoj, i inače smo odbačeni preko Kupe... I ljudi naprave jedan referendum. Tako da je bilo... samo dva glasa je bilo protiv.*

[5.2 DKH] *Slovenija je bila zmeraj, mislim to je moj ded je rekel, da so bolj tačni tam. V Sloveniji je bilo bolj tačno. Redno mislim. Red je bolj živel. To je bilo. Pole, pole sama zaposlitev več. Ljudi se povolili, zapošljavali. V Sloveniji pa v Karlovcu delali. Ali v Sloveniji je zmeraj bila boljša plača i lažje se je delalo. I bilo je bližje.*

[5.3 DKH] *Veste kaj, nekako tu je bilo bolj bližje, je bilo, Adlešiči recimo, krajevni urad, bližji je bil Črnomelj kot recimo Karlovac in nekako, takrat še ni bilo mosta v Žunićih, pa se je prevažalo s čolnom, in zarad tega, kaj jaz vem.*

[5.4 DKH] *Ker to je, te tri vasi so v stvari na slovenski zemlji. I zakaj bi bilo to, če je Kolpa meja za vse, pa so naši tudi mislili, zakaj ne bi bila i za njih?*

Odluku stanovnika pravoslavnih sela u Beloj Krajini da uzmu aktivno učešće u redefinisaniu republičkih granica ne treba, stoga, tumačiti kao njihovu želju ili pokušaj da se uključe u definisanje nacionalnih prostora i u javni diskurs. Ova odluka relevantna je i dalje samo u kontekstu lokalnog, gde oni su oni prepoznali svoje interese i odlučili da ih realizuju.

Kada govorimo o odluci stanovnika Milića, Marindola i Paunovića da se priključe Republici Sloveniji moramo se dotaknuti i njihovih sećanja i iskustava iz u tom trenutku nedavne prošlosti. Kada je započeo Drugi svetski rat, ova tri sela, koja su se u to vreme nalazila u Savskoj banovini, pripadala su nekoliko meseci Nezavisnoj državi Hrvatskoj. Vrlo brzo, međutim, već u julu 1941, ona su na osnovu međudržavnog sporazuma pripala Ljubljanskoj pokrajini. Granicu su na reci Kupi zapravo postavili Italijani, koji su u to vreme imali vlast na teritoriji severno od Kupe (Dražumerič 1988: 306).

Iako najčešće ističu da njihova odluka iz 1952. godine nije povezana sa situacijom u Drugom svetskom ratu, mnogi od njih su uvereni da je ovo pomeranje granice 1941. godine spaslo živote pravoslavnim stanovništvu u pomenutim selima.

Sprovođenje u delo inicijative stanovnika Marindola, Milića i Paunovića da se priključe teritoriji Republike Slovenije bilo je u tom trenutku moguće zahvaljujući činjenici da u to vreme, relativno ubrzo posle Drugog svetskog rata, međurepubličke granice u okviru Jugoslavije nisu bile tako čvrsto postavljene niti doživljavane kao granice između nacionalnih teritorija. Početkom devedesetih, kada je granica između Slovenije i Hrvatske postala granica između dve nezavisne nacionalne države, ponoviti ono što je uspelo stanovnicima ova tri sela bilo je praktično nemoguće: 1992. godine, više od 95% stanovnika žumberačkih naselja Radatovići i Dragoševci potpisali su peticiju sa ciljem da teritorije svojih naselja priključe Sloveniji. Poput svojih suseda u Beloj Krajini, oni su ovakvu želju obrazlagali isključivo praktičnim razlozima vezanim za svakodnevni život u lokalnim okvirima ovog pograničnog područja, odbijajući optužbe da se radi o nedostatku patriotizma, zbog čega su ih kritikovali hrvatski novinari. Jedan od stanovnika ovih sela ovako objašnjava motive za potpisivanje peticije:

Bogme, mi nismo htjeli jezično, jer svako voli svoj jezik, to je normalno, da. Jer ja, ja lakše u Hrvatskoj se sporazumem nego u Sloveniji. Al je to ekonomski, geografski bilo. Mi smo opkoljeni sa Slovenijom. Mi samo imamo šumu gore, koja nas veže sa Hrvatskom (cit. prema Knežević Hočevar 2004: 139).

Hrvatske vlasti su ovu inicijativu protumačile sasvim drugačije, u skladu sa nacionalnom, a ne lokalnom logikom, tako da je organizator potpisivanja peticije proveo godinu dana u zatvoru (*op. cit.*, 137–138).

5.3. „STRUČNI DISKURS“ O PROCESU ZAMENE JEZIKA I NJEGOVA IDEOLOŠKA POZADINA

U poslednjem delu ovog poglavlja skrenućemo pažnju na još jednu vrstu ideoloških konstrukcija identiteta grupa koje se suočavaju sa procesom zamene jezika, onom koju formiraju lingvisti i antropolozi u svom stručnom diskursu. Ona nije direktno uključena u „projekat“ uspostavljanja nacionalnih država, ali je usko povezana sa ideološkim premisama na kojima se on zasniva. I stručni diskurs, poput onoga koji dolazi od političkih i ostalih angažovanih elita uključenih u proces formiranja nacija, vrlo često ignoriše pozicije samih pripadnika zajednice. Isto tako, i pojmovi koji se

javlja u „stručnom“ diskursu o manjinskim zajednicama i ugroženim jezicima neodvojivi su od pojmovnih jezgara oko kojih se formira diskurs nacionalnih zajednica.

U nauci u jeziku, posebno u onim njenim granama koje su orijentisane na odnos između jezika i kulture, poslednjih godina posvećuje se posebna pažnja jezičkoj ideologiji samih istraživača i uticaju njihovih predstava o jeziku na objekat istraživanja. Verschueren (2004: 67) ističe da je verovatno Silverstein (1979) prvi skrenuo pažnju na to da

„the workings of language ideologies cannot only be observed in everyday interaction, institutional discourse, education, political rhetoric, mass communication, and the like, but also linguistic theories and analyses themselves do not escape from their influence“,

i da „the history of linguistics itself (or pragmatic in particular) is not free from ‘ideological’ fluctuations“. Koerner (1999) ideologiju definiše kao sistem ideja koje su organizovane iz određene perspektive i koji uključuje i sistematski organizovanu stvarnost. Ovaj autor analizira tri tradicionalne oblasti istraživanja u lingvistici u kojima ideologija ima značajnu ulogu: istraživanje maternjeg jezika, gde se javlja neka vrsta „fašizma maternjeg jezika“, klasifikaciju i tipologiju jezika, gde se povlači paralela između strukture jezika i intelektualnih osobina njegovih govornika i istraživanja koja imaju za cilj prvobitnu domovinu Indoevropljana. Koerner ističe da politički motivisan rad u lingvistici nije karakterističan samo za periode nacizma, fašizma i staljinizma: u pitanju je kompleks ideja koji ima daleko dužu tradiciju u nauci. Recimo, mnoge odlike uporedno-istorijske i deskriptivno-strukturalističke lingvistike iz doba Trećeg rajha imaju svoje korene u ranijoj, često visoko uvažavanoj naučnoj praksi u lingvistici. Ovaj autor, takođe, ističe da ni paradigma generativne gramatike koja se vezuje za Noama Čomskog (Chomsky) nije oslobođena ideoloških sadržaja kako na nivou teoretskih postavki, tako i u istraživačkoj praksi. Diller i Khanittanan (2002) razmatraju kulturne obrasce koji dominiraju u zapadnim lingvističkim istraživanjima, ukazujući na značaj koji „kulturno poreklo“ istraživača ima na njegove profesionalne poglede; oni, takođe, pokušavaju da pokažu na konkretnim primerima kako profesionalno institucionalizovane predstave i kulturno uslovljena tolerancija za dvosmislenost mogu da utiču na uspeh lingvista u istraživanju sintakse.

5.3.1. Etička dimenzija istraživanja malih etničkih zajednica

Kakav god da je način kontruisanja identiteta malih etničkih grupa „od spolja“, a u ovom konkretnom slučaju Srba u Beloj Krajini, iz do sada navedenog očigledno je da su te konstrukcije najčešće u funkciji političke instrumentalizacije. Promitzer (2004) ovakve male etničke grupe naziva „skrivenim manjinama“⁷⁵ i ističe da se pri spoljašnjoj konstrukciji njihovog identiteta „ne uzima u obzir aktuelno samorazumevanje i identitet takvih skrivenih manjina“ (Promitzer 2004: 18). Ovaj autor postavlja još jedno važno pitanje koje se tiče naučnog istraživanja fenomena malih etničkih grupa: „svako naučno istraživanje skrivenih manjina je neka vrsta 'vizualizacije' i time se skrivenoj manjini uskraćuje status skrivenosti“ (*op. cit.*, 18–19). Ovo i slična pitanja zaokupljala su pažnju brojnih lingvista i antropologa koji za predmet izučavanja imaju zajednice koje prolaze kroz proces zamene jezika: Hill (2002) kritički razmatra retoriku zaštite ugroženih jezika, ističući da nju artikulišu i slušaju aktivisti, novinari, i osobe koje odlučuju (*policy makers*), ali da ta retorika može biti problematična za same govornike tih jezika.⁷⁶

Proučavanje malih etničkih zajednica iz perspektive jezičke ideologije jedan je od načina koji omogućavaju istraživaču da izbegne (ili bar umanji) opasnost od produkcije diskursa koji je i sam ideološki opterećen. Sa takvim pristupom, istraživač vodi računa o „unutrašnjoj logici“ koja vlada u zajednici koja je predmet proučavanja, o ulogama u zajednici i interpretativnim modelima koji su sa tim ulogama povezane; analiza tih interpretativnih modela daje „glas“ samim govornicima jezika, te se time izbegava opasnost od retorike koju ti govornici ne bi mogli smatrati svojom. I na kraju, kombinacija ovog „unutrašnjeg“ pristupa sa analizom širih interpretacionih modela i diskurzivnih konstrukcija koje funkcionišu na nacionalnom nivou omogućava da se sagleda dijalektička priroda diskursa kroz koji pripadnici malih etničkih zajednica objašnjavaju svoju poziciju i „heteroglosija“ tog diskursa (Bakhtin 1981). Time se u značajnoj meri smanjuje i opasnost od jednostranosti u analizi. Uslov za sve to je da se jezik posmatra kao društvena praksa (Tsitsipis 1998) i da se umesto nacion-

---

⁷⁵ Isp. i Hermanik/Promitzer/Staudinger 2002.

⁷⁶ Za dalju diskusiju, v. Dorian 2002, England 2002, Fishman 2002 i Hinton 2002; o etičkom aspektu smanjenja lingvističkog diverziteta, v. Crystal 2003, Hinton/Hale (ur.) 2001, Nettle/Romaine 2000, Mühlhäusler 2003.

alnih jezika sa svim njihovim atributima operiše sa kodovima oslobođenim tereta nacionalnih ideologija.

5.3.2. Ideološka konstrukcija autentičnosti

U vezi sa upravo razmatranom problematikom, na ovom mestu treba skrenuti pažnju na ideološki konstrukt koji je više od ostalih direktno povezan sa jezikom i lingvistikom. U pitanju je ideološka konstrukcija *autentičnosti*. Autentičnost „remains a quality of experience that we actively seek out, in most domains of life, material and social“ (Coupland 2003: 417). Autentičnost zauzima centralnu vrednosnu poziciju kako kod govornika jezika, tako i kod onih koji jezik analiziraju (Eckert 2003: 392). Prema Mary Bucholtz (2003: 398–399), autentičnost je pojam „that underwrites nearly every aspect of sociolinguistic research, and access to the past is provided through the study of those in whom it was thought to be most authentically retained“. U centru ideološke konstrukcije jezičke autentičnosti nalazi se pojam *autentičnog govornika*, koji je „spontani“ govornik *čistog jezika* i koji predstavlja centar interesovanja dijalektologa, o čemu je već bilo reči u poglavlju 1. 2. Ideologija autentičnosti je, osim u dijalektologiji, prisutna i u drugim lingvističkim disciplinama – Eckert 2003, Bucholtz 2003 i Coupland 2003 ističu njeno sve uočljivije prisustvo u sociolingvistici.

Autentični govornik je „locally located and oriented“, i „produces linguistic output that emerges naturally in and from that location“ (Eckert 2003: 392). Predstava o autentičnom govorniku zasniva se na verovanju da „some speakers have been more tainted by the social than others – tainted in the sense that they have wandered beyond their natural habitat to be subject to conscious, hence unnatural, social influences“ (*op. cit.*, 392–393). Konstrukcija autentičnosti pruža, dakle, statičnu sliku o jeziku i etnolingvističkoj zajednici, ignorišući ili negativno markirajući socijalne promene i njihove pokretače. „Thus the villager who travels to the city, or the working class speaker who aspires to be middle class, or even the African American speaker who uses African American Standard English, are all viewed as linguistically less natural than their peers who have not strayed from the variety assigned to them“ (Eckert 2003: 393).

5.3.2.1. Autentičnost jezika: „elitni“ i „narodni“ koncept autentičnosti

Govoreći o ideologiji autentičnosti u sociolingvistici, Coupland (2003: 418) ističe da potpuno odbacivanje koncepta autentičnog jezika i autentičnog

govornika „would deny sociolinguistic access to a productive theoretical interface – between language and authenticity“. Coupland dalje definiše dve glavne ideologije jezičke autentičnosti – ideologiju elite (eng. *establishment authenticities*), koja autentičnim, jedinim pravim i odgovarajućim smatra standardne idiome, koji su „ideologized metonymically as 'the language',“ i u kojoj je „language iconised as 'the fabric of the nation'“ i narodnu ideologiju autentičnosti (eng. *vernacular authenticities*) za koju su osnovna pitanja „how language really is on the ground; how we find it to be when we seek it out and observe it empirically“ i u kojoj „speech style [i]s an anchor of solidarity and local affiliation; dialects [are] worthy cultural objects“ (*op. cit.*, 420). Ovaj autor navodi da je sociolingvistika tradicionalno insistirala na drugoj od ove dve ideologije, prema kojoj se lokalni idiomi promoviraju kao društvena vrednost, i isticala opravdanost ovakvog usmerenja:

„In the first (establishment) set we find hygienist, exclusionary obsessions, while in the second set we find yearning for validation, from the inside. In the first set, authenticity is 'what is proper, for you as well as for us'; it is authoritarian. In the second set, it is 'what is rightfully ours' and egalitarian. Ideology in the second set is a participative, democratic ideology; in the first set it is oppressive and often statist (imposing the priorities of the state onto minority varieties and communities), and so on“ (*loc. cit.*).

S druge strane, Coupland smatra problematičnom činjenicu da u oba ova pristupa ideološki pojmovi „pravi jezik“ i „autentični govornik“ imaju centralno mesto. Mi smo već govorili o još jednom aspektu ideologije autentičnosti na kome insistiraju proučavaoci lokalnih idioma, karakterističnom pre svega za dijalektologiju: mnogo češće nego realno stanje lokalnog idioma, *jezik kakav jeste* na terenu, pod autentičnim jezikom smatra se *jezik kakav bi trebalo da bude* u svojoj izvornoj, prvobitnoj formi, oslobođen uticaja drugih idioma i promena koje su rezultat društvenih procesa (isp. poglavlja 1. 2 i 4. 3).

Kasno moderno doba, ističe Coupland, doprinosi detradicionalizaciji društvenog života i smanjenju, ili čak brisanju, razlika između različitih društvenih grupa i struktura. Jedna od posledica ovih procesa je i smanjenje tenzije između dva ideološka seta i ideološkog potencijala pojma autentičnosti uopšte:

„[T]he most important sociolinguistic effect of late-modernity (...) is to undermine the old, 'vertical' contest between establishment and vernacular authenticities (...) and indeed to have made *both* ideological positions less tenable. The struggle between establishment and vernacular authenticities, in life and in sociolinguistics, was a contest between competing *articulations of modernity*, different conceptions of the social categories or strata which bound people to linguistic varieties and gave

speech a role in the structuring of social life. These structures have of course not vanished overnight. But it seems right to argue that they are becoming progressively less stable and are progressively losing their naturalness and their categoriality. The implication is that sociolinguistic theory in this area will become more challenging, as speech communities come and more to lack the particularities of structure, history and esteem that is a prerequisite for authentic membership“ (Coupland 2003: 425, kurziv u originalu).

Myhill (2003: 77), međutim, upozorava da „many writings in the sociology of language presuppose and explicitly state an ideology which ascribes a unique and ineffable nature to the relationship between native language and individual identity“ i on ovu ideologiju označava terminom ideologija maternjeg jezika i identiteta (eng. *the native-language-and-identity ideology*). On koncept „autentičnog govornika“ smatra veoma problematičnim i pre naglašenim od strane mnogih lingvista, i ističe da, iako se na prvi pogled može činiti egalitaristička, ideologija maternjeg jezika i identiteta uspostavlja „hijerarhiju autentičnosti“, prema kojoj se ono što je „više autentično“ više vrednuje. Pošto je maternji jezik u takvoj ideologiji ključno određenje autentičnosti, one grupe za koje svakodnevna upotreba maternjeg idioma nije glavno merilo identiteta „do not conform to the posited ideal situation where native language correspond to ethnicity, and those who subscribe to the ideology of native-language-and-ethnicity will therefore, consciously or unconsciously, view these groups as being generally inauthentic, suspect, and duplicitous“ (*op. cit.*, 78).

Iako o Srbima u Beloj Krajini ne postoji ni jedna čisto lingvistička studija, većina istraživača koja se bavila ovom zajednicom doticala se i pitanja njenog jezika, najčešće u nekom odnosu prema predstavi o autentičnosti. Dok Županič, u duhu vremena u kome piše, autentičnost same zajednice i njenog jezika ne dovodi u pitanje, većina kasnijih autora autentičnost ove grupe vidi kao osobinu koja se vremenom sve više gubi, što se u jeziku očituje njegovim mešanjem sa idiomima sa kojima on dolazi u kontakt. Pri tome se unutrašnja logika zajednice i diferencijacija unutar nje, kao i perspektiva njenih pripadnika, skoro uopšte ne uzimaju u obzir.

Sa ideologijom autentičnosti usko je povezana i sama činjenica da ne postoji dijalektološki opis govora Srba u Beloj Krajini, i ako bi se takav opis mogao očekivati s obzirom na to da su opisi izolovanih srpskih govora bili česta tema srpskih dijalektologa (isp. poglavlje 1.3). U slučaju dijalekta belokranjskih Srba veoma je teško, a najčešće nemoguće, njegove „autentične“ osobine odvojiti od uticaja susednih govora, zbog velikog stepena njihove međusobne sličnosti (o tome je bilo reči u poglavlju 3.2). Čini se da upravo u tome što bi rekonstrukcija „izvornog“ govora Srba u

Beloj Krajini predstavljala skoro nemoguć zadatak, treba tražiti uzrok što opis ovog dijalekta do danas nije urađen, iako su u četiri pravoslavna sela, kao što ističe Filipović (1970), boravili i neki od eminentnih lingvisti.

5.3.2.2. Ideologija autentičnosti i polna diferencijacija

Brojni autori skreću pažnju na to da se ideologija jezičke autentičnosti zasniva na isticanju razlike među polovima, pri čemu preovladava percepcija o govoru žena kao hipekorektnom (Trudgill 1972, Bucholtz 2003, Hill 1987, Walters 2003). U osnovi ovakve polne diferencijacije nalazi se „činjenica da su u tradicionalnim zajednicama polarizovane polne uloge sa razgraničenim muškim i ženskim aktivnostima, što se reflektuje i na razlike u spacijalnoj društvenoj pokretljivosti između polova“ (Vučković 2004: 207; isp. Coates 1986: 80, Chambers 1995: 123–124). U lokalnim i ruralnim zajednicama kao što su pravoslavna sela u Beloj Krajini, žene su generacijama bile ograničene na prostor kuće i sela (Petrović 2000), nisu ulazile skoro ni u kakve interakcije sa pripadnicima drugih zajednica, te su stoga bile daleko bolji kandidati za „autentične govornike“ od muškaraca. O tome svedoči sećanje informatorke – Slovenke iz Semiča na susrete sa ženama iz Bojanaca prilikom mlevenja brašna:

[5.5] *V Pusti Gradec so prinesle v malnico, no jaz sem bila še dete... sem imela mogoče deset-dvanajst let, pa sem tud prinesla žakeljček v malnico. In smo gledali... po navadi se je v malnici počakalo, ker je bilo treba peš it sem in tam, pa rajše počakaš eno uro, kaj bi eno uro do doma pa spet nazaj. No in so pol se na travi vsele tak v krog, krog in seveda kolena objele, in se pogovarjale cel čas med sabo, niso z nikomer komunicirale. Ko je tista ura minila, so šle po moko v malnico, in šle. Z nikomer se niso pogovarjale. To sem videla ko sem ja tud v malnico prinesla. Bile so pa zavezane... take rute so si tako zavezale da je bilo čelo tud pokrito pa to... Pač oblečene so bile... niti malo ne podobno današnjemu... Tisto starinsko pač... Se je vidlo, takoj po oblekah, in po obnašanju, se je vidlo, da so Bojančanke.*

I Županić ističe da među Srbima u Beloj Krajini žene najbolje čuvaju izvorne osobine jezika: „Osobito čuvaju žene stare običaje i *svu snagu jezika*, koji divno govore. Tom će biti razlog, što su žene vazda kod kuće i čuvaju starinu, dočim mužkarci kao vojaci i kao ljudi inače posleni svetom hodaju i druge jezike i nariječja čuju i uče“ (Županić 1912: 13, istakla TP).⁷⁷ Filipović (1970: 169) takođe skreće pažnju na razliku u stepenu očuvanja

---

⁷⁷ Krpan (1983: 54–55, cit. prema Vučković 2004) za Hrvate kajkavce u Vojvodini navodi da „dok su muški članovi... boravili dijelom kod svojih kuća a dijelom na salašima-odajama, dotle je ženski svijet rijetko napuštao kuću i selo. Žene su bile zabavljene kućnim poslovima, te radovima u vrtu...“

maternjeg idioma u ovoj etnolingvističkoj zajednici koja je zasnovana na razlici između polova: „Pošto više nemaju srpske škole i pošto su im kontakti sa Slovencima, osobito posle oslobođenja, postali mnogo življi i prisniji, već su svi muškarci postali bilingvi, a i u govoru ženskih je obilje slovenačkih elemenata“.

I Vučković (2004: 207) za etnolingvističku zajednicu Hrvata kajkavaca u Vojvodini navodi da su „već u literaturi s početka XX veka sadržani podaci koji ukazuju na lingvističko raslojavanje po polnoj osnovi, pored generacijskog; tako Jagić (1929: 35) piše da se pripadnici ove zajednice 'u govoru vrlo malo razlikuju od susednih Srba, naročito muškarci', a Mesner-Sporšić (1931: 188) da 'Hrvati u Keči još i danas govore kajkavski, osobito sve žene i stariji muškarci' i da 'u govoru ima još dosta kajkavštine, naročito kod starijih ljudi i žena'“ (*op. cit.*, 205).

JEZIČKA IDEOLOGIJA U DISKURSU SRBA U BELOJ KRAJINI: IDEOLOŠKA JEZGRA

Kao što je već istaknuto, proces zamene jezika moguće je opisati kao jednu od manifestacija procesa kroz koji lokalna etnolingvistička zajednica postaje deo šire društvene strukture u obliku nacionalne zajednice, odnosno nacionalne države. Koncepti ključni za diskurzivnu formaciju nacionalnog identiteta⁷⁸ kroz ovaj proces prodiru i u diskurs pripadnika lokalnih zajednica. Autentičnost, autoritet, diskurs nostalgije, diskurs progresna neka su od ideoloških čvorišta koja su prisutna kako u „diskursu nacionalnog identiteta“, tako i lokalnom diskursu. Njihovu konceptualizaciju u diskursu pripadnika lokalne etnolingvističke zajednice Srba u Beloj Krajini razmatraćemo u ovom poglavlju.

6.1. ČISTOĆA JEZIKA

Kako se ideološki koncept autentičnosti prelama u jezičkoj ideologiji pripadnika malih etničkih zajednica kao što su Srbi u Beloj Krajini? U traženju odgovora na ovo pitanje neophodno je uvesti u razmatranje još jedan ideološki koncept – koncept (jezičkog) purizma. Myhill (2003: 81) ističe da „the ideology of 'authenticity' is really the same as ideology of 'purity'“. Ideja o *čistoći jezika*, njegovoj neiskvarenosti uticajima drugog jezika ili drugog idioma istog jezika, u osnovi je mnogih kako naučnih,

---

⁷⁸ Koncept diskurzivne formacije M. Fukoa (Foucault) čini se primenljivim na skup diskursa kroz koji se formira nacionalni identitet, budući da zadovoljava Fukoove „requirements for certain regularities in terms of object, manner of statement, the appearance and dispersion of concepts or the strategic possibilities for thematic choice“ (Mladenova 2004: 42, Foucault 1972: 38).

tako i „naivnih“ pogleda na jezik. Jezički purizam je ideološka konstrukcija prvobitno potekla od elita. On je neodvojiv od pojava i procesa kao što su kontakt između jezika i jezičke promene.⁷⁹ Jezička praksa pripadnika malih jezičkih zajednica je, s druge strane, usko povezana sa njihovim multilingvizmom koji neizbežno dovodi do kontakta između različitih idioma i promena indukovanih tim kontaktom.

Van der Sijs (2004: 1) purizam definiše kao „conscious rejection from a language of elements that are regarded by the speech-making community as undesirable“, navodeći dve njegove bitne odlike: prvo, purizam se sreće samo kod jezika koji su standardizovani ili teže standardizaciji, „since it has to be established first what the norm or standard is or should be before it can be determined what is a deviation from that norm – and that is what purism is all about“; i drugo, jezički purizam je u uskoj vezi sa procesom stvaranja nacionalnih država – „the birth of new nations led to the emergence of national languages (and minority languages) on the one hand, and on the other to a growing feeling of nationalism that was accompanied by purism“ (*loc. cit.*). Prva od ove osobine jezičkog purizma važi za onu njegovu formu koja potiče od društvenih elita i povezana je sa institucionalnim delovanjem. Na polju jezičke ideologije pripadnika lokalnih etnolingvističkih zajednica kao što su Srbi u Beloj Krajini, po pravilu se ne radi o poređenju „čistoće“ idioma sa standardom (u ovom slučaju srpskog književnog jezika), već o uspostavljanju vrednosne opozicije između lokalnog idioma i nacionalnog standardnog jezika (u ovom slučaju slovenačkog), gde se standardni jezik vrednuje kao „čist“, a lokalni idiom kao „mešavina“. To je, s druge strane, u neposrednoj vezi sa drugom od osobina koje navodi Van der Sijs: ovakvo vrednovanje je, naime, direktna posledica procesa izgradnje nacija i društveno-ekonomskih promena do kojih je došlo poslednjih decenija: „The gradual emergence of the state and later techno-economic developments have solidified the official discourse of the monoglot standard which forms the basis for the consturual of everything else as deviant“ (Tsitsipis 2004: 573, isp. Silverstein 1996).

Stav da je samo standardni idiom čist, a da su svi ostali idiomski iskvareni deo je šireg ideološkog kompleksa čije diskurzivno uobličavanje Tsitsipis (*op. cit.*), sledeći Bahtina (Bakhtin 1986), naziva *autoritativnim diskursom*. Aspekt autoritativnog diskursa relevantan za analizu jezičke ideologije leži u činjenici da „it holds a deep affinity with linguistic ideologies:

---

⁷⁹ Detaljnu diskusiju o ovim pojavama daje Aitchison 1981; isp. i Beard 2004.

social agents' commonsense of language structure and praxis" (Tsitsipis 2004: 571).

Bitna osobina autoritativnog diskursa je njegova *totalizirajuća priroda* – jezicima se daje status jezika samo ako se doživljavaju kao da su celoviti:

„This is an attitude shared equally by some linguists and also 'naive' observers. Everything less than a total linguistic structure, for example, shifting languages, threatened local varieties, pidgins etc., is taken to be something not worthy of the label of human language“ (*loc. cit.*).

Još jedna važna odlika autoritativnog diskursa je pozivanje na pretke, ranije stanje stvari i uspostavljanje kontinuiteta; „the authoritative word demands that we acknowledge it, that we make it our own... it is, so to speak, the word of the fathers“ (Bakhtin 1981: 342). Niko Županič, pozivajući se na pretke i na starija vremena, jezik Srba u Beloj Krajini opisuje kao *stari i lepi*, i konstruiše na taj način jednu vrstu autoritativnog diskursa. On uspostavlja implicitnu vezu između čistoće jezika i moralne čistoće njegovih govornika: oni ne samo da su očuvali svoj jezik, nego su jedini u Beloj Krajini koji čuvaju stare patrijarhalne moralne vrednosti (Županič 1925: 148–149).

Nasuprot čistoći, lepoti i „životvornoj snazi“ jezika belokranjskih Srba u Županičevim opisima stoji današnja percepcija ovog idioma od strane njegovih govornika samih: oni ga po pravilu opisuju kao mešavinu sa tako velikim brojem reči preuzetih iz slovenačkih i susednih hrvatskih govora da se čak i njegov status jezika dovodi u pitanje:

[6.1] *Mi govorimo taj jezik, prem to nije pravi srpski, al je to, eto, mješavina jedna srpskoga i kordunaškoga i šta ja znam tako, a dosta imamo i slovenskih riječi. Ja znam kao dijete fijoka u astalu – to smo zvali mižnjak. Na slovenskom bi bilo to miznik, a kod nas se to zvalo mižnjak. I tako puno tih riječi kao slovenskih, a kažem, nisu ni tamo ni ovamo.*

Ovakav puristički odnos samih govornika karakterističan je za male etničke zajednice u aloglotskom okruženju, te je moguće povući paralelu između Srba u Beloj Krajini i južnoameričkih Indijanaca – govornika jezika *mexicano*, koji je pod snažnim uticajem dominantnog španskog jezika. Hill (1998: 83) naglašava da govornici ovog jezika

„fail to recognize the most obvious function of Spanish loan words, which is to mark elevated *Mexicano* registers in which discourses of power in the communities are conducted. The result of this failure is a nostalgic purism that makes demands of *Mexicano* speech that cannot be satisfied“.

Ovakav odnos prema maternjem idiomu može se dovesti u vezu sa onim što Hamp (1978: 155–164) u slučaju govornika idioma arvanitika u Grčkoj naziva *samonipodaštavanje* (eng. *self-deprecation*), navodeći da oni „unflinchingly and happily accept the axioms that Greek is the oldest culture, Greek literature the first, and the Greek language the oldest, the richest (...) the only one with a true grammar“. Govornici ovog idioma ističu da „the Arvanitika language was once pure and people [once] spoke [it] without mixing their language with Greek, whereas today Arvanitika has become a bastard language“ (Tsitsipis 1998: 132).

Nedostatak pozitivnog odnosa prema maternjem idiomu svakako je kod ovih zajednica povezan sa činjenicom da one nemaju sopstvenu elitu; uspešni članovi lokalne zajednice bivaju integrisani u šire društvene strukture koje karakteriše isključiva upotreba slovenačkog idioma i oni na ovom idiomu imaju praktično potpunu kompetenciju. Suprotan primer predstavljaju Kočevari (slov. Kočevarji), danas izuzetno malobrojno stanovništvo nemačkog porekla u Kočevju, Dolenjskoj i Beloj Krajini. Iako se njihov idiom u velikoj meri razlikuje od standardnog nemačkog jezika, oni te razlike ne doživljavaju kao degeneraciju i svoj govor smatraju kulturnom vrednošću. Za razliku od Srba u Beloj Krajini, Kočevari su etnolingvistička zajednica u kojoj pojedinci ulažu velike napore da bi promovisali vrednost maternjeg idioma, organizujući aktivnosti kao što su pevanje u crkvenom horu na kočevarskom dijalektu, časovi nemačkog jezika, susreti sa Kočevarima koji danas žive izvan Slovenije itd.

Tsitsipis (1998, 2004) pokazuje kako govornici idioma arvanitika u Grčkoj konstruišu autoritativni diskurs koji „comes from the ancestors“ i kako se detalji njegovog specifičnog karaktera lokalno uobličavaju. Pripadnici ove etnolingvističke zajednice „construe their identity through identification with the fate of Greek history“ (Tsitsipis 2004: 574). U slučaju Srba u Beloj Krajini, zbog procesa formiranja nacija na ovom prostorima koji se umnogome razlikovao od grčkog, do ovakve identifikacije ne dolazi. Umesto toga, prevladava *diskurs progres*, koji je po svojoj prirodi nacionalno usmeren,⁸⁰ ideja progres se u ovom diskursu uvek blisko povezuje sa zvaničnim jezikom.

Diskurs progres prisutan je kako kod pripadnika lokalne zajednice:

---

⁸⁰ Tsitsipis (2004: 574) ističe kako „national imaginings, to be effective, have to be totalizing. Individuals and social sectors are allowed to be more or less nationalistic, but nationalism as ideology is not“.

[6.2] *Vidi, što se tiče vlasti, našeg župana, on je jako dobar. Na primer, imamo osvetljenje, crkva nam je osvetljena isto po noći. Tu gde je bila škola pre, tu je sada dom tabornika,*

tako i kod Slovenaca iz okolnih mesta:

[6.3] *Od kraja so pa meli pa Bojančani hišo dolgo s te strani, so meli noter... verjetno da so meli vežo, pol pa sobo. Samo eno sobo, pa nič družga. Z druge strani so meli pa štalo. Pod isto streho, pod isto streho so meli. In niso meli... v službi ni bil nobeden, in to... s tem so živeli, kar so pridelali.*

[6.4] *Oni so zadovoljni, ker majo vse. Majo asfalt, majo nove hiše, majo telefone, majo vodovod. Noben drug več nima, in to se... se tud zavedajo.*

Vrednosna opozicija zaostalost/progres prenosi se i na odnose unutar zajednice i diferencijaciju između Bojanaca s jedne i Milića, Marindola i Paunovića s druge strane. Različite istorijske okolnosti i geografski položaj ove dve grupe sela, o čemu je bilo reči u poglavlju 1, uslovili su različiti stepen „otvorenosti“ prema uticajima „zvanične“ kulture i slovenačkog jezika. Taj je uticaj jači u slučaju sela Bojanci, koje je praktično sve vreme pripadalo slovenačkoj teritoriji i bilo bliže centrima administracije i upravne vlasti. U zavisnosti od pozicije, ova razlika se vrednuje na ideološkoj skali zaostalost – progres. Tako članovi zajednice iz Marindola, Milića i Paunovića stanovnike Bojanaca smatraju „ničijom djecom“, koja nisu „ni tamo ni ’vamo“, optužujući ih za napuštanje tradicije; Bojančani, s druge strane, stanovnike ova tri sela često kvalifikuju kao „zaostale“ i „zagrižene“:

[6.5] *Ja mislim da so tamo [u Marindolu] ljudi malo... nekako boljše zagriženi, mi nismo. Oni to pravoslavno fajn držijo. Men se zdi da smo se mi dosta asimilirali. A oni pa tam to držijo, i čeprav snahe so Slovenke, ali to mora bit Božič...*

I ove kvalifikacije će, naravno, zavistiti od pozicije govornika i njegove uloge u okviru zajednice. Oni informatori koji su inače nosioci diskursa autoriteta i nostalgije (o tome v. niže) pridavaće opoziciji između dve grupe sela nešto drugačije vrednosti:

[6.6] *U Milićima imaju lepu crkvu, oni su sad... vredniji nego naši ljudi. Oni su lepo crkvu opravili, fino, lepa crkva nastala, na jednom bregu, na brdašcu gore. Jako lijepo. I struju uveli. A naši neće. Neće, pa što ja znam.*

Stanovnici okolnih slovenačkih naselja takođe uočavaju razlike između ove dve grupe sela i, poput samih pripadnika etnolingvističke zajednice Srba u Beloj Krajini, pridaju im vrednosti koje se zasnivaju na ideologiji progresa.

6.1.1. Nacionalni jezik i maternji idiom

Za razliku od nipodaštavajućeg odnosa prema svom maternjem idiomu, Srbi u Beloj Krajini slovenački jezik doživljavaju kao ideal koji je vrlo teško dostići. Jedna od informatorki objašnjava:

[6.7] *Moja unuka kaže, babi, Preloka i Zilje [slovenačka naselja u Beloj Krajini, TP] i oni koji idu iz Hrvatske govore hrvatski i belokranjski, ja da pravo slovenski. Pa, reko, teško je pravo slovenski govorit.*

Govoriti *pravo slovenski* smatra se, dakle, najvišom na lestvici kulturnih vrednosti i standardni slovenački jezik stavlja se iznad svih ostalih. To je, istovremeno, ideal koji govornici srpskog idioma kao maternjeg teško mogu dostići:⁸¹

[6.8] *Kad dođeš u Novo Mjesto, odma doktor jel si iz Bijele Krajine, odma zna.*

[6.9] *Bilo jedanput po televiziji... tu Brezovica, prema Žumberku, to je baš prelaz, granica, onda veli mene moja djeca... mene moje unuke, bako, a zašto ti ne govoriš slovenski. A djeco, kad ja ne znam... [smeh] Tako lijepo – djeco, kad ja ne znam, ja razumijem da, govoriti ne znam. Ma teško je to.*

[6.10] *Nije slovenski jezik lagan. Moj brat je bio sudac, ali on je u Zagrebu studirao i onda osta u Zagrebu.*

[6.11] *To je jako teško. Nije ono... piši kao što govoriš...*

Maternji idiom, koji funkcioniše isključivo na lokalnom nivou, doživljava se isključivo kao lokalno sredstvo komunikacije i u skladu s tim i označava: stanovnici pravoslavnih sela u Beloj Krajini, kada govore o svom idiomu, ili ga ne imenuju drugačije nego prosto *po naše*, ili ga nazivaju prema selu u kome se govori: *po bojansko*, *po milički* itd. Isti mehanizam u imenovanju idioma nalazimo i kod drugih lokalnih etnolingvističkih zajednica. Tako Meglenski Vlasi iz sela Nânti u Turskoj svoj jezik nazivaju *nântinešti*, a i oni koji se nisu odselili iz Meglena u Grčkoj svoje idiome imenuju prema istom modelu: *oşineşti* (Oşań/Archángelos), *umineşti* (Uma/Huma), *cupineşti* (Kupa/Cúpa), itd. (Kahl 2002: 33). Arvaniti u Grčkoj svoj jezik često nazivaju *gljúha jónë* („naš jezik“) (Tsitsipis 1998: 9). Za slovenačku etnolingvističku zajednicu u oblasti Val canale (Kanalska dolina) u severnoj Italiji, u blizini granice sa Slovenijom i Austrijom, Robert

---

⁸¹ Nasuprot ovakvom odnosu prema nacionalnom jeziku kod pripadnika lokalne etnolingvističke zajednice Arvanita u Grčkoj stoji stav da „the Arvanitika language is not hard to control since it has no complex grammar, difficult constructions, or a rich and complex vocabulary“ (Tsitsipis 1998: 75, f. 9).

Gary Minnich navodi da „elderly residents of Ukve/Ugovizza [jedno od slovenačkih sela] consistently claim that the language they have learned at home is neither Slovenian, Austrian nor Italian, but 'our language' (*naše narečje*)“ (Minnich 1988: 126). S druge strane, ovakvim označavanjem lokalnih idioma ističe se njihova funkcija kao kodova solidarnosti (Tsitsipis 1998: 120)⁸² unutar lokalnih etnolingvističkih zajednica.

Za jednu od već navedenih ideoloških jednakosti karakterističnih za jezike na Balkanu, „contact = impure = bad = illegitimate“, Friedman (1987: 8) ističe da

„if a language is portrayed as not having a distinct lexicon owing to being hopelessly mixed as the result of prolonged contact and subordination, then it can be treated as not being a 'real' language and thus unworthy as the characteristic of a nation, which in turn has no right to territory or a state.“

Navedeni primeri lokalnog imenovanja idioma kod pripadnika lokalnih etnolingvističkih zajednica proističu iz upravo ovakvog pogleda na jezik: oni ukazuju na funkcionisanje ovih idioma u isključivo lokalnim okvirima i njihovo vrednovanje u skladu s tim. Nacionalni jezik, jezik javne komunikacije, jedini je koji u ovakvoj jezičkoj ideologiji „zaslužuje“ da bude označen univerzalnije; jedino upotreba ovog jezika omogućava uspostavljanje jednakosti „nation = language = territory = state“ (isp. Friedman 1997: 6). Da bi ovakva ideologija preovladala i u lokalnim etnolingvističkim zajednicama, neophodna je sfera javnog (Tsitsipis 2004: 572).⁸³

Srbi u Beloj Krajini slovenački jezik doživljavaju kao jedino adekvatno sredstvo za javnu komunikaciju. Na sastancima penzionera u Bojancima slovenački je isključivo sredstvo sporazumevanja, čak i onda kada među učesnicima nema osoba kojima je to maternji jezik, ili su one u izrazitoj manjini.

Slovenačkom, kao jeziku javne komunikacije, pridaje se status pisanog jezika⁸⁴ i, sa druge strane, to što je slovenački jezik pisane komunikacije još jedan je argument za njegovo pretpostavljanje lokalnom idiomu. Takva

⁸² Više o konceptu „moći i solidarnosti“ (eng. *power and solidarity concept*) u sociolingvistici v. u: Brown/Gilman 1960, Tsitsipis 1998: 120, Ostermann 2003.

⁸³ Gal (1995: 418) sferu javnog određuje kao „a kind of legitimation of political power“. Za diskusiju o određenjima sfere javnog, isp. Tsitsipis (2003: 547–548, f. 7).

⁸⁴ Škiljan (1998: 108) ukazuje na vezu između pisma i pismenosti i sfere javne komunikacije: „pojava pisma i pismenosti [je] bila jedan od najrelevantnijih faktora na osnovi kojih se uopće mogla zasnovati javna komunikacija a sfera javnosti jasno odvojiti od područja privatnosti“.

situacija je karakteristična za manjinske lokalne etnolingvističke zajednice: Tistispis (1998: 19) za govornike idioma arvanitika u Grčkoj navodi da

„that Greek is a written language and Arvanitika is not is a major focus of locally produced ideological discourse in the communities; and a belief that a written language has a superior status has come to be accepted at the local level through the influence of schooling and media“.

Postojanje škola na srpskohrvatskom jeziku do šezdesetih godina XX veka, a svakako i činjenica da je srpskohrvatski bio jedan od standardnih jezika u bivšoj Jugoslaviji, usloveli su upotrebu srpskohrvatskog u pisanom obliku i u ćirilčnoj varijanti u dugom vremenskom periodu. Dobru ilustraciju procesa kroz koji je ova mala lokalna zajednica postajala deo širih društvenih struktura (što je u suštini proces izgradnje nacija⁸⁵) predstavljaju natpisi na nadgrobnim spomenicima na grobljima u Bojancima i Milićima. Na njima se može pratiti evolucija od upotrebe lokalnog idioma na ćirilici (sa leksemama kao što je *oeħe*), zatim ijekavske varijante srpskohrvatskog književnog jezika, takođe na ćirilčnom pismu (*oedje*), da bi se onda prešlo na latinicu, i dalje na književnom srpskohrvatskom,⁸⁶ čak i onda kada na spomenicima stoje formule na crkvenoslovenskom (*vječna joj pamjat*). Sledeća faza je mešanje dva koda, srpskohrvatskog i slovenačkog (*družina*, ali *spomen podižu, počivajte u miru*), da bi se onda prešlo na slovenački jezik, s tim što se na spomenicima prezime umrlog piše sa „č“ na kraju, grafemom koje nema u slovenačkom jeziku, da bi u novije vreme većina prezimena bila ispisivana sa grafemom „č“.⁸⁷

---

⁸⁵ Škiljan (*loc. cit.*) ističe da se „jedinični“ prostor na kojem se uspostavljaju norme i pravila javnog komuniciranja izjednačava s modernom državom-nacijom“.

⁸⁶ Ponekad se, i na ćirilici i na latinici, javljaju ekavski oblici (*ovde*, ali *djeca*). To se može objasniti pre svega činjenicom da su u vreme dok su u postojale škole na srpskohrvatskom jeziku učitelji uglavnom bili ekavci iz Srbije. Naravno, od uticaja može biti i ekavski refleks jata u slovenačkom jeziku, kao i opšta nestabilnost unutrašnje norme maternjeg idioma o kojoj smo govorili u poglavlju 3.

⁸⁷ Prema podacima koje sam dobila od svojih informatora to nije, kao što bi se moglo očekivati, „greška“ kamenorezaca koji su Slovenci, već svesna odluka naručilaca spomenika.

Slika 17: Stariji nadgrobni spomenik iz Bojanaca

Slika 18: *Noviji nadgrobni spomenik iz Bojanaca*

Pisani jezik dovodi se uvek u vezu sa širom komunikacijskom zajednicom u koju su uvek uključeni Slovenci. Na crkvi u Bojancima 1975. godine je postavljena mermerna ploča sa natpisom na latinici: „Vrlinić, Radojčić i Kordić su bili prvi naseljenici 1593.“ Ploču je, kako navodi Ognjanović (1997: 106) „naručio g. Rade St. Vrlinić, čija je supruga rodom iz Bojanaca. Ploča je najpre naručena u ćirilichnom pismu, ali pri povratku iz Slovenije u SAD, gde stalno žive, telefonom su poručili predsedniku crkvene opštine da ploča bude ipak u latinici, pošto Slovenci ne znaju ćirilicu“.

Slika 19: *Mermerna ploča na crkvi u Bojancima*

6.2. DISKURS NOSTALGIJE

Unutar lokalne zajednice Srba u Beloj Krajini, nostalgični diskurs uobličavaju pre svega muškarci koji pripadaju najstarijoj generaciji. To su članovi etnolingvističke zajednice za koje Tsitsipis (2004: 581) navodi da njihov

„projected social self recapitulates and foregrounds the authoritative word of the community as its legitimate representative. This authority is not locally invested in just anybody, but crucially in those individuals whose age and social background make them good and reliable spokes-persons for the communities’ wisdom and collective ideology“.

Autoritet se iščitava i iz diskursa najstarijih članova etnolingvističke zajednice Srba u Beloj Krajini. Autoritet je, na primer, glavna ideološka „primesa“ sledećih iskaza:

[6.12] *Zato ja kažem ovim našim što neće crkvu da poprave, reko, njima niko ne dođe. Meni dođe svako, svako k meni dođe, eto, ja sam juče imao dva... dva, dva, dva študenta iz Maribora, to oni zovu skauti.*

[6.13] *I obično se... svijeća gori, izmoli se očenaš, a moji ovi unuci kad su, sad su već po dvadeset i koju godinu, oni su mene gledali ko boga kad sam ja molio očenaš.*

[6.14] *(Kad se farbaju jaja za Uskrs?)*

[6.14.1] *Na Veliki petak, samo nekako sad baš i ja više ne, nego kao da mi je to prestaro jaje do Uskrsa, da, jer na Voskrs to jaje jedeš i, ovaj, i djeci daješ, pa nekako je previše...*

[6.14.2] *Ja to obično u subotu, subotom napravimo.*

[6.15] *Ovde ti više niko ne zna ko je... što je, Sveti Jovan recimo, ja slavim, ja imam slavu, a ovi drugi ne slave toga.*

U segmentu 6.12 informator eksplicitno ističe svoju ulogu u okviru lokalne zajednice, u segmentu 6.13 u okviru svoje porodice, dok se u segmentu 6.14 autoritet uspostavlja uz pomoć gramatičkih sredstava: upotrebom prvog lica jednine u kontekstu u kome je jasno da to ne odgovara realnoj situaciji. Otuda i „koegzistencija“ dva zamenička oblika u segmentu 6.14.2: *ja i mi* (koje je ovde implicitno prisutno jer je glagol *napraviti* u prvom licu množine). Doduše, čak ni ova „korekcija“ informatora ne odgovara realnoj situaciji: budući da je u pitanju muškarac iz najstarije generacije, vrlo malo je verovatno da on uopšte učestvuje u farbanju uskršnjih jaja. U ovom slučaju informator „preuzima“ glas čitave svoje porodice. Slično je i u segmentu 6.15. Za ovakve informatore karakteristična je težnja da govore ne samo u ime svoje porodice, kao u navedenom slučaju, nego i u ime čitave zajednice.

Za razliku od Županičevog nostalgичnog diskursa u kome se na sinhronom planu suprotstavljaju dva kulturna obrasca – balkanski patrijarhalni i evropski individualistički, kod pripadnika srpske etnolingvističke zajednice osnovna opozicija je ona između *nekad* i *sad*, između današnjeg vremena i vremena kada je srpski idiom preovladavao u komunikaciji. Dva perioda karakterišu i drugačiji vrednosni sistemi. Najstariji članovi zajenice smatraju da je u to vreme postojalo daleko više poštovanja i morala (isp. segment 6.18) i žale zbog gubljenja jezika i običaja:

[6.16.1] *Ovaj moj sin govori stariji po naše, i sa ženom i sa djecom, a mlađi govori slovenski. Ne znam, ja sam htio već dosta puta reć da... al neću reći, što ću. Tako kako ko želi. To će jednog dana izumret, al eto, šta ćemo, tako ti je.*

[6.16.2] *A ja kažem da dobro još i mi govorimo gdje živimo.*

[6.17.1] *Ja sa njima... govorimo po naše, ali oni nam odgovaraju slovensko. Sve to oni razumiju, samo eto – mati im je Slovenka i...*

[6.17.2] *A što će, u slovenačku školu idu...*

[6.18] *I onda prije, nije bilo to prije da to išlo se, da se to odma išlo... To se tek izdaleka, izdaleka, znaš, onda... onda se pitalo roditelje. To se obično roditelje pitalo, i tako. Pa, ne daj Bože, da su spavali zajedno, a to Bož' sačuvaj. Al pa da je bila slučajno koja noseća, to je, to je bilo velika, velika sramota. Znam kod nas je jedna se vjenčala tu u Bojancima u crkvi sa truhom, pa to, to su je gledali... A eto. Danas je to sve drugačije, samo i danas, ne znam, trinaes-petnaes godina to već ide zajedno i spava i... Da, ja baš na Petrovo ovde od bratove snaje... sin i snaja imaju curicu, šesnaes godina ima, ima dečka, i to već žive skupa... To ne valja.*

Jane H. Hill, koja se bavila diskursom nostalgije kao izrazom jezičke ideologije na jeziku mexicano, nalazi slične diskurzivne obrasce kod govornika ovog jezika:

„The successful men who produce the discourse of nostalgia clearly benefit from social relations of the type invoked in the discourse of nostalgia, whether their success is manifested by high position within the community hierarchy or based on resources accumulated through wage labor“ (Hill 1998: 79).

Žene koje danas pripadaju najstarijoj generaciji i za koje Županić kaže da posebno čuvaju stari jezik i običaje Srba u Beloj Krajini, obično nisu nostalgичne prema ranijim vremenima koje karakteriše skoro isključiva upotreba srpskog idioma u komunikaciji. One vrlo često ističu da govore i slovenački jezik. Isticanjem svoje dvojezičnosti, one na simboličan način pokušavaju daprošire društveni prostor koji im pripada. Aktivna kompetencija na idiomu većine, koji je istovremeno i idiom javne komunikacije, za njih je na neki način sredstvo emancipacije i izraz modernosti i napretka. S druge strane, muški pripadnici iste generacije, oni koji izražavaju nostalgiju za

vremenom kad su imali visok status i predstavljali autoritet u okviru lokalne zajednice, vrlo često ističu da u selu ima još mnogo starijih žena koje ne govore slovenački, dok te iste žene takvu tvrdnju poriču. Na moje pitanje da li u selu neko još zna samo srpski jezik dobila sam sledeći odgovor od jednog starijeg muškarca:

[6.19] – *Jelena, Smilja, prija... Pa strina Marija isto ne govori slovenski. Zapravo ne... Ima, ima, ima što reče ti Jelena, pa Smilja gore, pa Ljuba, pa Dragica. A ove druge ovako... Recimo, Milka isto...* [njegova supruga, koja je na tu izjavu reagovala]:

– *Ja prva govorim...*

[muž] – *Samo ne to pravo slovenski nego onako... mješavina.*

Teta Marija, pomenuta u ovom dijalogu, sa mnom je nekoliko sati vodila razgovor isključivo na slovenačkom i insistirala na upotrebi tog idioma i onda kad bih joj se ja obratila na srpskom. Negirajući da starije žene govore slovenački, idiom povezan sa progresom i društvenim prestižom, stariji muškarci pokušavaju da makar simbolično zadrže staro patrijarhalno stanje i odnose moći, dok žene iz najstarije generacije, insistirajući na upotrebi slovenačkog, žele da isto tako na simboličkoj ravni prošire svoj socijalni prostor, pošto su u realnosti i dalje ograničene na porodicu i seosku zajednicu, bez pristupa širim mrežama komunikacije.

U tradicionalnim patrijarhalnim lokalnim zajednicama uloga svekrve je da snahi prenese znanja o tradicionalnoj kulturi i praksi, što u višejezičnim zajednicama u kojima snahe dolaze iz druge etnolingvističke zajednice podrazumeva i uključivanje snahe u komunikaciju na jeziku lokalne zajednice. O tome svedoče iskazi informatorki koje navodi Vučković (2004: 207), analizirajući sociolingvističku situaciju u naseljima Hrvata – kajkavaca u Vojvodini:

„I kad sem došla, moja svekrva divanila ^orvatski, i ondak nas dve smo divanile rvatski, a svek^er divanil srpski, el je on živel na srpski kraj. (ž., 1931, Boka). Drugi informator, Mađarica (1932, Boka) udata za Hrvata, o tome kaže: Samo smo hrvatski pripovedali... Jel pošto moja svekrva, ona nije drukčije pripovedala, samo hrvatski.“

Kad je u pitanju etnolingvistička zajednica Srba u Beloj Krajini, društvene promene do kojih je došlo u drugoj polovini XX veka uslovile su promenu odnosa prema mešovitim brakovima i promenile uloge snahe i svekrve; snaha u novim okolnostima postaje osoba koja omogućava kontakt sa većinskom zajednicom i od nje se ne očekuje da se jezički prilagodi starijoj generaciji, već da sledećoj generaciji omogući punu kompetenciju na slovenačkom jeziku. Dražumerič (1988: 313) citira iskaz učitelja iz

Adlešiča, kuda deca iz Marindola, Milića i Paunovića danas idu u osnovnu školu, koji navodi „da imaju otroci iz tistih družin, v katerih mama ni Slovenka, znova velike težave s slovenščino, zlasti s slovnico.“ Starija žena iz Milića navodi:

[6.20] *Kada moja snaha [Slovenka, TP] pregleda zadatke djeci, ona uvijek nađe greške i govori: 'to vam je po miličko, ne po slovensko'.*

U situaciji kakva je danas, dakle, slovenačka snaha smatra se prednošću zbog svoje kompetencije na nacionalnom jeziku, dok bi samo pre nekoliko decenija sinovljeva namera da se oženi Slovenkom izazvala vrlo snažan otpor njegovih roditelja.

Ukoliko se vratimo „naučnim“ konceptima autentičnosti i vrednostima koje se pridaju pojmovima kao što su „izvorni govornik“ i „izvorni idiom“ o kojima smo govorili u poglavlju 5 i dovedemo ih u vezu sa vrednostima koje jezicima koje imaju na raspolaganju pridaju Srbi u Beloj Krajini, videćemo da se ideologija koju zagovaraju uglavnom zasniva na polnoj diferencijaciji. Dok stariji muškarci ističu vrednost autentičnosti i čistoće jezika, žene najčešće zastupaju poziciju koju bismo mogli nazvati relativističkom i liberalnom i koja se u velikoj meri poklapa sa konceptom autentičnosti koji Coupland (2003) određuje kao *vernacular authenticity*. Takvu jezičku ideologiju karakterističnu za žene nalazimo u diskursu u kome one govore o sopstvenoj jezičkoj praksi:

[6.21] *Ja rečem čudo puta po naše, čudo puta po ono, onda mi se Zdravko smeje, zakaj miješam – pa ne znam.*

[6.22] *Saj lahko govori kako če. Kako zna, tako govori.*

[6.23] *Ko sam ja Rajkota rodila, pa sam deset danov čakala u bolnici, pa sedam danov sam še bila, jaz sam čist slovensko govorila. Ampak se pozabi. Govorim po svoje, kak znam. A razumejo me pa vsi.*

Ovakva „ženska“ jezička ideologija emancipatorska je po svom karakteru, dok je „muška“, kako smo već istakli, u velikoj meri autoritarna i izražava težnju da se jezička praksa interpretira u skladu sa sistemom vrednosti karakterističnim za visoko strukturirane patrijarhalne zajednice.

„Relativizam“ u jezičkoj ideologiji mogu zastupati žene koje nisu uključene u šire društvene strukture koje karakteriše slovenački jezik; to su žene starije generacije i malobrojne žene srednje generacije koje su se udale iz jednog pravoslavnog sela u drugo. Najveći broj žena srednje generacije ne živi više u ovim selima – udajom, one su se preselile u slovenačka mesta

gde skoro isključivo koriste slovenački idiom.⁸⁸ Većina njih, ipak, ističe da sa svojim roditeljima i dalje govore *po domače*. To ilustruje i sledeći segment razgovora sa informatorkom koja je do udaje živela u Bojancima, a danas sa porodicom živi u Celju. U zagradi su moja pitanja, a podvučena je intervencija njenog oca.

[6.24]

(*Ko pridete tukaj, kako se staršimi pogovarjate?*)

Po domače.

(*Pa s svojo družino kar v slovenščini?*)

Ja.

(*Vaši otroci razumejo.*)

Ja.

Govorite vi po naše.

Meni je vseeno. Sem ko pridejo, oni se poskušajo pogovarjat kolk lahko, drugač pa bolj se tata pa mama nekak... eno z drugim malo se pogovorijo.

6.3. JEZIČKA IDEOLOGIJA KAO „VIŠEGLASJE“

Dok za neke autore jezička ideologija predstavlja relativno koherentan sistem pogleda i ideja (Eagleton 1991, Hill 1998), drugi ideologiju vide kao inherentno kontradiktorni sistem ideja. Potonji pogledi na ideologiju prisutni su još u radovima Vološinova (1973 [1929]), koji u oblast analize diskursa uvodi pojam *heteroglosija* (Bakhtin 1981). Tsitsipis se u svojim radovima (1998, 2004) izričito zalaže za posmatranje diskursa članova zajednica koje prolaze kroz proces zamene jezika bez upadanja u zamku apstrakcije, brisanja razlika⁸⁹ i generalizacije. Za razliku od „pozitivističke sociolingvistike“, koja uzima u obzir samo izolovane varijable, Tsitsipis se zalaže za bahtinovski pristup u kome su objekat analize čitave zajednice, i u kojima se operiše pojmovima kao što su *autoritet*, *heteroglosija*, *ubedljivost*, *dijalog*, *više Glasje* itd., a *glas* (eng. *voice*) se uzima za „semantic position on the world, and for that matter, an interested position. A *voice* is therefore an ideological point of view“ (Tsitsipis 1997: 113). U svom istraživanju zamene jezika i jezičke ideologije govornika idioma arvanitika u Grčkoj, Tsitsipis određuje dva tipa diskursa: *kongruentni* i *kontradiktorni*.

⁸⁸ Zato se slovenačkim zetovima i njihovom uticaju na jezičku ideologiju pripadnika zajednice ovde ne posvećuje posebna pažnja: slovenačkih zetova koji danas žive u pravoslavnim selima praktično nema.

⁸⁹ O ideološkom mehanizmu *brisanja* (eng. *erasure*) u jeziku, v. Irvine/Gal 2000 i Tsitsipis 2003.

„I call congruent discourse the type of linguistic ideology in which the hegemonic effects of subordination show up: in this discourse speakers do not juxtapose the two codes of their repertoire in any contradictory manner. I call contradictory discourse the type of discursively surfacing linguistic ideology in which the expression of the solidarity function of Arvanitika is interrupted by the power function of Greek. A point is reached where the speaker embeds more than one point of view in the same discourse segment“ (Tsitsipis 1998: 120).

U etnolingvističkim zajednicama koje prolaze kroz proces zamene jezika, ideološke pozicije u diskursu, ma koliko utvrđene i prihvaćene, predmet su kritičke evaluacije i unutrašnjih sukoba. Čak i kod onih pripadnika zajednice koji artikulišu autoritativni diskurs pozivanja na tradiciju i stare vrednosti nalazimo sukob različitih gledišta. Kod njih se, međutim, jedan diskurs autoriteta najčešće sukobljava sa drugim i autoritet tradicije biva zamenjen autoritetom slovenačkog standarda. To je uočljivo u dva segmenta iskaza pod brojevima 6.16 i 6.17, gde prvi deo izražava nostalgiju prema starim vrednostima koje se polako gube, dok se u drugom delu prelazi na racionalniji ton u kome se zamena jezika objašnjava kao prirodna posledica okolnosti u kojima se zajednica nalazi. I ovakvi informatori, inače nostalgični prema prošlosti, slovenački idiom vrednuju kao idiom prestiža i iz praktičnih razloga ga pretpostavljaju lokalnom idiomu. Većina njih odbila je inicijativu koja je početkom devedesetih godina došla od strane slovenačke vlade za ponovno otvaranje osnovne škole na srpskom. Predsednik crkvene opštine u jednom od sela, koji inače u svojoj porodici insistira na upotrebi srpskog idioma i poštovanju tradicije i pravoslavnih običaja, to objašnjava na sledeći način:

[6.25] *Pola je bilo da srpski, pola da se slovenski djeca uče. Kaže, kud ćeš, kaže posle. Posle, veli, neće valjda sva djeca u Hrvatsku posle. Slaćemo u slovensku školu. Meni nije važno što slovenski uče, naučiće srpski kod kuće. Tako je to preovladalo da su... da nije škola ostala tu. A i inače bi malo djece bilo.*

I kod žena, čiji diskurs po pravilu ne odlikuje ideologija nostalgije, ideologiju progressa ponekad prekidaju reference na život kakav je bio pre nego što su slovenački jezik i sistem vrednosti i navike koje on simbolizuje preovladali u pravoslavnim selima Bele Krajine – isp. prvi i drugi deo sledećeg segmenta:

[6.26]
[6.26.1] *To te niče ne tretira tako [drugačije nego Slovence, TP]. Mogoče kaka zakrnjala baba ki nič ne zna, ljudi pa sploh ne. Niti niso brez služb, niti niso... Vsi so šolani... To pa nimamo, da bi reka da bi zdaj imali problem, ker sam ja rekla – srečna sam da smo tukaj. Mamo mir in vse. Ja sam pravoslavne vere, nisam nigdar*

občutila kaj narobe. Službe dobijo vsi, glih tako ko i Slovenci. Nimamo tu problemov i gotovo, tu je lepo i lepo.

[6.26.2] *A lepo je da i je, da so Srbi tu u Beli krajini, i zaradi kulture, i to je srečna na primer i Slovenija da ma te kulture. Zelo lepo. I mi smo meli tu u Bojanci i Marindolu, to smo meli svojo nošnja, i svoja kola i vse, al kola zdaj, ko je pa to prišlo, takoj smo se mi pač nekako potegnili, zdaj več ne kolamo, prej smo zmeraj, i nošnja svojo smo meli.*

Poslednji navedeni fragment diskursa sadrži glagol *kolati*, u vezi sa kojim Dražumerič i Terseglav (1987: 239) navode da „današnje spremembe pri plesu odsevajo tudi v poimenovanjih: nekdanj so govorili 'kolo se igra' ali 'kolajmo', nato 'idemo u tanac', danes pa pravijo, da se sliši le 'pleše se', 'plešemo'“. Kod ove informatorke ovaj glagol se javlja čak i u slovenačkom diskursu u kome ona evocira uspomene na ranije stanje.

*

U ovom poglavlju, pokušali smo da pokažemo kako se neke od ideja na kojima se zasniva spoljašnji diskurs neposredno vezan za ideologiju nacionalne države javljaju i u diskursu lokalne etnolingvističke zajednice, prilagođeni unutrašnjim diferencijacijama i raspodeli društvenih uloga i statusa na lokalnom planu. Ovakav pristup, u kome se identitetske strategije i jezička ideologija članova etnolingvističke zajednice razmatraju u kontekstu ravnoteže „between local and state-national“ (Tsitsipis 1998: 2),⁹⁰ primenjivaćemo i u narednim poglavljima, u kojima ćemo razmatrati kako se njihova jezička ideologija izražava na planu upotrebe jezika, to jest u samom procesu formiranja diskursa.

---

⁹⁰Silverstein (1998) daje pregled istraživanja lokalnih zajednica u okviru antropološke lingvistike; za neke od aspekata odnosa između lokalnog diskursa i širih (globalnih) procesa, isp. Agar 2005, Appadurai 1996, Gupta/Ferguson (ur.) 1997, Kearney 1995.

JEZIČKA IDEOLOGIJA I METAPRAGMATIČKA SVEST

7.1. METAPRAGMATIČKI DISKURS

U prethodnom poglavlju razmatrali smo kako se pogledi na jezik Srba u Beloj Krajini uobličavaju u ideološka jezgra kroz koja oni zastupaju određene pozicije i uloge i interpretiraju identitetske strategije koje preduzimaju kao grupa i kao pojedinci. U ovom poglavlju, i u nekoliko narednih, bavićemo se najpre refleksijama govornika o pojedinim osobinama strukture jezika (kao što su izgovor i leksika), a zatim reflektivnim potencijalom jezika samog⁹¹ u procesu proizvodnje diskursa, budući da govornici tokom upotrebe jezika pomoću različitih sredstava „signaliziraju“ da su svesni ne samo sadržaja, nego i forme poruke. Stoga su za našu dalju analizu od centralnog značaja pojmovi *metajezik* i *metapragmatička svest*. Pomoću ovih pojmova pokušaćemo da pokažemo načine na koje govornici izborom formalnih sredstava izražavaju jezičku ideologiju. Iako u lingvističkoj strukturi ne postoje sredstva kojima bi se ideološki iskaz na prvi pogled razlikovao od neideološkog, analiza osobina diskursa kao što su eksplicitni metapragmatički komentari s jedne strane i preuključivanje kodova sa druge omogućavaju sagledavanje koherentne slike jezičke ideologije lokalne etnolingvističke zajednice (isp. Tsitsipis 1998: 145).

„Jezik o jeziku“⁹² kojim se izražavaju pogledi govornika na jezik, njihovi stavovi prema jeziku i verovanja u vezi sa njim, već dugo je predmet interesovanja u različitim lingvističkim disciplinama. Stavovi prema jeziku

⁹¹ O tome v. Lucy (ur.) 1993.

⁹² Metajezik (jezik o jeziku) Jaworski, Coupland i Galasiński (2004: 4) definišu kao „language in the context of linguistic representations and evaluations“, ističući „a shared assumption that, for the analysis of language use in social life, we need to engage explicitly

su glavni objekat istraživanja u socijalnoj psihologiji jezika (isp., između ostalih, Bugarski 1996a: 83–120, Bugarski 2005: 43–51, Giles/Coupland 1990, Robinson/Giles (ur.) 2001, Vlahović 1997; za metodološke i empirijske aspekte istraživanja stavova prema jeziku v. Bourhis/Giles 1976, Garrett/Williams/Coupland 2004, Kristiansen 2004, Ladegaard 2000, Pupovac 1991, Škiljan 1988). Narodna lingvistika (engl. *folk linguistics*), koja proučava „popularne reakcije na jezičke pojave, to jest, različita verovanja, vrednosti, stavove i sudove koji se u jezičkim zajednicama po tradiciji vežu za pojedine jezike ili jezičke varijetete i za govornu tradiciju uopšte“ (Bugarski 1996a: 83) ima već dugu tradiciju (isp. Hoenigswald 1966, Wakeelin 1970, Chambers/Trudgill 1998), ali je poslednjih decenija karakteriše promena fokusa i uspostavljanje nove poddiscipline – perceptivne dijalektologije (isp. Preston 1986, Preston (ur.) 1999, Garrett/Williams/Coupland 1999, Nedzielski/Preston 1999).

Materijal za proučavanje pogleda govornika na jezik dobija se uz pomoć različitih metoda: navođenjem ispitanika da govore o temama vezanim za jezik (isp. Garner/Rubin 1986, Nedzielski/Preston 1999), korišćenjem upitnika (isp. Giles/Coupland/Wiemann 1992), ili posmatranjem ispitanika u prirodnim situacijama, prilikom spontane konverzacije (tzv. posmatranje sa učešćem, eng. *participant observation*). Prilikom istraživanja jezičke prakse Srba u Beloj Krajini, uglavnom je korišćena kombinacija prvog i trećeg od pomenutih metoda, što je karakteristično za metodologiju savremene antropološke lingvistike (isp. i Heath 1983, Hill/Hill 1986, Kay 1987, Rumsey 1992 itd.). Razgovor sa informatorima iniciran je pitanjima koja se direktno odnose na jezik (sa pretpostavkom da takva tematika može mnogo ređe izazvati negativne reakcije od nekih drugih tema), ali je većina podataka korišćenih za analizu jezičke ideologije dobijena kroz razgovor o najrazličitijim temama, čiji su tok u najvećoj meri usmeravali sami informatori, te možemo reći da su u pitanju mnogo češće narativne nego dijaloške forme. Kao što navodi Tsitsipis (1998: 145),

„narratives are appropriate loci for the discovery of the surfacing of linguistic ideology, since relations of the part to the whole or of the effect to the cause – primarily of an indexical character – are traceable to the narrative axis of metonymy“ (isp. i Ginzburg 1992: 103).

---

with a 'meta' component, a set of social and cognitive processes 'alongside' or 'about' the forms and substances of speech, writing or other symbolic material“.

Ochs i Capps (1996: 19) ističu da

„narrative activity provides tellers with an opportunity to impose order in otherwise disconnected events, and to create continuity between past, present, and imagined worlds. Narrative also interfaces self and society, constituting a crucial resource for socializing emotions, attitudes, and identities, developing interpersonal relationships, and constituting membership in a community.“

Istraživanje jezika iz perspektive jezičke ideologije u okviru antropološke lingvistike izrazilo je usmereno na diskurs i upotrebu jezika, i suštinski se oslanja na metajezik, budući da „metalanguage (...) reflects metapragmatic awareness, a crucial force behind the meaning-generating capacity of language use“ (Verschueren 2004: 53). Verschueren (*op. cit.*, 57) dalje navodi da „metapragmatic awareness (...) plays the central role (...) in any type of language use“. Upotrebu jezika, s druge strane, on vidi kao „the adaptable and negotiable making of linguistic choices, both in production and interpretation, from a variable (and constantly varying) range of options in an interactive effort at generating meaning“ (isp. i Verschueren 1999).

Mehanizmi i značaj izbora između različitih lingvističkih sredstava najlakše su uočljivi kad su u pitanju višejezične zajednice. Kao što ističe Tsitsipis (1998: 4),

„narratives with voice interference, reported speech, and code-switching suggest that bilingual resources are symbolically and indexically charged with the task of foregrounding subtle social and historical changes as perceived by speakers themselves.“

Uzorci upotrebe jezika Srba u Beloj Krajini opisani u poglavlju 3 su isto tako zasnovani na izboru između različitih lingvističkih sredstava. U ovom poglavlju bavićemo se ideološkom motivacijom tih izbora.

Metapragmatička priroda diskursa je praktično najvažniji izvor za „iščitavanje“ jezičkih ideologija: „ideology is variously discovered in linguistic practice itself; in explicit talk about language, that is, metalinguistic or metapragmatic discourse; and in the regimentation of language use through more implicit metapragmatics“ (Woolard 1998: 9; isp. i poglavlja 4.5 i 4.6).

Upotreba jezika, „just like other forms of social behavior, is interpreted by the actors involved“ (Verschueren 2004: 65). Tsitsipis (1998: 140, kurziv u originalu) ističe da

„references to language are dispersed throughout the conversation and make sense as parts of coherent ideological discourse if understood as implicationally related

to the other statements or propositions. One discerns here a form of speaker's *metapragmatic awareness*. Certain social and cultural conditions are perceived as being indexically linked to linguistic varieties“.

Lucy (1993: 11) navodi da

„speech is permeated by reflexive activity as speakers remark on language, report utterances, index and describe aspects of the speech event, invoke conventional names, and guide listeners in the proper interpretation of their utterances. This reflexivity is so pervasive and essential that we can say that language is, by nature, fundamentally reflexive“.

Diskurs koji karakteriše ovakva, u suštini metalingvistička funkcija jezika se u lingvističkoj teoriji označava terminom *metapragmački diskurs*. Prema Lucyju (*op. cit.*, 17), „metalinguistic activity is (...) fundamentally *metapragmatic*, that is, most of reflective activity deals with the appropriate use of language“.⁹³

Metapragmatički diskurs predstavlja *eksplicitnu* realizaciju metalingvističke funkcije, onda kada govornik direktno upućuje na određene govorne događaje i segmente diskursa, kada neke od segmenata u diskursu žanrovski određuje i sl. (cf. Lucy 1993: 17; Stross 1974; Urban 1984). Metapragmatička aktivnost može, međutim, biti i *implicitna*, „as speakers undertake to conceptualize pragmatic forms, that is, signal how such forms are to be appropriately interpreted“ (Lucy, *loc. cit.*). U ovom slučaju govorimo o metapragmatičkim funkcijama (isp. Lucy, *loc. cit.*; Silverstein 1993), odnosno o implicitnoj metapragmatici.

7.2. EKSPPLICITNA METAPRAGMATIKA

U eksplicitnom diskursu o jeziku, informatori komentarišu svoju jezičku praksu ili jezičku praksu drugih članova zajednice. Osim uopštenih karakterizacija koje su u direktnoj vezi sa osnovnim ideološkim jezgrima u diskursu Srba u Beloj Krajini i o kojima smo govorili u poglavlju 6, informatori zapažaju i ocenjuju i pojedinosti koje se odnose na izgovor, leksiku i sl. Materijal koji imamo na raspolaganju navodi na zaključak da je iznošenje ovih zapažanja najšehće u funkciji *diferencijacije*, bilo unutar etnolingvističke zajednice, bilo u odnosu na govornike drugih idioma.

---

⁹³ Ovaj autor (*loc. cit.*) navodi još jednu metalingvističku funkciju jezika – ona se odnosi na deo metajezika koji se odnosi na semantiku i naziva je *metasemantikom*.

Posebnu „motivaciju“ za metapragmatičke komentare predstavlja odnos između informatora i istraživača, o čemu će biti reči u poglavlju 9.

7.2.1. Izgovor

Pripadnici etnolingvističke zajednice Srba u Beloj Krajini registruju i ističu razlike u nekim fonetskim osobinama u okviru same zajednice; ovde se pre svega radi o razlici između Bojanaca i preostala tri sela (Milića, Marindola i Paunovića).

[7.1] *Bojančani, oni jako govore ijekavski, recimo u Marindolu se reče nemam, a ovde Bojančani kažu nijemam. Kao da su Crnogorci, el kako. Taj j upotrebljavaju.*

Razlika u izgovoru praslovenskog glasa jat na malom prostoru četiri pravoslavna sela u Beloj Krajini nije zabeležena od strane etnografa koji su se doticali i pitanja jezika u ovim selima.⁹⁴ Isticanje te razlike od strane samih govornika svedoči o tome da je unutrašnja diferencijacija zajednice, o kojoj je bilo reči u poglavljima 1 i 6, za pripadnike zajednice vrlo relevantna i da je prenose i na plan jezika. To se vrlo dobro uočava u sledećem fragmentu diskursa informatora iz Milića koji govori o Bojančanima:

[7.2] *Ljudi su malo drugačiji. Svi smo mi Srbi, pravoslavci, ali nismo mi, ovaj, iz jednih krajeva istorijski. **To je drugi govor tamo...** Prvo i prvo, oni su bili svi članovi Saveza komunista. Oni danas... nit su vamo nit su tamo. Niti poštuju niti katoličku vjeru niti pravoslavnu. Oni ništa ne poštuju. Izgubljena djeca.*

Razliku između dve grupe sela on objašnjava različitim poreklom njihovih stanovnika, povezujući je sa opredeljenjima iz novije istorije kao što je pripadnost komunističkom pokretu za vreme i posle Drugog svetskog rata, ali i razlikom u jeziku. Isticanje ovih razlika praćeno je negativnom kategorizacijom Bojančana u odnosu na poštovanje tradicije. Jezička diferencijacija na subjektivnom, perceptivnom planu ovde se, dakle, javlja kao jedan od elemenata u ideološkom nizu kojim pripadnici jednog dela

---

⁹⁴ Dražumerič i Terseglav (1987: 211) navode da se „marindolska govornica nekoliko razlikuje od bojanske, kar ni samo nasledek procesa dialektalne členitve, temveč bolj dejstva, da so Bojančani upravno vedno sodili pod Kranjsko oz. Slovenijo, Marindolci pa so bili vse do konca druge svetovne vojne pod Hrvaško. Tako je bil učni – šolski jezik v obeh vaseh dolgo časa različen“.

zajednice argumentuju svoje pozicije u odnosu na njen drugi deo.⁹⁵ Isp. i sledeći segment:

[7.3 DKH] *U Milićima mi više govorimo bolj ovako malo, ne da se hvalim, nego smo malo bolj izrazima. A oni su dolje nako duboko pravo kao i u Žumberku zaostali.*

Metapragmatički diskurs može biti i u funkciji izražavanja sličnosti:

[7.4 DKH] *Drugač pa govor žumberački, ali pa bojanski, marindolski, kot da smo brača i sestre. Isti govor isti običaji, recimo, bil sem z enim v bolnici, pa smo se tak menli, zelo fajn možakar. Pa smo prišli do tega, da smo imeli iste, iste običaje.*

7.2.2. Leksika

U kojoj su meri govornici nekog jezika svesni njegove strukture i sistema pravila koje i sami upotrebljavaju u svojoj jezičkoj praksi? Postoji već duga lingvistička tradicija u kojoj se ističe da govornici nisu svesni ovih procesa (Saussure 1997 [prvo izdanje 1916], Jakobson 1980). Boas je upravo po tome razlikovao jezik od ostalih društvenih fenomena (1966: 63). Sapir (1949: 547–555) je smatrao da su govornici jezika svesni određenih funkcija nekih jezičkih formi, ali mnogo teže sagledavaju funkcije i forme u okviru čitavog jezičkog sistema (isp. Lucy 1993: 24). Srazmerno rano se u lingvistici došlo do zaključka da su reči, odnosno leksički elementi, deo jezika koji je najdostupniji svesti „običnih“ govornika: Sapir (*loc. cit.*) ističe da se govornici prvenstveno fokusiraju na reči, a mnogo teže na odnose između reči i njihovo mesto u sistemu. Whorf (1979) takođe ističe sklonost govornika da se fokusiraju na pojedinačne lekseme a ne na gramatičke uzorke (isp. Lucy 1992). I Silverstein (1981) navodi da

„referential, segmentable, and relatively presupposing forms are the most obvious to native speakers and that accounts on them can be more readily given. Among the items meeting these criteria are lexical items with clear referential values, and most folk theories on language center on such forms“ (isp. Lucy 1993: 26).

---

⁹⁵ Ovde bi se, s pravom, moglo postaviti pitanje da li se može govoriti o etnolingvističkoj zajednici Srba u Beloj Krajini kao celini, imajući u vidu stepen razlika između dve grupe sela; čini nam se, ipak, da je stepen sličnosti koji ove dve grupe povezuje i istovremeno čini različitim od okolnog stanovništva dovoljno veliki da možemo govoriti o jedinstvenoj etnolingvističkoj zajednici; važno je, uprkos tome, imati u vidu unutrašnju diferencijaciju te zajednice i sukob različitih jezičkih ideologija i različitih vrednosti – a to su sve osobine karakteristične za zajednice u kojima dolazi do zamene jezika. Pristup koji bi ovu zajednicu tretirao kao homogenu a sve njene članove smatrao sličnim, vodio bi neizbežno esencijalizmu (isp. Bucholtz 2003: 400).

Među metalingvističkim komentarima koji se odnose na pojedine aspekte upotrebe jezika kod Srba u Beloj Krajini preovlađuju oni vezani za konkretne lekseme. Poput komentara o specifičnostima u izgovoru, i ovim komentarima se najčešće ističu razlike u jeziku⁹⁶ između dve grupe pravoslavnih sela u Beloj Krajini:

[7.5] *Ja znam kao dijete fijoka u astalu – to smo zvali **mižnjak**. Na slovenskom bi bilo to **miznik**, a kod nas se to zvalo **mižnjak**.*

[7.6] *I ujutru je **polaznik**, ovde kažu polaznik u Bojancima, a u Milićima i Marindolu **božični gost**.*

[7.7] *Ja sam pa iz Marindola, da. Mi smo pa tam drugače govorili. Da. Ja sad govorim... za **miza**, mi smo rekli tam **stolca**. Pa rečem **miza**.*

Metalingvistički komentari u kojima autor diskursa skreće pažnju na konkretne lekseme mogu, isto tako, imati za cilj isticanje sličnosti:

[7.8] *U Žumberku oni ne govore hrvatski, nego baš isto ko i mi. Kod nas se kaže isto **trgadba**, i tu vidim na Obošću, to je na vrhu gore... Al pa, recimo, buretu kažu **lajt** – ko i kod nas. Puno, puno takih riječi koje su iste. Ja znam moj pokojni brat, on je u partizanima pa je ranjen bio kod Ljubljane, i onda su ga vozili, vozili onim kolima, jedanput, veli, mi dođemo, mrak, jedanput ja čujem ženu jednu, u mraku veli: Marta, jesi li zatvorila kokoši? On veli **prekrsti se, Bože pomози, sam ja...** To je bio u Žumberku. Tako da oni puno tih riječi imaju ko i mi. Samo, eto, papa im je poglavar, i prešli su nekako...*

[7.9] *Inače i ova sela uza Kupu, tamo ne govore slovenski, nego upola. Na primer, Preločani će reći **hiljadu**, neće ni **tisuću** ni **tisoč**, nego **hiljadu**. Znam da ima ljudi starijih koji ako bi došao neko iz Štajerske ne bi ga razumeli.*

Što se tiče metapragmatičkih „signala“ koje govornici upućuju u procesu upotrebe jezika, to su pre svega metapragmatički komentari koji se odnose na lekseme koje označavaju realije iz svakodnevnog života u prošlosti i koje nisu karakteristične za svakodnevni život danas.

[7.10] *Onda kad su ga... išli u sprovodu, ona nije htela bugariti, **to se zvalo bugarenje**.*

[7.11] *Da, ima taki neki, **odar se reče**. To sad daje pogrebni zavod, dotera sve i...*

---

⁹⁶ Još je Whorf (1979 [1956]) isticao da je govornicima nekog jezika veoma teško da prepoznaju određene fenomene u jeziku ukoliko ne mogu da ih uporede sa nekim alternativnim fenomenima, odnosno ukoliko nemaju drugi idiom kome bi suprotstavili svoj maternji idiom. Otuda se većina metalingvističkih komentara kod Srba u Beloj Krajini svodi na isticanje razlika, odnosno sličnosti između njihovog i drugih idioma koje oni govore ili sa kojima dolaze u kontakt. I implicitno metapragmatički mehanizmi, o kojima ćemo govoriti nešto kasnije, takođe funkcionišu po principu suprotstavljanja idioma.

[7.12] *Veža... to kuhinja se zvalo veža.*

[7.13] *Da, da, u Milićima bio, to smo rekli paroš, popov stan, jedna kuća, i onda posle rata se to srušilo.*

Ovakva funkcija metapragmatičkih komentara ekvivalentna je funkciji leksičkih parova koju detektuje Tsitsipis u diskursu govornika idioma arvanitika u Grčkoj – oni se javljaju u diskursu naratora „who have witnessed their world drastically change socially and linguistically. The narrators use the couplets exactly when they place in relief a contrast between past and present experiences and conditions of life“ (Tsitsipis 1998: 75; o diskurzivnom mehanizmu uparivanja kod Srba u Beloj Krajini, v. poglavlje 7.3.1.2; za ideološke funkcije slične ovoj koju navodi Tsitsipis, isp. i poglavlje 7.3.1.1).

7.3. IMPLICITNA METAPRAGMATIKA

Pokušaji da se značenja relevantna za socijalne uloge i identitet govornika koje omogućava metapragmatička svest izraze kroz upotrebu jezika daleko su, međutim, češći u implicitnoj nego u eksplicitnoj formi, kroz „the subtle signaling involved in category-specific linguistic choices“ (Vershueren 2004: 68). Tipičan primer za to je alternacija kodova,

„which become symbolic for specific social groups or formations of which membership is typically required for an utterer to be able to use a certain code; similarly, switching to a code one assumes the interpreter to be more familiar with accomplishes a process of other-categorization“ (*loc. cit.*; isp. takođe Hinnenkamp 1991, Gumperz 1982, Auer 1998, Tsitsipis 2003: 543, f. 3).

7.3.1. Alternacija kodova i jezička ideologija

Mehanizmi uočeni u jezičkoj praksi Srba u Beloj Krajini o kojima smo govorili u poglavlju 3 po prirodi su implicitno metapragmatički – to se naročito odnosi na *preuključivanje kodova*, jer govornici često svesno prave izbor između raspoloživih kodova, pridajući tako svom izboru ideološki relevantna značenja. I ostale osobine jezičke prakse koje su karakteristične za zajednice koje prolaze kroz proces zamene jezika relevantne su za jezičku ideologiju. Dokaz za to nalazi se u činjenici da govornici sami često skreću pažnju na njih, onda kada metapragmatički karakterišu svoj govor ili neki njegov aspekt.

U sociolingvistici postoje različiti pogledi na odnos između preključivanja kodova i kompetencije bilingvalnih govornika – pripadnika manjinskih zajednica: Poplack (1980) i Sankoff/Poplack (1981: 10–11), recimo, smatraju da preključivanje javlja samo kod govornika sa uravnoteženim bilingvizmom, dakle onih koji imaju podjednako visoku jezičku kompetenciju kad su u pitanju oba jezika:

„code-switching is not a result of imperfect competence in either of the two monolingual codes of communication but rather results from knowledge of the rules of both, their similarities and differences; nor do code-switchers suffer loss of their skill at the code-switching mode“.

Istraživanja drugih autora, poput Bentahila/Davies 1993, Myers-Scotton 1993, Savić 1996, pokazuju, međutim, da se preključivanje kodova javlja kod govornika – pripadnika manjima sa različitim stepenom kompetencije na jezicima koje koriste.

Uzorci preključivanja kodova u diskursu Srba u Beloj Krajini upućuju na zaključak da preključivanje kodova i njihovo mešanje mogu biti posledica nepotpune kompetencije na jednom od idioma (naročito kod pripadnika srednje i najmlađe generacije; o tome smo govorili u poglavlju 3), ali i sredstvo za realizaciju nekog ideološki relevantnog sadržaja; u drugom slučaju, preključivanje kodova zasniva se na metapragmatičkoj svesti govornika i osobina je diskursa onih pripadnika zajednice, po pravilu starijih osoba, koji predstavljaju uravnotežene bilingve (eng. *balanced speakers*). Kao što ističe Poplack (1980: 583), uravnoteženi bilingvi su oni govornici koji imaju „the option of integrating (...) utterance into the patterns of the other language or preserving its original shape“.

Razmotrićemo tri diskurzivna postupka u kojima je izbor jezičkih sredstava koja pripadaju različitim kodovima – srpskom i slovenačkom – ideološki motivisan. To su leksičko pozajmljivanje, uparivanje (eng. *co-upling*) i alternacija kodova prilikom navođenja upravnog govora. Poslednjim od navedenih postupaka, upravnim govorom, bavićemo se posebno, u narednom poglavlju, budući da je on višestruko relevantan za jezičku ideologiju.

7.3.1.1. Leksičko pozajmljivanje

Kao što smo pokušali da pokažemo u prethodnom poglavlju, slovenački idiom se u etnolingvističkoj zajednici Srba u Beloj Krajini na ideološkom planu povezuje sa napretkom i modernizacijom koji su nastupili posle Drugog svetskog rata. Zato u diskursu pripadnika ove zajednice, i

kada oni govore na srpskom jeziku, postoji veliki broj leksema preuzetih iz slovenačkog, pre svega onih čiji su denotati realije karakteristične za period posle velikih ekonomskih i društvenih promena u ovoj lokalnoj zajednici i koje uglavnom nisu ni postojale u vreme kada je srpski idiom imao visoku etnolingvističku vitalnost. Primere preuključivanja kodova gde se u diskursu na srpskom jeziku javlja leksika novijeg datuma iz slovenačkog naveli smo u poglavlju 3.4.2.

Odgovarajuća leksika na srpskom jeziku nije nedostupna Srbima u Beloj Krajini: budući da su oni u prilici da gledaju srpske televizijske programe, leksički inventar u njihovom idiomu mogao bi biti proširen leksikom iz modernog srpskog jezika koja označava pomenute realije. Ali, s obzirom na to da su u njihovoj jezičkoj ideologiji fenomeni modernog društva povezani isključivo sa slovenačkim jezikom, i da se je komunikacija vezana za pojave koje to društvo donosi uvek odvijala na slovenačkom jeziku i u slovenačkom kontekstu, preuzimanje ekvivalenata za leksiku novijeg datuma iz savremenog srpskog jezika bilo bi nemotivisano, neprirodno, i u krajnjoj liniji nepotrebno.

Kod nekih pripadnika etnolingvističke zajednice, naročito kod starijih muškaraca čija je kompetencija na srpskom idiomu visoka i koji su autori autoritativnog i nostalgičnog diskursa (o čemu smo govorili u poglavlju 6), ipak postoji svest o „neadekvatnosti“ upotrebe slovenačke leksike u diskursu na srpskom jeziku, naročito u komunikaciji sa sagovornikom kome je srpski maternji jezik (o čemu će više reči biti u poglavlju 9). Postojanje takve svesti u diskursu je signalizirano pauzama, odnosno oklevanjem, i metapragmatičkim komentarima:

[7.14] *Meni dođe svako, svako k meni dođe, eto, ja sam juče imao dva... [pauza] dva, dva, dva študenta iz Maribora, to oni zovu skauti.*

[7.15] *A čuješ, đe se to upoznavao, prije nije bilo tih zabav ko sad, tih veselíc, kak velimo, nego to se obično zagledalo u crkvi, pred crkvom, u kolu.*

U prvom primeru, informator je napravio pauzu pre nego što je izgovorio leksemu *študenti*, dok je za drugu leksemu preuzetu iz slovenačkog, *skauti*, istakao da nju koriste Slovenci, čime je eksplicitno uspostavio opoziciju *mi : oni*. U drugom primeru prisutna je vremenska opozicija *nekada : sad*, gde je za vreme „sad“ karakteristična upotreba slovenačke leksike (zanimljivo je da su ovde lekseme *zabava* i *veselica* upotrebljene i u slovenačkom padežnom obliku). I ovde je kao signal metapragmatičke svesti upotrebljen metapragmatički komentar (*kak velimo*).

7.3.1.2. Uparivanje

Uparivanje (engleski *coupling*) je vrsta preuključivanja kodova „at the word, phrase, and sentence levels and consists in repeating material verbatim in the language other than that in which was used for the original utterance“ (Tsitsipis 1998: 74). Gumperz (1982: 78–79) ovu pojavu naziva reiteracija (eng. *reiteration*). Kad su u pitanju takvi parovi na grčkom i idiomu arvanitika u diskursu pripadnika etnolingvističke zajednice Arvanita u Grčkoj, Tsitsipis (*loc. cit.*) navodi da oni nemaju nikakvu referencijalnu funkciju niti služe za preciziranje sadržaja poruke; u njihovom diskursu, segment na grčkom jeziku prethodi leksemi, sintagmi ili rečenici na idiomu arvanitika. Budući da je u ovom slučaju maternji jezik istraživača grčki, u razgovoru pripadnika zajednice sa njim nije bilo razloga za ponavljanjem radi obezbeđivanja razumljivosti poruke. Tsitsipis (*op. cit.*, 75) diskurzivni mehanizam uparivanja objašnjava na sledeći način:

„Arvanitika couplings occur at those points in a narrative at which the speaker wants to foreground information that she/he considers significant, and, therefore, worth communicating to the audience in order to justify telling of the story. An important point to be noticed in this context is that in the majority of well-formed narratives that aspire to be listened to as products of their performer’s authoritative voice the content of couplets refers to crucial turning-points in the communities’ histories, as perceived by the interactants themselves.“

Primeri uparivanja elemenata na srpskom i slovenačkom jeziku u diskursu Srba u Beloj Krajini pružaju nešto drugačiju sliku od upravo predstavljene; uparivanje nije u tolikoj meri sredstvo za isticanje autoriteta naratora i određenih momenata na planu sadržaja, nego velikoj meri uslovljeno sagovornikom/sagovornicima. I u tom slučaju je, međutim, ovaj diskurzivni mehanizam povezan sa jezičkom ideologijom govornika i širim interpretativnim okvirima u kojima su pozicionirani njihovi pogledi na jezik i njihova interpretacija sopstvenog položaja i identiteta.

U diskursu Srba u Beloj Krajini, upareni segmenti javiče se u različitim kombinacijama. U diskursu na srpskom jeziku, segment na srpskom koji zatim biva ponovljen na slovenačkom jeziku javljao se po pravilu u situacijama kada je u razgovoru učestvovala i osoba koja dolazi izvan etnolingvističke zajednice, a maternji jezik joj je slovenački (ovaj obrazac upotrebe jezika nije zabeležen u komunikaciji u kojoj su učestvovala i slovenačke snahe, jer se one doživljavaju kao članovi zajednice):

[7.16] *Vi zajedno radite? Delate skupaj?*

U većini ostalih slučajeva, parovi se javljaju onda kada u diskursu dolazi do samokorekcije: govornik najpre izgovara segment diskursa na slovenačkom, a onda tu sekvencu ponavlja na srpskom jeziku:

[7.17] *Uoči Blagovjesti uzele su se žlice i vilice... viljuške i noževi...*

[7.18] *Ja, tu do četvrtog razreda, posle sam išla u peti u Karlovac, tamo sam imala strica... ujaka, ne, a posle sam išla u Vinicu do osmog razreda.*

[7.19] *Šest in dvajseto... dvadeset šesto godište...*

Do samokorekcija po pravilu dolazi u diskursu onih govornika čija je kompetencija na srpskom idiomu dovoljno visoka da mogu biti svesni uticaja dominantnog slovenačkog idioma, koji (bar u komunikaciji sa sagovornikom kome je srpski maternji jezik) pokušavaju da svedu na minimum.

8

IDEOLOŠKE FUNKCIJE UPRAVNOG GOVORA U DISKURSU SRBA U BELOJ KRAJINI

8.1. UPRAVNI GOVOR I JEZIČKA IDEOLOGIJA

*D*ifferentia specifica ljudskog jezika u odnosu na druge znakovne sisteme leži u činjenici da o jeziku možemo govoriti koristeći taj isti jezik, dakle u njegovoj refleksivnoj prirodi. Zahvaljujući tome, jedan iskaz može biti predmet drugog iskaza, i to se realizuje kroz dve jezičke forme: kroz direktni (upravni) govor (*oratio recta*) i indirektni (neupravni) govor (*oratio obliqua*).

„The former evokes the original speech situation and conveys, or claims to convey, the exact words of the original speaker in direct discourse, while the latter adapts the reported utterance to the speech situation of the report in indirect discourse“ (Coulmas 1986: 2).

U ovom poglavlju bavićemo se pre svega upravnim govorom kao diskurzivnom strategijom Srba u Beloj Krajini i načinima na koje se kroz upravni govor izražava njihova jezička ideologija.

Tuđi govor koji se javlja kao deo nečijeg diskursa privukao je pažnju istraživača u okviru različitih disciplina, kao što su lingvistika, poetika, logika, filozofija jezika.⁹⁷ Interesovanje za tuđi govor u okviru antropološke lingvistike, i naročito analize diskursa iz perspektive jezičke ideologije, podstaknuto je u velikoj meri teorijom M. Bahtina (1922, 1929), koja predstavlja „one of the most interesting attempts to combine linguistic analysis with literary stylistic concerns about narration“ (Lee 1997: 278). Za razliku od rečenice koja je po Bahtinu „najviša jedinica jezika (jezika kao predmeta

---

⁹⁷ Recanati (2000) daje analizu upravnog i neupravnog govora iz perspektive filozofije jezika.

lingvistike), iskaz je metalingvistički fenomen“ (Matijašević 1980: XXII). Iskaz se po Bahtinovom mišljenju

„nikako ne može smatrati individualnom pojavom u preciznom smislu te reči, niti se može objasniti individualno-psihološkim ili psiho-fiziološkim uslovima jedinke koja govori. *Iskaz je socijalan* (...) Unutrašnji svet i mišljenje svakog čoveka ima svoj stabilizovani *socijalni auditorijum*, u čijoj se atmosferi grade njegovi unutrašnji dokazi, unutrašnji motivi, ocene i dr. (...) *Organizaciono središte svakog iskaza, svakog izraza, nije unutra već napolju: u socijalnoj sredini koja jedinku okružuje*“ (Bahtin 1980: 91, 95, 104; kurziv u originalu).

Polazeći od ovih premisa, Bahtin razvija teoriju o dijaloškoj prirodi diskursa, ističući da

„u okviru lingvistički shvaćenog jezika kao sistema (...) nema niti može biti dijaloških odnosa. Dijaloški odnosi mogu postojati i postoje samo između celih iskaza, premda mogu prodirati i u iskaz, u reč; tako nastaje dvoglasna reč, tj. reč koja nije usmerena samo na svoj predmet već i na tuđu reč (reč drugog subjekta)“ (Matijašević, *loc. cit.*; isp. Бахтин 1963).

Dijaloška priroda diskursa deo je metajezika i zasniva se na simultanom postojanju više „glasova“ unutar diskursa. Smisao svake reči u celini zavisi od konteksta, a „konteksti upotrebe jedne reči često se međusobno suprotstavljaju (...) Konteksti ne stoje jedan pored drugog kao da se ne primećuju, već se nalaze u neprekidnoj interakciji i borbi“ (Bahtin 1980: 89).

U studijama o dijaloškoj prirodi diskursa, Bahtin posebnu pažnju posvećuje navođenju tuđih iskaza (ili misli) u okviru iskaza, dakle, u njegovoj terminologiji, reči koja je usmerena na tuđu reč. Tuđi govor on definiše kao „govor u govoru, iskaz u iskazu, ali istovremeno i govor o govoru, iskaz o iskazu“ (Bahtin 1980: 128, kurziv u originalu). U ovoj definiciji Bahtin ističe dve osobine tuđeg govora suštinski važne za njegovu vezu sa jezičkom ideologijom: jedna je njegova metapragmatička funkcija, a druga njegova forma: izbor jezičkih sredstava kojima će govornik signalizirati da se radi o „iskazu u iskazu“, koja kad su u slučaju vešejezične zajednice poput Srba u Beloj Krajini uključuju i izbor različitih kodova, u velikoj su meri izraz jezičke ideologije govornika.

Coulmas (1986: 2) na sledeći način definiše razliku između upravnog i neupravnog govora:

„The fundamental difference between the two lies in the speaker perspective or point of view of the reporter. In direct speech the reporter lends his voice to the original speaker and says (or writes) what he said, thus adopting his point of view, as it were. (...) In indirect speech, on the other hand, the reporter comes to the fore. He relates a speech event as he would relate any other event: from his point of view.“

Na osnovu ovakve kategorizacije upravnog i neupravnog govora, mogli bismo zaključiti da prenošenje iskaza druge osobe putem neupravnog govora, budući da se odvija iz perspektive autora diskursa a ne prvobitnog govornika, daje mnogo više prostora za izražavanje pogleda i stavova, pa time i za kodiranje jezičke ideologije u diskursu. Nasuprot tome stoji činjenica da je citiranje tuđe reči, upravni govor (*oratio recta*) u narativnom diskursu Srba u Beloj Krajini daleko češći diskurzivni postupak od neupravnog govora.⁹⁸ U analizi koja sledi pokušaćemo da otkrijemo uzroke toga i pokažemo na koji se način doslovno navođenje tuđih reči može iskoristiti za izražavanje jezičke ideologije autora diskursa u kome se te reči navode. Najpre ćemo nešto reći o odnosu između autora diskursa, diskursa samog i citiranog iskaza druge osobe uključenog u autorski diskurs. Onda ćemo razmotriti ideološku pozadinu alternacije kodova prilikom navođenja tuđeg govora, a zatim i formalne odlike diskursa koje omogućavaju inkorporaciju tuđeg iskaza u iskaz informatora, kao i narativne funkcije ovih inkorporacija. Na kraju ćemo se pozabaviti pitanjem odnosa upravnog i neupravnog govora u diskursu Srba u Beloj Krajini na osnovu jezičkog materijala kojim raspoložemo i pokušati da iz perspektive jezičke ideologije odgovorimo na pitanje zašto je direktno citiranje nečijeg iskaza daleko frekventnije od indirektnog navođenja tuđeg govora.

8.1.1. Upravni govor i pozicija autora diskursa

Zahvaljujući semantičkom odnosu između iskaza koji se citira i šireg iskaza čiji je autor sam govornik i koji uključuje citirani iskaz (o tome v. Lee 1997: 292), citirani iskaz širem (autorskom) iskazu daje autoritet, istovremeno izazivajući efekat objektivizacije i depersonalizacije, budući da prilikom direktnog citiranja iskaza druge osobe

„the form maximizes the integrity of the original and conveys the secondary message that the reporter is ‘merely’ reporting the form and is not personally interpreting or predicating anything about the content of the reported speech“ (Lucy 1993: 92; isp. Banfield 1982, Bahtin 1980).

Na uspostavljanje distance između autora diskursa i njegovog sadržaja pomoću navođenja direktnog govora ukazuju Clark i Gerrig (1990: 792):

---

⁹⁸ Do sličnih rezultata došli su i Cameron (1997) za diskurs na španskom jeziku i Vincent i Perrin (1999) za diskurs na francuskom jeziku.

„But when they quote, they take responsibility only for presenting the quoted matter – and then only for the aspects they choose to depict. The responsibility for the depicted aspects themselves belongs to the source speaker. So with quotations speakers can partly or wholly detach themselves from what they depict.“

Tannen (1989: 101), s druge strane, ističe da od trenutka kada govornik u svoj diskurs uključi upravni govor, taj govor više ne pripada autoru navedenog citata, nego govorniku samom, i da se upravo na ovoj činjenici zasniva funkcija autoriteta koja se postiže upotrebom upravnog govora: „the reporting speaker assumes responsibility for the quoted words, and detachment of one voice from another gives way to fusion“ (isp. i Vincent/Perrin 1999: 300–301).

Iako se upravni govor, kao što smo već naveli, definiše kao doslovno navođenje reči ili misli druge osobe, proučavaoci metalingvističke funkcije jezika koja se realizuje upotrebom upravnog govora ističu da je odnos između autorskog diskursa i citiranog iskaza daleko složeniji od same prezentacije govora druge osobe, da „the presented material has a meaning and (...) this meaning is highly relevant to the meaning of the discourse in which the material is presented“ (Recanati 2000: 186–187). Prenošenje glasa autora upravnog govora stoga nije isključiva namera onoga koji taj govor prenosi i u tome je ideološka dimenzija upravnog govora kao diskurzivne forme:

„Discourse (...) has at least two dimensions. It is oriented towards its referential objects and towards another’s discourse, toward someone else’s speech. Reported speech takes as its referential object the speech of another, and at the same time indicates the reporter’s attitude toward the source’s utterance“ (Lee 1997: 281).

Dobrzyńska (2001: 39) takođe navodi da

„Reported speech is not just a particular grammatical form of transformation, as some grammar books might suggest. We have to realize that reported speech represents in fact a kind of translation, a transposition that necessarily takes into account two different cognitive perspectives: the point of view of the person whose utterance is being reported, and that of a speaker who is actually reporting that utterance“.

Sličnu pojavu u diskurzivnoj praksi govornika idioma arvanítika u Grčkoj opisuje Tsitsipis (1998: 122):

„The contours of the speaker’s code-switched passages coincide almost predictably with directly quoted speech. Further, the narrator does not simply report on isolated utterances but constructs whole dialogues. However, (...) this does not qualify as an intention on the speaker’s part to reproduce verbatim the words of another speaker. We are free to offer a more ideological reading of the segment’s switches.“

Tannen (1989) u ovoj argumentaciji ide još korak dalje, ističući se da kod tuđeg govora (eng. *reported speech*) radi o nepravilnoj upotrebi termina, jer „it is not actually 'reported'. Instead what is generally meant by 'reported speech' is, in fact, spontaneous speech creatively construed by the speaker at the time of talk“. Ona stoga uvodi termin *konstruisani dijalog* (eng. *constructed dialogue*); iz istog razloga, Dubois (1989) označava kao *lažni citat* (eng. *pseudoquotation*) upravni govor za koji se pretpostavlja da nije ekvivalentan originalnom govornom događaju.⁹⁹

8.1.2. Preuključivanje kodova pri navođenju upravnog govora

Upravni govor „is a strategic site for observing how social actors put into play their typifications of language-mediated social relationships“ (Álvarez-Cáccamo 1996: 34), pri čemu, kad se radi o višejezičnim zajednicama, izbor kodova ima veoma važnu ulogu:

„by assigning code choices to the characters depicted, reporters selectively draw from their own sociolinguistic knowledge in order to construct a possible world where characters behave discursively as they do, within the confines of negotiated authenticity (...) Undeniably, these procedures in themselves reflect, on the level of practice, the ideological constructs by which members of a given speech community at a given point in time associate language behaviors with socio-discursive relationships of camaraderie, distance, dominance, or resistance“ (*loc. cit.*, kurziv u originalu; isp. takode Polanyi 1982).

U razgovorima koje su sa mnom vodili najčešće na srpskom jeziku, Srbi u Beloj Krajini često su prelazili na drugi, tj. slovenački idiom, onda kada citiraju iskaze neke druge osobe. Sa komunikacijske tačke gledišta, alternacija kodova nije neophodna, zato je njena funkcija po pravilu ideološka i služi za uspostavljanje distance i pravljenje razlike između dveju grupa – *mi* i *oni*. Ta razlika je bitna ili za isticanje kulturoloških i religijskih razlika, ili distance na temporalnom planu između različitih generacija unutar zajednice.

[8.1]

[8.1.1] *A jednom jedan umro tu, žena mu Slovenka,*

[8.1.2] *jao meni,*

---

⁹⁹ Više o odnosu između originalnog govornog događaja i prenošenja tuđeg govora v.: Bamgbose 1986, Bauman 1986, Besiner 1993, Dubois 1989, Ducrot 1984, Gal 1979, Haberland 1986, Johnstone 1989.

[8.1.3] *treba vodu,*

[8.1.4] *reko Zvonka, imam ja... imam ja svete vode.*

[8.1.5] *Kaj, mate?*

[8.1.6] *To ko da sam joj dao Boga kad sam donio svetu vodu.*¹⁰⁰

U segmentu 8.1., informator navodi dijalog koji je vodio sa osobom čiji je maternji jezik slovenački. Dati fragment predstavlja relativno završenu narativnu formu, gde je navedeni dijalog „uokviren“ iskazima informatora – uvodnim (8.1.1), kojim se dijalog koji sledi kontekstualizuje, i završnim (8.1.6), koji na neki način predstavlja poentu narativa. Iskaz 8.1.3 takođe nije deo dijaloga i pripada „samo“ informatoru, prekidajući dijalog kao neka vrsta metapragmatičke informacije kojom se dopunjava i objašnjava sadržaj citiranih iskaza koji u dijalogu pripadaju njegovoj sagovornici. Njeni iskazi citirani su na slovenačkom idiomu (u iskazu 8.1.2 se zbog srodnosti jezika to ne može nedvosmisleno tvrditi, dok je za iskaz 8.1.5 jasno da je na slovenačkom jeziku).

Sledeći segment diskursa (8.2) nešto je složeniji i sadrži više doslovno citiranih iskaza čiji su autori različite osobe. Namera naratora da istakne razliku između pogleda starijih pravoslavnih stanovnika Bele Krajine poput njega i njihovih katoličkih snaha sadržana je već u prvom iskazu (8.2.1), koji je delimično ponovljen na sredini narativa (8.2.16). Sledi opis događaja koji to treba da potvrdi i koji je podeljen na dva dela, a iskaz 8.2.16 predstavlja prelaz između njih. Iskazom 8.2.2 se opisani događaj prostorno i vremenski kontekstualizuje. Sledi opis pričesta sa isticanjem razlika između pravoslavnog i katoličkog rituala (8.2.4–15), koji omogućava motivisanost drugog dela narativa, u kome se daje dijalog između dve Slovenke i između autora narativa (8.2.17–23). Višestrukost „glasova“ prisutnih u ovom narativu povećava se tekstualizacijom realnog konteksta u kome ovaj narativ nastaje kao deo komunikacije između informatora i istraživača, koja je postignuta pitanjem koje narator upućuje sagovorniku u iskazu 8.2.3 (o ovakvim ekskursima biće reči u narednom poglavlju, u kome ćemo se baviti odnosom sagovornika i njihovih ideologija u procesu proizvodjenja diskursa).

[8.2]

[8.2.1] *Al eto njima, njima ne odgovara ta naša vjera*

[8.2.2] *Evo sad je jedna žena se pričestila na Petrovo, Bosanka,*

[8.2.3] *i ti znaš kako naš pop ispoveda, kako ispoved?*

---

¹⁰⁰ Podebljanim slovima dajemo upravni govor koji navodi informator, a podebljanim i podvučenim slovima metapragmatičke markere koji upućuju na to da govornik prelazi na upravni govor (to su po pravilu *verba dicendi*).

- [8.2.4] *To nema tamo potajno, oni imaju neki kao ormar, onda tu, pop je unutra a ti izvan stojiš, i ti njemu šapćeš onda sve svoje grehe njemu kazuješ, a kod nas to pred oltarom radi,*
- [8.2.5] *jesi li grešna, imaš li neki veliki, veliki greh,*
- [8.2.6] *zapravo ja znam ono što mene pita.*
- [8.2.7] **Pa veliki greh nemam, a grešim, grešimo svi.**
- [8.2.8] **Londa on kaže Bog će ti oprostiti,**
- [8.2.9] *onda onaj epitrahilj, što je ono nosi pred sobom,*
- [8.2.10] *znaš ono usko, da, epitrahilj,*
- [8.2.11] *ona se prigne,*
- [8.2.12] *znaš,*
- [8.2.13] *on s tim epitrahiljom gore,*
- [8.2.14] *znaš, i ne znam ja,*
- [8.2.15] *nešto izmoli,*
- [8.2.16] *a to njima, baš ovoj našoj snaji iz Milića, bratovoj snaji –*
- [8.2.17] **ijaoj, veli, kaj sam se ja smejala.**
- [8.2.18] **Pa kaj, kak?**
- [8.2.19] **Joj, pod kiklju je metno.**
- [8.2.20] **A nije, velim, pod kiklju – pod mantiju,**
- [8.2.21] **ona pravi kiklju – nije pod kiklju nego pod epitrahilj.**
- [8.2.22] **A nemoj se smijati, pa taki je običaj, zato se zove, naše je, reko, nepromenjeno, to je i kod vas bilo tako, kod katolika prije da se pričlašćivalo sa vinom i sa hlebom.**
- [8.2.23] **Zato se, reko, naša vjera zove ortodoks – nepromenjeno, kako je bilo u početku, tako je još i danas.**

Citirani dijalog između sveštenika i osobe koja se pričlašćuje (8.2.5-8) u stvari je zamišljen i konstruisan, što potvrđuje i komentar naratora kojim se taj dijalog prekida (8.2.6), što je još jedan dokaz da što vernije navođenje tuđih reči nije jedini, pa ni primarni, komunikativni cilj upravnog govora u naraciji. Upravni govor se ponovo javlja u drugom delu narativa, najpre kao dijalog između dve Slovenke i uključivanjem samog naratora, koji na taj dijalog reaguje. Pri navođenju govora Slovenki narator prelazi na slovenački idiom. U svojoj replici, narator leksemu koja je izazvala njegovu reakciju (*kiklja*) ponavlja bez prevođenja na srpski idiom.

- [8.3]
- [8.3.1] *Samo su dvije Slovenke sahranjene tu. Pokojna strina Fana, ona je bila tu iz Tribuča, i sad prošle godine je umrla jedna žena, isto iz Tribuča, pedeset godina je imala, bolovala od raka. Inače nije tu niko još sahranjen... E, ima još jedna što je bila iz Trebnjega, ta je tu bila udana za jednoga, živili su u Kranju, tu su i kuću napravili, sad su pod stare dane živili tu, i ona je isto umrla u bolnici, sad tu je urna. To su nji tri, da, više nije niko. A i naše će se valjda... ne znam.*
- [8.3.2] *Baš ova moja, od ove dece mati, Sonja,*
- [8.3.3] **ja bum šla, veli, na Otovac.**
- [8.3.4] *U to selo će je ona rođena.*

[8.3.5] ***Pa si mislim, eto, ne valja ti to.***

[8.3.6] *Ne valja, tamo će ti je kuća, će ti je...*

U ovom segmentu citat snahe dat na slovenačkom idomu takođe ima funkciju isticanja razlika, a autorova replika čak i nije deo dijaloga sa snahom, pošto se ne radi o izgovorenim rečima, na šta sugeriše glagol mišljenja koji prethodi autorovom navođenju sopstvenih reči (odnosno misli). U fragmentima 8.3.5–6 radi se o vrsti samocitiranja (eng. *self quotation*), čija je uloga „a kind of distancing, whereby the speaker presents himself or herself as and actor in a scene“ (Macaulay 1987:22).¹⁰¹

Naredni segment diskursa (8.4) sadrži dijalog između naratora, koji je pripadnik najstarije generacije, i njegove unuke. Uvodni iskaz (8.4.1) ponovo izražava autorov stav koji treba da se ilustruje i potvrdi navođenjem upravnog govora. Sledeći iskaz (8.4.2) konkretizuje situaciju u koju se smešta citirani dijalog vremenski, a komentar kojim se prekida prva replika (8.4.4) prostorno i situacijski:

[8.4]

[8.4.1] *Samo sad mladi svijet više nema tih običaja,*

[8.4.2] *za Božić recimo, pa sad baš kad je bila Cvetna nedelja,*

[8.4.3] ***velim ja, reko, djeco kući,***

[8.4.4] *tu se igrali kod nas,*

[8.4.5] ***kući i naberite cvijeće, metnite ga u vodu, stavite jaje unutra, i to cvijeće mora biti vani, ne pod krovom, i sutra je Cvetna nedelja, i da se umijete u tom cvijeću.***

[8.4.6] ***A veli Darja.***

[8.4.7] *ide u prvi razred,*

[8.4.8] ***Deda, mi ćemo doći...***

[8.4.9] ***mi bomo k vam prišli da se bomo umili.***

Poslednja tri primera (8.2, 8.3 i 8.4) direktno su povezana sa procesom zamene jezika kroz koji zajednica prolazi. Suprotstavljanje ne samo idioma, kulture i religije, nego i načina života i sistema vrednosti dešava se u okviru porodice, u drugoj i trećoj generaciji. To da govornik u primeru 8.4 želi taj sukob da istakne suprotstavljanjem kodova, potvrđuje i njegova autokorekcija – citirani iskaz svoje unuke započeo je na srpskom, ali se onda ispravio i ponovio ga na slovenačkom.

Ovakvo pridruživanje kodova određenim učesnicima u komunikaciji prilikom navođenja upravnog govora, gde „informants tend to attribute to these choices social meanings which respond to stereotypical views on language use patterns“, Álvarez-Cáccamo (1996: 36) naziva *kongruentnim*

---

¹⁰¹ Više o ideološkim funkcijama samocitiranja v. kod Maynard 1996.

ili *izomorfnim*, ističući da „albeit expected, these reported speech tactics in themselves offer valuable information about speakers’ perceptions of the socio-indexical potential of language“ (*loc. cit.*).¹⁰²

Ukoliko sadržaj iskaza nije povezan sa uspostavljanjem ili isticanjem generacijskih razlika koje za sobom povlače i različite jezičke ideologije, ne dolazi ni do alternacije kodova pri citiranju nekog za koga je jasno da je u situaciji koja se dočarava citiranjem govorio na slovenačkom:

[8.5]

[8.5.1] *Meni dođe svako, svako k meni dođe,*

[8.5.2] *eto, ja sam juče imao dva... dva, dva, dva študenta iz Maribora, to oni zovu skauti.*

[8.5.3] *I ta dva su došli,*

[8.5.4] ***ko, mi smo, veli, skauti iz Maribora***

[8.5.5] *Pa dobro, vi ste samo dvojica, de su vam drugi,*

[8.5.6] *E drugi, **kaže, su otišli, prespavali su u jednom selu od Vinice gore, jedni su otišli prema Dragatušu i mi ovuda,***

[8.5.7] *tako da će se u Metlici, ne znam ja u kojoj... sastati.*

U ovom segmentu diskursa, narator citira svoj dijalog sa dva Slovenca, ali ne prelazi na slovenački kada navodi iskaze svojih sagovornika. U poslednjem iskazu (8.5.7), narator čak preuzima njihov „glas“ i sa upravnog govora prelazi na pripovedanje. Glavna poruka ovog segmenta je, kao i u dosad navedenim, sadržana u prvom iskazu: autor govori o svom posebnom položaju u okviru zajednice (o tome v. poglavlje 6.2, gde je takođe naveden ovaj fragment). Citirani dijalog je samo ilustracija te poruke, između sagovornika ne postoji nikakva tenzija, te nema ni potrebe za alternacijom kodova kojom bi se ona uspostavila. Pri određivanju funkcija upravnog govora u narativnom diskursu Srba u Beloj Krajini, čini se da je ključna upravo veza između osnovne ideje koju autor diskursa želi da izrazi u segmentu diskursa koji predstavlja završenu narativnu celinu i upravnog govora koji je deo te celine.

Vincent i Perrin (1999) funkcije upravnog govora dele na narativne i nenarativne: „The essential aim of a reported utterance that has a narrative function is to move story along chronologically“ (*op. cit.*, 295). Upravni

¹⁰² Izbor kodova koji se vezuju za određene govornike prilikom navođenja upravnog govora nije uvek, međutim, izomorfan i predvidljiv: ova pojava, koju Álvarez-Cáccamo (1996: 42) detektuje u diskursu dvojezičnih govornika galicijskog i španskog u Galiciji i naziva *premeštanje kodova* (eng. *code displacement*), „reflects the ideologically-mediated capacity of reflexive reported speech to transform context. In the construction of a believable possible world, reporters assign to characters (including themselves) language choices which may visibly conflict with observed or expected behaviors.“

govor koji ima nenarativnu funkciju, s druge strane, ne doprinosi razvoju događaja opisanih u diskursu. Ovi autori nenarativne funkcije dele na funkciju ocenjivanja (*appreciative function*), funkciju podržavanja (*support function*) i funkciju autoriteta (*authority function*). Upravni govor u funkciji ocenjivanja „reproduces a distinct point of view in order to highlight an event by a speaker“; upravni govor u funkciji podržavanja „tends to illustrate a metadiscursive comment uttered by the speaker“, dok upravni govor u funkciji autoriteta prepoznajemo u tome što „speaker personally communicates what is expressed in the quote“ (*op.cit.*, 293).

Sa izuzetkom segmenta 8.1, gde je funkcija upravnog govora primarno narativna (takođe je upravni govor u prvom delu segmenta 8.2 (8.2.2–15) i u segmentu 8.5 narativnog karaktera), u ostalim fragmentima upravni govor koji karakteriše i promena kodova ima prvenstveno funkciju ocenjivanja i služi kao ilustracija autorovih pogleda na odnose i sistem vrednosti u okviru zajednice. Alternacija kodova prilikom citiranja posledica je činjenice da su pogledi autora diskursa i pogledi onih čiji govor on navodi u sukobu. Svoje neslaganje sa njihovim pogledima autor ponekad i direktno iskazuje – u replikama stvarnog ili zamišljenog dijaloga, kao u iskazima 8.2.20–23 i 8.3.5–6. U drugom navedenom slučaju, citiranom iskazu prethodi glagol mišljenja, a upravo je međusobna zamenljivost glagola govorenja i glagola mišljenja ili percepcije siguran znak da se radi o upravnom govoru u funkciji ocenjivanja (Vincent/Perrin 1999: 297).

8.2. METAPRAGMATIKA UPRAVNOG GOVORA: FORME I FUNKCIJE

Govornik, da bi u diskursu signalizirao trenutak kada prelazi na upravni govor, za to koristi različite metapragmatičke markere; neki od njih su suprasegmentalne prirode, na primer promena intonacije, jačine ili tona govora. U primerima diskursa koje smo do sada razmatrali, jedan od signala prelaska na upravni govor je i promena koda. Najčešće diskurzivno sredstvo za ovu vrstu signalizacije u svakom slučaju predstavljaju glagoli govorenja (*verba dicendi*), koji prethode citiranom iskazu ili ga prekidaju (isp. Lucy 1993a: 92).

Na osnovu do sada navedenih segmenata diskursa u ovom poglavlju, kao i onih koji slede, možemo zaključiti da je daleko najčešća forma koja signalizira citiranje nečijeg iskaza *veli* (ređe *velim*), zatim po frekvenciji

sledi *reko*, dok se sporadično javlja forma *kaže*.¹⁰³ Sličnu sliku pružaju i narativni fragmenti u kojima se javlja upravni govor bez alternacije kodova:

[8.6]

[8.6.1] *I to sam rekao, sam rekao ovom popu, taj pop je od moga strica unuk:*

[8.6.2] *Dobro, Miodraže, ko će ove novine platiti? Ja to dobivam već nekoliko godina*

[8.6.3] *Pa veli, dobivaš ti, dobivamo i mi u manastiru*

[8.6.3] *Kad oni nisu, njihova administracija nije kadra ustanoviti kud se te novine šalju, jel taj čovjek živ il nije, ako, veli, njima nije stalo, nije ni tebi*

[8.7]

[8.7.1] *I ta baka, pokojna baba Ane, ona izađe tu*

[8.7.2] *i veli, ja sam...*

[8.7.3] *ja sam, veli, porodila...*

[8.7.4] *Da, ja sam iša najprije po nju, dole, i ona*

[8.7.5] *veli joj, idem, idem,*

[8.7.6] *samo da ja uzmem, veli, svoje stvari*

[8.8]

[8.8.1] *Nego, bila je jedna žena tu, pokojna teta Smilja, eno sad Nenad ima kuću na njezinom mjestu, ovaj, koja je pogodila svakoj ženi šta nosi*

[8.8.2] *Veli, hvala Bogu, meni je to dato da ja to pogodim*

[8.8.3] *– i pogodila je. Sad kako, ja ne znam (smeh)*

[8.8.4] *I to je ta teta Smilja pokojna,*

[8.8.5] *reko, Smiljo, pa daj, reci*

[8.8.6] *Ne, ne, ne, ja ako to tebi kažem, onda meni ne važi*

[8.9]

[8.9.1] *Baš kad je moj pokojni brat umro, onda je snaja*

[8.9.2] *jao, veli, zašto ja imam one lepe čaršave, veli*

[8.9.3] *Na tom je ležala Ciganka, veli,*

[8.9.4] *pre dva dana u Kanjižarici,*

[8.9.5] *sad, veli, moj [...] leži na tome*

[8.9.6] *Da, tako ti je to*

[8.10]

[8.10.1] *Ja sam se, na primer; vjenčala tamo gde je muž, u Milićima, i tamo je bio u jednoj kući matični urad, on je bio u Beogradu u vojski,*

---

¹⁰³ Pomenute glagole ne navodimo u infinitivu već u obliku u kome se javljaju u diskursu, zato što smatramo da je taj oblik od velikog značaja za funkciju upravnog govora, o čemu će nešto kasnije biti više reči.

[8.10.2] *onda znam da mi je **reka** pazi kako ćeš mi se potpisati,*

[8.10.3] ***veli on,***

[8.10.4] ***mislio sam da ne znaš ćirilicu,***

[8.10.5] *ja **reko,** oprost, ja sam učila ćirilicu.*

[8.11]

[8.11.1] *Nenad vozi Sašota, baš što je došo po ključ,*

[8.11.2] ***reko, Sašo, vidiš onu gore kuću, preko, preko, preko Kupe tamo na hrvatskoj strani, na jednom brdu,***

[8.11.3] ***reko, ono ti je bila srpska kuća***

Osim u već navedenim kontekstima, oblik *veli* javlja se i u iskazima kao marker upravnog govora čiji primarni autor nije specifikovan. Ovakav obrazac upotrebe upravnog govora odgovara funkciji autoriteta kako je definišu Vincent i Perrin (1999) i karakteriše ga odsustvo vremenske i prostorne kontekstualizacije i mogućnost da se upravni govor eliminiše a da se pritom ne promeni osnovna poruka iskaza: „this indicates that the informational content of an authority-driven reported utterance is not carried by the metadiscursive clause (cf. the verb *say/tell* [u našem slučaju *veli*]), but the quote itself“ (*op. cit.*, 302).

[8.12]

[8.12.1] *Zato što, veli,*

[8.12.2] ***kud će onda djeca sa srpskim jezikom, neće znat slovenski,***

[8.12.3] *tako da je to prešlo sve na slovenski jezik*

Upravni govor je u primeru 8.12 istovremeno sredstvo kojim autor diskursa uspostavlja distancu, ili bar ambivalentan odnos, prema sadržaju citiranog iskaza. Autorski iskaz bi u ovom primeru funkcionisao i bez glagola govorenja, ali bi onda stav izražen u 8.12.2 bio predstavljen kao stav autora.

U primerima 8.13 i 8.15, funkcija autoriteta upravnog govora slična je onoj koja izražava kolektivni stav stečen dugotrajnim iskustvom, gde je forma iskaza *kaže se (da), ljudi kažu (da)*:

[8.13]

[8.13.1] *Pa sad svadba nema više onih starih običaja. Prije došli su po mladu sa barjakom, obavezno,*

[8.13.2] *jer **veli, tamo pripadam kud me brajak doveo***

Ovaj primer interesantan je pre svega zbog odnosa između upravnog i neupravnog govora i mogućnosti njihovog variranja. Funkciju autoriteta koji proističe iz kolektivnog iskustva bilo bi moguće realizovati neupravnim govorom, iskazom:

jer kaže se/(ljudi) vele da ona (mlada) tamo pripada kud je barjak doveo,

kao u sledećem primeru:

[8.14] *A ako sanjaš nekoga u belom, to isto vele da ni dobro, da*

Mogućnost prenošenja ovog sadržaja iz 8.13.2 upravnim govorom isključena je činjenicom da ono što se prenesenim iskazom izražava nije univerzalno, već je primenljivo samo na jedan deo ljudi (tj. neveste), tako da se iskaz

jer kaže se/(ljudi vele): tamo pripadam kud me barjak doveo

sadržinski ne uklapa u autorski diskurs. Naravno, postoji mogućnost izražavanja ovog sadržaja upravnim govorom na sledeći način:

jer kaže se/(ljudi) vele: mlada tamo pripada kud je barjak doveo,

ali bi se time izgubila idiomatičnost citiranog iskaza, koja je u stvari signal funkcije autoriteta koji proističe iz kolektivnog iskustva. Autor diskursa se ipak odlučuje da sadržaj koji treba da ima odlike univerzalnog stava stečenog kolektivnim i dugotrajnim iskustvom izrazi kroz iskaz koji podrazumeva parcijalnost, čime narušava logičku strukturu svog iskaza (jasno je da njegov iskaz ne treba tumačiti kao *mlada veli tamo pripadam kud me barjak doveo*), ali na račun toga iskorištava mogućnost upotrebe upravnog govora.

Razmotrimo sada upravni govor u segmentu 8.15, gde autor granice upravnog govora sa funkcijom kolektivnog autoriteta pomera još korak dalje.

[8.15]

[8.15.1] *Sova kada ćurliče,*

[8.15.2] ***jao, veli.***

[8.15.3] *ili ćuk, to je... kako bi reko – od kukavice samac. On kad ćurliče*

[8.15.4] ***joj, veli, neko će umrijeti***

[8.15.5] *A kad sova, obično ako je žena koja trudna,*

[8.15.6] *onda **veli, sova, jooj, veli.***

[8.15.7] ***pjevala je cijelu noć ćuruu, ćuruu***

[8.15.8] *da će curu roditi. Da*

Držeći se sadržaja, osnovnu poruku iskaza izraženih upravnim govorom možemo transformisati na sledeći način:

Sova kada ćurliče, ili ćuk, veli (se)/ljudi vele (da) neko će umrijeti

A kad sova pjeva ćuruu, ćuruu, veli (se)/ljudi vele (da) će žena curu roditi

U ovom slučaju, kao što se vidi, moguće je putem upravnog govora izraziti stav koji predstavlja izraz kolektivnog iskustva. Autor diskursa, međutim, ovom upravnom govoru pridaje konkretnog autora, u fragmentima 8.15.2 i 8.15.4 ekspresivizacijom iskaza (uvođenjem interjekcija), a u fragmentima 8.15.6–7 ekspresivizacijom, vremenskom konkretizacijom (*pjevala je cjelu noć*) i konkretizovanjem autora navedenog iskaza (*žena*). Što se fragmenta 8.15.8 tiče, on se može tumačiti na dva načina kad je u pitanju odnos između njegovog sadržaja i autorskog diskursa s jedne, i navedenog iskaza u okviru autorskog diskursa s druge strane:

onda veli da će curu roditi =

- a. *onda ljudi vele / onda se veli da će curu roditi*
- b. *onda (to znači) da će curu roditi*

Treća mogućnost, da u se u narativu, u kontinuitetu sa 8.15.6 i 8.15.7, zadržava „tuđi glas“ (ovde konkretizacijom pridat ženi), isključena je glagolskim oblikom u 3. licu jednine, jer bi u tom slučaju iskaz morao glasiti *da ću curu roditi*. U svakom slučaju, dakle, autor diskursa glas koji je opisanim postupcima pridao konkretnom govorniku, taj glas od njega oduzima; u varijanti a) „vraća“ ga uopštenom autoritativnom govorniku (*ljudi*), dok u drugom slučaju menja perspektivu pripovedanja, uzimajući taj glas za sebe, čime se u njegovom diskursu ukida prisustvo tuđeg diskursa.

Još jedan izraz funkcije autoriteta putem upotrebe upravnog govora predstavljaju slučajevi kada se autor diskursa poziva na iskaze koje je on sam već izgovorio. Tada je glagol govorenja u 1. licu jednine i autor diskursa istovremeno je autor citiranog iskaza:

[8.16] *A velim, mladi neće to ni čuti.*

[8.17] *Ono ne znam, velim ti, to bi trebalo sad pročitati i gledati, pa puno puno stvari ima, imena recimo, pa, i tako, netačnih.*

[8.18] *Kažem, ti jadni Srbi, to je, to je, to je čudež Božji.*

[8.19] *Samo kažem, nema onoga tačnoga da bi čovjek poverovao, to se neće nikad ni znati.*

Treća od nenarativnih funkcija upravnog govora koju navode Vincent i Perrin (1999), funkcija podržavanja, vrlo je retka u diskursu Srba u Beloj Krajini. Zabeležili smo je u sledećim primerima:

[8.20]

[8.20.1] *Moja pokojna baba po materi, bio joj muž zločest*

[8.20.2] *Onda kad su ga... išli u sprovodu, ona nije htela bugariti, to se zvalo bugarenje*

- [8.20.3] **Veli**, ajde Lato, rekni,
[8.20.4] a ona što će: **jooj**,
[8.20.5] **pa zabugari**: joj, Miko, gospodaru, da mi je barem osam dana bez tebe
poživiti (smeh)
[8.20.6] *dal je to tako bilo il su posle...*
[8.20.7] **veli**, Lato,
[8.20.8] *bila Lata joj bilo ime*
[8.20.9] **nu još**
[8.20.10] **a neka, neka, ja sam dosta** (smeh)
[8.20.11] *Je bilo toga naricanja, auu*
- [8.21]
[8.21.1] *I onda ja došo slučajno tamo,*
[8.21.2] *a taj čovek iz susednog sela je došo pa je to nešto isto*
[8.21.3] *hokus-pokus, ovo-ono,*
[8.21.4] *e sad njemu je bilo malo nezgodno,*
[8.21.5] *on je mislio da sam ja bio veterinar,*
[8.21.6] **pa veli**, a pa znate kaj, ja sam... ja se malo razumem u živinu
[8.21.7] *ovo-ono*
[8.21.8] *kao izgovarao se preda mnom*
[8.21.9] **Ja reko**, ne smeta meni

U ovim primerima, autori diskursa ne samo da prenose iskaz druge osobe (8.20.3–5, 8.20.7, 8.20.9–10, 8.21.6), nego je citirani iskaz druge osobe praćen naratorovom ocenom i karakterizacijom (8.20.5, 8.21.8). Ono što je takođe interesantno u drugom primeru je naratorova karakterizacija tuđih radnji (8.21.3) i sadržaja tuđeg govora (8.21.7) na način kojim se u vrlo maloj meri prenosi sadržaj tih radnji i govora, ali je zato naratorova subjektivna ocena izrazito prisutna. Iako se ovde ne radi o direktnom ili indirektnom prenošenju tuđeg govora, na osnovu naratorovog iskaza moguće je steći izvesnu predstavu o tom govoru. I ovde je na neki način u pitanju funkcija podržavanja, s tim što nema odnosa između metadiskurzivnog komentara naratora i citiranog iskaza druge osobe (taj odnos postoji između 8.21.6 i 8.21.8), već je iskaz 8.21.7 supstitucija za tuđi govor (koji bi bio nastavak tuđeg govora u 8.21.6) i istovremeno naratorov metadiskurzivni komentar koji se odnosi na određene osobine tuđeg govora. Kao što ističu Vincent i Perrin (1999: 297), „the support function is activated when the aim of the reported speech is to bring out certain properties of discourse“.

8.3. ODNOS IZMEĐU UPRAVNOG I NEUPRAVNOG GOVORA U NARATIVNOM DISKURSU SRBA U BELOJ KRAJINI

Informatori sa kojima smo vodili razgovore u pravoslavnim selima Bele Krajine tokom terenskog istraživanja vrlo su retko u svom diskursu pribegavali iznošenju ocena o formi ili sadržaju tuđeg govora. Otuda je u tom diskursu upravni govor sa funkcijom podržavanja praktično odsutan, pošto on takvu ocenu podrazumeva, jer se javlja u sprezi sa komentarom autora diskursa u kome on ističe neke od osobina citiranog iskaza. Najčešća forma upravnog govora u njihovom diskursu je ona u kojoj se upravni govor signalizira semantički neutralnim glagolima (*veli, reko, kaže*) – iz kojih se ne može anticipirati stav naratora prema diskursu koji citira i prema njegovom autoru. U mnogim jezicima, glagole govorenja koji funkcionišu kao metapragmatički signali upravnog govora karakteriše okamenjena forma i ograničenost oblika koji se javljaju u upotrebi (Lucy 1993a). To možemo reći i za dva najčešća oblika u diskursu Srba u Beloj Krajini – *veli* i *reko*; ovi glagoli u kombinaciji sa direktno citiranim tuđim govorom, ekvivalentno engleskoj konstrukciji *say* + direktni citat, predstavljaju „the most neutral of these combinations (...) and characterize[...] the reported utterance the least (...) [T]he lexical verb does not truly assert anything *specific* about the communication.“ (Lucy 1993a: 96, kurziv u originalu).

Lucy (*op. cit.*, 97) pruža sledeće objašnjenje za to da su upravo ovakve kombinacije najčešće u narativnom diskursu:

„The form of the reported utterance is effectively foregrounded, but only as a particular, not as a token of a form type. The reporting utterance can replicate pragmatic dimensions of the reported utterance (e.g., through characteristic intonation or vocabulary selection), but they are not thereby really characterized (referred to and predicated about) but rather presented. Because *say* is so semantically neutral as a framing verb, the reported utterance carries relatively more of its own pragmatic weight and, ultimately, more of the pragmatic value of the reporting utterance as a whole. In other words, the entire reporting utterance tends to take on the pragmatic coloring of the reported utterance.“

Lucy u ovom citatu skreće pažnju na to da konstrukcija sa semantički neutralnim glagolom govorenja i upravnim govorom omogućava da se citirani iskaz predstavi a da se pri tome vrednosno ne karakteriše. I Searle (1969) ističe da je u upravnom govoru citirani jezički materijal prikazan, predstavljen. Takav stav preuzima i Recanati i objašnjava da to znači da „a token is produced and the attention of the audience is drawn to that token. Moreover, it is presented with a particular, *demonstrative* intention“ (Recanati 2000: 181, kurziv u originalu). Clark (1996: 174) navodi da

„the point of demonstrating a thing is to enable addressees to experience selective parts of what it would be like to perceive the thing directly“.

Navedenim se može objasniti i činjenica da u svojim narativima Srbi u Beloj Krajini daleko češće pribegavaju upravnom govoru nego što koriste neupravnog govora, čije retke primere upotrebe dajemo kao ilustraciju:

[8.21]

[8.21.1] *On, ovaj... otvoreno im kaže da on ne priznaje taj... da je to lažan sud, i kako još reče... nelegitiman, i tako nešto.*

[8.21.2] **Reko, jadan, očeš ti još više koju godinu zaslužiti sa tim riječima.**

[8.22] *Da, on kaže da ova mala, ova starija, on kaže da ona čak i nije znala slovenački dok nije krenula u školu.*

[8.23] *Moj pradjed, od moga oca pradjed, on je služio vojsku sedam godina. I kaže da su nosili od kuće hranu...*

[8.24] *Neko kaže da je sve to bilo u Žumberku, onda iz Žumberka se vamo naseljivalo.*

S druge strane, naratori ne samo da određene delove svog iskustva prenose upravnim govorom, nego koriste upravni govor, konstruišući i čitave dijaloge, i onda kada je iz sadržaja narativa jasno da događaju koji opisuju nisu mogli prisustvovati, niti čuti govor drugih osoba koji sada prenose (isp. 8.15, 8.20). I sami naratori citiranje tuđeg govora ponekad prekidaju ekskursima koji pokazuju da su svesni neadekvatnosti upotrebe upravnog govora (isp. 8.2.6, 8.20.6), ali to ne vide kao razlog da od njega odustanu. Upravni govor naraciji daje autentičnost i efekat verodostojnosti, pružajući istovremeno naratoru čitav spektar mogućnosti da pojedine odlike upravnog govora iskoristi za izražavanje svoje jezičke ideologije. Zato je on univerzalno rasprostranjena forma u narativnom diskursu.

Iz analiziranog diskursa Srba u Beloj Krajini videli smo da upotreba upravnog govora pripadnicima zajednice daje mogućnost uspostavljanja različitih odnosa prema drugim članovima zajednice ili pripadnicima drugih zajednica, pre svega kroz korišćenje različitih kodova koje govornici imaju na raspolaganju. Za najstarije članove zajednice, koji su najčešće bili moji informatori, upravni govor je takođe sredstvo kojim se izražava autoritet, jedan od osnovnih ideoloških sadržaja koji se iščitava iz njihovog diskursa. Autoritet je osnovna ideološka primesa i u onim osobinama diskursa koje nam pružaju informacije o odnosu između sagovornika; o tome će biti reči u narednom poglavlju.

JEZIČKA IDEOLOGIJA I ODNOS IZMEĐU SAGOVORNIKA

9.1. DIJALOG ISTRAŽIVAČ – INFORMATOR: SUSRET I SUKOB IDEOLOGIJA

Odnos između sagovornika, u ovom konkretnom slučaju između informatora i istraživača, i načini na koje se priroda tog odnosa odslikava u diskursu biće predmet ovog poglavlja. Posebnu pažnju ovom pitanju posvećujemo iz dva razloga: prvo, zato što se čini da je ono od velikog teorijskog značaja, i drugo, zato što se u diskursu Srba u Beloj Krajini uočljivi brojni indikatori koji pokazuju da je za njih taj odnos relevantan i da u velikoj meri utiče na proces oblikovanja diskursa i njegovu konačnu formu.

Među proučavaocima idioma lokalnih zajednica postoje različiti stavovi o tome kako treba da se odvija komunikacija između istraživača i informatora. Za južnoslovensku dijalektologiju je tako karakterističan pristup u kome je istraživač „nevidljiv“:

„dijalekatski tekst pretenduje da pruži autentičnu, preciznu sliku stanja nekog idiolektu koja uglavnom nije usmeravana od strane istraživača, a može biti i snimak spontane konverzacije dva kompetentna informatora. U transkriptu nedostaje informacija o jezičkoj interferenciji između istraživača i informatora; njihov dijalog je veštački pretvoren u monolog“ (Sikimić 2004a: 850).

U okviru ove dijalektološke tradicije, istraživač se trudi da moguće jezičke interferencije sa sagovornicima svede na minimum tako što oponaša njihov idiom, odnosno nauči jezik kojim oni govore, i onda tokom razgovora čak ispravlja informatore ukoliko upotrebe neki oblik koji pripada standardnom jeziku ili nije izvorno deo njihovog lokalnog idioma (isp. Ivić 1957: 17–18, citirano u poglavlju 1.2.)

Lingvisti čije je centralno interesovanje jezička ideologija pripadnika lokalnih etnolingvističkih zajednica često su se doticali činjenice da je istraživač sagovornik koji po pravilu ne pripada etnolingvističkoj zajednici i implikacija koje ovakva situacija ima na diskurs i njegove formalne i sadržinske karakteristike (isp. Hill 1970, Tsitsipis 1998, 2004; za srpskohrvatski jezički prostor, u nešto drugačijem kontekstu, isp. Vučković 2000, Sikimić 2004a, 2004b, Ilić 2004).¹⁰⁴

Ideju o dinamičkom odnosu između sagovornika u procesu proizvođenja diskursa i povezanosti između dijalektike tog odnosa i identiteta sagovornika zagovarao je još Bahtin (Bahtin 1980 [1929]: 95). On ističe da je

„reč (...) u suštini bilateralni akt. Ona se podjednako određuje time čija je, kao i time za koga je. Kao reč, ona je upravo produkt uzajamnih odnosa govornika i slušaoca. Svaka reč izražava 'jednog' u odnosu prema 'drugom'. Ja u reči oblikujem sebe s tačke gledišta drugog i, u krajnjoj liniji, sebe s tačke gledišta moga kolektiva. Reč je most izgrađen između mene i drugog.“

I Verschueren (2004: 68) ističe: „identities are not 'given' but dynamically constructed in discourse“; ovakav stav dele i Schilling-Estes (2004) i Lewis (1979: 339), koji navodi da

„presuppositions can be created or destroyed in the course of a conversation. This change is rule-governed, up to a point. The presuppositions at time t' depend, in a way about which at least some general principles can be laid down, on the presuppositions at an earlier time t and the course of the conversation (and nearby events) between t and t'.“

Jedno od ključnih pitanja u razmatranju odnosa između istraživača i informatora, koje u velikoj meri određuje i strategiju istraživača, jeste njegova jezička pripadnost. Ukoliko istraživačev maternji jezik i idiom članova lokalne etnolingvističke zajednice koja je predmet istraživanja ne pripadaju istom jeziku, istraživač je prinuđen da se jezički prilagođava svojim sagovornicima. To prilagođavanje, međutim, može biti dvojako: istraživač govori ili standardni varijetet jezika kome idiom grupe pripada, ili se sagovornicima obraća na njihovom lokalnom idiomu. Izbor u ovom slučaju uglavnom zavisi od istraživačeve kompetencije, ali i od bliskosti između standardnog i lokalnog idioma. Ukoliko istraživačev maternji jezik

---

¹⁰⁴ U antropologiji, sociologiji i drugim humanističkim naukama često je pristuno uverenje da istraživač zbog svog nepoznavanja lokalne kulture i načina na koji postavlja pitanja može uticati na odgovore i interpretacije informatora i time dobiti neodgovarajuće rezultate (isp. Foddy 1993, Ilić 2004, Sikimić 2004a, Гофманова 2000, Houtkoop-Steenstra 1995, Müllerová 1994).

i lokalni idiom pripadaju istom jeziku ili međusobno razumljivim jezicima, sagovornici mogu koristiti svako svoj idiom, a takođe može dolaziti do prilagođavanja u oba smera. Terseglav (1996: 136, f. 25) navodi sledeće o svom jezičkom prilagođavanju prilikom terenskog istraživanja u Beloj Krajini:

„V razgovoru z informatori sem večkrat opustil slovenščino, saj so se mi v jeziku preveč prilagajali, zato nisem mogel dobiti prave slike njihovega pogovornega jezika. Vendar pa ni bilo bolje, če sem z njimi govoril srbsko, saj so se začeli prilagajati srbski knjižni normi, ki pa je mladi ne obvladajo in imajo z njo enake težave kot mladi iz slovenskih krajev.“

Prilikom terenskog rada u pravoslavnim selima u Beloj Krajini, u komunikaciji sa članovima zajednice koji su sa mnom razgovarali na srpskom jeziku, koristila sam idiom koji i inače koristim, bez „simulacija“ i oponašanja lokalnog govora, polazeći od toga da se u komunikaciji između mene i mojih informatora radi o sagovornicima koji imaju već utvrđene predstave jedno o drugom i pozicije koje su po prirodi ideološke. Informatori oblikuju svoj diskurs u skladu sa tim predstavama a, sa druge strane, ne sme se zanemariti ni činjenica da istraživač i sam projektuje svoju jezičku ideologiju u diskurs koji proizvodi (isp. o tome poglavlje 5.3.). Pitanja koja sam postavljala svojim informatorima neizbežno su bila rezultat mojih predstava o njima; ona su projekcija mog znanja i očekivanja, koji nisu od zanemarljivog uticaja. Dijalog između istraživača i njegovih informatora, iako se na prvi pogled čini i očekuje da se radi o procesu u kome jedan sagovornik dobija informacije od drugoga (otuda i termin *informator* koji ustaljen u metodologiji terenskih istraživanja), predstavlja u suštini neku vrstu „diskurzivne arene“, dinamičnog procesa u kome sagovornici izgrađuju svoje jezičke ideologije, utvrđuju i redefinišu svoje pozicije jedan prema drugom s obzirom na sredine iz kojih dolaze, na svoje statuse i na to kakvu predstavu jedan o drugom imaju. Kao što su autori poput Lewisa (1979) i Vershuerena (2004) već istakli, taj odnos između ideologija, pozicija i statusa sagovornika nije statičan, već se u toku razgovora menja i iznova uspostavlja.

9.2. AUTORITET I ODNOS IZMEĐU SAGOVORNIKA

Autoritet se u diskursu izgrađuje i izražava na različite načine. O tome smo govorili u prethodnim poglavljima. Kad je u pitanju autoritet koji je uslovljen odnosom između sagovornika, uopšteno možemo reći da

se u diskursu, kroz dijalog istraživača i informatora, konstruišu dva tipa autoriteta. Prvi tip možemo nazvati autoritetom književnog jezika; zasnovan je na različitosti komunikacijskih mreža kojima pripadaju informatori kao članovi lokalne zajednice s jedne strane i istraživač kao osoba kojoj je daleko dostupnija sfera javne komunikacije sa druge. Drugi tip autoriteta je onaj koji se zasniva na generacijskoj razlici između istraživača i informatora i na činjenici da istraživač ne pripada lokalnoj zajednici i ne deli znanja koja poseduju njeni članovi. Ovaj tip autoriteta nazvaćemo autoritet uzrasta i lokalnog znanja. Za diskurs koji je rezultat dijaloga između informatora i istraživača možemo reći da je zasnovan na sukobu između ove dve vrste autoriteta. Prva od njih pripada istraživaču, a druga informatoru.

9.2.1. Autoritet književnog jezika

Indikatori koji u diskursu ukazuju na relevantnost odnosa između sagovornika po svojoj su prirodi metapragmatički – oni predstavljaju ili eksplicitna objašnjenja pojedinih delova iskaza (najčešće leksema) za koje informator misli da je neophodno da sagovorniku pruži dodatno objašnjenje, jer ima izgrađenu predstavu o njegovom znanju, ili su u pitanju diskursni markeri koji ukazuju na informatorovu svest o razlikama između pozicija sagovornika.

Ideološki aspekt autoriteta ima značajnu ulogu u oblikovanju ove vrste diskursa. Jane H. Hill ističe da „the researcher is considered by the members of local speech communities as an authority in matters concerning language and culture“ (Hill 1970). Ovakav stav,

„even though not necessarily a universal one, serves as an index of authoritative discourse deriving its power from the symbolic domination of a standard language and all those who are perceived as its representatives“ (Tsitsipis 2004: 575).

Prilikom terenskog istraživanja u Beloj Krajini, za pripadnike zajednice ja sam predstavljala govornika srpskog standarda i, još više, govornika onakvog srpskog jezika kakav bi, prema njihovim viđenjima, trebalo da bude i njihov sopstveni idiom, koji je iskvaren uticajima ostalih idioma sa kojima je već vekovima u kontaktu. Ova činjenica svakako bar do neke mere objašnjava veoma veliku varijabilnost oblika u diskursu Srba u Beloj Krajini. U nestabilnosti inherentne norme, koja je karakteristika zajednica koji prolaze kroz proces zamene jezika i o kojoj je bilo reči u poglavlju 3.6., moguće je utvrditi izvesne pravilnosti onda kada se uzme u obzir odnos između sagovornika.

Moji sagovornici iz pravoslavnih sela u Beloj Krajini su u razgovoru direktno preuzimali uzorke mog govora, iako je iz njihovih drugih iskaza jasno da takvi uzorci nisu karakteristika njihovih idiolekata. Do takvih prilagođavanja mom načinu govora dolazilo je i na fonetskom i na leksičkom planu (istraživačeve iskaze u dijalogu sa informatorom dajemo u zagradi):

[9.1.1]

[9.1.1.1] *Recimo, metneš koliko imaš goveda toliko metneš ovako... mrvica ...*

[9.1.1.2] (*Testa...*)

[9.1.1.3] ... *testa, da. Pa onda kokoši, pa kvočku, pa piliće, pa psa, pa mačku – sve što imaš u dvorištu, to sve tamo metneš.*

[9.1.2]

I gore se nareže na kocke, i tu se stavi česan na sred česnice, i zamesiš dinar unutra u tom tijestu.

U segmentu diskursa 9.1.1 informator ponavlja ekavski oblik imenice *testo*, iako je iz ostatka razgovora sa njim jasno da mnogo češće upotrebljava ijekavski oblik (isp. 9.1.2). Slično je i u primerima 9.2–6:

[9.2]

[9.2.1] (*Tamo gde su noge?*)

[9.2.2] *Gde su noge.*

[9.3]

[9.3.1] (*Prvo uvek noge?*)

[9.3.2] *Prvo uvek noge.*

[9.4]

[9.4.1] (*Da, da, jeste, to uvek ima...*)

[9.4.2] *To uvek ima kritičara, zato su kritičari koji to... koji to, ovaj, pregledaju i to.*

[9.5]

[9.5.1] (*To su devojke...*)

[9.5.2] *Devojke su to plele, da. Devojke.*

[9.6]

[9.6.1] (*Da li se pali sveća kad pokojnik leži u sobi?*)

[9.6.2] *Da, da. Prije smo tu imali... ovo je sad... dve sveće iz crkve one debele, to su gorile, a sad on to doveze one sa... uštekaš u struju i to ti gori, da.*

Sledeća dva segmenta predstavljaju primer leksičke interferencije sagovornika; u iskazu 9.7.1, informator upotrebljava leksemu *česan*, ali posle mog pitanja ponavlja leksemu koju sam ja upotrebila, *beli luk*, i dosledno je koristi do kraja iskaza 9.7.3:

[9.7]

[9.7.1] *E sad, što je ona uzela, jednu kutijicu tako imala, ja sam to vreme otišao po babicu, i drugi dan mi ta kutijica negde ostala na stolu, đe li, što je sad u toj kutijici, tako, zantiželjan, unutra je bilo česna, rebro česna.*

[9.7.2] *(A nije vam rekla čemu je beli luk tu?)*

[9.7.3] *Ne, ne, beli luk je uopšte, na opšte, mislim općenito bilo vjerovanje da je to protiv uroka, protiv vještica i... tih ne znam, raznoraznih demona, to je beli luk, jer beli luk se splete u vijenac, i obesi se neđe u dvorište da... da otera vještice i to. Da.*

[9.8]

[9.8.1] *(Da li za babinje donosio neki poseban hleb?)*

[9.8.2] *Nije. Običan bijeli hleb.*

U segmentu 9.8, informator direktno preuzima iz mog pitanja leksemu *hleb*, mada u ostatku njegovog diskursa javlja ili druga fonetska varijanta (*hljeb*), ili druga leksema (*kruh*). Ovakve varijacije u diskursu predstavljaju dokaz da preuzimanje sagovornikovih jezičkih obrazaca od strane informatora nema za cilj osiguravanje razumljivosti, već je ideološki motivisano prirodom odnosa između sagovornika.

9.2.2. Autoritet uzrasta i lokalnog znanja

Svest o tome da istraživač ne pripada etnolingvističkoj zajednici i da ne poznaje njene običaje i dijalekatsku leksiku, te da između sagovornika postoji značajna generacijska razlika, izražena je u diskursu na dva načina: prvo, informatorovim pitanjima upućenim istraživaču kojima on proverava da li između njega i sagovornika postoji potpuna razumljivost, tj. da li istraživač razume sve ono o čemu informator govori (9.9–14); drugo, komentarima kojima informator objašnjava značenje pojedinih reči iz svog diskursa za koje pretpostavlja da ih istraživač ne razume (9.15–16):

[9.9] *Unutra je bilo česna, rebro česna, i od raži... **znaš što je raž?** To ti je... jedne vrste pšenica, i ... to su neki roščići bili u toj raži.*

[9.10] *I na gredi je bila od pokojnog strica lula? **Znaš što lula?***

[9.11] *Ali recimo, to je bilo sad, nazad četrdesetih godina, bradavice... **znaš što su bradavice?***

[9.12] *Recimo, sutra je mlade, **znaš šta je mlade**, to je mijena.*

[9.13] *Nas dvoje smo se... samo malo... nas dvoje smo se upoznali ko jazavac, **znate što je to jazavac?** To je jedna divlja životinja koja... Mi smo se u Postojnskoj jami.*

[9.14] *Moja mama je donesla škrinju, znaš što je škrinja? Da, to je bilo škrinja, onda posle škrinje je bio... kao jedna komoda, to je već bilo novije, a sad u zadnje vreme, ovaj, mlada je morala imati orman, a mladoženja je morao spremiti krevet.*

[9.15] *A svekrva je dobila plahtu, onu da... plahta, kako se to zove, čaršav.*

[9.16] *Posle toga je karmina, kako se to zove u Srbiji... daće.*

Pitanja i objašnjenja pojedinih leksema upućena sagovorniku u velikoj su meri ekvivalentna metalingvističkim signalima opisanim u poglavlju 7.2.2, s tim što u ovom slučaju nije toliko izrazito ideološko suprotstavljanje između *nekad* i *sad* u lokalnim okvirima, nego u odnosu na sagovornika: pitanja su uslovljena pre svega pretpostavkom informatora o istraživačevom (ne)poznavanju određenih aspekata tradicionalne kulture i života u prošlosti. Primeri 9.15–16, koji predstavljaju jednu vrstu uparivanja (v. poglavlje 7.3.2.1), gde informator za leksemu izgovorenu na lokalnom idiomu traži odgovarajuću leksemu koja će, prema njegovim predstavama, ne samo biti razumljivija za istraživača, nego i odgovarati jezičkom standardu.

9.3. UTICAJ JEZIČKE PRIPADNOSTI ISTRAŽIVAČA NA DISKURS SRBA U BELOJ KRAJINI

Još potpunija slika o uticaju odnosa između sagovornika i oblika diskursa članova lokalne etnolingvističke zajednice Srba u Beloj Krajini dobija se ukoliko se uzme u obzir i diskurs koji je nastao razgovorom ovih istih informatora sa istraživačem kome je slovenački maternji jezik. Neki od njih su tom prilikom i sami govorili slovenački, dok su neki na pitanja postavljena na slovenačkom odgovarali na maternjem idiomu. I za za ovaj diskurs karakteristični su mehanizmi kao što je samokorekcija (isp. poglavlje 7.3.1.2) kad informator upotrebi izraz na srpskom jeziku:

[9.17 DKH] *Bil sem parkrat v Radatovičih iz znatiželje iz radovednosti, da vidim kako je to.*

i dosledno ponavljanje istraživačevih reči, koje su ovde na slovenačkom, i onda kad informator govori na srpskom jeziku:

[9.18 DKH]

[9.18.1] *Rodil sam se 9. januara 42. godine u Marindolu, u ovoj istoj gore, u ovoj kućici.*

[9.18.2] *(V tej?)*

[9.18.3] *Tu nas je šest stanovalo. Da, da, da. To je prva kuća, da bi bila tu na ovom istom mjestu, gdje je ta nova, i ona je izgorela prej tako, da se nismo mogli sagraditi, obnoviti, tako, da smo gore bili celi rat, šestero nas je stanovalo.*

(...)

[9.18.4] (*Aha in konopljo. Vse v tej hiši ste imeli?*)

[9.18.5] *Sve, sve u tej hiši.*

(...)

[9.18.6] (*Kaj pa v vojni? Je bil on, je doživel prvo svetovno vojno?*)

[9.18.8] *Je, je. I bio u prvi svetovni vojni.*

U ovom diskursu prisutni su metapragmatički komentari kojima informatori u procesu stvaranja diskursa skreću pažnju na neke njegove delove. Oni najšešće komentarišu a) one lekseme za koje ne znaju ekvivalent na slovenačkom; b) one lekseme za koje slovenački ekvivalent postoji i oni ga poznaju, ali svejedno osećaju potrebu da navedu i srpsku leksemu, koja ili funkcioniše kao termin, ili je karakteristična za vreme u kome se u narativu govori, što je po pravilu prošlost:

[9.19 DKH] *S starši vred in stricom pa mi smo rekli strina, to je po slovensko teta, in s temi otroki.*

[9.20 DKH] *Recimo jest hodim v Srpske Moravice, pa v Gornirje, Ponikve, pa Durbave to kadar je, kadar je, mi rečemo zbor tam. Žegnanje, al tako.*

[9.21 DKH] *Pralo se je pa sicer dol na Kolpi, doma se je to, kak smo rekli parilo, prelivalo se z vrelo vodo.*

[9.22 DKH] *Kad je umro je mlad, dobio je upalo pljuča i mislim, dobio je pljučnu bolest. Sušicu su prej govorili.*

[9.23 DKH] *Mislite, da su bile plenice ku danas? Nego od onih starijih plahta, što smo rekli mi, smo ockale i onda ona starija je bila mekša.*

[9.24 DKH] *Ja nisam nosila vode nikad, nego velika suša kad je bila. Dole smo imali šternju, ta je bila prva u selu, al druga. Digli i ovdje su napravili šternju, rečemo šternja.*

[9.25 DKH] *On i jedan ovdje, gdje su ovi Ljubljanci sada kupili, taj je sada u Kanadi, nas troje znam, da smo nosili, ove čizme što su bile, su rekli bakante.*

[9.26 DKH] *Ne to nismo, nego vako, kako bi vam rekla. Mi smo rekli, težaki, radniki. Se sve ručno radilo.*

U osnovi ovih se iskaza nalazi se ideološka suprotnost između *nekad* i *sad*, i u jezičkoj ideologiji Srba u Beloj Krajini stanje *nekad* neodvojivo je od lokalnog srpskog idioma i izraza koji tom idiomu pripadaju, tako da oni te izraze koriste i u slovenačkom diskursu, isto kao što kada govore o stanju *sad*, koje je neodvojivo od slovenačkog jezika u diskursu na srpskom upotrebljavaju slovenačke lekseme za realije karakteristične za moderni život ili sferu javnog, o čemu smo govorili u poglavljima 3.4.2 i 7.3.1.1. Metapragmatičkim komentarima uz lekseme iz lokalnog idioma se, isto

tako, podvlači to da sagovornik ne pripada ni lokalnoj, niti široj, jezičkoj zajednici (isp. metapragmatičke komentare *mi smo rekli, što smo rekli mi, mi rečemo*). Nepripadanje sagovornika etnolingvističkoj zajednici motivirano je i informatorova pitanja poput ovoga u iskazu 9.27:

[9.27 DKH] *Jaz se spomnim za vreme stare Jugoslavije recimo na božič, ko se je omenjal kralj Aleksander v cerkvi, je od zunaj pred cerkvijo se pokalo z možnarji. Vete kaj so to možnarji? To je en tako orožje, pravzaprav, kak bi rekel, železna stvar, ki se dene noter v barovc pa se nekak pržge tak da pokne.*

9.4. ZAJEDNIČKO ZNANJE I ODNOS IZMEĐU SAGOVORNIKA

Prilikom lingvističkih istraživanja različitih lokalnih zajednica, kako onih koje žive u aloglotskom okruženju, tako i onih koje ne predstavljaju etničke ili jezičke manjine, uočeni su mehanizmi kojima je u osnovi predstava informatora o sagovorniku motivisana činjenicom da potonji ne pripada lokalnoj zajednici i generacijskom razlikom između sagovornika. Analizirajući interakciju između istraživača i informatora koji pripadaju etnolingvističkoj zajednici Srba na Čepelskoj Adi u Mađarskoj, Sikimić (2004a: 852) zapaža da „skoro redovno, sagovornik ponavlja deo istraživačevog pitanja“ i da se istraživač doživljava kao autoritativni nosilac standardnog jezika:

„metatekstualni iskazi kojima se signalizira pretpostavljeni nepoznati termin (...) istovremeno otkrivaju i nesigurnost u svoje znanje 'srpskog' jezika, gde se istraživač iz Beograda doživljava kao jezički arbitar: *u ataru, kako li se srpski kaže, il ulja, kako vi kažete* (...) Kada sagovornik pretpostavlja da su istraživaču neke reči nepoznate, on ih automatski prevodi na 'standardni' jezik“ (*op. cit.*, 854).

Sikimić (2004b), takođe, navodi brojne primere pitanja i metapragmatičkih komentara informatora sa područja Kosova. Uveren da istraživaču koji ne pripada zajednici ne može biti u potpunosti poznat i razumljiv sadržaj njegovog diskursa, informator objašnjava pojedine lekseme i realije, naročito one vezane za vreme *nekad* (*drugi put* na lokalnom idiomu):

Brgo upali, drugi put nemalo svetlo, nemalo onoj, trske, gaščiki, sveće, toj upalili ljudi
Tad Jana ulegla u svoju odaju. Toj vreme odaja, nemale sobe, odaje, ulegla u svoju odaju, pa izvadila
Vi turite vršnjici na glavu, znaš šta znači vršnjik? Što se pečev felije. Vršnjici, vika, turite na glavu

Karakondžula imala grebenji. Vi ne znate šta znači grbenji, što grebali konoplje ljudi drugi put. Imalo konoplje pa grebali, znaš. I onaj grebenj imaju šiljci na njega (Sikimić 2004b: 37–39).

Ovakva pitanja i komentare u dijaloškom diskursu moguće je objasniti u kontekstu komunikacije koja se odvija pod pretpostavkom o nepostojanju zajedničkog znanja koje dele sagovornici, te jedan od njih (ili oboje) smatraju da je neophodno da tok naracije prekidaju ekskursima ovog tipa i time obezbede razumljivost poruke koju sagovorniku upućuju. Pojmu i konceptu zajedničkog znanja¹⁰⁵ posvećena je značajna pažnja kako u pragmatičkim studijama, tako i u filozofiji i kognitivnoj psihologiji (isp. Lee 2001); zahvaljujući postojanju zajedničkog znanja, u komunikaciji između sagovornika mogući su izrazi kao što su engleski *what do you call it?*, *you know what*, (kao i *doodad*, *whatsit*, *thingamejig*, isp. Enfield 2003: 102). Da bi komunikacija u kojoj se javljaju izrazi ovog tipa bila uspešna, neophodno je da „they [sagovornici] each know (or assume) that the other knows that they themselves know“ (Enfield 2000: 45; isp. Enfield 2003: 103). I upotreba nekih drugih elemenata diskursa, kao što su diskursni markeri poput engleskih *like*, *you know*, *well*, *oh*, *yeah*, u velikoj je meri uslovljena odnosom između sagovornika i njihovim zajedničkim znanjem: Jucker i Smith (1998) su došli do zaključka da markere *like*, *you know*, *well* koriste u komunikaciji osobe koje se međusobno poznaju, a *oh* i *yeah* sagovornici koji se ne poznaju i to objasnili pomoću govornikovih pretpostavki o znanju koje poseduje sagovornik:

„Between friends, where the speakers have more assumptions about the hearer’s current state of knowledge, the speaker is better equipped to provide advice on how to process her words, and this advice is enclosed in presentation markers (*like*, *you know*, *well*). In conversations between strangers, more feedback is needed from interlocutors about how they are integrating information into their knowledge states, and thus the use of reception markers (*oh*, *yeah*) is more frequent“ (Jucker/Smith 1998; cit. prema Fuller 2003: 26, koja nudi nešto drugačiju interpretaciju upotrebe ovih markera).

Za razliku od pomenutih pragmatičkih studija koje se bave diskursnim markerima i ostalim elementima diskursa koji služe za potvrdu ili aktiviranje zajedničkog znanja, pitanja i komentari informatora koja se javljaju u razgovoru sa istraživačima polaze od suprotne pretpostavke: da

---

¹⁰⁵ Lee (2001: 22) skreće pažnju na mnoštvo termina koji se u engleskom jeziku koriste da označe „the information shared and drawn upon by people when communicate with each other“: *shared knowledge*, *mutual knowledge*, *common knowledge*, *background knowledge*, *mutual beliefs*, *shared beliefs*, *mutual suppositions*, *presuppositions*, itd.

zajedničko znanje između sagovornika ne postoji. Ovakva pretpostavka, koliko god bila opravdana, duboko je utemeljena u ideološkoj predstavi o razlici između svetova kojima sagovornici pripadaju, u kojoj je *nekad*, karakteristično za svet informatora, oštro suprotstavljeno stanju kakvo je *sad* i koje je karakteristično za svet istraživača. Budući da informatori uglavnom pripadaju ruralnim zajednicama, predstava o razlici utemeljena je i na opoziciji između urbanog i ruralnog. Na jezičkom planu, radi se o opoziciji između lokalnog idioma i standardnog jezika. Kad su u pitanju lokalne zajednice koje prolaze kroz proces zamene jezike poput Srba u Beloj Krajini, ovo suprotstavljanje dva sveta radikalizovano je činjenicom da nestanak onog što je preovlađivalo *nekada* uključuje i nestanak lokalnog idioma koji se, za razliku od idioma drugih lokalnih zajednica, više ne prenosi sa jedne generacije na drugu.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Srbi u Beloj Krajini predstavljaju jednu od brojnih lokalnih etnolingvističkih zajednica koje prolaze kroz proces zamene jezika pod uticajem značajnih promena u načinu života koje su posledica industrijalizacije i modernizacije. Taj proces jeste predvidljiv što se smera i posledica tiče, ali ta predvidljivost ne umanjuje njegov značaj kao predmeta istraživanja u okviru antropološke lingvistike, niti iscrpljuje sve njegove implikacije (isp. Tsitsipis 2003: 544, f. 5). Ova studija pisana je sa namerom da ukaže na značaj i implikacije procesa zamene jezika kako u konkretnom društvenom, istorijskom i geografskom kontekstu (jugoistočna Evropa, bivši jugoslovenski prostor, Republika Slovenija, Bela Krajina), tako i što se tiče širih društvenih procesa, i da pokaže kako se u procesu zamene jezika mobilise čitav niz jezičkih sredstava kroz čiju upotrebu govornici zagovaraju svoje poglede i uverenja.

U prethodnim poglavljima, problematici zamene jezika kod Srba u Beloj Krajini pristupili smo iz perspektive jezičke ideologije, koncentrišući se pre svega na jezik kao jedan od osnovnih činilaca individualnog i grupnog identiteta, i pokušali da kroz analizu pogleda na jezik i verovanja u vezi sa njim osvetlimo spektar društveno utemeljenih pogleda i verovanja kako samih pripadnika lokalne etnolingvističke zajednice, tako i širih društvenih struktura. Jezička ideologija postaje skup logičnih, razumljivih i utemeljenih pogleda i uverenja ukoliko joj se pristupi kroz sagledavanje odnosa na osi individualno-lokalno-nacionalno: kroz analizu individualnih iskaza bilo je moguće sagledati šire pravilnosti zahvaljujući socijalnoj prirodi pojedinca i socijalnoj prirodi iskaza (isp. Bahtin 1980).

U prvom delu studije, težište analize bilo je na tenziji između lokalnog i nacionalnog, i proces izgradnje nacionalnih država pokazao se ključnim

za uobličavanje kako „spoljašnjih“ diskursa koji su za temu imali problematiku Srba u Beloj Krajini, tako i diskursa samih pripadnika zajednice. Stoga se zamena jezika kod Srba u Beloj Krajini može odrediti kao jedna od manifestacija procesa kroz koji ova lokalna zajednica postaje deo širih društvenih struktura. Osnovna ideološka čvorišta iz spolja formiranog diskursa o Srbima u Beloj Krajini, kojima smo se bavili u poglavlju 5, kao što su autoritet, nostalgija, jezički purizam, pratili smo zatim i u diskursu samih pripadnika ove lokalne etnolingvističke zajednice. Pomenuta ideološka čvorišta bilo je moguće u potpunosti sagledati samo ako se lokalni diskurs, tj. jezički materijal dobijen na terenu, sagleda u širem kontekstu, koji uključuje i diskurs novinara, političara i istraživača s jedne strane, i diskurs pripadnika drugih zajednica (pre svega većinske slovenačke) sa kojima Srbi u Beloj Krajini dolaze u neposredni kontakt.

U drugom delu studije pokušali smo da utvrdimo na koji se način jezička ideologija izražena na planu sadržaja, kroz ideološka jezgra, manifestuje u procesu upotrebe jezika, odnosno na nivou samog jezičkog materijala. Do odgovora na ovo pitanje probali smo da dođemo kroz analizu kako eksplicitne jezičke ideologije – dakle, kroz analizu načina na koje govornici vide i objašnjavaju sopstvenu jezičku praksu, tako i implicitne jezičke ideologije, koja se iščitava iz samih obrazaca upotrebe jezika, kao što su alternacija kodova, upravni govor i sl. (isp. Tsitsipis 2003: 543). Analiza jezičkog materijala pokazala je da govornici kroz upotrebu kodova koje imaju na raspolaganju i pojedinih diskursnih formi zagovaraju i ističu iste ideološke koncepte koje smo detektovali u prvom delu studije; ti koncepti su zasnovani na dve isto tako ideološke opozicije: jedna je opozicija između nacionalnog i lokalnog, gde značajnu ulogu ima sfera javnog i preovlađuje autoritet standardnog nacionalnog jezika koji se na simboličkom planu vezuje za progres i modernost. Druga je opozicija između *nekad* i *sad*, gde stanje *nekad* karakteriše ekstenzivna upotreba maternjeg idioma. Ova vremenska opozicija prisutna je i na sinhronom planu, i ogleda se u razlici i nerazumevanju između pripadnika različitih generacija. Pripadnici najstarije generacije najizrazitije doživljavaju ovu razliku i nerazumevanje, budući da proces *zastarevanja* (isp. Dorian (ur.) 1989) maternjeg idioma prati zastarevanje čitavog sistema vrednosti, rasporeda uloga i statusa unutar zajednice i sl. Opozicija između *nekad* i *sad* predstavlja osnovu na kojoj se gradi većina narativa Srba u Beloj Krajini analiziranih u ovom radu, i prisutna je i u sadržaju iskaza i na planu implicitne jezičke ideologije. Najstariji članovi zajednice prošlost doživljavaju kao *celovitu*, u tom smislu da je maternji idiom u prošlosti bio neodvojiv od svih sfera života i aktivnosti

u zajednici, dok sadašnjost odlikuje *fragmentacija* i neslaganje između lingvističkog i ekstralingvističkog poretka stvari (isp. Tsitsipis 2003: 550). U tom novom poretku koji karakteriše današnje vreme, oni sebe doživljavaju kao dvostruko uskraćene: s jedne strane, vrednost koju pridaju sopstvenom idiomu umanjuje se pod uticajem ideološkog koncepta jezičkog purizma i viđenja maternjeg idioma kao „mešavine“, koja „nije pravi jezik“ koji su neizbežna posledica procesa izgradnje nacionalne države sa nacionalnim jezikom. S druge strane, kompetencija na nacionalnom jeziku najstarijih članova zajednice nikad nije dovedena do nivoa kompetencije na maternjem jeziku (odnosno lokalnom idiomu), čega su oni svesni i što doživljavaju kao problem:

[10.1 DKH] *Med sabo, med sabo govorimo srbsko. Če je pa treba pa govorimo slovensko, samo verjamem, da, da se pozna, da nisem Slovenec.*

[10.2 DKH] *A ja kolko možem, ja se trudim, da govorim slovenski. A teško je, jer nikud nisam išla u posal. Ja nisam nikud išla. Nisam, nije bila situacija, a sada kolko se može tolko se mučiš. Kad dođem kod doktora, kad dođem u trgovinu, kad dođem u bolnicu, ja sam narobe govorila slovenski. To se odmah vidi (...). Da.*

U slučaju većine lokalnih etnolingvističkih zajednica koje prolaze kroz proces zamene jezika, niska vrednost koja se pridaje maternjem idiomu zbog njegove „nečistoće“ izazvane kontaktom sa drugim jezicima usko je vezana za ideju o neadekvatnosti tog idioma da bude sredstvo pisane komunikacije i time uđe u sferu javnog. Tsitsipis ovu ideju o neadekvatnosti maternjeg idioma smatra još jednom vrstom fragmentacije i opisujući slučaj govornika arvanitike u Grčkoj, navodi sledeće:

„Speakers locally perceive their language’s unwritten status as due to its ‘inherent inadequacy’ of being expressed in writing, and thus naturalize historical-hegemonic contingencies. Speakers frequently express the almost unanimous view that Arvanitika has not been blessed by God, as Greek has been. This view separates Arvanitika from one of its possible channels of expression (yet another fragmentation), and at the same time makes the language less visible as compared to Greek, as only a written language is understood as ‘deserving full credit’ for its functional adequacy“ (Tsitsipis 2003: 552–553).

Zahvaljujući posebnostima u procesu formiranja nacionalnih država na jugoslovenskim prostorima, slučaj Srba u Beloj Krajini razlikuje se od upravo opisane situacije govornika idioma arvanitika u Grčkoj i većine drugih lokalnih etnolingvističkih zajednica u tome što, za razliku od takvih zajednica čiji maternji idiomi nikada nisu imali status pisanog jezika, maternji idiom Srba u Beloj Krajini je taj status izgubio tek sa intenzifikacijom procesa formiranja slovenačke nacionalne zajednice. Najstariji među Srbima

u Beloj Krajini školovali su se na srpskom jeziku, tako da proces zamene jezika u ovom slučaju ne predstavlja prelaz od celovite realnosti u kojoj je maternji idiom povezan sa svim ostalim aktivnostima ka fragmentaciji te realnosti, kao što je uobičajeno za lokalne zajednice u procesu u kome one postaju deo nacionalnih struktura, nego je totalitetu koji je vladao vekovima na planu lokalnog u određenom periodu bila pridodata i sfera pisanog zajedno sa komunikacijskim domenima koje ona podrazumeva, da bi onda došlo do fragmentacije. Za razliku od govornika arvanítike, u jezičkoj ideologiji Srba u Beloj Krajini većinski, nacionalni slovenački jezik nije oduvek doživljavao kao jedino adekvatno sredstvo za pisanu i javnu komunikaciju, i za starije govornike takvo njegovo viđenje ne predstavlja prirodno i jedino moguće stanje stvari. Ta činjenica unutrašnje sukobe u diskursu i suprotstavljanje različitih autoriteta o kojima smo govorili u proglavlju 6.3 čini još intenzivnijim.

Problem zamene jezika u etnolingvističkoj zajednici Srba u Beloj Krajini pokušali smo da osmotrimo iz različitih uglova, uzimajući u obzir kako „objektivne“ sociolingvističke parametre, tako i različite vrste diskursa i različite nivoe jezičke strukture i forme upotrebe jezika iz kojih se može iščitati logika putem koje zajednice poput ove opstaju i transformišu se, a njihovi članovi razumevaju i objašnjavaju procese sa kojima su suočeni i zagovaraju određene pozicije i uloge unutar zajednice. Posebnu pažnju smo pri tome posvetili analizi jezičke ideologije govornika samih; pokušali smo da je sagledamo kao deo šireg *diskurzivnog univerzuma*, ukazujući na one njene aspekte koji su zajednički za ideologiju pripadnika zajednice i ideologiju spoljašnjih elita, kao i na mehanizme kroz koje spolja formirana ideološka čvorišta bivaju usvojena od strane samih pripadnika zajednice, i iskorišćena za redefinisavanje i utvrđivanje odnosa i uloga unutar zajednice. Ovi procesi nam otkrivaju dinamiku socijalnih i jezičkih promena u njihovoj punoj kompleksnosti i nedvosmisleno ukazuju na njihovu povezanost, pokazujući istovremeno koliko je duboka veza između nacionalnog i lokalnog, između širih društvenih procesa i načina na koje lokalne zajednice i njihovi članovi kao pojedinci utvrđuju i opravdavaju svoje strategije, pozicije i uloge.

THE SERBS OF BELA KRAJINA: LANGUAGE IDEOLOGY AND THE PROCESS OF LANGUAGE SHIFT

Summary

This study is divided into ten chapters. The first chapter gives an overview of previous linguistic research on small ethnic communities in the area of South-Eastern Europe, and points out new aspects and opportunities that are provided by an approach that considers language as a part of societal praxis. Basic historical, geographic and ethnographic facts about the Serbs of Bela Krajina are also provided.

In the second chapter, the linguistic situation of this ethnolinguistic community is analyzed through structural variables defined within the framework of the concept of ethnolinguistic vitality (Giles/Bourhis/Taylor 1977). These variables are status, demography and institutional support. The facts presented in this chapter provide an “objective“ picture about the native idiom of the Serbs of Bela Krajina and its status. This picture indicates the low ethnolinguistic vitality of the idiom and the process of language shift, in which the dominant Slovenian language overtakes many domains of communication from the native Serbian idiom.

The third chapter overviews the features that are characteristic of the linguistic practice of the Serbs of Bela Krajina; these features are otherwise typical for communities undergoing the process of language shift, such as code alternation (code-switching, code-mixing, lexical borrowings and loans, etc.).

In the fourth chapter, the theoretical concept of language ideology is presented. This concept is a necessary prerequisite for the analysis of language shift as a process resulting from the tension between local and national identities.

From the fifth chapter on the focus is shifted towards the various discourses through which language ideologies are shaped, and from which these ideologies can also be read. In the fifth chapter, we deal with discourses that are characteristic of nation building processes at various historical moments in the area of the former Yugoslavia, which are simultaneously related to conceptualization of the community of the Serbs of Bela Krajina “from the outside“, by observers such as ethnographers, historians, politicians, journalists, etc. We attempt to situate these discourses into a broader European context by highlighting the evolution of the relationship between multilingualism and the national state. This chapter touches upon another kind of ideological construction of communities, those established by researchers dealing with linguistic communities and their idioms.

The sixth chapter aims to show the ways in which central ideological notions appearing at the “national level“ and closely related to national standard language, which we determined in the previous chapter, become incorporated into the discourse of the community members and serve in-group differentiation and definition of social roles inside the local community of the Serbs of Bela Krajina.

From the seventh chapter on, the focus of the analysis moves from ideological nuclei and thematic nodes expressed in discourse to the language material itself – i.e. to the linguistic means used to express language ideology in the process of language use. Concepts of metapragmatic awareness of speakers and reflexivity of language are essential for this kind of analysis. They are among the fundamental features of human languages, enabling ideologically motivated language use. The central topic of the seventh chapter is the linguistic phenomena on which speakers focus in the process of language use. Those phenomena are indicated by speakers’ metapragmatic comments or by certain linguistic means serving as signals indicating those discursive segments or levels of language structure which are of particular importance for expressing language ideology.

The following two chapters are dedicated to the exploration of the interrelatedness of language ideology and language use in the discourse of the Serbs of Bela Krajina. This interrelatedness is based on implicit and explicit metapragmatic awareness. The eighth chapter deals with ideological functions of direct and indirect speech, the discursive forms which, due to their reflexive potential, enable speakers to express their views on social reality through language use.

The ninth chapter sheds light on the relationship between collocutors, in this case between the researcher and the interviewee. We try to show

how this relationship and the roles and statuses of the collocutors affect significantly the forms of language use and enable manipulation of certain linguistic means in order to stress the speaker's authority.

The last, tenth, chapter overviews the issues discussed so far, with special attention paid on the one hand to the fact that language shift is a socially conditioned process, and to broader social phenomena such as the building of a national state and the tension between national and local interests on the other. In this chapter, the broader relevance of the results obtained from the research on language shift from the perspective of language ideology is also discussed.

*

The Serbs of Bela Krajina are one of the numerous local ethnolinguistic communities undergoing a process of language shift as a consequence of major changes in their way of life due to modernization and industrialization. The direction and consequences of the language shift process are predictable to a high extent; nevertheless, this predictability neither undermines its theoretical significance and relevance as an object of research in linguistic anthropology, nor exhausts all its implications (cf. Tsitsipis 2003: 544, f. 5). The present study was written with the aim of pointing out the significance and implications of the process of language shift both in the particular social, historic, and geographical context (Southeastern Europe, the area of the former Yugoslavia, Republic of Slovenia, Bela Krajina), and with regard to broader social processes.

The process of language shift among the Serbs of Bela Krajina was approached from the perspective of language ideology, with a focus on language as one of the essential components of individual and group identity. The aim of the analysis was to shed light on the plethora of socially based views and beliefs both of the members of the local ethnolinguistic community and those belonging to broader social structures. Language ideology becomes a set of logical, comprehensible and well-founded views and beliefs if approached through the exploration of relationships placed on the axis individual-local-national. Due to the social nature of an individual and the social nature of statements, it is possible to observe more general regularities through the analysis of individual statements (cf. Bahtin 1980).

In the first part of this study, the focus of the analysis was placed on the tension between local and national. The nation-state building process proved to be a key factor in shaping both "outside" discourses dealing

with the Serbs of Bela Krajina and discourses produced by the community members themselves. The process of language shift can therefore be interpreted as a manifestation of a process through which a small local community becomes a part of broader social structures. Major ideological nodes in the discourse formed outside the community, such as authority, nostalgia, linguistic purism, were also discovered in the discourse of the community members. It is possible to understand these ideological nodes only if the local discourse, i.e. language material obtained during the fieldwork, is placed into the broader context that includes public discourse related to this community and produced by journalists, politicians and researchers, as well as discourses of other communities (first of all the Slovenian majority) with which the Serbs of Bela Krajina have direct contacts.

The second part of the study provides an analysis of the ways through which linguistic ideology expressed in the contents of the discourse i.e. in ideological nuclei, is manifested in the language material itself, i.e. through the choice of linguistic means in the process of language use. This analysis concerns both explicit language ideology – ways in which speakers see and explain their language practice – as well as implicit language ideology, which is read out of the patterns of language use such as code alternation, reported speech, etc. (cf. Tsitsipis 2003: 543). The analysis has shown that the use of different codes and various discursive forms allows speakers to express the same ideological concepts that were detected in the first part of this study. Those concepts are based on two equally ideologized oppositions. The first is the opposition between local and national, where public sphere plays a significant role and the authority of the standard (national) language prevails, and is symbolically connected with the idea of progress and modernity. The second is the opposition between then and now, where the state of affairs prevailing in the past (then) was characterized by extensive use of the native idiom. This temporal opposition can also be traced at the synchronic level, and is expressed through differences between members of different generations. Those belonging to the oldest generation experience these differences most intensively, given the fact that together with the obsolescence of the native idiom (cf. Dorian (ed.) 1989) the whole value system and roles and authorities defined within the community become obsolete. Most of the analyzed narratives are built upon the opposition then vs. now. This opposition is present both in the narratives' contents and at the level of implicit language ideology. The oldest community members perceive the past as a totality in which the native idiom was integrated into all domains of life in the community, while the present time is characterized

by a fragmentation and discrepancy between linguistic and extralinguistic orders (cf. Tsitsipis 2003: 550). In the new order prevailing nowadays, the oldest generation members see themselves as manifoldly deprived: on the one hand, the value they attach to the native idiom is lessened under the influence of the ideological concept of linguistic purism and the view on that idiom as being “a mixture“ and “not a real language“, which is an inevitable consequence of the nation building process that imposed the national standard language. On the other hand, the oldest generation members have never reached the native-like competence in that national language, a fact which they perceive as a problem and a disadvantage.

The process of language shift among the Serbs of Bela Krajina was approached from various perspectives, taking into account both “objective“ sociolinguistic parameters and various discursive forms and levels of language structure and use that reveal a logic enabling this kind of communities to survive and transform themselves, and simultaneously show ways in which their members understand and rationalize the processes they are faced with, and negotiate their positions and roles in the changing society.

The present study is an attempt to observe the language ideology of the Serbs of Bela Krajina as a part of a broader discursive universe and to highlight ideological aspects that are common both to the local community members and outside elites, as well as mechanisms through which ideological nodes construed outside the community become adopted by its members and employed for redefinition and negotiation of relationships and roles inside the community. Those processes reveal the whole dynamics of social and linguistic changes and their interconnectedness, and show how deep the link is between the state-national and the local, between broader social processes and the ways in which local communities and their particular members rationalize, negotiate and justify their positions, roles, and strategies.

CITIRANA LITERATURA

- Agar 2005** — Michael Agar, „Local Discourse and Global Research: The Role of Local Knowledge“, *Language in Society* 34, 1–22.
- Aitchison 1981** — Jane Aitchison, *Language Change: Progress or Decay?*, Cambridge UK: Cambridge University Press.
- Álvarez-Cáccamo 1996** — Celso Álvarez-Cáccamo, „The Power of Reflexive Language(s): Code Displacement in Reported Speech“, *Journal of Pragmatics* 25, 33–59.
- Anderson 1991** — Benedict Anderson, *Imagined Communities*, London – New York: Verso.
- Appadurai 1996** — Arjun Appadurai, *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Auer 1990** — Peter Auer, „A Discussion Paper on Code Alternation“, *ESF Network on Code-Switching and Language Contact. Papers for the Workshop on Concepts, Methodology and Data*, Basel, 69–92.
- Auer 1998** — Peter Auer, *Code-Switching in Conversation*, London: Routledge.
- Балканские чтения 1992** — *Образ мира в ритуале* (= Балканские чтения 1), Москва.
- Балканские чтения 1993** — *Символический язык традиционной культуры* (= Балканские чтения 2), Москва.
- Балканские чтения 1994** — *Лингво-этнокультурная история Балкан и восточной Европы* (= Балканские чтения 3), Москва.
- Балканские чтения 1997** — *Ellas, древняя, средняя, новая Греция* (= Балканские чтения 4), Москва.
- Балканские чтения 1999** — *В поисках „балканского“ на Балканах* (= Балканские чтения 5), Москва.
- Балканские чтения 2001** — *„Ното balkanicus“. Поведенческие сценарии и культурные роли. Античность. Средневековье. Новое время* (= Балканские чтения 6), Москва.

- Бахтин 1922** — В. Н. Волошинов, *Проблемы творчества Достоевского*, Ленинград: Прибой.
- Бахтин 1929** — В. Н. Волошинов, *Марксизм и философия языка. Основные проблемы социологического метода в науке о языке*, Ленинград: Прибой.
- Бахтин 1963 [=Бахтин 1922]** — Михаил М. Бахтин, *Проблемы поэтики Достоевского*, Москва.
- Bahtin 1980: [= Бахтин 1929]** — Mihail Bahtin, *Marksizam i filozofija jezika*, Beograd: Nolit.
- Bakhtin 1981** — Mihail M. Bakhtin, *The Dialogic Imagination: Four Essays by M. M. Bakhtin*, Michael Holquist (ur.), Austin: University of Texas Press.
- Bakhtin 1986** — Mihail M. Bakhtin, *Speech Genres and Other Late Essays*, Austin: University of Texas Press.
- Bamgbose 1986** — Ayo Bamgbose, „Reported Speech in Yoruba“, *Direct and Indirect Speech*, F. Coulmas (ur.), Berlin – New York – Amsterdam: Mouton de Gruyter, 77–97.
- Banfield 1982** — Ann Banfield, *Unspeakable Sentences: Narration and Representation in the Language of Fiction*, Boston: Routledge – Kegan Paul.
- Bartmiński 1985** — Jerzy Bartmiński, *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki (1), Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej*, Warszawa.
- Bartmiński 1999** — Jerzy Bartmiński, „Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata“, *Językowy obraz świata*, J. Bartmiński (ur.) Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 103–120.
- Bartmiński/Sandomirska/Telija 1999** — Jerzy Bartmiński, Irina Sandomirska, Veronika Telija, „Ojczyzna w polskim i rosyjskim językowym obrazie świata“, *Etnolingwistyka* 11, 25–49.
- Batibo 1992** — Herman Batibo, „The Fate of Ethnic Languages in Tanzania“, *Language Death: Factual and Theoretical Explorations with Special Reference to East Asia*, M. Brenzinger (ur.), Berlin: Mouton de Gruyter, 85–98.
- Bašić 1997** — Goran Bašić, „Položaj etničkih manjina u državama nastalim na prostoru prethodne Jugoslavije“, *Srbi u Sloveniji*, V. Petrović (ur.), Novi Sad: Svetska srpska zajednica, 1–26.
- Bauman 1986** — Richard Bauman, *Story, Performance, and Event. Contextual Studies of Oral Narrative*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Beard 2004** — Adrian Beard, *Language Change*, London – New York: Routledge – Taylor and Francis.
- Benedict 1939** — R. Benedict, „Obituary of Edward Sapir“, *American Anthropologist* 41, 465–468.
- Bentahila/Davies 1992** — Abdelâli Bentahila, Eirlys Davies, „Code-Switching and Language Dominance“, *Cognitive Processing in Bilinguals*, R. J. Harris (ur.), Amsterdam: Elsevier, 443–458.
- Besiner 1993** — Niko Besiner, „Reported Speech and Affect on Nukulaelae“, *Responsibility and Evidence in Oral Discourse*, J. H. Hill, J. T. Irvine (ur.), Cambridge: Cambridge University Press, 161–181.

- Bickel 1998** — Baltasar Bickel, „Grammar and Social Practice: On the Role of Culture in Linguistic Relativity“, *Working paper in preparation for the LAUD Symposium*, No. 425. Essen: LAUD.
- Bižić Omčikus 2003** — Vesna Bižić Omčikus, „Niko Županič v Etnografskem muzeju v Beogradu“, *Etnolog* 13, 273–283.
- Blom/Gumperz 1972** — Jan-Petter Blom, John J. Gumperz, „Social Meaning in Linguistic Structure: Code-Switching in Norway“, *Directions in Sociolinguistics*, John J. Gumperz, Dell Hymes (ur.), Oxford UK: Basil Blackwell, 407–434.
- Boas 1966** — Franz Boas, „Introduction“, *Handbook of American Indian Languages*, P. Holder (ur.), Lincoln, NE: University of Nebraska Press.
- Bokamba 1988** — Eyamba G. Bokamba, „Code-Mixing, Language Variation and Linguistic Theory: Evidence from Bantu Languages“, *Lingua* 76, 21–62.
- Bourhis/Giles 1976** — Richard Bourhis, Howard Giles, „The Language of Cooperation in Wales: A Field Study“, *Language Sciences* 42, 13–16.
- Boym 2001** — Svetlana Boym, *The Future of Nostalgia*, New York: Basic Books.
- Brenzinger (ur.) 1992** — *Language Death: Factual and Theoretical Explorations with Reference to East Africa*, Matthias Brenzinger (ur.), Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- Brown 2003** — Keith Brown, *The Past in Question. Modern Macedonia and the Uncertainties of Nation*, Princeton: Princeton University Press.
- Brown/Gilman 1960** — R. Brown, A. Gilman, „The pronouns of Power and Solidarity“, *Style in Language*, T. A. Sebeok (ur.), Cambridge MA: The Technology Press, 253–277.
- Brunnbauer 1999** — Ulf Brunnbauer, „Diverging (Hi-)Stories: The Contested Identity of the Bulgarian Pomaks“, *Ethnologia Balkanica* 3, 35–50.
- Bucholtz 2003** — Mary Bucholtz, „Sociolinguistic Nostalgia and the Authentication of Identity“, *Journal of Sociolinguistics* 7/3, 398–416.
- Bugarski 1996** — Ranko Bugarski, *Lingvistika u primeni*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Bugarski 1996a** — Ranko Bugarski, *Jezik u društvu*, Beograd: Čigoja štampa – XX vek.
- Bugarski 1997** — Ranko Bugarski, *Jezik u društvenoj krizi*, Beograd: Čigoja štampa – XX vek.
- Bugarski 2005** — Ranko Bugarski, *Jezik i kultura*, Beograd: XX vek – Knjižara Krug.
- Cameron 1997** — Richard Cameron, „A Variable Syntax of Speech, Gesture, and Sound Effect: Direct Quotations in Spanish“, rad predstavljen na NWAWE 26, Québec.
- Campbel/Muntzel 1989** — Lyle Campbell, Martha Muntzel, „The Structural Consequences of Language Death“, *Investigating Obsolescence. Studies in Language Contraction and Death*, N. C. Dorian (ur.), Cambridge: Cambridge University Press, 181–196.

- Chambers 1995** — J. K. Chambers, *Sociolinguistic Theory: Linguistic Variation and its Social Significance*, Oxford – Cambridge: Blackwell Publishing.
- Chambers/Trudgill 1998** — J. K. Chambers, Peter Trudgill, *Dialectology*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Цивьян 1990** — Татьяна В. Цивьян, *Лингвистические основы балканской модели мира*, Москва.
- Цивьян 2002** — Татьяна В. Цивьян, „Современная русская языковая ситуация и проекции на модель мира“, *Славянская языковая и этноязыковая системы в контакте с неславянским окружением*, Т. М. Николаева (ur.), Москва: Языки славянской культуры, 465–475.
- Clark/Gerrig 1990** — Herbert H. Clark, Richard J. Gerrig, „Quotations as Demonstrations“, *Language* 66, 764–805.
- Clark 1996** — Herbert H. Clark, *Using Language*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Clyne 1987** — M. G. Clyne, „History of Research on Language Contact“, *Sociolinguistics – Soziolinguistik* 1, H. V. Ammon, N. Dittmar, K. J. Mattheier (ur.), Berlin: Walter de Gruyter, 452–459.
- Coates 1986** — Jennifer Coates, *Women, Men, and Language. A Sociolinguistic Account of Sex Differences in Language*, London – New York: Longman.
- Coulmas 1986** — Florian Coulmas, „Reported Speech: Some General Issues“, *Direct and Indirect Speech*, Florian Coulmas (ur.), Berlin – New York – Amsterdam: Mouton de Gruyter, 1–28.
- Coupland 2003** — Nikolas Coupland, „Sociolinguistic Authenticities“, *Journal of Sociolinguistics* 7/3, 417–431.
- Crystal 2002** — David Crystal, *The Cambridge Encyclopedia of Language*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Crystal [Kristal] 2003** — Devid Kristal, *Smrt jezika*, Beograd: XX vek.
- Cvijić 1987 [1922]** — Jovan Cvijić, *Balkansko poluostrvo*, Beograd: SANU – Književne novine – Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Цыхун 2000** — Генадзь Цыхун, „Из блокнота участника полесских экспедиций (1. кумина вода; 2. Чагошчы и Чугайка; 3. крычаць як боўгары)“, *Etnolingwistyka* 12, 181–187.
- Čelik 1994** — Pavle Čelik, *Na južni straži: kronika nastajanja državne meje med Slovenijo in Hrvaško*, Ljubljana: Enotnost.
- Čontala 1989** — Borut Čontala, „Bojanci ali Srbi v Beli krajini: leto dni po pismu 'Odbora'“, *Delo* 31 (30. septembar 1989). „Delegacija Srba u Sloveniji“, *Vesti B92*, 18. februar 2005, www.b92.net/info/vesti.
- Diller/Khanittanan 2002** — A. V. N. Diller, W. Khanittanan, „Syntactic Enquiry as a Cultural Activity“, *Ethnosyntax: Explorations in Grammar and Culture*, N. J. Enfield (ur.), Oxford: Oxford University Press, 31–51.
- Dimitrić 1990** — Milovan Dimitrić, „Belokranjski Srbi se ne čutijo ogrožene: Milan Kučan in dr. Dušan Plut obiskala Belo krajino“, *Delo* 242 (16. oktobar 1990).

- Dimitrič 1990a** — Milovan Dimitrič, „Bojančani pravijo, da bodo proslave prirejali kar sami“, *Delo* 125 (31. maj 1990).
- Dobrzyńska 2001** — Teresa Dobrzyńska, „Rendering Metaphor in Reported Speech: Pragmatic Contingencies“, *Relative Points of View. Linguistic Representations of Culture*, Magda Stroińska (ur.), New York – Oxford: Berghahn Books, 39–58.
- Dorian 1981** — Nancy C. Dorian, *Language and Death: The life cycle of a Scottish Gaelic dialect*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Dorian (ur.) 1989** — *Investigating Obsolescence. Studies in Language Contraction and Death*, Nancy C. Dorian (ur.), Cambridge: Cambridge University Press.
- Dorian 2002** — Nancy C. Dorian, „Commentary: Broadening the Rhetorical and Descriptive Horizons in Endangered-Language Linguistics“, *Journal of Linguistic Anthropology* 12/2, 134–140.
- Drašler 2003** — Jana Drašler, *Proti toku (Oris obkolpskih mejnih odnosov skozi čas)*, seminarski rad, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta v Ljubljani (rukopis).
- Dražumerič/Terseglav 1987** — Marinka Dražumerič, Marko Terseglav, „Prispevek k preučevanju Srbov v Beli krajini“, *Traditiones* 16, 205–245.
- Dražumerič 1988** — Marinka Dražumerič, „Srbi v Beli krajini“, *Zgodovinske vzporednice slovenske in hrvaške etnologije* 5 (= Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva 18), 302–317.
- Dubois 1989** — Betty Lou Dubois, „Pseudoquotation in Current English Communication: 'Hey, she didn't really say it'“, *Language in Society* 18/3, 343–359.
- Ducrot 1984** — Oswald Ducrot, *El Decir y lo dicho*, Buenos Aires: Hachette.
- Dular 1985** — A. Dular, *Občina Črnomelj, Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja. 20. stoletje*, Ljubljana.
- Duranti 2003** — Alessandro Duranti, „Language as Culture in U.S. Anthropology“, *Current Anthropology* 44/3, 323–347.
- Eagleton 1991** — Terry Eagleton, *Ideology: an Introduction*, London: Verso.
- Eckert 2003** — Penelope Eckert, „Elephants in the Room“, *Journal of Sociolinguistics* 7/3, 392–397.
- Ehrenpreis 1928** — M. Ehrenpreis, *The Soul of the East: Experiences and Reflections*, New York.
- Enfield 2000** — Nick J. Enfield, „The Theory of Cultural Logic: How Individuals Combine Social Intelligence with Semiotics to Create and Maintain Cultural Meaning“, *Cultural Dynamics* 12/1, 35–64.
- Enfield 2003** — Nick J. Enfield, „The Definition of *WHAT-d'you-call-it*: Semantics and Pragmatics of Recognitional Deixis“, *Journal of Pragmatics* 35, 101–117.
- England 2002** — Nora C. England, „Commentary: Further Rhetorical Concerns“, *Journal of Linguistic Anthropology* 12/2, 141–143.

- Fairclough 1992** — N. Fairclough, *Discourse and Social Change*, Cambridge: Polity Press.
- Ferguson 1964** — Charles A. Ferguson, „Diglossia“, *Language in Culture and Society*, Dell Hymes (ur.), New York: Harper and Row, 429–439.
- Filipović 1970** — Milenko Filipović, „Srpska naselja u Beloj Krajini u Sloveniji“, *Radovi ANU BiH XXXV*, Sarajevo: Odj. Društ. Nauka 12, 147–238.
- Filipović 1985** — Rudolf Filipović, „Sociolingvistički uvjeti očuvanja konavoskog dijalekta u Watsonvilleu (SAD)“, *Hrvatski dijalektološki zbornik 7/1*, Zagreb, 89–97.
- Fishman 1964** — Joshua A. Fishman, „Language Maintenance and Language Shift as a Field of Inquiry“, *Linguistics* 9, 32–70.
- Fishman 1982** — Joshua A. Fishman, „Whorfanism of the Third Kind: Ethnolinguistic Diversity as a Worldwide Societal Asset“, *Language in Society* 11, 1–14.
- Fishman 2002** — Joshua A. Fishman, „Commentary: What a Difference 40 Years Make!“, *Journal of Linguistic Anthropology* 12/2, 144–149.
- Flora 1993** — Radu Flora, *Rumunski banatski govori u svjetlu lingvističke geografije*, Beograd: Filološki fakultet.
- Foddy 1993** — William Foddy, *Construing Questions for Interviews and Questionnaires*, Cambridge – New York – Melbourne: Cambridge University Press.
- Foucault 1972** — Michael Foucault, *The Archeology of Knowledge*, New York: Pantheon Books (izdanje na srpskom: Mišel Fuko, *Arheologija znanja*, Beograd – Novi Sad: Plato – Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 1998).
- Friedman 1997** — Victor Friedman, „One Grammar, Three Lexicons: Ideological Overtones and Underpinings in the Balkan Sprachbund“, *CLS Papers from the 33rd Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*, 1–23.
- Friedrich 1986** — P. Friedrich, *The Language Parallax: Linguistic Relativism and Poetic Indeterminacy*, Austin: University of Texas Press.
- Fuller 2003** — Janet M. Fuller, „The Influence of Speaker Roles on Discourse Marker Use“, *Journal of Pragmatics* 35, 23–45.
- Gal 1979** — Susan Gal, *Language Shift. Social Determinations of Linguistic Change in Bilingual Austria*, New York: Academic Press.
- Gal 1993** — Susan Gal, „Diversity and Contestation in Linguistic Ideologies: German Speakers in Hungary“, *Language in Society* 22, 337–359.
- Gal 1995** — Susan Gal, „Language and the 'Arts of Resistance'“, *Cultural Anthropology* 10, 407–424.
- Gal 2006** — Susan Gal, „Migration, Minorities and Multilingualism: Language Ideologies in Europe“, *Language Ideologies, Policies and Practices*, C. Mar-Molinero, P. Stevenson (ur.), Houndmills – New York: Palgrave Macmillan, 13–27.

- Garner/Rubin 1986** — T. Garner, D. L. Rubin, „Middle Class Blacks' Perceptions of Dialect and Style Shifting: The Case of Southern Attorneys“, *Journal of Language and Social Psychology* 5, 33–48.
- Garnett 1904** — Lucy Garnett, *Turkish Life in Town and Country*, New York.
- Garrett/Williams/Coupland 1999** — Peter Garrett, Angie Williams, Nikolas Coupland, „Evaluating Dialect in Discourse: Teachers' and Teenagers' Responses to Young English Speakers in Wales“, *Language in Society* 28, 321–354.
- Garrett/Williams/Coupland 2004** — Peter Garrett, Angie Williams, Nikolas Coupland, „Adolescents' Lexical Repertoires of Peer Evaluation: Boring Prats and English Snobs“, *Metalanguage: Social and Ideological Perspectives*, A. Jaworski, N. Coupland, D. Galasiński (ur.), Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 193–225.
- Geeraters 2003** — Dirk Geeraters, „Cultural Models of Linguistic Standardization“, *Cognitive Models in Language and Thought: Ideology, Metaphors, and Meanings*, R. Dirven, R. Frank, and M. Pütz (ur.), Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 25–68.
- Gemeindelexicon von Krain. Bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1900*, Wien 1905.
- Giles/Bourhis/Taylor 1977** — Howard Giles, Richard Y. Bourhis, D. M. Taylor, „Towards a Theory of Language in Ethnic Group Relations“, *Language, Ethnicity and Inter-group Relations*, (=European monographs in social psychology 13), London – New York – San Francisco: Academic press, 307–348.
- Giles/Coupland 1990** — Howard Giles, Nikolas Coupland, *Language: Contexts and Consequences*, London: Open University Press.
- Giles/Coupland/Wiemann 1992** — Howard Giles, Nikolas Coupland, John M. Wiemann, „'Talk is Cheap', but 'My Word is My Bond': Beliefs about Talk“, *Sociolinguistics Today: Eastern and Western Perspectives*, K. Bolton, H. Kwock (ur.), London: Routledge, 218–243.
- Ginzburg 1992** — Carlo Ginzburg, *Clues, Myths, and Historical Method*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Goffman 2002** — Daniel Goffman, *The Ottoman Empire and Early Modern Europe*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Гоффманова 2000** — Я. Гоффманова, „'Подсказывание', 'поддакивание' и другие виды стратегии преодоления коммуникативных барьеров“, *Язык как средство трансляции культуры*, Москва: Наука, 132–153.
- Greenberg 2004** — Robert D. Greenberg, *Language and Identity in the Balkans. Serbo-Croatian and Its Disintegration*, Oxford: Oxford University Press.
- Grosjean 1982** — F. Grosjean, *Life with Two Languages: An Introduction to Bilingualism*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

- Grzegorzczkova 1999** — R. Grzegorzczkova, „Rola języka w tworzeniu kultury umysłowej“, *Język a kultura. Podstawowe pojęcia i problemy*, J. Anusiewicz, J. Bartmiński (ur.), Wrocław, 61–71.
- Gumperz [Gampere] 1974** — John J. Gumperz, „Tipovi jezičkih zajednica“, *Jezik i društvo*, Ranko Bugarski (ur.), (=Kultura 25), 47–57.
- Gumperz 1982** — John J. Gumperz, *Discourse Strategies*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Gupta/Ferguson (ur.) 1997** — *Anthropological Locations: Boundaries and Grounds of a Field Science*, Akhil Gupta, James Ferguson (ur.), Berkeley: University of California Press.
- Gynan 2001** — Shaw N. Gynan, „Ideological Dimensions of Dynamic Bilingualism in Paraguay: Sociohistorical and Ethnolinguistic Perspectives“, rad predstavljen na *Third International Symposium on Bilingualism*, UWE Bristol, 18–20 April 2001.
- Haberland 1986** — Hartmut Haberland, „Reported speech in Danish“, *Direct and Indirect Speech*, F. Coulmas (ur.), Berlin – New York – Amsterdam: Mouton de Gruyter, 219–253.
- Hamers/Blanc 1989** — Josiane F. Hamers, Michel A. Blanc, *Bilinguality and Bilingualism*, Cambridge *et al.*: Cambridge University Press.
- Hamp 1978** — Eric Hamp, „Problems in Multilingualism in Small Linguistic Communities“, *International Dimensions of Bilingual Education*, J. E. Alatis (ur.), Washington DC: Georgetown University Press, 155–164.
- Hamp 1989** — Eric Hamp, „On Signs of Health and Death“, *Investigating Obsolescence, Studies in Language Contraction and Death*, Nancy Dorian (ur.), Cambridge: Cambridge University Press, 197–210.
- Hanks 2000** — William F. Hanks, *Intertexts, Writings on Language, Utterance, and Context*, Lanham – Boulder – New York – Oxford: Rowman & Littlefield Publishers.
- Heath 1983** — Shirley B. Heath, *Ways with Words*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Heath 1989** — Shirley B. Heath, „Language Ideology“, *International Encyclopedia of Communications*, Vol. 2, New York – Oxford: Oxford University Press, 393–395.
- Hemon 2001** — Aleksandar Hemon, „Jazuk za Jugu“, *Dani* 205 (11. maj 2001).
- Hermanik/Promitzer/Staudinger 2002** — Klaus-Jürgen Hermanik, Christian Promitzer, Eduard Staudinger, „(Hidden) Minorities: Language and Ethnic Identities in the Alpine-Adriatic Region, Radenci (Slovenia), 20–24 March 2002“, *Scientific Report*.
- Hermanik 2004** — Klaus-Jürgen Hermanik, „Colonizing a (Hidden) Minority Region: A Case Study of Multicultural Patterns in the South Slovenian Village Črmošnjice/Tschermschnitz“, *Skrivene manjine na Balkanu*, B. Sikimić (ur.), Beograd: Balkanološki institut SANU, 107–120.

- Hill 1970** — Jane H. Hill, „Foreign Accents, Language Acquisition, and Cerebral Dominance Revisited“, *Language Learning* 20, 237–248.
- Hill 1985** — Jane H. Hill, „The Grammar of Consciousness and the Consciousness of Grammar“, *American Ethnologist* 12, 725–737.
- Hill 1987** — Jane H. Hill, „Women’s Speech in Modern Mexicano“, *Language, Gender and Sex in Comparative Perspective*, Susan U. Philips (ur.), Cambridge UK: Cambridge University Press, 121–160.
- Hill 1988** — Jane H. Hill, „Language, Culture, and World View“, *Linguistics: The Cambridge Survey, No. IV: Language: The Socio-cultural Context*, F. J. Newmeyer (ur.), Cambridge, 14–36.
- Hill 1989** — Jane H. Hill, The „Social Functions of Relativization in Obsolescent and Non-obsolescent Languages“, *Investigating Obsolescence. Studies in Language Contraction and Death*, Nancy C. Dorian (ur.), Cambridge: Cambridge University Press, 149–164.
- Hill 1990** — Jane H. Hill, „Structure and Practice in Language Shift“, predavanje održano u Stokholmu, rukopis.
- Hill 1992** — Jane H. Hill, „’Today there is no respect’: Nostalgia, Respect, and Oppositional Discourse in Mexicano (Nahuatl) Language Ideology“, *Pragmatics* 2, 263–280.
- Hill 1998** — Jane H. Hill, „’Today There Is No Respect’. Nostalgia, Respect, and Oppositional Discourse in Mexicano (Nahuatl) Language Ideology“, *Language Ideologies. Practice and Theory*, Bambi B. Schieffelin, Kathryn A. Woolard, Paul V. Kroskrity (ur.), New York – Oxford: Oxford University Press, 68–86.
- Hill 2002** — Jane H. Hill, „’Expert Rhetorics’ in Advocacy for Endangered Languages: Who Is Listening, and What Do They Hear?“, *Journal of Linguistic Anthropology* 12/2, 119–133.
- Hill/Hill 1986** — Jane H. Hill, Kenneth C. Hill, *Speaking Mexicano: Dynamics of a Syncretic Language in Central Mexico*, Tucson: University of Arizona Press.
- Hill/Mannheim 1992** — Jane H. Hill, Bruce Mannheim, „Language and World View“, *Annual Review of Anthropology* 21, 381–406.
- Hinnenkamp 1991** — Volker Hinnenkamp, „Talking a Person into Interethnic Distinction“, *The Pragmatics of Intercultural and International Communication*, J. Blommaert, J. Verschueren (ur.), Amsterdam: John Benjamins, 91–110.
- Hinton/Hale (ur.) 2001** — *The Green Book of Language Revitalization in Practice*, Leanne Hinton, Ken Hale (ur.), San Diego: Academic Press.
- Hinton 2002** — Leanne Hinton, „Commentary: Internal and External Language Advocacy“, *Journal of Linguistic Anthropology* 12/2, 150–156.
- Hladnik** — Miran Hladnik, „Slovani v slovenski zgodovinski povesti“, <http://www.ijs.si/lit/slovani.html>
- Hoenigswald 1966** — H. Hoenigswald, „A Proposal for the Study of Folk Linguistics“, *Sociolinguistics*, W. Bright (ur.), The Hague: Mouton, 16–26.

- Hoerder 2003** — Dirk Hoerder, „Revising the Monocultural Nation-State Paradigm. An Introduction to Transcultural Perspectives“, *The Historical Practice of Diversity. Transcultural Interactions from the Early Modern Mediterranean to the Postcolonial World*, Dirk Hoerder, Christiane Harzig, Adrian Shubert (ur.), New York – Oxford: Berghahn Books, 1–12.
- Houtkoop-Steenstra 1995** — H. Houtkoop-Steenstra, „Meeting both Ends: Between Standardization and Recipient Design in Telephone Survey Interviews“, *Situated Order*, P. den Hove, G. Psathas (ur.), University Press of America, 91–107.
- Hranilović 1990** — Nada Hranilović, „Žumberčani – subetnička grupa u Hrvata“, *Migracijske teme* 6/4, 593–612.
- Христов 2004** — Петко Христов, *Общности и празници*, София: Етнографски институт с музей БАН.
- Hudelja 1982** — Mihaela Hudelja, *Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja – 20. stoletje. Obkolpski del občine Črnomelj s poudarkom na interetničnih odnosih*, diplomski rad, Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani (rukopis).
- Humboldt 1836** — W. von Humboldt, *Über the Verschiedenheit der menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts*, Berlin: Königlich-Akademie der Wissenschaften.
- Husband/Khan 1982** — Charles Husband, Saifullah Khan, „The Viability of Ethnolinguistic Vitality: A Reply“, *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 3, 193–205.
- Ilić 2004** — Marija Ilić, „Mit između fikcije i faksije“, *Izbegličko Kosovo*, Biljana Sikimić (ur.), (= *Liceum* 8), Kragujevac, 19–29.
- Irvine 1989** — Judith T. Irvine, „When Talk Isn’t Cheap: Language and Political Economy“, *American Ethnologist* 16, 248–267.
- Irvine/Gal 2000** — Judith T. Irvine, Susan Gal, „Language Ideology and Linguistic Differentiation“, *Regimes of Language: Ideologies, Politics, and Identities*, P. V. Kroskrity (ur.), Santa Fe: School of American Research Press, 35–83.
- Ivačić 1989** — Ivo Ivačić, „Ali Slovenci res ogrožajo belokranjske Srbe?“, *7D* 41 (11. novembar 1989), 20–21.
- Ivić 1957** — Pavle Ivić, „O govoru Galipoljskih Srba“, *Srpski dijalektološki zbornik* XII, Beograd, XXII–520.
- Ivić 1966** — Pavle Ivić, „O srpskom govoru u selu Lovri“, *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* XII, Budapest, 191–201.
- Ivić 1991** — Pavle Ivić, „Migracije i dijalekti Srba jekavaca“, *Iz srpskohrvatske dijalektologije*, Izabrani ogleđi III, Niš: Prosveta, 257–273.
- Ivić 1994** — Pavle Ivić, „Štokavski govori u Mađarskoj“, *Zadužbina* 27, Beograd.
- Ivić 1994a** — Pavle Ivić, „O srpskom govoru u Batanji“, *Južnoslovenski filolog* L, 33–49.

- Ivić 1997** — Pavle Ivić, „O kosovsko-resavskom govoru Čobanca blizu Sentandreje“, *Sentandrejski zbornik* 3, Beograd, 225–237.
- Jacobson 1998** — Rodolfo Jacobson, „Conveying a Broader Message through Bilingual Discourse: An Attempt at Contrastive Codeswitching Research“, *Codeswitching Worldwide*, R. Jacobson (ur.), Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 51–76.
- Jacobson (ur.) 1998** — *Codeswitching Worldwide*, R. Jacobson (ur.), Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- Jaffe 1999** — Alexandra Jaffe, *Ideologies in Action: Language Politics on Corsica*, Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- Jagić 1929** — A. Jagić, „Hrvatske naseobine u Banatu“, *Letopis Matice srpske* 319/1, god. CIII, Novi Sad, 33–39.
- Jakobson 1980** — Roman Jakobson, „Closing Statement: Linguistics and Poetics“, *Style in Language*, T. Seboek (ur.), Cambridge, MA: MIT Press, 350–377.
- Jaworski/Coupland/Galasiński 2004** — Adam Jaworski, Nikolas Coupland, Dariusz Galasiński, „Metalanguage: Why Now?“, *Metalanguage: Social and Ideological Perspectives*, A. Jaworski, N. Coupland, D. Galasiński (ur.), Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 3–8.
- Johnstone 1987** — Barbara Johnstone, „'He says... so I said': Verb Tense Alternation and Narrative Depictions of Authority in American English“, *Linguistics* 25, 33–52.
- Joseph 1991** — J. E. Joseph, „Review of W. von Humboldt, Über the Verschiedenheit der menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts, Berlin 1836“, *Language* 67, 843–851.
- Jucker/Smith 1998** — Andreas H. Jucker, Sara W. Smith, „And people just you know like 'wow': Discourse Markers as Negotiating Strategies“, *Discourse Markers: Descriptions and Theory*, Andreas H. Jucker, Yael Yiv (ur.), Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 171–201.
- Кабакова 1993** — Г. И. Кабакова, „Французская этнолингвистика: проблематика и методология“, *Вопросы языкознания* 6, 100–113.
- Kachru 1982** — B. B. Kachru, „The Bilingual's Linguistic Repertoire“, *Issues in International Bilingual Education: The Role of the Vernacular*, B. Hartford, A. Caldman (ur.), New York: Plenum Press, 25–52.
- Kahl 2002** — Thede Kahl, „Zur Islamisierung der meglenitischen Vlachén (Meglénorómánen): Das Dorf Nánti (Nótia) und die 'Nántinets' in der heutigen Türkei“, *Zeitschrift für Balkanologie* 38/1–2, 31–55.
- Karadžić 1845** — *Vuka Stef. Karadžića i Save Tekelije pisma visokopreosveštenome gospodinu Platonu Atanackoviću, pravoslavnome vladici budimskome o srpskome pravopisu, sa osobitijem dodacima o srpskom jeziku*, Beč.
- Karstedt 2002** — L. Karstedt, „The History and Status of Linguistic Anthropology in Germany, Austria, and Switzerland“, *Journal of Linguistic Anthropology* 12/1, 72–87.

- Kaser 1997** — Karl Kaser, *Slobodan seljak i vojnik. Rana krajiška društva (1545–1754)* 1, Zagreb.
- Kay 1987** — Paul Kay, „Linguistic Competence and Folk Theories of Language: Two English Hedges“, *Cultural Models in Language and Thought*, D. Holland, N. Quinn (ur.), Cambridge: Cambridge University Press, 67–77.
- Kay 1996** — Paul Kay, „Intra-Speaker Relativity“, *Rethinking Linguistic Relativity*, John J. Gumperz, Stephen C. Levinson (ur.), Cambridge: Cambridge University Press, 97–114.
- Kearney 1995** — Michael Kearney, „The Local and the Global: The Anthropology of Globalization and Transnationalism“, *Annual Review of Anthropology* 24, 547–565.
- Klopčič/Komac/Kržišnik-Bukić 2003** — Vera Klopčič, Miran Komac, Vera Kržišnik-Bukić, *Albanci, Bošnjaki, Črnogorci, Hrvati, Makedonci in Srbi v Republiki Sloveniji, Položaj in status pripadnikov narodov nekdanje Jugoslavije v Republiki Sloveniji*, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, decembar 2003, <http://www.gov.si/uvn/FRAME.htm>.
- Kloss 1984** — Heinz Kloss, „Umriß eines Forschungsprogrammes zum Thema 'Sprachentod'“, *International Journal of Sociology of Language* 45, 65–76.
- Knežević Hočevar 1999** — Duška Knežević Hočevar, *Družbena razmejevanja v dolini zgornje Kolpe. Domačinska zamišljanja nacije in lokalitete*, Ljubljana: Založba ZRC.
- Knežević Hočevar 2004** — Duška Knežević Hočevar, „Kri ni voda: potomci Uskokov ob slovensko-hrvaški meji“, *Razprave in gradivo* 45, Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 126–143.
- Koerner 1999** — E. F. K. Koerner, „Linguistics and Ideology: A Neglected Aspect of 19th and 20th Century Historiography“, *Linguistic Historiography: Projects and Prospects*, Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 39–60.
- Komac 2000** — Miran Komac, „Srpska zajednica u Sloveniji“, *Beseda*, Ljubljana: Društvo Srpska zajednica, 7–33.
- Kristiansen 2004** — Tore Kristiansen, „Social Meaning and Norm-Ideals for Speech in a Danish Community“, *Metalanguage: Social and Ideological Perspectives*, A. Jaworski, N. Coupland, D. Galasiński (ur.), Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 167–192.
- Kroskrity 2000** — Paul V. Kroskrity, „Regimenting Languages: Language Ideological Perspectives“, *Regimes of Language. Ideologies, Politics and Identities*, Paul V. Kroskrity (ur.), Santa Fe – Oxford: School of American Research Press – James Currey, 1–34.
- Krpan 1983** — S. Krpan, *Hrvati u Keči*, Zagreb.
- Kurath 1972** — H. Kurath, *Studies in Area Linguistics*, Bloomington.
- Labov 1972** — William Labov, *Sociolinguistic Patterns*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

- Laclau/Mouffe 1985** — Ernesto Laclau, Chantal Mouffe, *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*, New York – London: Verso.
- Ladegaard 2000** — Hans J. Ladegaard, „Language Attitudes and Sociolinguistic Behaviour: Exploring Attitude-Behaviour Relations in Language“, *Journal of Sociolinguistics* 4/2, 214–233.
- Laketić 1989** — Milan Laketić, „Kad je predsednik 'Srb'“, *Politika* (24. oktobar).
- Lavandera 1988** — Beatriz R. Lavandera, „The study of Language in Its Socio-Cultural Context“, *Linguistics, The Cambridge Survey, No. IV: Language: The Socio-cultural Context*, F. J. Newmeyer (ur.), Cambridge, 1–13.
- Lee 1997** — Benjamin Lee, *Talking Heads: Language, Metalanguage and the Semiotics of Subjectivity*, Durham – London: Duke University Press.
- Lee 2001** — Benny P. H. Lee, „Mutual Knowledge, Background Knowledge and Shared Beliefs: Their Roles in Establishing Common Ground“, *Journal of Pragmatics* 33, 21–44.
- Lesar 1991** — Ladislav Lesar, „'Belokranjci smo!': dušebrižniki iz 'matične domovine' so odšli praznih rok“, *Nedeljski dnevnik* 265 (29. septembar 1991), 22.
- Levinson 1997** — Steven C. Levinson, „From Outer to Inner Space: Linguistic Categories and Non-Linguistic Thinking“, *The Relationship between Linguistic and Conceptual Representation*, J. Nuyts, E. Pedersen (ur.), Cambridge: Cambridge University Press, 13–45.
- Lewis 1979** — David Lewis, „Monitoring and Self-Repair in Speech“, *Cognition* 14, 41–104.
- Loma 1997** — Aleksandar Loma, „Drvojedi“, *Kodovi slovenskih kultura* 2, *Hrana*, Beograd, 153–162.
- Lucy 1992** — John A. Lucy, *Language Diversity and Thought: A Reformulation of the Linguistic Relativity Hypothesis*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Lucy (ur.) 1993** — John A. Lucy (ur.), *Reflexive Language: Reported Speech and Metapragmatics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Lucy 1993** — John A. Lucy, „Reflexive Language and Human Disciplines“, *Reflexive Language: Reported Speech and Metapragmatics*, J. A. Lucy (ur.), Cambridge: Cambridge University Press, 9–32.
- Lucy 1993a** — John A. Lucy, „Metapragmatic Representational: Reporting Speech with Quotatives in Yucatec Maya“, *Reflexive Language: Reported Speech and Metapragmatics*, J. A. Lucy (ur.), Cambridge: Cambridge University Press, 91–125.
- Lucy 1997** — John A. Lucy, „Linguistic Relativity“, *Annual Review of Anthropology* 26, 91–312.
- Luthar/Petrović 2005** — Oto Luthar, Tanja Petrović, „Kreiranje identiteta kroz konstrukciju periferije: Balkan u zapadnim turističkim vodičima“, *Sa bede-*

- kerom po jugoistočnoj Evropi*, Đorđe Kostić (ur.), Beograd: Balkanološki institut SANU, 177–194.
- Macaulay 1987** — Ronald K. S. Macaulay, „Polyphonic Monologues: Quoted Direct Speech in Oral Narratives“, *IPrA Papers in Pragmatics* 1/2, 1–34.
- Maćkiewicz 1999** — Jolanta Maćkiewicz, „Co to jest 'językowy obraz świata'“, *Etnolingwistyka* 11, 7–24.
- Maher 1996** — J. Maher, „Fishermen, Farmers, Traders: Language and Economic History on St. Barthelemy, French West Indies“, *Language in Society* 25/3, Cambridge, 373–406.
- Majstorović 1997** — Marijan Majstorović, „Izgubljena Hrvatska: Bela Krajina – Hrvatski povijesni teritorij“, *Hrvati u Sloveniji*, Mirjana Domini (ur.), Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, 95–107.
- Mal 1924** — Josip Mal, „Uskočke seobe i slovenske pokrajine“, *Srpski etnografski zbornik* 30, Naselja i poreklo stanovništva 18, Ljubljana.
- Malmkjær 1992** — *The Linguistic Encyclopedia, Second Edition*, ed. by K. Malmkjær, London – New York.
- Mann 2000** — Charles C. Mann, „Reviewing Ethnolinguistic Vitality: The Case of Anglo-Nigerian Pidgin“, *Journal of Sociolinguistics* 4/3, 458–474.
- Marçais 1930** — W. Marçais, „Le diglossie arabe“, *L'Enseignement Public* 97/12, 401–409.
- Marchand 1982** — James W. Marchand, „Herder, Precursor of Humboldt, Whorf, and Modern Language Philosophy“, *Johann Gottfried Herder; Innovator through the Ages*, W. Koepke, S. B. Knoll (ur.), Bonn: Bouvier, 20–34.
- Matijašević 1980** — Radovan Matijašević, „Bahtinova teorija govora“, M. Bahtin, *Marksizam i filozofija jezika*, Beograd: Nolit, IX–XL.
- Maynard 1996** — Senko K. Maynard, „Multivoicedness in Speech and Thought Representation: The Case of Self-Quotation in Japanese“, *Journal of Pragmatics* 25, 207–226.
- Mekina 2001** — Igor Mekina, „Neenakopravne manjšine: Zakaj Neslovenci nimajo pravice do pouka v materinščini?“, *Mladina* 8 (26. februar 2001), 16–19.
- Messner-Sporšič 1931** — A. Messner-Sporšič, „Kolonije hrvatskih plemića u Banatu“, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* XXVIII/1, Zagreb, 160–207.
- Miletić 2002** — Vesna Miletić, „Položaj srbske narodne skupnosti v Sloveniji“, *Beseda* 2, Ljubljana: Društvo Srpska zajednica, 5–13.
- Miletić 2003** — Vesna Miletić, „Srbi u Sloveniji u brojkama popisa 2002“, *Beseda* 3, Ljubljana: Društvo Srpska zajednica, 24–28.
- Miller 1968** — L. R. Miller, *The Linguistic Relativity Principle and Humboldtian Ethnolinguistics: A History and Appraisal*, The Hague: Mouton.
- Milroy/Gordon 2003** — Lesley Milroy, Matthew Gordon, *Sociolinguistics, Method and Interpretation*, Malden, MA Oxford – UK: Blackwell Publishing.

- Minnich 1988** — Robert Gary Minnich, „Speaking Slovene – being Slovene. Verbal codes and collective self-images: Some correlations between Kanalska Dolina and Ziljska Dolina“, *Slovene Studies* 10/2, 125–147.
- Mladenova 2004** — Olga Mladenova, *Russian Second-Language Textbooks and Identity in the Universe of Discourse*, München: Verlag Otto Sagner.
- Mühlhäusler 2003** — Peter Mühlhäusler, „Language Endangerment and Language Revival“, *Journal of Sociolinguistics* 7/2, 232–245.
- Müllerová 1994** — O. Müllerová, „Podmínky úspěšnosti rozhovoru jako metody sociálně psychologických výzkumů“, *Kształcenie porozumiewania się*, S. Gajda, J. Nocoń (ur.), Opole.
- Muysken 2000** — Pieter Muysken, *Bilingual Speech. A Typology of Code-Mixing*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Myers-Scotton 1991** — Carol Myers-Scotton, „Differentiating Borrowing and Codeswitching“, *Linguistic Change and Contact*, Kathleen Ferara, Becky Brown, Keith Walters, John Baugh (ur.), Austin: University of Texas Press, 318–325.
- Myers-Scotton 1992** — Carol Myers-Scotton, „Codeswitching as a Mechanism of Deep Borrowing, Language Shift and Language Death“, *Language Death: Factual and Theoretical Explorations with Reference to East Africa*, Matthias Brenzinger (ur.), Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 31–58.
- Myers-Scotton 1993** — Carol Myers-Scotton, *Duelling Languages: Grammatical Structure and Codeswitching*, Oxford: Oxford University Press.
- Myers-Scotton 1993a** — Carol Myers-Scotton, „Common and Uncommon Ground: Social and Structural Factors in Code-Switching“, *Language in Society* 22, 475–503.
- Myhill 2003** — John Myhill, „The Native Speaker, Identity, and the Authenticity Hierarchy“, *Language Sciences* 25, 77–97.
- Navratil 1866** — J. Navratil, „Uskoki na Kranjskem“, *Slovenski glasnik* (januar 1866).
- Naylor 1978** — Kenneth E. Naylor, „The Eastern Variant of Serbo-Croatian as the *Lingua Communis* in Yugoslavia“, *Folia Slavica* 1, 456–468.
- Nedzielski/Preston 1999** — Nancy Nedzielski, Dennis Preston, *Folk Linguistics*, Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- Nelde 2000** — Peter Hans Nelde, „Identity among Bilinguals: An Ecolinguistic Approach“, *Estudios de Sociolingüística* 1/1, 41–46.
- Nettle/Romaine 2000**: Daniel Nettle, Suzanne Romaine, *Vanishing Voices: The Extinction of the World's Languages*, Oxford: Oxford University Press.
- Obravnave kranjskega deželnega zbora 1881** — *Obravnave kranjskega deželnega zbora 1881* (zasedanje dne 21. 10. 1881).
- Ochs/Capps 1996** — Elinor Ochs, Lisa Capps, „Narrating the Self“, *Annual Review of Anthropology* 25, 19–43.

- Ognjanović 1997** — Divna Ognjanović, „Pogled kroz prošlost i viđenje budućnosti Srba u Beloj Krajini“, *Srbi u Sloveniji*, Vladimir Petrović (ur.), Novi Sad: Svetska srpska zajednica, 103–111.
- Ostermann 2003** — Anna Cristina Ostermann, „Localizing Power and Solidarity: Pronoun Alternation at an All-Female Police Station and a Feminist Crisis Intervention Center in Brasil“, *Language in Society* 32, 351–381.
- Palmer 1996** — Gary B. Palmer, *Toward a Theory of Cultural Linguistics*, Austin: University of Texas Press.
- Penn 1972** — J. M. Penn, *Linguistic Relativity Versus Innate Ideas. The Origins of the Sapir-Whorf Ideas in German Thought*, The Hague: Mouton.
- Petrović 2000** — Tanja Petrović, „Struggling for Space. Self-presentation in Autobiographies of Women in Serbia Born in 1920s and 1930s“, *She in the Balkans*, Elena Tačeva, Pija Nedin (ur.), Blagoevgrad, 363–374.
- Petrović 2004** — Tanja Petrović, „Tradicionalna kultura Srba u Beloj Krajini u svetlu zamene jezika“, *Исследования по славянской диалектологии 10, Терминологическая лексика материальной культуры балканских славян*, Г. П. Клепикова, А. А. Плотнокова (ur.), Москва: Институт славяноведения РАН, 183–203.
- Pffaf 1979** — Carol W. Pffaf, „Constraints on Language Mixing: Intrasentential Code-Switching in Spanish and English“, *Language* 55, 291–318.
- Piccoli 1998** — A. Piccoli, „Prelazak riječi u pasivni sloj u govoru moliških Hrvata“, *Filologija* 30–31, Zagreb, 501–507.
- Плотнокова 1996** — Анна А. Плотнокова, *Материалы для этнолингвистического изучения балканославянского ареала*, Москва.
- Плотнокова 1998** — Анна А. Плотнокова, „’Этнокультурная’ лексика как объект картографирования“, *Исследования по славянской диалектологии 5, Актуальные проблемы славянской лингвогеографии*, Москва, 266–283.
- Плотнокова 2003** — Анна А. Плотнокова, „Этнолингвистическое картографирование фрагментов масленичной обрядности южных славян“, *Balkanica XXXII/XXXIII (2001/2002)*, Beograd: Balkanološki institut SANU, 95–121.
- Плотнокова 2004** — Анна А. Плотнокова, *Этнолингвистическая география Южной Славии*, Москва.
- Plut 1985** — Dušan Plut, „Pokrajinske (prirodno-geografske) poteze Bele krajine“, *Arheološka topografija Slovenije*, Ljubljana, 13–15.
- Polanyi 1982** — Livia Polanyi, „Literary Complexity in Everyday Storytelling“, *Spoken and Written Language: Exploring Orality and Literacy*, D. Tannen (ur.), Norwood NJ: Ablex, 155–170.
- Polzer-Srienz 2002** — Mirjam Polzer-Srienz, „Protection of Roma in Slovenia – a Legal Analysis with Comparative References to the Situation of Roma in Austria“, *Slovenia & the European Standards for the Protection of National Minorities*, Miroslav Polzer, L. Kalčina, M. Žagar (ur.), Ljubljana:

- Information and Documentation Centre on the Council of Europe – Inštitut za Narodnostna vprašanja – Österreichisches Ost- und Südosteuropa Institut Wien/Ljubljana, 67–75.
- Popis žiteljstva od 31. prosinca 1900*, Kr. zemaljski statistički ured, Zagreb, 1902.
- Popis stanovništva 1953*, knjiga XIV, Osnovni podaci o stanovništvu, Beograd: Savezni zavod za statistiku, 1958.
- Popis stanovništva 1961*, knjiga XIV, Aktivnost i delatnost, rezultati za naselja, Beograd: Savezni zavod za statistiku, 1965.
- Popis stanovništva 1961*, knjiga XII, Migraciona obeležja, rezultati za naselja, Beograd: Savezni zavod za statistiku, 1966.
- Popis prebivalstva in stanovanj v letu 1971*, knjiga IX, Prebivalstvo, migracijska obeležja, rezultati po naseljih in občinah, Beograd: Zvezni zavod za statistiko, 1973.
- Popis prebivalstva in stanovanj v letu 1971*, knjiga X, Prebivalstvo, dejavnost, rezultati po naseljih in občinah, Beograd: Zvezni zavod za statistiko, 1974.
- Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 1981*, Ljubljana, 1981.
- Poplack 1980** — Shana Poplack, „Sometimes I’ll Start a Sentence in Spanish y termino el Español: Toward a Typology of Code-Switching“, *Linguistics* 18, 581–618.
- Poplack 1988** — Shana Poplack, „Contrasting Patterns of Codeswitching in Two Communities“, *Codeswitching: Anthropological and Sociolinguistic Perspective*, Monica Heller (ur.), New York: Mouton de Gruyter, 215–244.
- Pravopis 1993** — *Pravopis srpskoga jezika*, priredili Mitar Pešikan, Jovan Jerković, Mato Pižurica, Novi Sad: Matica srpska.
- Preston 1986** — Dennis Preston, „Five Visions of America“, *Language in Society* 15, 221–240.
- Preston (ur.) 1999** — *Handbook of Perceptual Dialectology*, vol. 1, D. Preston (ur.), Amsterdam: John Benjamins.
- Promitzer 2000** — Christian Promitzer, „The Balkans in Central Europe: A Case Study of the Slovene-Croat Border“, rad predstavljen na *6th Biennial EASA Conference, Crossing Categorical Borders: Religion as Politics/Politics as Religion*, Krakow, 26–29 jul.
- Promitzer 2002** — Christian Promitzer, „’Gute Serben’: Ethnologen und Politiker über die Identität der Serben in der slowenischen Bela krajina“, *Umstrittene Identitäten. Ethnizität und Nationalität in Südosteuropa*, Ulf Brunnbauer (ur.), Frankfurt am Main *et al.*: Peter Lang, 173–199.
- Promitzer 2003** — Christian Promitzer, „Niko Županič kot slovenski etnolog“, *Etnolog* 13, 141–170.
- Promitzer 2003a** — Christian Promitzer, „The Body of the Other: ’Racial Science’ and Ethnic Minorities in the Balkans“, *Jahrbucher für Geschichte und Kultur Südosteuropas* 5, München: Slavica Verlag Kovač, 27–40.

- Promitzer 2004** [Promicer] — Kristijan Promicer, „(Ne-)vidljivost skrivenih manjina na Balkanu. Neka teorijska zapažanja“, *Skrivene manjine na Balkanu*, Biljana Sikimić (ur.), Beograd: Balkanološki institut SANU, 11–24.
- Pupovac 1991** — Milorad Pupovac, „Stavovi govornika hrvatskog ili srpskog jezika prema jeziku i pismu“, *Sociološki i demografski aspekti položaja naroda i međunacionalnih odnosa u Hrvatskoj*, Zagreb, 165–181.
- Rakić 1997** — Sofija Rakić, „Izveštaj o dijalektološkom istraživanju govora Batanje“, *Studia Slavica Hungarica* XLII, Budapest, 89–98.
- Rakić 1998** — Sofija Rakić, „O govoru Deske“, *Studia Slavica Hungarica* XLIII, Budapest, 23–38.
- Ramovš 1935** — Fran Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika VII, Dijalekti*, Ljubljana: Znanstveno društvo za humanistične vede.
- Recanati 2000** — François Recanati, *Oratio Obliqua, Oratio Recta. An Essay on Metarepresentation*, Cambridge, MA – London: MIT Press – A Bradford Book.
- Reitz 1974** — J. G. Reitz, „Language Ethnic Community Survival“, *Canadian Review of Sociology and Anthropology*, Special issue, 104–122.
- Rindler Schjerve 1998** — Rosita Rindler Schjerve, „Codeswitching as an Indicator for Language Shift? Evidence from Sardinian – Italian Bilingualism“, *Codeswitching Worldwide*, R. Jacobson (ur.), Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 221–247.
- Robinson/Giles (ur.) 2001** — *The New Handbook of Language and Social Psychology*, Peter W. Robinson, Howard Giles (ur.), London: John Wiley.
- Rumsey 1992** — Alan Rumsey, „Wording, Meaning, and Linguistic Ideology“, *American Anthropologist* 92, 346–361.
- Sankoff/Poplack 1981** — David Sankoff, Shana Poplack, „A Formal Grammar for Code-Switching“, *Papers in Linguistics. International Journal of Human Communication* 14/1, 3–45.
- Sapir 1949** — Edward Sapir, „The Unconscious Patterning of Behavior in Society“, *Selected Writings of Edward Sapir in Language, Culture and Personality*, D. Mandelbaum (ur.), Berkeley: University of California Press, 544–559.
- Saussure 1997** — Ferdinand de Saussure, *Predavanja iz splošnega jezikoslovja*, Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Savić 1996** — Jelena M. Savić, *Code-Switching. The Theoretical and Methodological Issues*, Beograd: Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Schilling-Estes 2004** — Natalie Schilling-Estes, „Constructing Ethnicity in Interaction“, *Journal of Sociolinguistics* 8/2, 163–195.
- Schubert 1991** — Gabriella Schubert, „Berlin und Südosteuropa“, *Berlin und Osteuropa*, Klaus Meyer (ur.), Berlin, 177–209.
- Schuchardt 1884** — Hugo Schuchardt, *Slavo-deutsches und Slavo-italienisches*, Graz: Leuschner and Lubensky.
- Searle 1969** — J. Searle, *Speech Acts*, Cambridge: Cambridge University Press.

- Sharapova 2000** — Elisabeth Marklund Sharapova, *Implicit and Explicit Norm in Contemporary Russian Verbal Stress*, Acta Universitatis Upsaliensis (= Studia Slavica Upsaliensia 40), Uppsala.
- Sherzer 1987** — J. Sherzer, „A Discourse-Centered Approach to Language and Culture“, *American Anthropologist* 89, 295–309.
- Shridar/Shridar 1980** — S. N. Shridar, K. K. Shridar, „The Syntax and Psycholinguistics of Bilingual Code Mixing“, *Canadian Journal of Psychology* 34/4, 407–416.
- Sikimić (ur.) 2004** — *Skrivene manjine na Balkanu*, Biljana Sikimić (ur.), Beograd: Balkanološki institut SANU.
- Sikimić 2004a**: — Biljana Sikimić, „Aktuelna terenska istraživanja dijaspore: Srbi u Mađarskoj“, *Teme* 2, Niš, 847–858.
- Sikimić 2004b** — Biljana Sikimić, „Taj teško da gu ima po knjige“, *Izbegličko Kosovo*, Biljana Sikimić (ur.) (= *Liceum* 8), Kragujevac, 31–69.
- Silverstein 1979** — Michael Silverstein, „Language Structure and Linguistic Ideology“, *The Elements: A Parasession on Linguistic Units and Levels*, R. Clyne, W. Hanks, C. Hofbauer (ur.), Chicago, 219–259.
- Silverstein 1993** — Michael Silverstein, „Metapragmatic Discourse and Metapragmatic Function“, *Reflexive Language: Reported Speech and Metapragmatics*, J. A. Lucy (ur.), Cambridge: Cambridge University Press, 33–57.
- Silverstein 1996** — Michael Silverstein, „Monoglot ‘Standard’ in America: Standardization and Metaphors of Linguistic Hegemony“, *The Matrix of Language: Contemporary Linguistic Anthropology*, Donald Brenneis, Ronald K. S. Macaulay (ur.), Colorado: Westview Press, 284–306.
- Silverstein 1998** — Michael Silverstein, „Contemporary Transformations of Local Linguistic Communities“, *Annual Review of Anthropology* 27, 401–426.
- Silverstein 1998a** — Michael Silverstein, „The Uses and Utility of Ideology. A Commentary“, *Language Ideologies. Practice and Theory*, Bambi B. Schieffelin, Kathryn A. Woolard, Paul V. Kroskrity (ur.), New York – Oxford: Oxford University Press, 123–145.
- Slovenija – pokrajine in ljudje*, Ljubljana, 1998.
- Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787*, Vicenc Rajšp, Majda Ficko (ur.), Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU – Arhiv Republike Slovenije, 1995–1996.
- Smiljanić 1905** — Manojlo B. Smiljanić, „Etnografsko grupisanje naroda Balkanskoga poluostrva“, *Godišnjica Nikole Čupića XXIV*, 102–123.
- Spezial-Ortsrepertorium von Krain*, Wien, 1884.
- Specijalni repertorij krajev na Kranjskem 1890*, Dunaj, 1894.
- Spezial-Ortsrepertorium von Krain. Bearbeitet auf Grund der Volkszählung von 1910*, Wien, 1919.
- Stanojević 1925** — S. Stanojević, *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, II knjiga, Zagreb.

- Steinke 1990** — Klaus Steinke, *Die russischen Sprachinseln in Bulgarien*, Heidelberg: Winter.
- Steinke 1991** — Klaus Steinke, „Sprachinselforschung unter dem Aspekt des Sprachkontakts. (Am Beispiel russischer Sprachinseln in Bulgarien)“, *Proceedings of the Fourteenth International Congress of Linguists Berlin/GDR, August 10 – August 15, 1987*, Werner Bahner, Joachim Schildt, Dieter Viehweger (ur.), Bd. 2, Berlin: Akademie-Verlag, 1746–1748.
- Steinke 2001** — Klaus Steinke, „Aspekte der ethnolinguistischen Vitalität staatenloser Minderheiten (Am Beispiel der Banater Bulgaren, der Altgläubigen und der Kaschuben)“, *Slavistica Vilnensis, Kalbotyra* 50/2, 57–66.
- Steinke 2003** — Klaus Steinke, „Zur Typologie der sprachlichen Vitalität slavischer Minderheiten“, *Funktionale Beschreibung slavischer Sprachen. Beiträge zum XIII. Internationalen Slavistenkongress in Ljubljana*, Tilman Berger, Karl Gutschmidt (ur.), München: Verlag Otto Sagner, 199–211.
- Stepanović 2000** — P. Stepanović, „Ijekavski elementi u ekavskim govorima Srba u Mađarskoj“, *Južnoslovenski filolog* LVI/3–4, 1103–1109.
- Stross 1974** — B. Stross, „Speaking of Speaking: Tenejapa Tzeltal Metalinguistics“, *Explorations in the Ethnography of Speaking*, R. Bauman, J. Sherzer (ur.), Cambridge: Cambridge University Press, 213–239.
- Suppan 1996** — A. Suppan, „Nationalstaaten und nationale Minderheiten“, *Brennpunkt Osteuropa. Minderheiten im Kreuzfeuer des Nationalismus*, V. Heuberger, A. Suppan, E. Vyslonzil (ur.), Schriftenreihe des Österreichischen Ost- und Südosteuropa Instituts XXIV, Vienna – Munich, 9–17.
- „Še ena spregledana manjšina“, *Mladina* 13, 26. 3. 2005, 7.
- Škiljan 1988** — Dubravko Škiljan, „Stavovi stanovnika Zagreba prema jeziku“, *Kulturni radnik* 5, XLI, 166–212.
- Škiljan 1998** — Dubravko Škiljan, *Javni jezik*, Beograd: XX vek.
- Škiljan 2002** — Dubravko Škiljan, *Govor nacije. Jezik, nacija, Hrvati*, Zagreb: Golden marketing.
- Štrumbl 1991** — Žarko Štrumbl, „Uskoki na Slovenskem in v Žumberku“, *Arhivi* 14/1–2, 42–50.
- Tabouret-Keller 1968** — A. Tabouret-Keller, „Sociological Factors of Language Maintenance and Shift: A Methodological Approach Based on European and African Examples“, *Language Problems of Developing Nations*, J. A. Fishman, C. A. Ferguson, Das Gupta (ur.), New York: Wiley.
- Tabouret-Keller 1972** — A. Tabouret-Keller, „A Contribution to the Sociological Study of Language Maintenance and Language Shift“, *Advances in the Sociology of Language*, tom 2, J. A. Fishman (ur.), The Hague: Mouton.
- Tannen 1989** — Deborah Tannen, *Talking Voices: Repetition, Dialogue and Imagery in Conversational Discourse*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Terseglav 1989** — Marko Terseglav, „Prilog proučavanju duhovne kulture belokranjskih Srba“, *Prilozi proučavanju etničkog identiteta (= Zbornik radova Etnografskog instituta 20)*, Beograd, 75–87.

- Terseglav 1996** — Marko Terseglav, *Uskoška pesemska dediščina Bele krajine*, Ljubljana: Zbirka ZRC 11.
- Težak 1985** — S. Težak, „O gramatičkom rodu sanktorema u nekim čakavsko-kajkavskim govorima“, *Zbornik u čast Petru Skoku o stotoj obljetnici rođenja (1881–1956)*, Zagreb, 491–495.
- Todorova 1997** — Maria Todorova, „Identity (Trans)formation Among Pomaks in Bulgaria“, *Beyond Borders. Remaking Cultural Identities in the New East and Central Europe*, László Kürti, Juliet Langman (ur.), Boulder, Colorado – Oxford: Westview Press, 63–82.
- Todorova 1999** — Maria Todorova, *Imaginarni Balkan*, Beograd: XX vek.
- Толстая 1989** — Светлана М. Толстая, „Терминология обрядов и верований как источник реконструкции древней духовной культуры“, *Славянский и балканский фольклор*, Москва, 215–229.
- Tolstoj 1992** — N. I. Tolstoj, „Język a kultura (Niektóre zagadnienia słowiańskiej etnolingwistyki)“, *Etnolingwistyka* 5, 15–25.
- Tolstoj 1995** — Nikita I. Tolstoj, *Jezik slovenske kulture*, Niš: Prosveta.
- Tolstoj [Толстая] 2002** — Svetlana M. Tolstoj, „Slovenska etnolingvistika: problemi i perspektive“, *Glas CCCXCIV Srpske akademije nauka i umetnosti* (= Odeljenje jezika i književnosti 19), 27–36.
- Tomić 1984** — Mile Tomić, „Govor Sviničana“, *Srpski dijalektološki zbornik* 30, Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, 7–265.
- Tomić 1987** — Mile Tomić, „Govor Radimaca“, *Srpski dijalektološki zbornik* 33, Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, 303–474.
- Troubetzkoy 1928** — N. S. Troubetzkoy, „Proposal 16“, *First International Congress of Linguistics*, Leiden.
- Trubeta 1999** — Sevasti Trubeta, *Die Konstitution von Minderheiten und die Ethnisierung sozialer und politischer Konflikte. Eine Untersuchung am Beispiel der im griechischen Thrakien ansässigen Muslimischen Minderheit*, Frankfurt: Peter Lang.
- Trudgill 1972** — Peter Trudgill, „Sex, Covert Prestige and Linguistic Change in the Urban British English of Norwich“, *Language in Society* 1, 179–196.
- Tsitsipis 1989** — Lukas Tsitsipis, „Skewed Performance and Full Performance in Language Obsolescence: The Case of an Albanian Variety“, *Investigating Obsolescence. Studies in Language Contraction and Death*, Nancy C. Dorian (ur.), Cambridge: Cambridge University Press, 117–137.
- Tsitsipis 1997** — Lukas Tsitsipis, „The Construction of an ‘Outsider’s’ Voice by Low-Proficiency Speakers of an Albanian Variety (Arvanítika) in Greece: Language Ideology“, *International Journal of the Sociology of Language* 126, 105–121.
- Tsitsipis 1997a** — Lukas Tsitsipis, „Arvanítika Functional Shift, Metapragmatic Awareness, and History of Genres“, *Zeitschrift für Balkanologie* 33/2, 191–200.

- Tsitsipis 1998** — Lukas Tsitsipis, *A Linguistic Anthropology of Praxis and Language Shift: Arvanitika (Albanian) and Greek in Contact*, Oxford: Oxford University Press.
- Tsitsipis 2003** — Lukas Tsitsipis, „Implicit Linguistic Ideology and the Erasure of Arvanitika (Greek-Albanian) Discourse“, *Journal of Pragmatics* 35, 539–558.
- Tsitsipis 2004** — Lukas Tsitsipis, „A Sociolinguistic Application of Bakhtin’s Authoritative and Internally Persuasive Discourse“, *Journal of Sociolinguistics* 8/4, 569–594.
- Urban 1984** — Greg Urban, „Speech about Speech in Speech about Action“, *Journal of American Folklore* 97, 341–375.
- URS 1991** — *Ustava Republike Slovenije*, sprejeta 23. 12. 1991, http://www.gov.si/dz/si/aktualno/spremljanje_zakonodaje/ustava/ustava_rs.html (objavljena v: *Uradni list Republike Slovenije* 33/9)
- Valvasor 1984 [1689]** — Janez Vajkard Valvasor, *Slava vojvodine Kranjske*, Ljubljana.
- Van der Sijs 2004** — Nicoline van der Sijs, „The Role of Purism in Language Development – Historical and Political Aspects“, *Purism, Second Helping. Papers from the conference on ‘Purism in the age of globalisation’ Bremen, September 2001*, Dónall ó Riagáin, Thomas Stolz (ur.), (=Diversitas Linguarum 6), Bochum: Universitätsverlag Dr. N. Brockmeyer, 1–24.
- Van Dijk 1993** — Teun van Dijk, „Principles of Critical Discourse Analysis“, *Discourse & Society* 4/2, 249–283.
- Van Noppen 2004** — Jean Pierre Van Noppen, „CDA: A discipline Come of Age? Review article“, *Journal of Sociolinguistics* 8/1, 107–126.
- Vasović-Mekina 2002** — Svetlana Vasović-Mekona, „Ko predstavlja Srbe (Interview – Milenko Vakanjac)“, *Vreme* 580 (14. februar 2002).
- Verschuieren 1996** — Jef Verschueren, „Contrastive Ideology Research: Aspects of Pragmatic Ideology“, *Language Sciences* 18/3–4, 589–603.
- Verschuieren 1999** — Jef Verschueren, *Understanding Pragmatics*, London: Edward Arnold.
- Verschuieren 2001** — Jef Verschueren, „Notes on the role of metapragmatic awareness in language use“, *Pragmatics*, 10/4(2000), 439–456 (ruski prevod: Джеф Фершуерен, „Заметки о роли метапрагматической осведомленности в использовании языка“, *Критика и семиотика* 3/4 (2000), 85–105).
- Verschuieren 2004** — Jef Verschueren, „Notes on the Role of Metapragmatic Awareness in Language Use“, *Metalanguage: Social and Ideological Perspectives*, A. Jaworski, N. Coupland, D. Galasiński (ur.), Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 53–73.
- Vincent/Perrin 1999** — Diane Vincent, Laurent Perrin, „On the Narrative vs Non-Narrative Functions of Reported Speech: A Socio-Pragmatic Study“, *Journal of Sociolinguistics* 3/3, 291–313.

- Vlahović 1997** — N. Vlahović, „Stavovi o jeziku u okviru opštih izučavanja stavova“, *Kultura* 95, Beograd, 61–77.
- Vološinov 1973** — Valentin N. Voloshinov, *Marxism and the Philosophy of Language*, Cambridge: Cambridge University Press. [= Bahtin 1980]
- Von Östreich 1905** — Karl von Östreich, „Die Bevölkerung von Makedonien“, *Geographische Zeitschrift* XI, 268–292.
- Voss 2004** — Christian Voss, „Language Use and Language Attitudes of a Phantom Minority“, *Skrivene manjine na Balkanu*, Biljana Sikimić (ur.), Beograd: Balkanološki institut SANU, 51–65.
- Vučković 2000** — Marija Vučković, „Govor Kajkavaca u Boki. Sociolingvistički aspekt“, *Južnoslovenski filolog* LVI/1–2, 261–271.
- Vučković 2004** — Marija Vučković, „Kajkavci u Banatu: Lingvistička situacija i polna diferencijacija“, *Skrivene manjine na Balkanu*, Biljana Sikimić (ur.), Beograd: Balkanološki institut SANU, 199–215.
- Vukićević 1984–85** — M. Vukićević, „Jedan srpski govor u jugoistočnoj Makedoniji“, *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* XXVII–XXVIII, Novi Sad, 157–166.
- Wakelin 1970** — Martyn Wakelin, *English Dialects: An Introduction*, London: Athlone Press.
- Walters 2003** — Keith Walters, „Gender, Nationalism, and Language Ideology: The Tunisian Case“, rad predstavljen na *Conference on Language, Identity and Change in the Modern Arab World: Implications for the Study of Language and Culture*, University of California, Berkeley, California, 4–5. april 2003.
- Whorf [Vorf] 1979** — Bendžamin Li Vorf, *Jezik, misao i stvarnost*, Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod [naslov originala: Benjamin Lee Whorf, *Language, Thought and Reality: Selected Writings by Benjamin Lee Whorf*, John B. Carroll (ur.), Cambridge, MA: MIT Press, 1956]
- Williams 1973** — R. Williams, *The country and the city*, New York: Oxford University Press.
- Winford 2003** — Donald Winford, *An Introduction to Contact Linguistics*, Oxford: Blackwell Publishing.
- Woolard 1987** — Kathryn A. Woolard, „Comedy and Codeswitching in Catalonia“, *Papers in Pragmatics* 1/1, 106–122.
- Woolard 1989** — Kathryn A. Woolard, „Language Convergence and Language Death as Social Processes“, *Investigating Obsolescence. Studies in Language Contraction and Death*, Nancy C. Dorian (ur.), Cambridge: Cambridge University Press, 355–367.
- Woolard 1992** — Kathryn A. Woolard, „Language Ideology: Issues and Approaches“, *Pragmatics* 2, 235–249.
- Woolard 1998** — Kathryn A. Woolard, „Language Ideology as a Field of Inquiry“, *Language Ideologies. Practice and Theory*, Bambi B. Schieffelin, Kathryn

- A. Woolard, Paul V. Kroskirty (ur.), New York – Oxford : Oxford University Press, 3–47.
- Zajc 2003** — Marko Zajc, „Dobri, pogumni, zli – Podoba žumberških Uskokov na Kranjskem“, *Razprave in gradivo* 42, Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 222–237.
- Zakon o državni statistiki, *Uradni list Republike Slovenije* 45/1995.
- Zakon o državni statistiki, *Uradni list Republike Slovenije* 09/2001.
- Zakon o popisu prebivalstva, gospodinjstev i stanovanj v Republiki Sloveniji v letu 2002, *Uradni list Republike Slovenije* 66/2000.
- Zakon o popisu prebivalstva, gospodinjstev i stanovanj v Republiki Sloveniji v letu 2002, *Uradni list Republike Slovenije* 26/2001.
- Zakon o varstvu osebnih podatkov, *Uradni list Republike Slovenije* 59/1999.
- Zakon o posebnih pravicah 2001** — „Zakon o posebnih pravicah italijanske in madžarske narodne skupnosti na področju vzgoje in izobraževanja“, *Razprave in gradivo* 38/39, Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 399–402.
- Zemljič 1994** — Andrea Zemljič, „Ziele und Perspektiven des Artikel-VII-Kulturvereines“, *Slovenci v avstrijski zvezni deželi Štajerski*, Boris Jesih (ur.) (= Narodne manjšine 3), Ljubljana, 278–285.
- Žagar 2000** — Mitja Žagar, „Slovenska terminologija na področju etničnih študij: razmišljanje o terminologiji pri proučevanju etnij in etničnosti“, *Kultura, identiteta in jezik v procesih evropske integracije*, zvezek 1, Inka Štrukelj (ur.), Ljubljana, 77–98.
- Župančič et al. 1996** — Milan Župančič *et al.*, *Žumberak: baština i izazovi budućnosti*, Žumberak.
- Županić 1910** — Niko Županić, „Izveštaj o paleontološkom radu i ekskurziji u Beloj Kranjskoj“, *Godišnjak Srpske kraljevske akademije XXIII*, 1909 (1910), 207–228.
- Županić 1912** — Niko Županić, *Žumberčani i Marindolci. Prilog antropologiji i etnografiji Srba u Kranjskoj*, (= *Prosvetni glasnik*, separat), Beograd.
- Županić 1925** — Niko Županić, „Belokranjci“, *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka* I, Zagreb, 147–149.

INDEKS POJMOVA, GEOGRAFSKIH I LIČNIH IMENA

A

Adlešiči 13, 24, 31, 34, 39, 55, 57,
69, 70, 109, 132

Agar, M. 135

Aitchison, J. 120

alternacija kodova 14, 61–67, 88,
144–145, 151, 157–159, 180
definicija 61, 66

Álvarez-Cáccamo, C. 153, 156, 157

analiza diskursa 24, 83–87, 133,
149

Anderson, B. 92

Andrija, sv. 69

Anton, sv. 69

antropologija 45, 87, 95, 168

fizička 95, 96

lingvistička 16, 29, 81

antropološka lingvistika 18, 21, 81,
135, 138, 139, 149, 179

severnoamerička 82

zapadnoevropska 82

Appadurai, A. 135

arvanítika 68, 80, 89, 91, 122, 124,
126, 133, 134, 144, 147, 152, 181,
182

Atina 95

Auer, P. 62, 144

Austrija 36, 124

Austrougarska monarhija 92, 97

autentični govornik 113–116

autentičnost 24, 95, 101, 113–116,
119, 132, 165

jezika 113, 114, 116

koncept 119, 132

u sociolingvistici 113

autohtona manjina 19, 28, 56, 104, 107

definicija 19

autoritativni diskurs 120–122, 134,
146

autoritet 15, 119, 123, 129, 131, 133,
134, 151, 152, 158, 160–162,
165, 169, 170, 180, 182

književnog jezika 170, 180

naratora 147

slovenačkog standarda 134

uzrasta i lokalnog znanja 172

B

Bačka 21

Bahtin, M. 112, 120, 121, 133, 149,
150, 151, 168, 179

Bajramiče 22

Bakhtin, M. *vidi Bahtin, M.*

- Balkan 21, 26, 40, 94, 95, 97, 98,
99, 101, 103, 105, 125
višejezičnost 98
balkanizam 99
balkanska jezička ideologija 27, 97, 98
Bamgbose, A. 153
Banat 22, 56
Banfield, A. 151
Bartmiński, J. 82
Bašić, G. 105
Batibo, H. 25
Bauman, R. 153
Beard, A. 120
Beč 36, 101
Bela Krajina 11–15, 19, 24–34,
36–41, 45, 46, 49–57, 59, 61,
64–77, 79, 80, 89–96, 98, 101–
110, 112, 115, 116, 119–125,
129–132, 134, 135, 137–147,
149–151, 153, 154, 157, 162,
164, 165, 167, 169–171, 173,
174, 177, 179–182
etnička raznovrsnost 36
etnički stereotipi 37
geografski položaj 32
Bentahila, A. 145
Beograd 11, 12, 95, 102, 159, 175
Besiner, N. 153
Bickel, B. 20
bilingvizam 24, 25, 61–64, 67, 68,
130, 145
simetrični 63
uravnoteženi 67, 145
Bižić Omčikus, V. 118
Blagovjest 192
Blanc, M. 19, 28, 32, 33, 49, 73, 80
Blom, J. P. 93
Boas, F. 98, 182
Bogojavljenje 85
Bojana 57
Bojanci 13, 25, 31–35, 41, 47, 49,
51, 53–57, 66, 96, 102, 104–106,
116, 123, 125–128, 130, 133,
135, 141, 143
broj govornika srpskog jezika 51
crkva Sv. Đurđa 57
na Jozefinskom zemljovidu 35
udeo poljoprivrednog stanovništva 47
Bokamba, E. 62
Bonaparta, N. 85
Bosna 37, 101, 104
Bourhis, R. 45, 46, 49, 56, 138
Boym, S. 99, 100, 108
Brezinger, M. 64
Brezovica 158
brisanje 171
Brown, K. 99, 100
Brown, R. 125
Brunnbauer, U. 17
Bucholtz, M. 24, 113, 116, 142
Bugarska 17
Bugarski, R. 74, 94, 138
- C**
Cameron, R. 151
Campbel, L. 26
Capps, L. 159
Celje 133
Chambers, J. 20, 59, 116, 138
Chomsky, N. 111
Civjan, T. 82, 83
Clark, H. 151, 164
Clyne, M. 21
Coates, J. 58, 59, 116
Coulmas, F. 149
Coupland, N. 113–115, 132, 137, 138
crkvena opština 134

- Bojanci 57, 128
 Milići 25, 57
 ljubljanska 105
 crkvenoslovenski 21, 126
 Crna Gora 49, 105
 Crna Krajina 34
 Crystal, D. 18, 29, 30, 112
 Cvijić, J. 26, 95
 Cychun. G. 38
- Č**
 čakavski dijalekat 104
 Čelik, P. 41
 Čepelska Ada 175
 Čomski, N. *vidi* Chomsky, N.
 Čontala, B. 29, 102
 Čotrić, A. 107
 Črmošnjice 37
 Črnomelj 26, 33, 36, 37, 39, 40, 55,
 96, 105, 106, 109
- Ć**
 ćirilica 57, 95, 108, 126, 128, 160
 Ćirilo, sv. 105
- D**
 Dalmacija 21
 Davies, E. 145
 De Tracy, D. 85
 demografija 14, 49
     brojnost govornika 50
     definicija 49
     distribucija govornika 49
 diferencijacija 115, 116, 135, 141
 diglosija 26, 76
     i zamena jezika 76
 dijalekat
     čakavski 104
     istočnohercegovački 104
 dijalektologija 20, 21, 114
     američka 21
     evropska 20, 21
     i ideologija autentičnosti 113
     južnoslovenska 21, 167
     srpska 23, 66
     perceptivna 138
 dijalog 83, 131, 133, 153–158, 165,
 167, 169–171
 dijaspora 26, 107, 108
     srpska 107
 Diller, A. 111
 Dimitrić, M. 53, 104
 direktni govor *vidi upravni govor*
 diskurs 14, 15, 27, 45, 54, 61, 64,
 66, 67, 69–71, 73–75, 77, 80,
 84–89, 92–94, 96, 97, 105, 112,
 132–135, 139, 144–149, 154,
 156–160, 162–164, 167–176,
 180, 182
     autoritativni 120, 121–123, 134, 169
     autorski 151, 152, 161, 162
     definicija 83, 84
     dijaloški 150, 176
     dijaspore 107, 108
     javni 24, 29, 80, 92–94, 106, 108, 109
     jugoslovenski 93
     kongruentni 133
     kontradiktorni 133
     lokalne zajednice 92, 93, 119,
     133, 135
     lokalni 15, 119, 135, 180
     manjine 107, 108
     metapragmatički 137, 139–143
     modernosti 88
     multikulturni 96
     nacionalnog identiteta 91, 94,
     102, 111
     narativni 24, 144, 151, 157, 164,
     165

- progresna 119, 122
 pseudoakademski 93
 publicistički 97, 105, 180
 putopisaca 97
 stručni 23, 27, 65, 80, 85, 92, 93,
 110, 111
 zapadnoevropski 94 dodati
 diskurs nostalgije 88, 89, 100, 101,
 108, 119, 123, 129, 130, 146
 diskursni marker 88, 170, 176
 diskurzivna formacija 119
 nacionalnog identiteta 119
 distanca
 socijalna 39, 40, 54, 89, 105
 u diskursu 151, 153, 156, 160
 distribucija govornika
 koncentracija 49
 nacionalna teritorija 49
 proporcija 50
 Dobrzyńska, T. 152
 Dolenjska 122
 domorodački jezici 82
 Dorian, N. 20, 23, 64, 67, 112, 180
 Dragoševci 138
 Drašler, J. 46, 47
 Dražumerič, M. 29, 32–34, 37, 55,
 67, 74, 75, 77, 104, 109, 132,
 135, 141
 Drugi svetski rat 26, 31, 33, 37, 40,
 47, 55, 56, 66, 68, 79, 95, 109,
 110, 141, 145
 Društvo Srpska zajednica 105
 Dubois, B. L. 153
 Ducrot, O. 153
 Dunaj *vidi Beč*
 Duranti, A. 81
 dvojezičnost *vidi bilingvizam*
- E**
 Eagleton, T. 80, 85, 89, 133
 Eckert, P. 113
 Edesa 17
 Ehrenpreis, M. 98
 ekavski 73, 74, 128, 171
 elita 84, 93, 103, 107, 110, 114, 120,
 122
 južnoslovenska 100
 politička 110
 spoljašnja 93, 103, 182
 unutrašnja 103
 Enfield, N. 176
 England, N. 112
 engleski 62, 64, 67, 79, 82, 147
 esencijalizam 24, 90, 142
 etnolingvistička vitalnost 14, 45, 56,
 59, 71
 definicija 46
 faktori 46, 49
 niska 59, 77
 teorijski koncept 14, 41, 45, 46
 visoka 146
 etnolingvistička zajednica 14, 19,
 25, 26, 29, 30, 41, 43–45, 49, 50,
 55, 58, 61, 66, 67, 68, 71, 72, 74,
 79, 80, 90, 91, 93, 94, 108, 113,
 116, 117, 119, 120, 122–126,
 129–131, 134, 135, 137, 140–
 142, 145–147, 168, 172, 173,
 175, 179, 180, 181, 182
 definicija 19, 29
 etnolingvistički upitnik 68
 etnolingvistika 81
 slovenska 81, 82
 Evropska Unija 19, 99

- F**
 Fairclough, N. 84
 Ferguson, Ch. 76
 Ferguson, J. 135
 Ficko, M. 42
 Filipović, M. 28, 31, 67, 69–72, 74, 104, 116
 Filipović, R. 26
 filozofija 82, 176
 filozofija jezika 100, 149
 Fishman, J. 43, 82, 112
 Foddy, W. 168
 Foucault, M. 84, 119
 Fowler, R. 86
 Francuska 44
     iseljavanje u 56
 francuski 151
 Friedman, V. 126, 128, 159
 Friedrich, P. 82
 Fuller, J. 176
- G**
 Gal, S. 29, 80, 97, 98, 125, 133, 153
 Galasiński, D. 137
 Galipolje 22
 galipoljski Srbi 21, 22
 Garner, T. 138
 Garnett, L. 97
 Garrett, P. 176, 138
 Geeraterts, D. 100
 generativna gramatika 81, 111
 Gerrig, R. 151
 Geuss, R. 85
 Giles, H. 45, 46, 49, 56, 138, 183
 Gilman, A. 159
 glas 29, 77, 112, 129, 133, 150, 152, 154, 157, 162
 Goffman, D. 98, 99
 Goffmanova, J. 168
 Gomirje 57, 174
 Gorjanci *vidi* Žumberačka gora
 Gorski Kotar 55, 71
 govorna zajednica 29, 30
 Grčka 17, 67, 80, 85, 89, 91, 122, 124, 126, 133, 144, 147, 152, 181
     grčki 122, 147
 Greenberg, R. 23
 Griblje 95
 Grosjean, F. 62
 Grzegorzczkova, R. 82
 Gudurica 56
 Gumperz, J. 63, 76, 144, 147
 Gupta, A. 135
 Gynan, S. 87
- H**
 Haberland, H. 153
 Hale, K. 112
 Hamers, J. 19, 26, 29, 30, 43, 61, 62, 67
 Hamp, E. 28, 122
 Heath, S. 86, 138
 Hemon, A. 100
 Hercegovina 101, 104
 Herder, J. 82, 100
 Hermanik, K. 28, 37, 112
 heteroglosija 112, 133
 Hill, J. 68, 77, 82, 83, 85, 86, 88, 89, 100, 112, 116, 121, 130, 133, 138, 168, 170
 Hill, K. 138
 Hinnenkamp, V. 144
 Hinton, L. 112
 Hladnik, M. 37, 39
 Hoenigswald, H. 138
 Hoerder, D. 99

- Houtkoop-Steenstra, H. 168
 Hranilović, N. 25
 Hristov, P. 25
 Hrvatska 25, 31, 33, 34, 37, 39, 40, 55,
     57, 97, 101–103, 109, 110, 134
     Kraljevina 92
     Nezavisna država 33, 109
 hrvatski 21, 65, 101, 104, 121, 131, 143
 Hudelja, M. 33, 50
 Humboldt, W. 82
 Husband, C. 45
- I**
- idealni informator
 u dijalektologiji 20–22
 identitet 17, 18, 19, 28, 30, 54, 92, 98,
     100, 106, 108, 112, 115, 144, 147,
     dominantni 28
     etnički 17, 27, 32, 93
     formiranje 20, 50, 87, 110, 112
     individualni 179
     jezički 15, 18, 27, 32, 55
     južnoslovenski 97
     kolektivni 18, 28, 46, 179
     kulturni 18, 93
     lokalni 14
     nacionalni 14, 93, 102, 107, 108, 119
     promenljiv 18, 27
     sagovornika 168
     sociokulturni 43
     supraetnički 43
     višestruki 18, 98
     zamenljiv 18
 ideologija 80, 87, 94, 111, 133
     autentičnosti 24, 113–115
     definicija 85, 86, 111
     elite 114, 182
     koncept 13, 14, 83, 90
     maternjeg jezika 115
     nacionalnog 15, 93, 113, 135
     narodna 21
     nostalgije 88, 134
     pluralistička 27
     progresna 123
     purizma 119, 181
     u kritičkoj analizi diskursa 85
     u lingvistici 80
     ideologija autentičnosti
         i polna diferencijacija 116
         u dijalektologiji 113
     ideološka jezgra 87, 88–90, 111,
         137, 140, 180
     idiolekat 29, 72, 167, 171
     idiom 15, 19–21, 26, 27, 29, 30, 41,
         43, 49, 50, 64–67, 72, 74, 76, 77,
         79, 114, 115, 119–122, 125, 126,
         130, 131, 134, 140, 143–148,
         152–156, 167, 169, 170, 174, 181
     definicija 29
     dominantni 59, 148
     imenovanje 124, 125
     izolovani 21
     izvorni 59, 132
     javne komunikacije 131
     književni 23
     lokalni 24, 59, 114, 120, 125,
         126, 134, 143, 167–169, 173–
         175, 177, 181
     manjine 19
     maternji 14, 26, 29, 56, 58, 59,
         66–68, 71, 73, 74, 76, 77, 79,
         115, 116, 122, 124, 126, 173,
         180–182
     prestiza 131, 134
     standardni 79, 114, 120
     ugroženi 71, 75
     većine 44, 59, 67, 77, 131
 Ignjatije, sv. 84

- ijekavski 222
 Ilić, M. 217
 Ilirski pokret 116
 implicitna norma *vidi inherentna norma*
 indirektni govor *vidi neupravni govor*
 informator 13, 15, 20–23, 55, 65, 69, 70, 74, 109, 116, 123, 124, 126, 129, 131, 133–135, 138, 140, 141, 146, 151, 154, 164, 164, 167–177
 inherentna norma 14, 74, 75, 170
 institucionalna podrška
     definicija 56
     obrazovanje 57
     religija 57
 Inštitut za narodnostna vprašanja 106
 Irvine, J. 27, 86, 97, 98, 133
 iskaz 12, 65–67, 70, 72, 87, 129, 131, 132, 134, 149–154, 156–158, 160–164, 170, 171, 174, 175, 179, 180
 etnografski 71
 ideološki 137
 metapragmatički 89
 metatekstualni 175
 neideološki 137
 istočnohercegovački dijalekat 104
 istraživač 12, 15, 20, 23, 45, 66, 80, 81, 90, 111, 112, 115, 141, 147, 149, 154, 167–173, 175–177, 180
 Italija 75, 76, 124
     Kraljevina 33
 italijanski 64, 93
 Ivačić, I. 29, 53, 102
 Ivanje *vidi Sv. Jovan*
 Ivić, P. 22, 25, 167
 izgovor 75, 137, 140, 141, 143
     ekavski 73, 74
     ijekavski 73, 74, 104
     ikavski 74
 izvorni govornik 132
- J**
 Jacobson, R. 61, 64
 Jaffe, A. 86
 Jagić, V. 117
 Jakobson, R. 142
 Jaworski, A. 137
 Jeremijindan 69
 jezici
     domorodački 82
     mali 82,
 jezička ideologija 14–16, 27, 30, 32, 45, 61, 66, 77, 79, 80, 83, 90–92, 112, 119, 120, 125, 130, 132, 133, 135, 137–139, 142, 144–147, 149–151, 154, 157, 165, 167–169, 174, 179, 180, 182
     balkanska 27, 97, 98
     definicija 79, 80, 86
     i analiza diskursa 87
     istraživača 90, 111
     koncept 13, 14, 77, 83, 90
     u antropologiji 87
     zapadnoevropska 98, 100
 jezička kompetencija 26, 44, 54, 65, 67, 68, 72, 122, 132, 145, 146, 148, 168, 181
     delimična 67
     nepotpuna 26, 65, 145
 jezička praksa 14, 27, 59, 61, 67, 73, 76, 77, 80, 90, 91, 120, 132, 138, 140, 142, 144, 180
 jezička prilagodljivost 77, 132, 168, 169, 171

- jezička slika sveta 81
 koncept 82
- jezik 12, 14–16, 18–25, 27–32, 43, 44, 46, 50–57, 59, 61, 63–68, 72–75, 77, 79–85, 87–91, 95–98, 101–104, 106–108, 110–113, 115, 116, 119–126, 130–135, 137–154, 156, 160, 167, 169, 173–177, 179–182
- autentični 113, 114
- domorodački 82
- govorni 50, 73, 77, 83, 169
- javne komunikacije 125
- književni *vidi standardni*
- mali 82
- manje korišćeni 19
- manjine 21, 23, 43–46, 49
- maternji 25, 26, 54, 56, 63, 64, 96, 102, 111, 115, 125, 146–148, 154, 167, 170, 181
- nacionalni 15, 93, 97, 101, 107, 112, 124, 125, 132, 180
- pisani 83, 125, 128, 181
- preuzeti 25, 26
- prestizni 19
- službeni 93, 94
- standardizovani 151
- standardni 15, 21–23, 26, 29, 120, 126, 167, 170, 175, 177, 181
- školski 141
- ugroženi 112
- većine 19, 43, 44, 72, 88
- zvanični 122
- Johnstone, B. 153
- Joseph, J. 82
- Jovan, sv. 73, 96, 129
- Jucker, A. 176
- jugoistočna Evropa 11, 14, 17, 19, 28, 41, 93, 179
- Jugoslavija 14, 27, 37, 52, 92, 93–95, 102, 106, 108, 110, 126, 175
- Kraljevina 33
- SFR 19, 27, 53
- jugoslovenska patrijarhalna kultura 101
- K**
- Kabakova, G. 82
- Kachru, B. 62
- Kahl, Th. 124
- Kanada 12, 43, 174
- Karadžorđević, A. 33
- Karadžić, S.V. 21
- Karlovac 33, 34, 109, 148
- Karstedt, L. 82
- Kaser, K. 33
- katalanski 77
- Kay, P. 83, 138
- Kearney, M. 135
- Keča 117
- Khan, S. 45
- Khanittanan, W. 111
- Klopčič, V. 106
- Kloss, H. 23
- Knežević Hočevar, D. 12, 39, 41, 56, 65, 110
- Kočevje 34, 122
- Koerner, E. 111
- kognitivna lingvistika 81
- kognitivna psihologija 176
- Kolpa *vidi Kupa*
- Komac, M. 105, 106, 108
- kompetencija 26, 44, 54, 65, 67, 68, 72, 112, 132, 145, 146, 148, 168, 181
- kontekst 14, 27, 29, 41, 45, 61, 64, 68, 70, 77, 84, 88, 91, 93, 94, 99,

- 101, 109, 129, 135, 146, 150,
154, 160, 168, 176, 179, 180
- Kordun 25, 40
- Kosmaj 95
- Kosovo 37, 95, 175
- Kosovska bitka 104
- Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca
92–97
- Kranjska 141
vojvodina 33, 92, 96
- Kristiansen, T. 138
- kritička analiza diskursa 84–86
- kritička lingvistika 84
- Kroskrity, P. 13, 87
- Krpan, S. 116
- Kruševac 21
- Kržišnik-Bukić, V. 106
- Kučan, M. 102, 106
- kulturna lingvistika 81
- Kupa 25, 31, 32, 65, 71, 96, 102,
109, 143, 160, 174
- Kupa/Cúpa 124
- L**
- Labov, W. 67
- Laclau, E. 91
- Ladegaard, H. 138
- Laketić, M. 102
- latinica 126, 128
- Lavandera, B. 81
- Lee, B. 149, 151, 152
- Lee, B. P. H. 176
- leksičko pozajmljivanje 61, 62, 64,
66, 70, 76, 145, 189
- leksikalizacija
termina tradicionalne kulture 75
- Lesar, L. 53
- Levinson, S. 87
- Lewis, D. 168, 169
- Lika 25, 40, 55
- lingua communis 27
- lingvistička antropologija 16, 29, 81
- lingvistička kompetencija *vidi jezi-
čka kompetencija*
- lingvistika 20, 21, 23, 81, 83, 84, 87,
111, 113, 142, 149, 150
- američka 81
- antropološka 18, 21, 81, 82, 135,
138, 139, 149, 179
- deskriptivno-strukturalistička 111
- kognitivna 81,
- kritička 84
- kulturna 81
- narodna 138
- slavistička 81
- uporedno-istorijska 111
- Lipnik 32
- logika 90, 110, 115, 149, 182
- lokalna zajednica 24, 28, 29, 55, 59,
90–94, 105, 116, 119, 120, 122–
126, 129, 131, 135, 137, 146, 167,
168, 170, 173, 175, 177, 179–182
- Loma, A. 38
- London 95
- Lucio, G. 21
- Lucy, J. 13, 87, 137, 140, 142, 151,
158, 164
- Luka, sv. 69
- Luthar, O. 99
- Lj**
- Ljubljana 11–13, 34, 41, 105, 106,
107, 143
- Ljubljanska pokrajina 109
- M**
- Maćkiewicz, J. 82
- Mađarska 21, 175
- mađarski 93

- Maher, J. 58, 59
 Majstorović, M. 103, 104
 Makedonija 21, 22, 95, 97
 Mal, J. 25, 31, 37, 38
 mala etnička zajednica 14, 20, 24,
     28, 29, 45, 53, 79, 90, 95, 101,
     102, 104, 112, 119, 121
     definicija 28
 Mala Maša 72
 Maleševska kotlina 22
 mali jezici 82
 Malmkjær, K. 84–86
 manjina 17–19, 21, 23, 28, 41, 43,
     45, 46, 50, 56, 93, 104, 105, 107,
     125, 175
     alohtona 56
     autohtona 19, 56, 104
     definicija 17
     etnička 17, 28,
     jezička 28,
     nacionalna 105–108
     skrivena 11, 112
 Mann, C. 45
 Mannheim, B. 83
 Marçais, W. 76
 Marchand, J. 82
 Maribor 73, 105, 129, 146, 157
 Marindol 13, 25, 31–34, 39–41, 49,
     55, 57, 72, 102, 103, 105, 108–
     110, 123, 132, 135, 141, 143, 173
     na Jozefinskom zemljovidu 35, 36
     udeo poljoprivrednog stanovniš-
     tva 47
 Maša
     Mala 87
     Velika 87
 matica 107, 108
 matična zemlja 107
 Matijašević, R. 150
 Medard, sv. 69
 Mediteran 98
 Medmaše 72
 Meglen 124
 Mekina, I. 29, 106
 mešanje kodova 14, 61, 63, 65, 66,
     115, 126, 145
 mešoviti brakovi 25–27, 40, 50, 55,
     59, 67, 131
 Messner-Sporšić, A. 117
 metajezik 137, 139, 140, 150
     definicija 137
 metalingvistički komentar 69, 143
 metapragmatička svest 15, 88, 90,
     137, 139, 140, 144–146
 indikatori 88, 170
 metapragmatički diskurs 139, 140,
     142
 metapragmatički iskaz 89
 metapragmatički komentar 15, 67,
     137, 141, 143, 144, 146, 174, 175
 metapragmatički marker 154, 158
 metapragmatika 139
     eksplicitna 140
     implicitna 140, 143, 144
 metasemantika 140
 Metlika 26, 33, 55, 106
 Metodije, sv. 105
 Meumaše *vidi Medmaše*
 mexicano 77, 121, 130
 migracije 18, 19, 36, 44, 56, 105
     emigracija 56, 105
     imigracija 56, 104
 Miletić, V. 105, 106
 Milići 13, 25, 31–34, 41, 47, 54, 57,
     58, 105, 108–110, 123, 126, 132,
     141–144, 155, 159
     crkva Sv. Petra i Pavla 57

- udeo poljoprivrednog stanovništva 48
- Miller, L. 82
- Ministarstvo za dijasporu Republike Srbije 107
- Minnich, R. 125
- Mladenova, O. 12, 119
- moć i solidarnost
koncept 125
- model sveta *vidi jezička slika sveta*
definicija 82
- modernost 54, 88, 89, 131, 180
- Moravice 57, 174
- Mouffe, Ch. 91
- Mrata, sv. 69
- Mühlhäusler, P. 112
- Müllerová, O. 168
- multilingvizam *vidi višejezičnost*
- Muntzel, M. 26
- Muysken, P. 62
- Myers-Scotton, C. 64, 145
- Myhill, J. 115, 119
- N**
- nacionalna država 14, 15, 27, 67, 92–94, 99, 101, 102, 108, 110, 119, 120, 139, 179, 181
- nacionalna manjina 105–108
- nadgrobnni spomenici 24, 126–128
- Nânti 124
- napredak 19, 54, 79, 88, 89, 131, 145
- narativ 54, 154, 155, 162, 165, 174, 180
- narodna ideologija autentičnosti 113, 114
- narodna lingvistika 138
- Navratil, I. 101
- Naylor, K. 27
- Nedzielski, N. 138
- neformalna podrška 56, 58
- Nelde, P. 19, 44
- Nemačka
iseljavanje u 56
nemački 72, 122
- Neretić 109
- nestabilnost norme 61, 74, 126, 170
- Nettle, D. 112
- neupravni govor 15, 88, 149–151, 160, 165
- nevidljivi istraživač 167
- Niš 95
- norma 19, 21, 29, 40, 59, 62, 79, 89, 99, 120, 126, 169
eksplicitna 74
implicitna 74
inherentna 14, 75, 170
nestabilnost 61, 74, 126, 170
- nostalgija 52, 88, 89, 100, 101, 119, 123, 130, 131, 134, 180
- reflektivna 100
- rekonstruktivna 100, 108
u proučavanju jezika 100
- Novo Mesto 33, 104, 124
- O**
- Obošće 143
- Ochs, E. 139
- odnos između sagovornika 154, 165, 167–170, 172, 173, 176
- Ognjanović, D. 107, 128
- Ogulin 71
- oratio obliqua 149
- oratio recta 149
- Ošań/Archángelos 124
- Ostermann, A. 125
- Östreich, K. von 97
- Otomanska
imperija 25, 97

- P**
- Palmer, G. 81
- Pariz 95
- partijarhalna kultura
     balkanska 27
     jugoslovenska 101
- Paunović 13, 25, 31–34, 41, 47, 54, 57,
     69, 105, 108–110, 123, 132, 141
- udeo poljoprivrednog stanovništva 48
- Pehčevo 22, 23
- Penn, J. 82
- perceptivna dijalektologija 138
- Perrin, L. 151, 152, 157, 158, 160,
     162, 163
- Perudina 31
- Petar, sv. 57, 130, 154
- Petrović, T. 72, 89, 99, 116
- Petrovo *vidi* Petar, sv.
- Pfaff, C. 63
- Piccoli, A. 76
- pismenost 125
- pismo 57, 95, 107, 125, 126, 128
- Plotnikova, A. 68, 69, 72
- Plut, D. 32, 106
- podrška
     institucionalna 14, 17, 28, 45,
     46, 56, 106
     neformalna 56, 58
- poetika 149
- Polanyi, L. 153
- Polesje 38
- polna diferencijacija 116, 132
- Polzer-Srienz, M. 56
- Ponikve 71, 174
- popisi stanovništva 25, 33, 50–54,
     106
- Poplack, S. 62, 63, 145
- postepena smrt jezika
     definicija 26
- pozajmljenica 63
     novija 63
     starija 63
- pozajmljivanje 61, 62, 63, 64, 69,
     70, 76, 145
- pragmatika 176
- pravni status manjina 17, 28
- Preloka 124
- Preston, D. 138
- preključivanje kodova 14, 26, 61–63,
     65, 66, 76, 137, 144–147, 153
     definicija 61, 62
- proces formiranja država nacija 31,
     91, 92, 94, 98, 99, 102, 110, 120,
     122, 126
- Promitzer, Ch. 11, 28, 29, 33, 93,
     95, 96, 98, 102, 104, 112
- Prvi svetski rat 95
- psihologija
     kognitivna 176
     narodna 81
- Pupovac, M. 138
- purizam 119, 120, 180, 181
     definicija 120
- Pusti Gradec 116
- R**
- Radatovići 110, 173
- Rajšp, V. 36
- Rakić, S. 21
- Ramovš, F. 65
- Raška 49
- Recanati, F. 149, 152, 164
- reiteracija 147
- Reitz, J. 43
- retorika zaštite ugroženih jezika
     111, 112
- Ribnik 32
- Rim 95

- Rindler Schjerve, R. 64
 Robinson, P. 138
 Romaine, S. 112
 Rubin, D. 138
 Rudnik 95
 Rumsey, A. 138
 Rumunija 21
- S**
 samokorekcija 67, 148, 173
 samonipodaštavanje 122
 Sandomirskaja, I. 82
 Sankoff, D. 62, 145
 Sapir, E. 81, 142
 sardinijski 64
 Saussure, F. 81, 142
 Savić, J. 62, 63, 145
 Schilling-Estes, N. 168
 Schubert, G. 98
 Schuchardt, H. 21
 Semič 13, 24, 36, 116
 Sesvete *vidi Svi sveti*
 sfera javnog 91, 125, 170, 174, 180, 181
     definicija 125
 Shaparova, E. 74
 Sherzer, J. 87
 Shridar, K. 62
 Shridar, S. 62
 Sikimić, B. 12, 28, 167, 168, 175, 176
 Silverstein, M. 13, 29, 80, 85, 86, 111, 120, 135, 140, 142
 Sjedinjene Američke Države 19, 26, 81, 95, 128
     iseljavanje u 56
 skrivene manjine 11, 112
 slovenački 14, 26, 29, 30, 31, 51, 55, 57, 64–68, 72–74, 76, 77, 93, 94, 102, 120, 122–126, 130–134, 145–148, 153–157, 165, 173, 174, 182
 Slovenija 25–28, 31, 33, 34, 36, 40, 41, 50, 52, 53, 56, 79, 93–95, 101, 102, 104–107, 109, 110, 122, 124, 128, 135, 141, 179
 Narodna republika 33
 SR 109
 Slunjska ploča 32
 Smith, S. 176
 smrt jezika 23
     definicija 23
     postepena 26
 socijalna mreža 43
     koncept 58, 59
     otvorenog tipa 59
     zatvorenog tipa 59
 socijalna psihologija jezika 138
 sociolingvistika 18, 23, 24, 41, 43, 44, 81, 113, 114, 125, 133, 145
 sociologija 168
 solidarnost 49, 53, 54, 89, 125
 Solun 13, 17
 Sovjetski savez 19
 Srbija 12, 21, 25, 30, 37, 57, 74, 101, 103–105, 107, 126, 173
 Srednja Vas 36
 Srem 21
 Srpska Krajina 102, 103
 srpska kulturna društva 58, 104, 105, 107
 Srpska pravoslavna crkva 25, 41
 srpski 14, 19, 21, 22, 15, 26, 28–30, 49–51, 53, 54, 57, 63–67, 72–74, 79, 93–95, 106–108, 120, 121, 124, 130, 131, 134, 145–148, 153, 155, 156, 160, 169, 170, 173–175, 182
 srpskohrvatski 66, 79, 100, 126, 168

- Stanojević, S. 103
 status 14, 45, 46, 52, 53
     definicija 46
 stavovi prema jeziku 27, 44, 137, 138
 Steinke, K. 28
 Stepanović, P. 21
 Stross, B. 140
 subordinacija 24, 91
 Suppan, A. 17
 Svi sveti 69
- Š**
 Škiljan, D. 13, 29, 125, 126, 138
 škole na srpskom jeziku 25, 53, 57,
     106, 108, 117, 126, 134
 španski 121, 151, 157
 Štajerska 17, 65, 143
 Štrumbl, Ž. 25
- T**
 Tabouret-Keller, A. 43
 Tannen, D. 152, 153
 Tavčar, J. 38
 Taylor, D. 45, 46, 49, 56
 Telija, V. 82
 Terseglav, M. 29, 32, 33, 39, 50,
     55, 73, 74, 75, 77, 104, 109, 135,
     141, 169
 Težak, S. 72
 tipologija jezika 111
 Todorova, M. 17, 97, 98, 99
 Tolstaja, S. 71
 Tolstoj, N. 69, 70, 75, 81, 82
 Tomić, M. 21
 tradicija 20, 21, 27, 30, 38, 54, 55,
     68–70, 72, 81, 82, 86, 89, 111,
     123, 134, 138, 141, 142, 167
 tradicionalna kultura 68–72, 75,
     131, 173
 Trakija 17
- Treći rajh 111
 Tribuče 55, 70, 155
 Troubetzkoy, N. 21
 Trst 34
 Trubeta, S. 17
 Trudgill, P. 20, 116, 138
 Tsitsipis, L. 13, 24, 28, 67, 68, 80,
     85, 87, 89–92, 112, 120–122,
     124, 125, 129, 133–135, 137–
     140, 144, 147, 152, 168, 170,
     179–181
 tuđi govor 149, 150, 151, 153, 155,
     162–165
     definicija 150
 tuđica 63
 Turska 22, 124
- U**
 ubedljivost 133
 Ukve/Ugovizza 125
 Uma/Huma 124
 uparivanje 66, 70, 144, 145, 147, 173
 upravni govor 15, 67, 88, 145, 149–
     162, 164, 165, 180
 Urad Vlade Republike Slovenije za
     narodnosti 106
 Urban, G. 140
 Uskoci 25, 29, 31, 37–40, 92, 98,
     101, 104
 Uskrs 69, 73, 129
 Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slo-
     venaca 94
 Ustav Republike Slovenije 28, 56,
     93, 107
 Užice 21
- V**
 Vakanjac, M. 105
 Valjevo 21
 Valvasor, J. 31, 37, 38

- Van der Sijs, N. 120
 Van Dijk, T. 84
 Van Noppen, J. P. 86
 Varnava, partijarh 105
 Vasović-Mekina, S. 105
 Velika Maša 72
 Veliko bukovje 32
 verbum dicendi 154, 158
 Verschueren, J. 13, 83, 88, 111, 139, 144, 169
 Vico, G. 82
 Vidovdan 94
 Vincent, D. 151, 152, 157, 158, 160, 162, 163
 Vinica 26, 55, 57, 65, 70, 96, 148, 157
 višeglasje 12, 24, 90, 133
 višjezičnost 27, 98
     na Balkanu 98
 vitalnost jezika 26
     objektivna 26
     subjektivna 26
 vizualizacija skrivenih manjina 112
 Vlahović, N. 138
 Vlasi 38–40, 98, 124
 Vojna krajina 31, 33, 34, 37, 56, 92, 98
 Vojvodina 21, 56, 71, 74, 116, 117, 131
 Vološinov, V. *vidi Bahtin, M.*
 Voss, Ch. 18, 28
 Vrlinić, R. 13, 128
 Vršac 56
 Vučković, M. 26, 59, 71, 116, 117, 131, 168
 Vukićević, M. 21
- W**
- Wakelin, M. 138
 Walters, K. 116
 Whorf, B. L. 81, 142, 143
- Wiemann, J. 138
 Williams, A. 138
 Williams, R. 20
 Winford, D. 18, 76
 Woolard, K. 13, 77, 85, 86, 89, 139
- Z**
- Zagreb 33, 124
 Zajc, M. 37–39, 92, 101, 108
 zajednica 14, 15, 17, 18, 27–30, 40, 41, 44, 45, 49, 50, 59, 61, 63, 64, 66–68, 70, 71, 74, 77, 79, 85, 87–90, 92, 93, 100, 107, 108, 110, 112, 115–117, 122, 123, 128, 130, 133, 140–142, 144, 145, 147, 153, 156–158, 165, 169, 170, 175, 180–182
 bilingvalna 64, 89
 etnička 14, 17, 20, 24, 28, 29, 45, 79, 90, 95, 101, 104, 112, 119, 121
 etnolingvistička 14, 19, 25, 26, 29, 30, 41, 43–46, 49, 50, 55, 58, 61, 66–68, 71, 72, 74, 77, 79, 80, 90, 91, 93, 94, 108, 112, 116, 117, 119, 120, 122–126, 129–131, 134, 135, 137, 140–142, 145–147, 168, 172, 173, 175, 179–182
 govorna 29, 30
 izolovana 21, 28, 49, 71, 100
 jezička 15, 19–21, 24, 29, 30, 100, 120, 138, 175
 lokalna 24, 28, 29, 55, 59, 91–93, 105, 116, 119, 122, 123, 126, 129, 131, 135, 146, 167, 170, 175, 177, 179, 180, 182

- mala 14, 17, 20, 28, 29, 33, 58,
 79, 80, 90, 93, 95, 100, 101, 104,
 108, 112, 119–121, 126
 manjinska 17, 19, 43, 44, 111, 145
 nacionalna 92, 111, 119, 181
 ograničena 92
 patrijarhalna 131, 132
 politička 92
 pravoslavna 49, 57
 ruralna 58, 59, 116, 131, 177
 srpska 11, 14, 28, 52, 55, 95,
 105, 130
 suverena 92
 tradicionalna 116, 131
 većinska 18, 19, 30, 132
 višejezična 131, 139, 150, 153
 zamišljena 92, 93
 zajedničko znanje 175–177
 zamena jezika 11, 12, 14–16, 18,
 19, 23–26, 43, 44, 52, 59, 61, 63,
 64, 67, 68, 70, 75–77, 79, 80, 85,
 88–91, 100, 110, 112, 119, 133,
 134, 142, 144, 156, 170, 177,
 179–182
 definicija 18
 faktori 43, 44
 i tradicionalna kultura 68
 zamišljena politička zajednica 92, 93
 Zapadna Evropa 19, 94, 96, 99
 zastarevanje jezika 23, 180
 Zemljič, A. 17
 Zilje 124
- Ž**
- Žagar, M. 28
 Žumberak 25, 26, 31–33, 39, 92,
 101, 124, 142, 143, 165
 Žuniči 31, 41, 69, 109
 Županič, N. 28, 33, 34, 39, 95–98,
 101, 104, 115, 116, 121, 130
 Žumberačka gora 25, 32

Izdavači
Balkanološki institut
Srpska akademija nauka i umetnosti
Beograd, Knez-Mihailova 35
e-mail: balkinst@sanu.ac.yu
www.balkaninstitut.com

Založba ZRC SAZU

Za izdavače
Nikola Tasić
Oto Luthar

Korice
Nevena i Radosav Rac Majdevac

Prelom i štampa

e-mail: office@cigoja.com
www.chigoja.co.rs

Tiraž
500 primeraka

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.163.41'282.4 (497.12)
930.85 (= 163.41) (497.12)
81:39 (=163.41) (497.12)
81'27

ПЕТРОВИЋ, Тања, 1974-

Srbi u Beloj Krajini : jezička ideologija u procesu zamene jezika / Tanja Petrović. - Beograd : Srpska akademija nauka i umetnosti, Balkanološki institut ; Ljubljana ; Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, 2009 (Beograd : Čigoja štampa). - 229 str. ; ilustr. ; 23 cm. - (Posebna izdanja / SANU, Balkanološki institut ; 109)

Prevod dela: Ne tu, ne tam : Srbi v Beli krajini in njihova jezikovna ideologija v procesu zamenjave jazika. - Na spor. nasl. str.: The Serbs of Bela Krajina. - Prema Uvodu, osnovu ove publikacije predstavlja istoimena dokt. disert. odbranjena na Institutum Studiorum Humanitatis u Ljubljani 2005. godine. - Tiraž 500. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Summary. - Bibliografija: str. 189-212. - Registar.

ISBN 978-86-7179-066-6

1. Ств. насл. на упор. насл. стр.

а) Српски језик - Говори - Бела Крајина б)
Срби - Културна историја - Бела Крајина с)
Етнолингвистичка истраживања - Бела Крајина
COBISS.SR-ID 156102668